Ivan Marković

Hrvatska morfonologija

disput

Biblioteka
THESAURUS
/7. knjiga/

Nakladnik
Disput, Zagreb

Za nakladnika
Josip Pandurić

Urednica izdanja
Tatjana Pišković

Recenzenti
Zrinka Jelaska
Josip Silić

Godina i mjesec objavljivanja
2013, listopad

CIP-zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 855936

ISBN 978-953-260-194-7

Ivan Marković

Hrvatska morfonologija

Disput
Zagreb, 2013.

Objavljivanje knjige financijski su pomogli
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
te Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Sadržaj

Predgovor VII
Transkripcija i oznake XI

1. UVOD 1
1.1 Morfonologija 1
1.2 Tipologija glasovnih promjena 8
1.3 Uvjetovanost glasovnih promjena 26
1.4 Zapis glasovnih promjena 33
1.5 Napomene 38
2. JEDNAČENJE KONSONANATA PO ZVUČNOSTI 55
3. JEDNAČENJE KONSONANATA PO MJESTU TVORBE 59
4. ISPADANJE KONSONANATA 65
5. UMETANJE *J* 75
6. UMETANJE *A* 79
7. SMJENA *L* → *O* 87
8. PRIJEGLAS 91
9. SMJENA *Ě* → *E* 101
10. PALATALIZACIJA 105
11. SIBILARIZACIJA 135

12. JOTACIJA 141

13. PROMJENE U I. I II. GLAGOLSKOJ VRSTI 167

14. PRIJEVOJ 173

15. *DODATAK:* INTERNACIONALNI SLOJ PROMJENA 179

Literatura 185

Kazalo imenâ 197

Kazalo pojmova i jezikâ 201

Predgovor

Mnogu gramatiku pisac je makar u pomisli napisao ponajprije sebi, da prvo sebi samu unese reda ondje gdje ga ne nalazi drugdje, osobito kad gradivo mora predavati drugomu. Kostur ove knjige nastao je ima tomu već dosta godina, kad knjiga još nije bila ni u primisli, puno prije no što sam u sklopu *hrvatske fonologije* zagrebačkim studentima hrvatskoga počeo držati dva i pol predavanja *hrvatske morfonologije*, kad mi je taj kostur unatoč svim hrvatskim gramatikama bio najopsežnije i najpotpunije pomagalo. Onda sam prije nekoliko godina kostur i predavanja odlučio bio temeljito pretresti, dopuniti mesom primjerâ i zaokružiti, pa sam im se svako toliko vraćao i iznova ih mijesio, koliko su druge obaveze dopuštale. A kad sam *hrvatsku morfonologiju* uspio učiniti svojom glavnom obavezom, ispalo je da sabrana gradiva ima za čitavu knjigu. Usput, itekako sam svjestan da je ono višekratno vraćanje gradivu moralo ostaviti traga u ponekoj nedosljednosti, koliko god sam ju nastojao izbjeći.

Prethodnike ova knjiga ima i nema. Hrvatske gramatike, kako već koja, sadrže manja ili veća poglavlja posvećena glasovnim promjenama, pričem se dan-danas količinom nespretno, abecedno raspoređenih podataka ističe Maretićeva, na osobit način Babićeva *Tvorba*, donekle i Škarićeva *Fonetika*. No uglavnom su obavijesti o glasovnim promjenama raštrkane, morfološki uvjetovane tradicionalno se opisuju kao popratna okolnost u fleksiji i derivaciji, što je i teorijski relativno lako branjivo, fonološki uvjetovane, koje su načelno beziznimne i neovisne o morfološkoj okolini, pa i lakše svedive na pravilo, opisuju se unutar fonologije, ali su zato vječit predmet ortografske norme. U takvu stanju stvari izmicala je s jedne strane iz vida cjelina hrvatskih glasovnih promjena i njihov tipološki smještaj, s druge je pak mnogošta ostajalo neopisano ili hotimice zanemareno, s treće ono što i jest opisano nerijetko je opisano neodgovarajućom metodom. To troje ova bi knjiga neskromno htjela pokušati zaliječiti.

Knjiga se zove *Hrvatska morfonologija*. Osim što to samorazumljivo znači da se bavi hrvatskim glasovnim promjenama, glasovnim promjenama suvremenoga hrvatskoga, to znači i to da terminološki aparat prilagođuje hrvatskomu materijalu te da promjene formulira induktivno, iz hrvatskoga materijala, ne tako da hrvatski jezični materijal pokušava uklopiti u kakve god unaprijed zamišljene okvire. Što to konkretno znači, neka pokaže primjer palatalizacije. Tradicionalno dobro poznata promjena kao što je palatalizacija ovdje se ne promatra kao općetipološka, slavenska, praslavenska ili kakva god, nego kao hrvatska promjena. Ovdje je dakle riječ o hrvatskoj palatalizaciji. Palatalizacija, i sve ostale promjene, ovdje su opisane iz hrvatskoga i po mjeri hrvatskoga. To dakako ne znači da je izmišljena neka nova palatalizacija, to znači samo to da je tradicionalni termin primijenjen na sve one podatke što u suvremenome hrvatskom ulaze u njegovu odredbu. Ako dakle u hrvatskome imamo pridjeve *ručni*, *nožni*, *trbušni*, *lični*, a imamo, onda očito imamo i smjenu *k g h c* koja nije uvjetovana vokalima *e i*. Tu smjenu možemo onda zvati »smjenom *k g h c* u *č ž š č* u pridjeva sa sufiksom *n*« i ne smatrati palatalizacijom, i u tom slučaju u hrvatskome prepoznati nepregledan broj perifrastično imenovanih glasovnih promjena. A možemo ju jednostavno smatrati jednom vrstom hrvatske palatalizacije. Tako je učinjeno u ovoj knjizi. U njoj nema novih, »izmišljenih« smjena hrvatskih glasova, jednostavno je postojećim glasovnim promjenama dano ime. Usto, mogućim prigovorima da morfološki uvjetovane glasovne promjene, kakva palatalizacija jest, i ne treba potpuno opisivati jer je njihov opseg nesagledliv ova knjiga nudi drugačiji stav – morfoloških okolina koje u hrvatskome uvjetuju palatalizaciju možda ima mnogo, ali one su ipak konačne.

Da se knjiga zove *Hrvatska morfonologija*, to dalje znači i to da se bavi sinkronijom hrvatskoga. Ne treba zbuniti to što je u njoj mnogo dijakronijskih podataka. Uopće, stroga razluka sinkronije i dijakronije nedosanjani je ideal kojemu nisam sklon robovati, a i duboko sumnjam da kojemu god prirodnom jeziku i njegovu opisu uopće odgovara. Sinkronija je u ovoj knjizi shvaćena kao pitanje mjere. Sinkronija hrvatskoga ono je što se komutacijom, usporedbom postojećih, ostvarenih oblika dade utvrditi, ono što je za prikladan opis potrebno, pa i ono što pisac ove knjige kao izvorni govornik osjeća kao sinkrono (ne vidi u tome nikakav metodološki problem, naprotiv) i što mu se u predavanju gradiva nametalo kao potrebno (to ne samo da ne smatra problemom nego razumije kao prednost). Sinkrono u ovoj knjizi ne znači »živo«, kako se to nerijetko olako tumači, sinkrono je u ovoj knjizi ono što njezin pisac sebi predočuje kao umnu gramatiku svojega jezika i što se napisano na papiru također zove gramatikom njegova jezika. Sinkronija je umni konstrukt, kao što je to i gramatika sama, ne nešto po sebi razumljivo. Stoga se u ovoj knjizi kao jednako sinkrone promjene opisuju i doista fonološki djelatne, aktivne i automatske smjene (primjerice asimilacija po zvučnosti), i sve ono što fonološki više nije djelatno, nego je talog negdašnjega fonološki djelatnoga (tako primjerice palatalizacija), ali pripada sinkroniji hrvatskoga

i dade se utvrditi kao promjena kojoj je zamišljena dubinska postava morfema podvrgnuta pri svojem izvodu, postvaraju u površinsku postavu, u morf. Taj izvod, odnosno sve promjene koje se u njemu odvijaju – to je hrvatska morfonologija. Nastojao sam pritom biti dosljedan, što hrvatskim gramatikama nerijetko ne polazi za rukom. Kao pitanje: Ako u *rečem* i *reci* tradicionalno prepoznajemo neke smjene, zovemo ih palatalizacijom i sibilarizacijom, i ne vidimo u tome ništa sporno, ništa »neplodno« i »neživo«, zašto i kako ne vidimo smjene u *reći* i *ricati*? Tê su jednako plodne i neplodne, žive i nežive, kao što su smjene u *rečem* i *reci*. Onkraj plodnosti i neplodnosti, živosti i neživosti, u ovoj knjizi one su opisane kao sinkrone, kao dio suvremene hrvatske gramatike, umne i papirnate.

Pitanje apstraktnosti dubinskoga prikaza drugi je pak problem i sa sinkronijom i dijakronijom ne treba ga naprečac miješati. I ono je pitanje mjere. A mjera je opet jezični materijal, koliko je potrebno da se on prikladno opiše. Budući da je o tom napisano mnogo radova, važniji su spomenuti u § 1.1 i navedeni u *Literaturi*, tek primijenjeno: U ovoj knjizi prikaz je apstraktniji no što je u nas uobičajeno, ali manje apstraktan no što je mogao biti. Primjerice jat se konstatira kao dubinska hrvatska činjenica, jerovi, odnosno nečujni vokali – ne. Ili, glasovi se i fonemi bilježe fonetski transkribirano, ne kao fonološki svežnjevi obilježja. Takva je mjera ove knjige, mogla je biti i drugačija. Detalji o takvim odlukama doneseni su u §§ 1.3 i 1.5.

U vezi su s apstrakcijom i odluke koje opisivač pri poslu na morfonologiji mora donijeti u morfskoj ili morfemskoj raščlambi. Ponajglavnije, koje se tiču glagola, iznijete su također u § 1.5. Ostale će se već razabrati iz iznesena gradiva. Zasad samo ističem da sam nastojao izbjeći dvije zamke. Prvo, zamku fonemskoga umjesto fonskoga pristupa glasovnim promjenama, u kojoj se koprcaju mnoge nepreciznosti u njihovim postojećim opisima. To opis u ovoj knjizi možda čini složenijim, no zašto smo uopće mislili da je hrvatska morfonologija jednostavna? Naprotiv suprotno je – hrvatska morfonologija nije baš jednostavna, a fonološki, upravo fonemski pristup sam po sebi daleko je složeniji no što se iz simplificiranih postojećih opisa čini. Tko ne misli tako, neka pokuša fonološki uvjerljivo, uvjereno i nedvojbeno kazati koji je fonem zabilježen slovom *n* u riječima *jedanput*, *stranputica*, *izvanbrodski*, *maskenbal*, *konformist*, *fanfare*, *invalid*, a koji slovom *m* u *himba*, *stambeni*, *obrambeni*, *bombon*, *komfor*, *amfora*, *tramvaj*. Ne koji fon(ovi), nego koji fonem(i). Drugo, zamku ovisnosti o kanonskim oblicima, koji su jednako površinski kao i svi ostali površinski oblici, tek imaju tu sreću da ih odabrasmo za kanonske, i robovanja derivaciji kao nauku o tvorbi riječi, koji vazda jedne površinske oblike izvodi iz drugih površinskih. U ovoj knjizi površinski se oblici nastoje izvoditi iz dubinskih, ne iz drugih površinskih, premda je to u vječitoj smjeni jezikoslovnih teorija u međudobi opet završilo u naftalinu i postalo anakrono. Taj i mnogi drugi anakronizmi u ovoj su knjizi osviješteni, zato joj u naslovu i stoji *morfonologija*, a ne *fonologija*, kako se knjige slična sadržaja danas zovu.

Pri zapisu dubinske postave i izgovornog oblika služim se tradicionalnim hrvatskim transkripcijskim znakovljem. Kad god mi je bio dostupan, za zapis izgovornog oblika nehrvatskih primjera služio sam se međunarodnom fonetskom transkripcijom; ako izvornici bilježe drugačije, preuzimao sam kako je u njima. Tradicionalno hrvatsko, odnosno slavensko znakovlje i znakovlje međunarodnoga fonetskog alfabeta dani su i oprimjereni u tablici *Transkripcije*.

Za morfonologiju sam prije dvadeset godina prvi put čuo od Josipa Silića, fonologiju učio od Zrinke Jelaska. Zahvalan sam im višestruko, na svemu što sam od njih mogao naučiti, na svim usputnim razgovorima i primjedbama na rukopis ove knjige. *Disputu* pak velika hvala što tako uporno ustraje na objavljivanju tržišno tako beskrajno nezanimljivih naslova.

Prigovarati vlastitoj filologiji da nema pojedini priručnik ubrzo postaje salonska kozerija ako ga sam ne misliš napisati. Mnogo je veća korist od prigovora upućenih postojećemu. Za pisca, koji ne može biti kriv za to što ovakva knjiga nije napisana kad je trebala biti (odavno) – pa da sad svi u miru i natenane možemo vagati što je u njoj u skladu sa zadnjim krikom fonološke mode, a što nije – i koji je ionako svjestan mnogih njezinih nedostataka, nezahvalnije, za filologiju i njezinu samonadogradnju dugoročno, uvjeren sam, daleko korisnije. U ovoj knjizi sabrani su i razvrstani veći dio hrvatskih glasovnih promjena, okoline koje ih uvjetuju te obilje primjera riječi koje su im podvrgnute. Dakle grubi zemljani radovi. Ozbiljan teorijski i predviđalački hortikulturni rad na hrvatskoj morfonologiji tek sad nam svima predstoji.

Zagreb, 29. rujna 2013.

Transkripcija i oznake

Glasovi se donose prema abecednomu redu hrvatskih slovâ kojima se obično bilježe (*ABC*), u drugome stupcu (*HR*) simbol je kojim se u nas pojedini glas tradicionalno fonetski bilježi, u trećemu (*IPA*) njegova oznaka u *Međunarodnome fonetskom alfabetu*, u desnome su hrvatski primjeri (*Primjer*). Dodatni IPA-ini znakovi te opće oznake rabljene u knjizi dani su na kraju.

ABC	HR	IPA	Primjer
a	**a**	**a**	***a***, ***a****ko*, *m****a****ma*
ae	**aj / a͡j**	**aj / a͡j**	*jedan****ae****st*, *četrn****ae****stica*
au	**a͡u**	**a͡u**	***au****t*, ***fau****l*, ***flau****ta*, ***lau****f*
b	**b**	**b**	***b****aba*, *sla****b***
c	**c**	**ʦ**	***c****ar*, *ba****c****ati*, *sta****r****a****c***
c / dz	**ʒ**	**ʣ**	*ota****c*** *bi*, *lova****c*** *ga*, *pa****c****ba*, *po****dz****emlje*, *pre****dz****adnji*, *pre****dz****iđe*, *na****dz****or*
c! / ts!	**c!**	**ǀ**	***c****!*, ***c****-****c****-****c****!* (uzvik)
č	**č**	**ʧ**	***č****ast*, ***č****ačak*, ***v****ra****č***
ć	**ć**	**ʨ**	***ć****aća*, ***ć****laća*, *golać*
d	**d**	**d**	***d****an*, ***d****ada*, ***d****ad*
–	**đ'**	**ɟ**	psl. ***me****đ'****ā* ‘međa’, mađ. *Ma****gy****ar*
dž	**ǯ**	**ʤ**	*svjedo****dž****ba*, *jedna****dž****ba*, *kova****č*** *ga*, ***dž****amija*, *ho****dž****a*, *imi****dž***
đ	**ǵ**	**ʥ**	***đ****ak*, *la****đ****a*, *le****đ****a*, ***t****u****đ***
e	**e**	**e**	***e****to!*, ***de****set*, Gsg. ***te****be*
f	**f**	**f**	***f****akultet*, ***f****rak*, *pla****f****on*, *ša****r****a****f***
f	**ꟻ**	**v**	*Afganista****n***, *gro****f*** *bi*, *še****f*** *ga*

g	**g**	**g**	*gaziti, lagati, vrag*
g	**g’**	**g̊**	*ginuti, gepard*
g	**g°**	**ḡ**	*gurati, moruzgva, korugva, govor*
h	**x / h**	**x / h***	*hajde!, hodati, mahati, strah*
h	**x’**	**x̪**	*hiniti, heljda*
h	**x°**	**x̱**	*hulja, hvala, hodati*
h	**ɣ / ɦ**	**ɣ / ɦ****	*Vrhbosna, strah ga, vidjeh ga, kralj Fahd*
i	**i**	**i**	*i, ići, štititi*
ije / je	**je / i͜e / ɨ̯ɨ̯ē / ⁱʲē**	**je / i͜e**	*dijete, mlijeko, cvijet, pjev, smjer*
j	**j**	**j**	*jug, jama, bajati, bajka, raj*
j	**i̯ / i̯ / j**	**i̯ / j**	*pijem, hijena, kemija*
je	**je / i͜e**	**je / i͜e**	*vjetar, djed, cjelina, htjeti, vidjeti*
k	**k**	**k**	*kaša, baka, petak*
k	**k’**	**k̪**	*kiša, keziti se*
k	**k°**	**ḵ**	*kuditi, bukva, lokva, kost*
l	**l**	**l**	*laž, palac, žal*
l	**l̥**	**l̩**	*bicikl, džentlmen, hakl, bofl, Vltava*
l	**l’**	**l̪**	*lik, stol je*
l	**l°**	**ḻ**	*lov, luka*
lj	**ĺ / l̩**	**ʎ**	*ljaga, valjati, kralj*
lj	**ĺ̥**	**ʎ̩**	*Ljviv, Kremlj*
m	**m**	**m**	*mama, tama, sam, himba*
m	**m̥**	**m̩**	*hm!* (uzvik), *hmkati*
m	**ɱ**	**ɱ**	*tramvaj, amfora, komfor*
n	**n**	**n**	*nada, grana, dan*
n	**n̥**	**n̩**	*njutn, rehnšiber, kragn*
n	**n’**	**n̪**	*inćun, anđeo, punđa, on je*
n	**n̪**	**ṉ**	*kandža, branša, opančar, inženjer*
n	**ŋ**	**ŋ**	*stranka, bitanga, bronhitis, inhibicija*
n	**ɱ**	**ɱ**	*senf, invalid, infarkt, konformist, on vas*
n	**m**	**m**	*jedanput, stranputica, on bi*
nj	**ń**	**ɲ**	*njak* (glasanje magarca), *sanjati, panj*
nj	**–**	**ɲʸ**	*sanjke, manjkati, konj ga*
o	**o**	**o**	*o, oko*, Isg. *polovicom*
p	**p**	**p**	*palac, kapati, slap*
r	**r**	**r**	*rana, varati, dar*
r	**r̥**	**r̩**	*rt, prst, krv, vrba, Hrvat*
s	**s**	**s**	*san, bjelasati se, danas*
s	**s̥**	**s̩**	*pst!* ‘tiho!’, *Pskov*
š	**š**	**ʃ**	*šaka, kaša, koš*
š	**š̥**	**ʃ̩**	*ššš!* ‘tiho!’
š	**ś**	**ɕ**	*šljiva, trešnja, išćuškati, gošća, pišljiv*

* Simbolom *x* označava se bezvučni *velarni* frikativ, a simbolom *h* bezvučni *glotalni* frikativ.

** Simbolom *ɣ* označava se zvučni *velarni* frikativ, a simbolom *ɦ* zvučni *glotalni* frikativ.

t	t	t	*tata*, *lopata*, *rat*
–	t’	c	psl. ***swet’ā* ‘svijeća’, čak. *nonić* ‘djed(ica)’
u	u	u	***u***, ***u****ho*, Lsg. *kukuruzu*
v	v	ʋ	*vatra*, *davati*, *lav*
v	w	–	*novu*, *novo* (Brozović 1991; 2007)
–	–	w	fr. ***ou****i* [wi] ‘da’, engl. ***wh****y* [waɪ] ‘zašto?’
z	z	z	*zakon*, *kazati*, *izlaz*
z	ʒ	ʒ̣	*bzzz* (onomatopeja)
ž	ž	ʒ	*žaba*, *straža*, *laž*
ž	ź	ʒ̨	*žnjeti*, *grožđe*, *pažljiv*, *mržnja*, ***s*** *đavolom*
–	ə	ə	*b* [bə], *r* [rə], *rt* [ərt], *trg* [tərg]
–	ʔ	ʔ	*a-ha* [ʔaxa], *a Ana* [aʔana]
–	ʔ	ʔ	***rt*** [ʔrt] (Škarić 2007; 2009)

Dodatni IPA-ini znakovi

◌̥	bezvučnost, npr. [iznad̥prosjeʧan] (u hrvatskoj transkripciji – slogotvornost)
◌̬	zvučnost, npr. [pa̬cba]
◌̪	dentalnost, zubnost, npr. [t̪ad̪a]
◌ʰ	aspiriranost, npr. [kʰ]
◌ʲ	palataliziranost, umekšanost, npr. [kʲ]
◌ʷ	labijaliziranost, zaobljenost, npr. [kʷ]
◌ˠ	velariziranost, ojedrenost, npr. [nˠ]
◌ⁿ	nazaliziranost, nosnost (konsonanata), npr. [dⁿno]
◌̃	nazalnost, nosnost (vokala), npr. [ã]
◌̟	oprednjenost, isturenost, npr. [k̟]
◌̠	ostražnjenost, povučenost, npr. [k̠]
◌͡◌	dvostruko oblikovanje, slivenost, afrikate i diftonzi, npr. *cijena* [t͡sie̯na]
◌̩	silabičnost, slogotvornost, npr. [pr̩st] (u hrvatskoj transkripciji – [pr̥st])
◌̯	nesilabičnost, neslogotvornost, npr. [au̯t] (tako i u hrvatskoj transkripciji)
.	slogovna granica, npr. [ma.ma]
◌‿◌	ligatura, vezivanje, odsutnost stanke, npr. [bez‿mene]
◌ː	dugo, udvojeno, npr. [aː], [bː] (u hrvatskoj transkripciji – [ā], [a:], [b:])
◌̆	kratko, npr. [ă]

Opće oznake rabljene u knjizi

**	rekonstruirano u prajezicima
*	loše oblikovano, neprihvatljivo, negramatično
?	dvojbeno oblikovano, ne posve prihvatljivo
! ¸	pragmatički i stilistički obilježeno, razgovorno, neformalno
→	slijedi, proizlazi, daje
⇒	analoški utjecaj
~	oblike i odsječke dovodi u sustavan odnos
//	dovodi u odnos alternirajuće odsječke, alomorfe i alofone

-	morfska i/ili morfemska granica
≠	nejednako
/ /	dubinski prikaz morfema i fonema
// //	dubinski prikaz morfonema
[ ]	površinski prikaz morfa i fona
⟨ ⟩	pravopisni oblik
>	manje > više obilježeno (u hijerarhijama)

Zapis glasovnih promjena

Detaljan opis znakovlja koje se rabi pri zapisu glasovnih promjena dan je u § 1.4.

1. UVOD

1.1 Morfonologija

Ovo je knjiga o hrvatskim **glasovnim promjenama**. Glavnina hrvatske morfologije temelji se na ulančavanju, konkatenaciji morfova. Budući da se najveći dio hrvatskih glasovnih promjena odvija na dodirima morfova, krenut ćemo od morfske raščlambe.

Morfem je (~ grč. μορφή, *morphḗ* 'oblik' + *-em*, engl. *morpheme*) najmanja jezična jedinica koja ima i izraz i sadržaj, drugačijom, pojednostavljenom terminologijom rečeno, koja ima i oblik i značenje. Izraz, oblik morfema jest *morf* (engl. *morph*). Mjesto na kojemu se morfovi pri svojem ulančavanju dotiču, dodiruju, dolaze u kontakt, jest **morfska granica**, ili *spoj*, ili *šav*, ili *junktura* (engl. *juncture*, *morph/eme/ boundary*). U hrvatskome govorimo o ovim granicama među morfovima: 1) između dvaju prefikasa (P+P), npr. *preporučiti* (pre-po-ruk-i-ti), *isporuka* (iz-po-ruk-a); 2) između prefiksa i korijena (P+R; R = lat. *radix*), npr. *zaruke* (za-ruk-e), *naručiti* (na-ruk-i-ti); 3) između dviju osnova ili dvaju korijena (R+R), između kojih se obično umeće spojnik (interfiks, I, najčešće *-o-*, kadšto drugi), npr. *rukomet* (ruk-o-met-ø), *rukotvorina* (ruk-o-tvor-in-a), *stranputica* (stran-ø-put-ic-a); 4) između korijena ili osnove i sufiksa (R+S), npr. *ruka* (ruk-a), Lsg. *ruci* (ruk-i), *naručiti* (na-ruk-i-ti), *zaručen* (za-ruk-je-n-ø); 5) između dvaju sufikasa (S+S), npr. *putnik* (put-n-ik-ø), *putnikov* (put-n-ik-ov-ø), *strančica* (stran-k-ic-a). Njima još valja dodati 6) granicu među riječima, unutar koje možemo razlikovati tzv. *slabu* granicu, onu između naglasnice i nenaglasnice (klitike), i tzv. *jaku* granicu, onu između dviju naglasnica. Morfski ustroj (struktura) oblikâ promjenljivih *višemorfskih* riječi u hrvatskome može se stoga prikazati ovako, pomoću morfskih *utora* (engl. *slot*):

$P_{0,1,2,3}$	R_2	I	R_1	$S_{0,1,2,3}$	$S_{GRAM.}$	Oblik riječi
ø	ø	ø	ruk	ø	ø	**ruk*
ø	ø	ø	ruk	ø	a	*ruka*
ø	ø	ø	ruk	ic	a	*ručica*
ø	ø	ø	ruk	k	a	*ručka*
ø	ø	ø	ruk	n	i	*ručni*
za	ø	ø	ruk	ø	e	*zaruke*
za	ø	ø	ruk	i	ti	*zaručiti*
za	ø	ø	ruk	i	m	*zaručim*
za	ø	ø	ruk	je-n	ø	*zaručen*
pre-po	ø	ø	ruk	i	ti	*preporučiti*
ne-iz-po	ø	ø	ruk	je-n-ost	ø	*neisporučenost*
ne-iz-po	ø	ø	ruk	je-n-ost	ju	*neisporučenošću*
ø	ruk	o	tvor	in	a	*rukotvorina*
ø	ruk	o	met	ø	ø	*rukomet*
ø	lěv	o	ruk	ø	ø	*ljevoruk*
ø	lěv	o	ruk	ø	im	*ljevorukim*
ø	ø	ø	stran	ø	a	*strana*
ø	ø	ø	stran	ic	a	*stranica*
ø	ø	ø	stran	k	a	*stranka*
ø	ø	ø	stran	k-ic	a	*strančica*
od	ø	ø	stran	i	ti	*odstraniti*
ø	stran	ø	put	ic	a	*stranputica*

Postoje, naravno, i *jednomorfske* riječi, tako neki veznici (npr. *a*, *no*, *već*), čestice (npr. *da*, *ne*), neki brojevi (npr. *pet*, *šest*, *sedam*), neki prijedlozi (npr. *na*, *o*, *po*), neki prilozi (npr. *jučer*, *tik*). Jednomorfske riječi nepromjenljive su, ali nisu sve višemorfske promjenljive, primjerice izvedeni prilozi (npr. *nabrzinu*, *potrbuške*), prijedlozi (npr. *uoči*, *izvan*), veznici (npr. *iako*).

Morfonologija ili *morfofonologija* (engl. *morphophonology*, *morphonology*, am. *morphophonemics*) jest jezikoslovni nauk o promjenama glasova, fonova – onda eventualno i fonema – unutar morfova koje su posljedica dodira morfova, odnosno okoline u kojoj se morf ili fon nalaze. *Fonem* je (~ grč. φωνή, *fōnḗ* 'glas, zvuk' + *-em*, engl. *phoneme*) jezična jedinica koja nema značenje, ali ima razlikovnu snagu, pojednostavljeno – razlikovni glas. U hrvatskome glasovi [n] i [v] jesu razlikovni, jesu fonemi /n/ i /v/ jer razlikuju riječi ***n**aš* i *va**š***, *stra**n**a* i *stra**v**a*. Glas [ŋ] u *stra**n**ka* nije razlikovan, nije hrvatski fonem jer se njime ne razlikuje nijedna hrvatska riječ, on je tek položajna inačica – *alofon* – fonema /n/.

Morfonologija je nauk o *morfonološkim alternacijama.*[1] **Morfonološka alternacija**, ili *smjena*, ili *promjena* jest alternacija fonskoga – onda eventualno i fonemskoga – sastava alomorfova, morfova koji su ostvaraj istoga morfema. Promjena može biti *kvalitativna* (promjena fona unutar morfa) i *kvantitativna* (promjena dužine morfa), a može i oboje. Međunarodno se za alternacije ili **glasovne promjene** unutar morfova rabi još i termin *alomorfija.*[2] U optjecaju je i termin *sandhi*-promjena, pričem onda *interni sandhi* obuhvaća promjene unutar riječi, a *eksterni sandhi* promjene na spojevima riječî.[3]

Alomorfi (~ grč. ἄλλος, *állos* 'drugi' + μορφή, *morphḗ* 'oblik', engl. *allomorph*) ili *morfske alternante*, *inačice* jesu izrazne inačice istoga morfema. Budući da su morfemi i fonemi jedinice, ideje, predodžbe, za njihov zapis odabiru se onaj morf i onaj fon koji najmanje ovise o okolini, okružju, kontekstu, a univerzalno i tipično najneutralnija okolina, ona koja izaziva najmanje alomorfije i alofonije, jest *a...a*. Tako između više alomorfâ i alofonâ odabrani morf i fon zovu se *dubinskom* ili *temeljnom postavom* ili *dubinskim* ili *temeljnim prikazom* (engl. *underlying representation*). Dubinska postava obično će nam biti i intuitivno najbliža. To ne mora značiti da ona nužno mora odgovarati najčešćoj *površinskoj postavi* ili *površinskomu prikazu* (engl. *surface representation*). U hrvatskih imenica srednjega roda više je onih s gramatičkim sufiksom *-e*, poput *povrće*, *dvorište*, od onih s gramatičkim sufiksom *-o*, poput *blato*, *jezero*. Tako je zbog plodnosti sufikasa poput *-j-*, *-išt-*, *-c-*, zbog kojih se brojne imenice dočinju na *-ńe*, *-ĺe*, *-će*, *-ište*, *-ce* i sl.[4] Pa ipak ćemo u ovoj knjizi u dubinskoj postavi pretpostaviti dočetni gramatički sufiks *-o* i prijeglas tumačiti kao smjenjivanje *o* → *e* iza palatala, a ne smjenjivanje *e* → *o* iza nepalatala (v. ovdje §§ 1.5, 8). Kadšto se također može dogoditi da se dubinska postava ne podudara ni s jednom površinskom. U tome nećemo vidjeti ništa sporno, premda su čitave fonološke teorije nastale u opreci prema takvu stavu. Tako će u ovoj knjizi biti s bilježenjem hrvatskoga jata, koji ćemo dubinski prikazati kao *ě* (v. ovdje § 1.5), ali i s daleko manje spornim slučajevima, kao što je to primjerice komparativni sufiks *-j-*, kojega

[1] Takva leksikonska odredba bit će nam zadovoljavajuća. Različite jezikoslovne škole nudile su i preciznije.

[2] Termin *alomorfija* rabi se uglavnom u morfologiji, gdje ima nešto šire značenje (v. o tome npr. Marković 2013: 39–41).

[3] *Sandhi*-promjene zapravo su tek jedna vrsta morfonološke alternacije, isprva u značenju promjena na spojevima riječî, dakle »eksterni *sandhi*«. Termin dolazi od skt. *sam-dhi* 'sa-staviti, s-veza, s-poj', dakle već u terminu samu imamo takvu promjenu, *mdh* → *ndh*.

[4] Pišković (2011: *Dodatak*) donosi 1 000 najčešćih hrvatskih imenica i među njima 133 imenice srednjega roda. Polovica od njih – 67 – ima gramatičko *-e*. Na većem korpusu odnos bi se zacijelo povećavao u korist *-e* jer bi se pojavljivalo sve više i više izvedenih imenica. Tako već među imenicama koje su po čestotnosti od 101. do 133. mjesta 22 imaju gramatičko *-e*, a samo 11 njih gramatičko *-o* (dočinju se obično na *-lo* i *-stvo*).

nema ni u jednoj površinskoj postavi, ali više ga je nego razumno pretpostaviti u dubinskoj jer tako sve površinske postave postaju vrlo lako izvodive:[5]

/jak/j/i/	[jȁčī]	⟨jači⟩
/žut/j/i/	[žȕćī]	⟨žući⟩
/brz/j/i/	[bř̀žī]	⟨brži⟩
/lud/j/i/	[lȕʒ́ī]	⟨luđi⟩
/glup/j/i/	[glȕpĺī]	⟨gluplji⟩

Morfeme i foneme bilježimo dakle dubinskom postavom, tako smo ih zapisali i u gornjoj tablici i primjerima, u kosim zagradama.[6] Razlika dubinske i površinskih postava – zove se *apstraktnost* prikaza – teorijsko je pitanje o kojemu različite teorije misle različito.[7] Mi ćemo ju smatrati pitanjem mjere. Dubinske postave naših primjera korijenskih, leksičkih morfema bile bi dakle /rūk/ i /strān/. Ponavljamo, morfemi su predodžbe, upravo prikaz naših predodžaba, i kao takvi lišeni svake stvarnosti i potpuno neosjetljivi na dodir. Ono što se dodiruje, ono što dolazi u kontakt s drugom stvarnom činjenicom i biva podvrgnuto njezinu utjecaju jesu morfovi, ostvaraji morfema, njihove *površinske postave*. Pri tom dodiru – kako to u stvarnosti sa stvarnim činjenicama biva – morfovi su, odnosno glasovi, fonovi od kojih su sastavljeni, podvrgnuti fonetskim promjenama. Posljedica fonetskih promjena jest *alomorfija*. (Alo)morfe i (alo)fone bilježimo površinskim postavama, u uglatim zagradama. Neki primjeri alomorfova morfema /rūk/ i /strān/ jesu:

[rūk]	rúka	[strān]	strána, odstrániti, strân (prid.)
[rŭk]	rùkomēt, rùkovati se	[străn]	strànica, strànākā (Gpl.)
[rūc]	na rúci (Lsg.)	[strāń]	òdstrānjen
[rŭč]	rùčica, rùčnī, rùčērda	[străń]	odstranjívati

[5] Dubinske postave bilježit ćemo u kosim zagradama (/ /), površinske u uglatima ([ ]). Izlomljenim, šiljastim zagradama (⟨ ⟩) označit ćemo pravopisni oblik riječi.

[6] Uzusi su različiti, morfemi se kadšto pišu i u vitičastim ili u dvostrukim kosim zagradama; vitičaste ili dvostruke kose zagrade pokazuju se potrebnima kad se u morfologiji žele istaknuti razine apstrakcije.

[7] V. o tomė zamašne radove poput Postal (1968: poglavlje I.II.4), Kiparsky (1982 [1968]), Hooper (1976: poglavlje 7) ili pak preglede u Lass (1984: poglavlja 4, 10), Mihaljević (1991b: poglavlje 4), Katamba (1996: poglavlje 8), Odden (2008: poglavlje 9), Hayes (2009: poglavlje 9). I u fonologiji i u morfologiji obično su najzahtjevniji opisi *supletivnosti*, *prijevoja* i neplodnih, *morfološki uvjetovanih alternacija*, odnosno nemogućnost svođenja izrazito različitih površinskih postava na jednu te istu dubinsku. Jedan od fonoloških izlaza unutar *naravne fonologije* jesu tzv. *via*-pravila (engl. *via-rule*), pravila koja uspostavljaju odnos između dvaju površinskih oblika koja se oba smatraju temeljnima, odnosno ne izvode se iz istoga dubinskoga (što se označava obostranom strelicom, ↔, v. o tome Hooper 1976: poglavlje 2; Lass 1984: 224; Mihaljević 1991a: 30; 1991b: 24). Jedan od morfoloških izlaza jest pojam *morfoma*, koji objedinjuje morfeme kojih se morfovi ne mogu dovesti u vezu fonološkim pravilom (v. o tome Marković 2013: poglavlje 9).

[rūč]	narúčiti, zarúčiti	[strǎŋ]	strànka
[rūž]	nárudžba[8]	[strǎm]	stránputica

Stupnjevi koje dubinska postava prolazi pri svojemu postvaraju u površinsku postavu, odnosno fonološka pravila kojima je dubinska postava pri svojemu postvaraju podvrgnuta, zovu se *izvod* ili *derivacija* (engl. *derivation*). Mogli bismo ju prikazati ovako:

površinska postava	[rúka]	[rúci]	[rùčica]
izvod (*pravila*)	–	sibilarizacija	palatalizacija, kraćenje
dubinska postava	/rūk/a/	/rūk/i/	/rūk/ic/a/

Glasovne promjene u morfovima do kojih pri *izvodu* dolazi, odnosno svođenje različitih površinskih postava pomoću pravilâ na istu dubinsku, ključna su tema morfonologije. Druga važna i zanimljiva tema, kojom se u ovoj knjizi nećemo baviti, jest *redoslijed* ili *poredak pravila* promjena (engl. *rule ordering*), ne u kronološkome, dijakronijskome smislu, nego u sinkronijskome.[9] Kako bi on sasvim praktično izgledao, pokažimo na a) glagolskome pridjevu radnome m. roda *rekao*, b) komparativu *gluplji* i c) pluralnome obliku *zečevi*:

a) /rek/ø/l/ø/ 1) rekl → 2) rekal → 3) rekao

Umetanje *a* (v. ovdje § 6) valja pretpostaviti prije vokalizacije *l* → *o* (v. ovdje § 7) jednostavno stoga što u suprotnome za umetanje *a* ne bi bilo razloga:

/rek/ø/l/ø/ 1) rekl → 2) reko

Imali bismo dočetni slog *ko*, bez odstupa, koji ni zbog čega ne bi zahtijevao umetanje *a*. Dodatan dokaz jesu kajkavsko *rekel* i čakavsko *rekal*, s umetanjem i bez vokalizacije.

b) /glup/j/i/ 1) glupji → 2) gluplji → 3) glupĺi

Umetanje *l* valja pretpostaviti prije stapanja *l* i *j* (v. ovdje § 12) jednostavno stoga što se u suprotnome ne bi imalo što stopiti, površinska bi postava ostala jednaka dubinskoj:

/glup/j/i/ 1) glupji

[8] Tradicionalno se u okviru *tvorbe riječi* veli da je tu *ž* zapravo prema *č* iz *naručiti*. Ako zanemarimo motivaciju i promatramo samo morfove, možemo pretpostaviti i to da je prema *k* iz *ruk*, ali tada treba proširiti sinkrono pravilo o palatalizaciji i kazati da do nje dolazi i ispred *b* u sufiksima *-b-a*, *-b-en-i* (što ćemo i učiniti, v. ovdje § 10).

[9] Mihaljević (1991a) primjer je (i) takve analize na materijalu hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika.

U opisu, naravno, mi tu smjenu možemo prikazati i kao smjenu *pj* → *pĺ*, ali ako nam je do redoslijeda, onda umetanje *l* prethodi fuzijskoj jotaciji.

c) /zec/ov/i/ 1) zecovi → 2) zecevi → 3) zečevi

Progresivni prijeglas *o//e* (v. ovdje § 8) valja pretpostaviti prije palatalizacije (v. ovdje § 10) jednostavno stoga što se u suprotnome korijensko *c* ne bi imalo zbog čega palatalizirati (**zečovi*), površinska bi postava ostala jednaka dubinskoj, kao što u nestandardu nerijetko i ostaje:

/zec/ov/i/ 1) zecovi

Praksa će ih tek konstatirati, tako i mi u ovoj knjizi, ali teorijski će zanimljive biti morfološki uvjetovane promjene koje nalazimo na različitim morfskim granicama, na granicama različite naravi. Tako primjerice palatalizaciju u hrvatskome imamo i ispred fleksijskoga morfa (npr. Vsg. *junače*, jun-ak-e), i ispred derivacijskoga (npr. inf. *junačiti* /*se*/, jun-ak-i-ti), ispred spojnika u složenicama (npr. *očevidan*, ok-e-vid-n-ø, *očigledan*, ok-i-gled-n-ø, *druželjubiv*, drug-e-ĺub--iv-ø), kadšto čak o njoj možemo govoriti i u korijenu (npr. *gnati*, gna-ø-ti ~ *ženem*, gen-e-m). U tom smislu zanimljiv je i naš gornji primjer (c) – u njemu se fonetski uvjetovana promjena (prijeglas) odvija prije morfološki uvjetovane (palatalizacija ispred derivacijskoga sufiksa *-ev-*).[10]

Granice među riječima i među morfovima nemaju iste značajke. Univerzalno je u jezicima tako da se najveći dio fonetskih promjena odvija unutar riječi, manji dio i na spojevima riječi, osobito dviju naglašenih. Ni granice među morfovima nemaju iste značajke. Univerzalno je u jezicima tako da su granice između prefiksa i korijena te između dvaju korijena sklonije *aglutinaciji*, naljepljivanju, granica pak između korijena i sufiksa *fuziji*, stapanju glasova, pogotovo granica korijena i derivacijskoga sufiksa, koji je za značenje oblika riječi u cjelini relevantniji od fleksijskoga, ali i skloniji stapanju s korijenom, za razliku od fleksijskoga, koji je produktivniji, ali i providniji, transparentniji (v. o tome Bybee 1985; 1996). Sabrano, krajevi riječi – pogotovo granice korijena i derivacijskih sufikasa – lakše podnose fonetsku redukciju negoli počeci, koji su skloniji tomu da se na njima morfske granice očuvaju. Tomu je tako i stoga što su počeci riječi univerzalno obavijesno važniji od njihovih krajeva, u najmanju ruku to je tako u jezicima s fleksijom na desnome kraju riječi, kakva je velika većina jezika svijeta (v. o tome Marković 2013). Zato nije neobično to što su pojedine hrvatske glasovne promjene (npr. palatalizacija, sibilarizacija, jotacija, v. ovdje §§ 10–12) ograničene na granicu R+S, jednostavnije rečeno, najveći dio glasovnih promjena odvija se na krajevima riječi, manji dio na njihovim počecima, niti

[10] O problemima u vezi s redoslijedom primjene takvih pravila i mogućim teorijskim izlazima v. Mihaljević (1991b, osobito poglavlja 5, 10), gdje će se primjerice Vsg. *junače* upravo zbog palatalizacije iz fleksije prebaciti u derivaciju.

je neobično to da među promjenama koje djeluju i preko granice riječi (npr. jednačenje po mjestu tvorbe, v. ovdje § 3) ima iznimaka, pa se ne provode čak ni na granici P+R, kao što će pokazati desni primjeri:

R+S	obraz-čić	[obraščić]	paz-ljiv	[paźĺiv]
P+R	iz-čašiti	[iščašiti]	iz-ljubiti	[izĺūbiti], *[iźĺūbiti]
PROKLITIKA	niz čelo	[niščelo]	bez ljubavi	[bezĺūbavi], *[beźĺūbavi]

Zbog toga se o granici P+R, kakvu imamo u *iščašiti*, *niz čelo*, *izljubiti*, *bez ljubavi* govori kao o *slaboj granici riječi* (engl. *weak* ili *single word boundary*), koja je jača od granice R+S, ali slabija od *jake granice riječi* (engl. *strong* ili *double word boundary*), koju imamo među naglasnicama. Razlike u naravi granica P+R, R+R i R+S uvelike će utjecati i na hrvatska pravila o ispadanju, gubljenju konsonanata, odnosno na njihovo realno provođenje u izgovoru (v. ovdje § 4).

Iz svega dosad rečenoga – a za knjigu ovakva naslova vjerojatno donekle neobično – proizlazi da ne vidimo potrebu za uvođenjem *morfonološke* razine u opis ni *morfofonemâ* kao njezinih jedinica. *Morfofonem* ili *morfonem* (~ grč. μορφή, *morphḗ* 'oblik' + φώνημα, *fṓnēma* 'fonem') jest razred međusobno komplementarnih, uzajamno smjenjujućih fonema koji se u različitim morfonološkim okolinama smjenjuju unutar jednoga morfema, ujedno i simbol kojim se taj razred prikazuje.[11] Izraz bi mu onda bio *morfon*. U našem primjeru *ruka* morfonem bi bio /ĸ/ ili //k//.[12] To //k// bilo bi razred koji objedinjuje foneme /k/ u *ruka*, /c/ u *ruci*, /č/ u *ručica*, dakle svaki odsječak od triju navedenih koji se ovisno o morfonološkoj okolini pojavljuje kao treći u ostvaraju morfema /ruk/. Pojmom morfonema obično se u kroatistici u opisu *jata* služe J. Silić i I. Pranjković, koji drže da je riječ o morfonemu, koji bi dakle bio razred koji objedinjuje /j/ē/ u *bijel*, /j/ě/ u *bjelina*, /i/ u *bio* (← *bijel*), /e/ u *uvreda*.[13] Tako gledano /i/ u *bio* (od *bijel*) i /i/ u *bio* (particip od *biti*) ili /c/ u *ruci* i /c/ u *faci* (od *faca*) i jesu isti i nisu isti. No to da oni i jesu isti i nisu isti za naše potrebe ne znači da treba uvoditi novu razinu opisa i dodatne pojmove. Kako Lass reče (1984: 69), nakraju se sve svodi na perspektivu.

Također, nećemo se služiti ni pojmom arhifonema. *Arhifonem* je ukupnost obilježjâ svojstvenih dvama inače oprečnim fonemima, koja se kao njihov zajednički nazivnik pojavljuje na *neutralizacijskim* položajima, onda kad je opreka među tim dvama fonemima suspendirana.[14] Neutralizacija je vrsta distribucije,

[11] V. npr. Harris (1969 [1951]: poglavlje 14, osobito str. 232).

[12] Tako se obično morfonemi bilježe; isto se označuje i *arhifonem*, o kojem v. dalje.

[13] Od recentnije literature posvećene jatu izdvajamo Brozović (1991; 1997; 1998; 1999; 2007), Pranjković (1996; 1997; 1999; 2008), Škarić (1996; 1999a; 1999b; 2006; 2009), Jelaska (1988–1989; 2004; 2005), Raguž (1992).

[14] U drugim klasičnim fonološkim pravcima najčešće se kao predstavnik dvaju neutraliziranih fonema odabire jedan od tih dvaju; *Praška* je *škola* odabrala jedinicu druge vrste – arhifonem (Trask 1996: s. v. *neutralization*).

raspodjele, u kojoj se fonem može ostvariti, druge dvije jesu *paralelna* (u kojoj su fonemi međusobno razlikovni) i *komplementarna* (u kojoj se fonem ostvaruje različitim alofonima). Neutralizacijski je položaj primjerice kraj riječi u njemačkome, na kojemu se uvijek pojavljuje bezvučni konsonant, usp. npr. njem. *Rat* [ra:**t**] 'kotač' i *Rad* [ra:**t**] 'savjet'. U takvim slučajevima Trubeckoj će reći da nije riječ ni o fonemu /t/ ni o fonemu /d/, nego o arhifonemu //t//, koji niti je bezvučan niti je zvučan, on je »nenazalni dentalni okluziv kao takav« (Trubeckoj 1969 [1939]: 79, 230). Arhifonem može biti i nešto što nije fonem, primjerice labio-dentalni nazal //ɱ// arhifonem je fonema /m/ i /n/ u hrvatskim riječima poput *a**m**fora*, *i**n**farkt*, *tra**m**vaj*, *i**n**valid*, *ko**m**for*, *ko**n**formizam*.[15]

Za kraj ovoga uvodnoga dijela recimo još ovo: Foneme, morfeme, dubinske postave uopće, pa onda i izvod do površinskih, ne treba razumjeti – barem ih mi ne razumijemo – kao nešto stvarno. To su jezične činjenice nastale našim, čovječjim uvidom (teorijom) u različitost pojavnosti govora. Uopće jezik i njegov opis – nazovimo ga gramatikom – ne postoje izvan našeg uvida u nj. Jezične činjenice nisu ništa drugo doli pomagala kojima se služimo – ispomažemo – da opišemo ono što pretpostavljamo da omogućuje naše smisleno govorenje i naše razumijevanje čuvenoga svojeg i tuđeg govora. Glasovne promjene, *kost-kosti-kosti*, rečenice s ovakvim i onakvim veznicima – sve bi to postojalo i bez gramatike, svođenja beskrajna mnoštva površinskih postava na ograničen broj dubinskih. Gramatika je ono kako mi vidimo jezik, kako si ga predočujemo, a te predodžbe mogu se onda i znatno razlikovati. To nam je u ljudskoj naravi.

1.2 Tipologija glasovnih promjena

Morfonologija je jezikoslovni nauk o promjenama glasovnoga sastava morfova. Promjene mogu biti *neuvjetovane*, djelatne pri svakom ostvaraju pojedinoga glasa, bilo na razini jezične zajednice bilo u govoru pojedinca, mogu biti *uvjetovane* (engl. *conditioned*) dodirom s glasovima drugih morfova, naglaskom, uopće okolinom u kojoj se pojedini glas našao (v. ovdje § 1.3). Sve takve promjene zovu se *glasovnim promjenama*. **Glasovna promjena** (engl. *phonetic/phonological* ili *sound change*) svaka je novina u fonetskom ili fonološkom ustroju jezika (Lass 1984: 315), a to znači novi alofon ili novi fonem (opreka), nestajanje alofona ili nestajanje fonema (opreke), nova morfonološka smjena (novo pravilo) ili iščezavanje stare, nova distribucija (raspodjela) fonema, nova narav ili nov redoslijed morfonoloških smjena i sl.[16] Glasovne promjene dadu se tipologizirati, razvrstavati. Dat ćemo njihovu načelnu podjelu, koja bi trebala vrijedjeti univerzalno

[15] Još o *arhifonemu* v. Trubeckoj (1969 [1939]: poglavlje I.V), Muljačić (1972: § 60), Martinet (1982: poglavlje 3.18), Lass (1984: poglavlje 3.4).

[16] Usp. i Trask (1996: s. v. *phonological change*), Kiparsky (1982 [1965]; 1982 [1970]), Postal (1968: poglavlje II.III.13).

u jezicima.[17] Uz dvije napomene. Prvo, valja imati na umu da su pojedini termini koji se međunarodno rabe predteorijski, ali izrazito ukorijenjeni u filološku tradiciju, pa ih stoga i ne treba mijenjati. Drugo, pojedini se termini rabe u različitim smislovima, primjerice palatalizacija i ostale *izacije* mogu označavati sekundarno, dodatno oblikovanje (npr. [k] → [kʲ]), ali i potpunu smjenu nepalatala u palatalni ili pretpalatalni glas (npr. [k] → [č]) (v. o tome i ovdje § 1.5).

Jačanje ili **forticija** (~ lat. *fortis* 'jak', engl. *fortition*, *strengthening*) te **slabljenje** ili **lenicija** (~ lat. *lenis* 'slab', engl. *lenition*, *weakening*) pomicanja su glasa prema jačemu, odnosno slabijemu glasu. Termini *jačanje* i *slabljenje* počivaju na ne uvijek lako objašnjivoj intuiciji o tome da su pojedini glasovi »jaki« ili »jači«, drugi da su »slabi« ili »slabiji«, premda se neke zakonitosti dadu utvrditi usporedbom njihove otvorenosti, zvonkosti i artikulacijske snage i napetosti. Uzima se tako da su okluzivi jači od frikativa, frikativi od aproksimanata (kliznika, likvida i rotičnih glasova), oralni glasovi od glotalnih, bezvučni od zvučnih, udvojeni konsonanti od neudvojenih, prednji i stražnji vokali od središnjih i niskih, odnosno uspostavljaju se ovakve općenito prihvaćene *ljestvice jakosti glasova*:[18]

okluziv > (afrikata >) frikativ > aproksimant > *nula*
bezvučan > (aspiriran >) zvučan
u i > o > ɛ e > a

Budući da jakost glasova nije apsolutno mjerljiva, ljestvice će se gdješto razlikovati, primjerice Spencer će (1996: 61) kazati da su aspirirani glasovi (npr. [pʰ]) jači od neaspiriranih (npr. [p]). Također upada u oči vokalska ljestvica (v. Crowley – Bowern 2010: 24), naime premda među vokalima najmanje zvonki i stoga najjači, visoki vokali (*u i*), pogotovo nenaglašeni, univerzalno su vrlo skloni ispadanju, potpunoj leniciji (v. dalje). Sve u svemu, što je glas zvonkiji, to je slabiji. Na crtežu bi se onda lenicija prikazala kao svako kretanje nadolje i udesno, a forticija kao svako kretanje nagore i ulijevo (Lass 1984: 177–8):

[17] Odabrana dodatna literatura: Lass (1984: poglavlja 4, 8, 13), Odden (2008: poglavlje 8), Spencer (1996: poglavlje 2), Katamba (1996: poglavlje 5), Campbell (1999: poglavlje 2), Mihaljević (2002: 13–20), Crowley – Bowern (2010: poglavlje 2), Trubeckoj (1969 [1939]: poglavlje I.V), Škarić (1991: 339–61), Trask (1992; 1996), Simeon (1969), Ivšić (1970: 17–31), Kapović (2008: 128–33), Blevins (2004; 2006).

Ako drugačije nije navedeno, primjeri u tipologiji naši su. S kraticom *hrv.* donose se standardni hrvatski primjeri, s kraticom *reg.* nerazvrstani, ali lako prepoznatljivi razgovorni, regionalni i dijalektalni hrvatski primjeri. Posavski je (*pos.*) uzet kao primjer sad već i povijesnoga dijalekta, kajkavski (*kajk.*) kao primjer suvremenoga dijalekta i povijesnoga standarda, ozaljski (*ozalj.*) kao primjer koliko-toliko suvremena dijalekta. Pojedini ozaljski primjeri naši su.

[18] V. npr. Lass (1984: 177–8), Katamba (1996: 104–7), Spencer (1996: 61–2), Crowley – Bowern (2010: 24–5), za hrvatske ljestvice zvonkosti v. Jelaska (2004: 146–8).

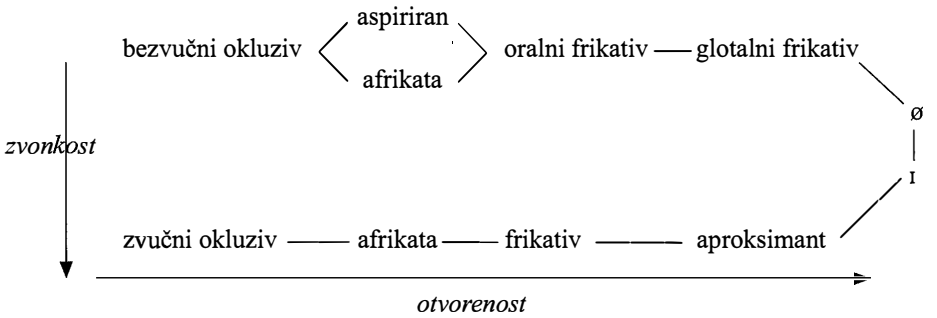

Dakle danas već nadregionalno hrv. *bog!* → *bok!*, s obezvučenjem finalnoga konsonanta, bilo bi posljedica jačanja, forticije. Takvu forticiju nalazimo u ozaljskome, njemačkome, ruskome i mnogim drugim jezicima:[19]

ozalj. G roga ~ N rok, G noža ~ N noš, G zida ~ N zit, G krvi ~ N krf, Gpl. čovikof 'ljudî', Gpl. orihof 'orahâ', jalof 'jalov', nof 'nov', fiflaf 'frfljav', kakof 'kakav', nikakof 'nikakav' (Težak 1981: 219)

njem. Tag [taːk] 'dan', Kind [kint] 'dijete', Land [lant] 'zemlja', Wand [vant] 'zid' (Eisenberg 1994: 353)

rus. lob [łop] 'čelo', krovь [krof'] 'krv', měd [m'ot] 'med', glaz [głas] 'oko', ěž [jošˌ] 'jež', lug [łuk] 'livada', póezd [pójɪst] 'vlak', doždь [dośś] 'kiša', Gpl. stolóv [stałóf] 'stolova' (Poljanec 1984: 18)

Ako je smjena poluvokala u vokal forticija, što gornja ljestvica može i opovrći, primjer forticije u povijesti hrvatskoga bila bi vokalizacija jerova u tzv. jakome položaju, točnije prijelaz poluvokala *ə* (postala izjednačivanjem *jera* /ъ/ i *jora* /ъ/, o. 800–850. g.)[20] u srednji niski vokal *a* (o. 1300. g.):

hrv. dan (~ stsl. dьnь), danas (~ stsl. dьnьsь), san (~ stsl. sъnъ), taman (~ stsl. tъmьnъ)

Slabljenje glasova tipološki je i univerzalno mnogo češće od jačanja. Primjeri slabljenja jesu potpuna lenicija intervokalnoga frikativa *z* u hrv. imperativu *nemoj* (← *ne mozi*, usp. *pomozi*), smjena intervokalnog okluziva u aproksimant u reg. *brudet* → *brujet*, potom hrv. veznik *jer* (← *jere* ← *ježe*), što je primjer *rotacizma* (engl. *rhotacism*), česte vrste lenicije, promjene kojega god konsonanta u rotični:[21]

[19] Za još primjera iz različitih jezika i objašnjenje te univerzalne pojave v. Blevins (2004; 2006).

[20] »Točan izgovor "poluglasova" nije poznat, a mogao se i razlikovati u dijelovima općeslavenskoga područja« (Matasović 2008: § 157; usp. i Mihaljević 2002: 198–9; Kapović 2008: § 61). U svakom slučaju jerovi su postali od kratkih pie. ***i* i ***u*, pa bismo ih na IPA-inoj tablici tražili negdje među glasovima [i], [ʉ] i [ɯ].

[21] *Rotični glasovi* ili *rofoni* jesu uvriježen nadtermin za sve vrste glasa [r] koje se u jezicima javljaju, primjerice alveolarni treptajnik [r], uvularni treptajnik [ʀ], alveolarni dotačnik ili

reg.	možeš → moreš, kaže → kare, Vsg. nebože (~ nebog) → nebore
lat.	flōs ~ G flōris 'cvijet', mōs ~ G mōris 'običaj', corpus ~ G corporis 'tijelo', Venus ~ G Veneris 'Venera' (Gortan *et al.* 2005: 13, 28)
engl.	I was [wɔz] 'bijah' ~ we were [wɜː][22] 'bijasmo' (Crowley – Bowern 2010: 26)

Općenito je zbog velike artikulacijske otvorenosti (v. gore ljestvicu) intervokalni položaj temeljno okružje slabljenja, usp. sudbinu latinskih intervokalnih okluziva u suvremenim talijanskim, francuskim i španjolskim infinitivima (Lass 1984: 181):

	'imati'		'vjerovati'		'čitati'	
lat.	ha**b**ēre	[b]	crē**d**ere	[d]	le**g**ere	[g]
tal.	a**v**ere	[v]	cre**d**ere	[d]	le**g**ere	[ʤ]
fr.	a**v**oir	[v]	croir	[ø]	lire	[ø]
šp.	ha**b**er	[β]	creer	[ø]	leer	[ø]

a isti ili sličan položaj zaslužan je i za novogrčke inačice *lavirint*, *Vavilon*, *Varvarin*, *Varvara*, *Jevrej* (usp. hrv. *labirint*, *Babilon*, *Barbarin*, *Barbara*, *Hebrej*), za dubrovačko ime *Vlaho* (*bl* → *vl*, lat. *Blasius*, grč. *Blásios*, hrv. *Blaž*), za japanske zvučne konsonante u *origami* (~ *ori* 'saviti' + *kami* 'papir'), *tegami* 'pismo' (~ *te* 'ruka' + *kami* 'papir'), *amadera* 'samostan' (~ *ama* 'redovnica' + *tera* 'hram'), *tabibito* 'putnik' (~ *tabi* 'putovati' + *hito* 'osoba'), *oozami* 'velika psina' (~ *oo* 'velik' + *sami* 'morski pas'),[23] ili za smjenu okluziva *t d* s dotačnim ili okrznim [ɾ] (engl. *tap*, *flap*)[24] između dvaju vokala ili sonanta i vokala u mnogim varijantama američkoga, australskoga, pa i britanskog engleskoga, primjerice (Lass 1984: 50; Spencer 1996: 60–1, 231):

a**t**om 'atom'	['ætəm]	→	['æɾəm]
A**d**am 'A.'	['ædəm]	→	['æɾəm]
be**tt**er 'bolji'	['betə(r)]	→	['beɾə(r)]
la**dd**er 'ljestve'	['lædə(r)]	→	['læɾə(r)]
wi**nt**er 'zima'	['wɪntə(r)]	→	['wɪnɾə(r)]
pa**rt**y 'zabava'	['pɑːtɪ]	→	['pɑːɾɪ]

okrznik [ɾ], retrofleksni dotačnik ili okrznik [ɽ], alveolarni približnik [ɹ] i sl. Termin *rotični* glas ili *rofon* nastao je prema grčkome slovu *ro* (ρ, grč. ῥῶ, *rhô*). Rotacizam u indoeuropskim jezicima zahvaća obično frikative *s z š ž*, ali podvrgnuti mu mogu biti i drugi glasovi, primjerice intervokalno *l* u povijesti baskijskoga (v. Trask 1996: s. v. *rhotacism*), okluzivi *t d* na kraju sloga u hausi (v. Newman 2000: 235, 413). U fonetici *rotacizmom* se zove i govorni poremećaj, poteškoća s izgovorom rotičnoga glasa.

[22] Povijesni izgovorni međustupnjevi bili su [wase, wese] → [waɹe, weɹe].

[23] Takva pojava ozvučivanja u složenicama zove se ondje jap. *rendaku*, a engl. *sequential voicing*, v. npr. Shibatani (1990: 173–5), Spencer (1996: 60–1).

[24] Za razliku od treptajnika [r] (engl. *trill*), kakav je hrvatski; odatle prošireni engl. termini *tapping* ili *flapping*.

Krajnje slabljenje jest **ispadanje** ili **gubljenje** (engl. *deletion*, *truncation*) – najslabiji je onaj glas kojega nema, odnosno koji je [ø]. Doista, dijakronijski je ispadanje često posljedica slabljenja, ali ono jednako tako može biti uvjetovano morfološki ili fonotaktički (Lass 1984: 187), kao što je to često slučaj u hrvatskome (v. ovdje § 4). Ovisno o tome što ispada i gdje tradicionalno se razlikuje nekoliko vrsta ispadanja. *Afereza* je (grč. ἀφαίρεσις, *afaíresis* 'ispadanje kratkoga vokala iza dugoga', engl. *aphaeresis*) ispadanje glas(ov)a s početka riječi:

reg. znaš šta → naššta, znači → nači, pšenica → šenica, hoću → oću, hajde → ajde, onako → nako, elektrika → lektrika, imitacija → mitacija, operacija → peracija

ozalj. udovica → dovica, unuk → nuk, utorək → torək 'utorak' (Težak 1981: 237)

Sinkopa je (grč. συγκοπή, *synkopḗ* 'ispadanje, izostavljanje', engl. *syncope*) ispadanje glas(ov)a – obično vokala, ali i konsonanata – iz sredine riječi:

hrv. pamtiti (~ pamet, stsl. pamętь, usp. reg. pametiti), valjada → valjda, hajmo! (← hajdemo, tur. haydi), biftek (← engl. beefsteak), ramstek (← engl. rump steak)

reg. četiri → četri (usp. četrdeset), držite → dršte, bježite → bješte, koliko → kolko, veliki → velki, tisuću → tišću, osjećam → ošćam, rodica → rocca, Posušje → Poššje, Isusa → Issa, dvadeset → dvaeset → dvajs(t), bogme → bome, nekakav → neakav, svakako → svaako, nemam → neam, pripremamo → pripreamo, nevjerojatno → nerojatno, dragi gledatelji → drai gleatelji, čovjek → čoek, Vsg. čoeče, čoče, hoćeš → oš, nećeš → neš, šta ćeš → štaš, ne možeš → nemoš, što se tiče → štiče, meni se čini → meščini, nikakvih → niki(h), hodimo → homo, vidiš → viš, ne budem → ne bum → nem, dijeta → djeta, hijena → hjena, originalan → orginalan, pacijent → pacjent, orijent → orjent, kvocijent → kvocjent

ozalj. panediljək → pandiljək 'ponedjeljak', počekati → počkati, idemu → idmu 'idemo', zovite → zofte (Težak 1981: 236)

lat. valide → valde 'jako, veoma', dextera → dextra 'desna', **sanguins → sanguīs 'krv', **sexdecim → sēdecim 'šesnaest', **isdem → īdem 'isto' (Gortan *et al.* 2005: 9, 12)

Apokopa je (grč. ἀποκοπή, *apokopḗ* 'odsijecanje, izbacivanje, ispadanje krajnjega kratkog vokala', engl. *apocope*) ispadanje glas(ov)a s kraja riječi:

reg. tako → tak, onako → onak, odmah → odma, sad → sa, žao → ža, nikad → nika, raditi → radit → radi, gledati → gledat → gleda, vidjeti → vidjet/vidit → vidi

hrv. gledaj → gle

fr. main [mɛ̃] 'ruka' (~ lat. manus), pain [pɛ̃] 'kruh' (~ lat. pānis), chat, chatte [ʃa, ʃat] 'mačak, mačka' (~ kasnolat. cattus)

Jednu vrstu apokope hrvatske gramatike redovito opisuju suprotno, kao proširivanje osnove, svojevrsnu ekskrescenciju (v. dalje). Riječ je o promjenama u oblicima imenica tzv. nejednakosložnih sklonidaba. Držimo da ih je bolje opisivati kao apokopirane:

hrv.	G	tel-et-a	jaj-et-a	kć-er-i	ram-en-a	im-en-a
	N	tel-e-ø	jaj-e-ø	kć-i-ø	ram-e-ø	im-e-ø

Povijesno je također riječ o apokopi krajnjih konsonanata (ovdje *t r*) i o nazalizaciji *e*, koje se potom denaziliziralo (v. Matasović 2008: §§ 122–4, 253–5).

Redukcija konsonantskih skupova (engl. *cluster simplification*) kao u hrvatskome nadregionalnome razgovornome *tko* → *ko* često se uzima kao zasebna ili sveobuhvatna promjena:

ozalj. gdo → do 'tko', gdi → di 'gdje', pčela → čela, ptica → tica, pšenica → šenica, kruška → ruška, četvrtak → četrtak, četvrti → četrti, breskva → briska, svrbiti → srbiti, tvrd → trd, vlas → las, tvor → tor(ac) (usp. npr. smrditi kak torac) (Težak 1981: 237)

pos. pčela → čela, ptica → tica, četvrtak → četrtak, četvrti → četrti, ekstra → estra, čovjek → čojek, breskva → briska (Ivšić 1913: 206–7)

lat. quīnctus → quīntus 'peti', transdūco → trādūco 'prevesti, prebaciti', transdo → tradō 'predati, ustupiti' (Gortan *et al.* 2005: 13)

šp. santa 'sveta' (~ lat. sāncta), fresno 'jasen' (~ lat. fraxinus), punto 'točka' (~ lat. punctum) (Alkire – Rosen 2010: 69)

engl. last night 'sinoć' [lɑːstnaɪt] → [lɑːsnaɪt], banned for life 'pod doživotnom zabranom' [bændfəlaɪf] → [bæmfəlaɪf], discharged prisoners 'otpušteni zatvorenici' [dɪsʧɑːʤdprɪzənəz] → [dɪsʧɑːʤprɪzənəz] (Spencer 1996: 224)

U mnogim hrvatskim naslijeđenim riječima na granici P+R imamo rezultat prastare redukcije *bv* → *b*, upravo *ob-v...* → *ob-...* (v. i Maretić 1931: § 74b):

hrv. obala (ob-val-a ~ val), oblak (ob-vlak-ø ~ vući, vlak, navlaka), oblast (ob-vlast-ø), objesiti (ob-věs-i-ti ~ vješati, vješalo, visjeti, visak), obrtati, obrt (ob-vrt-a-ti ~ vrtjeti), običaj (ob-vik-jaj-ø ~ zavičaj, navika), obitelj, obitavati, obitavalište (ob-vit-a-ti),[25] obući (ob-vuk-ø-ti)[26]

Usp. slično *dv* → *d* u *dvignuti* → *dignuti*, *dvizati* → *dizati* ili regionalno u *medvjed* → *medjed*, *međed* (v. i Maretić 1931: §§ 41b, 74b, 95b; Ivšić 1970:

[25] Psl. glagol ***vitati* 'živjeti, *habitare*' u hrvatskome danas ne postoji, u slavenskim jezicima dosta je potvrda, usp. Skok (s. v. *obítelj*), HER (s. v. *obítelj*).

[26] Je li prema *ob-vući* ili prema *ob-uti*, priručnici se ne slažu (v. Skok: s. v. *vúći*; HER: s. v. *òbūći*). Nesvršeno *oblačiti* te kajk. i čak. *obleći*, *oblići* (kao *vleći*, *vlići* 'vući' ~ *vlečem*, *vličem*) upućuju na *vući*.

138). Rijetka je pojava redukcija *tvĺ dvĺ* → *tĺ dĺ* (v. i Maretić 1931: § 74b; Babić 1986: § 755; 2002: § 755):

hrv. Neretva ~ Neretljanin, Budva ~ Budljanin

Koliko je u morfonologiji važan kontekst, pokazuju primjerice glagolski trpni pridjevi *zabrtvljen*, *ukotvljen* – u trpnome participu redukcije nema.

Ako je riječ o ispadanju jednoga od dvaju istih konsonanata ili o njihovu svođenju na jedan dugi, govorimo o *degeminaciji*, pojavi suprotnoj od *geminacije* (lat. *geminatio* 'udvajanje, podvostručenje'), udvajanja, upravo duljenja konsonanta:

hrv. bez-zvučan → bezvučan, od-derati → oderati, raz-širiti → rašriti, iz Zagreba [iz(:)a:greba], iz mog kraja [izmo:k(:)raja]

engl. unknown [ʌn:oun] 'nepoznat', ill-looking [ɪl:ʊkɪŋ] 'zlokoban', rat tail [ræt:eɪl] 'štakorski rep' (Spencer 1996: 225)

lat. N oss → os 'kost' (~ G ossis), N lapiss → lapis 'kamen' (~ G lapidis), N mell → mel 'med' (~ G mellis) (Gortan *et al.* 2005: 12)

U pojedinim primjerima sinkope (v. gore) imali smo i *kontrakciju*, što je opći termin za *stezanje* riječi ili skupine riječi nakon gubljenja dijela njezina materijala, primjerice:

hrv. ne imam → nemam, ne hoću → neću, kojega → koga, mojega → moga, svojega → svoga, dvojega → dvoga, pojas → pâs, zec (← psl. **zajęcь, **zājīnkas), bân (← avar. bajan) (HER: s. v.)

reg. U ime Oca... → Moca..., ne idem → nedem, jedan → jen, svojak → svak, gospodin → gospon

ozalj. bojim se da → bojnda, mare bit 'može biti' → maret (Težak 1981: 236)

pos. kuhina → kûjna, ŏrāhā → ôrā, maćuha → mȁćā, Strizivojanci → Strizivānci (Ivšić 1913: 184–6)

engl. how are you 'kako si/ste' → hi (Bybee 2001: 9–10)[27]

Haplologija (grč. ἁπλόος, *haplóos* 'jednostavan' + λόγος, *lógos* 'riječ, govor', engl. *haplology*) ili *pojednostavljivanje* jest ispadanje jednoga od dvaju istih slogova u slijedu (najčešće, premda slogovi i ne moraju biti isti niti baš mora biti riječ o slogovima):

[27] Engl. *hi* danas je, naravno, konvencionalizirani pozdrav. Izvorno mu značenje Bybee (*idem*) potvrđuje u pojedinim dijalektima crnačkog engleskog, u kojima govornici na *Hi* redovito odgovaraju sa *Fine* 'Dobro'.

hrv. kukuruz → kuruz(a), kamomila → kamil(ic)a,[28] udovovati → udovati, otidem → odem, zakononoša → zakonoša, tankokosa → tankosa, trbuhobolja → trbobolja, plavovojska → plavojska 'vojska na brodu', morfofonologija → morfonologija, mineralologija → mineralogija, tragikokomedija → tragikomedija

lat. nūtritrix → nūtrix 'dojilja, hraniteljica' (Simeon 1969: s. v. *haplologija*; Campbell 1999: 37)

engl. Anglaland 'zemlja Anglâ' → England (Crowley – Bowern 2010: 29), humblely → humbly 'ponizno, skromno' (Campbell 1999: 37)

Premda i same dobri kandidati za nju, riječi *haplologija* i *filologija* haplologiji nisu podvrgnute (**haplogija*, **filogija*), što i nije ništa posebno neobično jer haplologija je univerzalno vrlo neredovita i nesustavna promjena (Stemberger 1981), ali zato riječ *morfo(fo)nologija* jest. To pak da je haplologija neredovita pojava može se povezati i s načelnom težnjom da se u govoru izbjegavaju nizovi istih sljedova, odnosno izbjegavanje istih sljedova sprečava nastanak oblika koji bi uopće bili pogodni za haplologiju. Tako u hrvatskome normalno prema *vozač* imamo *vozačica*, ali prema *vodič* rijetko ćemo imati *vodičica* (sljedovi *ič-ic*), što zvuči čak osviješteno ludički. Isto će biti s posvojnim pridjevom od *vozačica – vozačičin* (sljedovi *či-či*), pogotovo od *vodičica – vodičičin*.

U vezi s ispadanjem konsonanata za naglasak u suvremenome hrvatskome i dužinu vokala općenito u jezicima važno je i tzv. naknadno, nadoknadno, *kompenzacijsko duljenje* (engl. *compensatory lengthening*) – pošto jedan glas (obično konsonant) ispadne, susjedni se glas (obično vokal) nerijetko produlji.[29] Pošto su tzv. slabi jerovi u povijesti hrvatskoga ispali, produljen je vokal ispred njih, zato danas u pojedinim naglasnim tipovima imamo ovako:

hrv. G bȍga ~ N bôg, G brȍja ~ N brôj, G rȍda ~ N rôd, G mȅda ~ N mêd, G mȍsta ~ N môst, G nȍsa ~ N nôs, G vòla ~ N vôl, G stòla ~ N stôl, N kòlac ~ G kólca[30]

Ili u latinskome pošto je ispao konsonant *n* (Gortan *et al.* 2005: 12):

lat. Apl. **manuns → manūs (~ Nsg. manus 'ruka'), Apl. **pedens → pedēs (~ Nsg. pēs 'noga')

[28] Do hrvatskoga je bio dalek put, grč. *khamaímêlon* 'jabuka na zemlji' → lat. *chamaemelon* → srednjolat. *camomilla* → njem. *Kamille* → hrv. *kamilica* (v. Skok: s. v. *kamumìla*; HER: s. v. *kamìlica*).

[29] Riječ je zapravo o očuvanju (jedne) slogovne more neodsječnim, odnosno nadodsječnim sredstvom. O kompenzacijskome duljenju općenito i u okviru *optimalnosne teorije* v. npr. Kiparsky (2010).

[30] Na zadnjem primjeru pokazuje se i veoma jako hrvatsko naglasno pravilo – u skupini VSC (vokal-sonant-konsonant) V je redovito u hrvatskome dug (nije npr. u *bòrba*). O slogovnome objašnjenju v. o tome i u Jelaska (2004: 198), o objašnjenju s *jerovima* u dubinskoj postavi v. Rakić (1986).

Ili u suvremenome turskome nakon fakultativnog ispadanja glasova *h j v*, što je živa fonetska promjena ovisna o govornome tempu i govornome stilu (Gussmann 2002: 29):

tur. Ahmed 'A.' [ah'met] → [a:'met], dügme 'puce, dugme' [dyj'me] → [dy:'me], sevmek 'voljeti' [sev'mek] → [se:'mek]

Dodavanje ili **umetanje** glasova tipološki je rjeđe od gubljenja. Kadšto se skupno zove **epenteza** (grč. ἐπένθεσις, *epénthesis* 'umetanje, umetak', lat. *insertio*, engl. *insertion*, *epenthesis*). Nekoliko je utvrđenih u jezicima svijeta koliko-toliko čestih vrsta. *Proteza* je (grč. πρόθεσις, *próthesis* 'predmetanje, predmetak', engl. *prothesis*) dodavanje glasa na početku riječi:

hrv. rvati se → hrvati se, rđa → hrđa, rzati → hrzati, janje (usp. lat. agnus), jabuka (usp. njem. Apfel), vidra (usp. lit. údra)

reg. ugao → vugl(ec), oko → joko, at → hat

ozalj. Ivo → Jiva, Andrija → Jandra, Elizabeta → Jalža, opac → jopac, užina → južina, učiti → vučiti, uho → vuho, ujna → vujna, ura → vura, ulje → vulje (Težak 1981: 239)

pos. apa 'otac' → japa, ekser 'čavao' → jekser, užina → južina (Ivšić 1913: 187)

šp. España (~ hrv. Španjolska), estudiante 'student' (~ lat. studium 'težnja, mar, rad, učenje'), esperanza 'nada' (~ lat. spēro 'očekujem, nadam se, ufam se'), estrella 'zvijezda' (~ lat. stella)

fr. étudiant 'student' (~ lat. studium), espace 'prostor' (~ lat. spatium), esprit 'duh' (~ lat. spīritus), étoile 'zvijezda' (~ lat. stella), échelle 'ljestve' (~ lat. scālae, kasnolat. scala)

bask. Erroma 'Rim', Erramun 'Ramón', Errusia 'Rusija', errege 'kralj' (~ lat. rēx, rēgis), arrazoi (*sic!*, arr-) 'razlog' (~ lat. ratio) (Rijk 2008: 8, 58)

U baskijskome riječ ne može počinjati vibrantom. U španjolskome i francuskome protetsko *e* dobili su u tim jezicima nedopušteni pristupi slogu *sp- st- sk-*, u latinskome dopušteni, dopušteni i u hrvatskome (usp. *spor*, *star*, *skup*, ili sa zvučnim glasovima *zbog*, *zdrav*, *zglob*). To nije ništa neobično, odnosno neobični su zapravo ti skupovi jer narušavaju temeljno i *opće* slogovno *načelo* rasta *zvonkosti* od početka do vrha sloga – *s* (*z*) zvonkije je od *p t k* (*b d g*), koji su upravo najmanje zvonki. A kako slogovni ustroj i fonotaktika na morfonologiju utječu u hrvatskome, v. dalje uz *anaptiksu* te §§ 6, 7.

Ekskrescencija je (~ lat. *excrescere* 'rasti, razvijati se') umetanje konsonanta između drugih dvaju ili jednostavno njegovo dodavanje:

hrv.[31] glup**l**ji, grob**l**je, omam**l**jen, uzglav**l**je, zašaraf**l**jen

[31] Primjeri za umetanje između morfova, na morfskim šavovima. Više primjera umetanja *l* u suvremenome hrvatskom i različita njegova tumačenja v. ovdje u § 12.

hrv.[32] p**l**juvati, b**l**juvati, st**r**šljen, ž**d**rijebe, ž**d**rijelo, prož**d**rijeti, ž**d**ral

reg. identičan → i**n**dentičan, komedija → kome**n**dija, študirati → štu**n**dirati, bacil → ba**k**cil, voziti → vo**j**ziti, bez → b**r**ez, bezobrazan → b**r**ezobrazan, zrak → z**d**rak, razriješiti → raz**d**riješiti, dakle → dakle**m**, zbilja → zbilja**m**, skoro → skoro**m**, s nama → s nama**n**, ljudima → ljudima**n**

engl.[33] law and order [lɔːrənɔːdː] 'zakon i red', ma and pa [mɑːrənpɑː] 'mama i tata', fear [fiə] 'strah' ~ fear is [fiərɪz] 'strah je'

Terminologija nije posve ujednačena – kadšto se *epenteza* smatra nadređenom *ekskrescenciji*, kadšto se s njome izjednačuje, u anglo-saksonskoj literaturi *ekskrescencija* je (engl. *excrescence*) dodavanje konsonanta na kraju riječi (kao hrv. reg. *onda → ondak*, *danas → danaske*, engl. *no* 'ne' → *nope*), odnosno isto što i *paragoga* ili *epiteza*. U hrvatskome se za umetanje *l* između labijala (*p b m v f*) i *j* tradicionalno rabi termin *epenteza*.

Anaptiksa je (grč. ἀνάπτυξις, *anáptyxis* 'razvoj', engl. *anaptyxis*) umetanje vokala između dvaju konsonanata, tipološki veoma česta pojava, osobito kod »teških« (Spencer 1996: 234) konsonantskih skupova, usp. primjerice hrvatsko sekundarno *a*, kojim se razbijaju u odstupu temeljnoga hrvatskog sloga neprihvatljivi konsonantski skupovi:

hrv. G vjetra ~ N vjet**a**r, G psa ~ N pa**s**, G hrpta ~ N hrb**a**t, G lakta ~ N lak**a**t

Dakle hrvatsko »nepostojano« *a* anaptiktičko je (v. ovdje § 6). Takvi vokali internacionalno se još zovu i *parazitskima* ili skt. terminom *svarabhakti* (v. Simeon 1969: s. v.; Lass 1984: 184; Trask 1996: s. v.). Svojevrsni dometnuti fakultativni vokali jesu i oni što ih u hrvatskome zovemo *navescima* (*sad ~ sada*, *dobrog ~ dobroga*, *dobrom ~ dobromu* i sl.).

Metateza ili **premetanje** glasova (grč. μετάθεσις, *metáthesis* 'premet, premetanje', engl. *metathesis*) nije osobito česta promjena u jezicima svijeta, a kad je ima, nije osobito sustavna, odnosno neki će joj leksemi biti podvrgnuti, neki ne:[34]

hrv. tko (~ stsl. къто), sve (~ stsl. вьse), čvrst (~ psl. **čьrstvъ), žlica (~ stsl. lьžica), plandovati (pladnovati 'odmarati se u hladu o podnevu'), gomila (~ stsl. mogyla),[35] žmiriti (~ psl. **mьžiriti), žrvanj (~ rus. žërnov, polj. żarnów), barjak (~ tur. bayrak), kaplar (~ tal. caporale), puška (~ njem. Büchse)

[32] Primjeri za povijesno umetanje unutar korijenskoga morfa. Još dijalektalnih primjera v. u Maretić (1931: § 79b).

[33] Vrijedi za neke engleske dijalekte, v. Lass (1984: 71–2), Spencer (1996: 235).

[34] Za hrvatski v. Maretić (1931: §§ 110–1), Mihaljević (2002: 183–96), Matasović (2008: 150, 161, 210), HER (s. v.).

[35] U arheologiji je *mogila* 'humak' i danas termin (~ rus. *mogila* 'grob/nica/, jama, raka, humak /na grobu/').

reg. komorač → koromač, Zagreb → Zabreg, parking → praking, tramvaj → trajvan, jezik → zajik (~ psl. **inzūku, stsl. językъ)

pos. gavran → gȁrvān, bunar → bȕrān, dadilja → didâĺa, fruštuk 'doručak' → fȕštruk (Ivšić 1913: 205–6)

šp. milagro 'čudo' (~ lat. mīrāculum), cocodrilo 'krokodil' (~ lat. crocodīlus) (Trask 1996: s. v. *metathesis*)

Slavenski jezici u svojoj povijesti imaju neobično sustavnu i pravilnu metatezu likvida (protočnih glasova *r l*) i vokala, usp. u hrvatskome:

hrv. grad (~ psl. **gardu), glava (~ psl. **galwā), mlijeko (~ psl. **melka), brada (~ psl. **bardā), vrata (~ psl. **wartā), vrana (~ psl. **wārnā), brijeg (~ psl. **bergu), krava (~ psl. **kōrva), ralo (~ psl. **ardla), glas (~ psl. **gōlsu), lakat (~ psl. ālkutu), blato (~ psl. **balta), raz- (~ psl. **arz-), raka (~ lat. arca 'kovčeg, sanduk, lijes'), Rab (~ lat. Arba), Skradin (~ lat. Scardona), Labin (~ lat. Albona)

Likvidi su – laterali (glasovi tipa *l*) i rotični glasovi (glasovi tipa *r*) – metatezi i inače podvrgnuti češće no drugi glasovi (Crowley – Bowern 2010: 32).[36]

Kajkavski se primjeri promjene *ń* → *jn* često spominju kao metateza, s pretpostavljenim *ń* → *nj* → *jn*:

kajk. konj [koń] → kojn, kostanj [kostań] → kostajn, škanjec [škańec] → škajnec (Šojat 2009: 20)

ozalj. janjci → jaɲnci, konjski → koɲnski, kranjski → kraɲnski, cvanjka → cvaɲnka 'drveni podupirač za burad' (Težak 1981: 224)

Lončarić (1996: 93, n. 2) veli da nema dokaza za takvo objašnjenje i drži da je riječ o izravnu cijepanju, fisiji (o *fisiji* v. dalje; Lončarić govori o *rastavljanju*) *ń* → *jn*, »s anticipacijom *j*«, dakle bez pretpostavljene međufaze *ń* → *nj*.

Metatezom *jt jd* → *tj dj* i potom jotacijom *tj dj* → *ć ʒ́* postali su i današnji standardni hrvatski oblici izvedenica glagola *ići*, i-ø-ti ~ *idem*, id-e-m (P = prefiks, npr. *do-*, *na-*, *po-*, *za-*, *iz-*, *pre-*, *pri-*):

INF.	P-i-ø-ti → P-jti → P-tji → P-ći	npr. doći, naći, poći...[37]
PZ.	P-id-e-m → P-jdem → P-djem → P-đem	npr. dođem, nađem, pođem...

Samo u prezentu *idem* nemamo takav razvoj, standard nije prihvatio analoško *iđem* (usp. i ovdje § 13); u kajkavskome, čakavskome, pa i u nekim staroštokavskim govorima i danas je *dojti* ~ *dojdem*, *najti* ~ *najdem*... (Ivšić 1913: 184–5; Šojat 2009: 34; Matasović 2008: § 198).

[36] V. ondje i o vrlo sustavnoj metatezi inicijalnoga *t* i finalnoga *s* u filipinskome jeziku ilokano – dok će u tagaloškome biti *taŋis* 'plakati', *tamis* 'sladak', *tubus* 'iskupiti se', u ilokanu će biti *saːŋit*, *samqit*, *subut*.

[37] Lako je pretpostaviti i analoški utjecaj glagola poput *moći*, *reći*, *peći*, *teći*...

Asimilacija ili **jednačenje** (lat. *assimilatio*, engl. *assimilation*) te **disimilacija** ili **razjednačenje** (lat. *dissimilatio*, engl. *dissimilation*) česte su promjene – jedan se glas mijenja pod utjecajem drugoga, postaje mu ili više sličan ili manje sličan. Mogu biti *unatražne* ili *regresivne* (lat. *regressiva*, engl. *regressive*, *anticipatory*), u kojima je pogođeni glas ispred uvjetujućega, i *unaprijedne* ili *progresivne* (lat. *progressiva*, engl. *progressive*, *perservative*), u kojima je uvjetujući glas ispred pogođenoga.[38] Asimilacija se može odvijati pod utjecajem gotovo svih odsječnih obilježja – glasničenja, načina i mjesta artikulacije glasova, izgovorne napetosti, položaja usana i sl. U hrvatskome i latinskome konsonanti se primjerice jednače prema zvučnosti (vrsti glasničenja, fonacije) slijedećega konsonanta:

hrv. izdvojiti ~ i**s**kopati, podbaciti ~ po**t**kazati, gla**d**ak ~ gla**t**ka, vrabac ~ vra**p**ca, glas ~ gla**z**ba

lat. scrībo 'pišem' ~ scrīpsi [skri:**p**si] 'pisah', ago 'tjerati, goniti, činiti' ~ āctus [a:**k**tus] 'gonjenje, čin', plēbs [ple:**p**s] 'puk, narod' (Gortan *et al.* 2005: 11)

U kajkavskome i ozaljskome jednačenje će prefiksa i prijedloga *s* uvjetovati i slijedeći sonanti i vokali, inače inherentno zvučni glasovi:

kajk. z mlekom 's mlijekom', z radostjum 's radošću', z rečjum 's riječju', z mastjum 's mašću', z otcem 's ocem', zutra 'sutra' (Šojat 2009: 33, 38)

ozalj. zrušiti 'srušiti', zmis 'smjesa', zjahati 'sjahati', zvečera 'svečeri', z mirum 's mirom, u miru', z vodum 's vodom', z unim 's onim' (Težak 1981: 233)

U engleskome, u prirodnu, neukočenu, opuštenu izgovoru čvrsto povezanih riječi zvučni će se frikativi jednačiti prema slijedećemu bezvučnom konsonantu (*v z ð* → *f s θ*):

engl. five past '(...) i pet' [faɪvpɑ:st] → [faɪ**f**pɑ:st], has to go 'mora ići' [hæztəgou] → [hæ**s**təgou], breathe slowly 'dišite polako' [bri:ðsloulɪ] → [bri:**θ**sloulɪ] (Spencer 1996: 45–9)[39]

[38] Termini *regresivni* i *progresivni* dovoljno su uvriježeni i poznati u domaćem jezikoslovlju da se i mi njima služimo. Kadšto im se prigovara fonetska nepreciznost, odnosno to da više opisuju ono kako promjenu vidimo pod utjecajem vizualnosti grafije, pisma, negoli ono što se fonetski doista s glasovima događa, pa se kao precizniji preporučuju termini *anticipativni* i *prezervativni* (*inercijalni*, *konzervativni*) (v. npr. Rakić 1988: 128, n. 5). Trask (1996) termine tretira kao jednako vrijedne, ali opširnije odredbe daje s. v. *anticipatory*, *perservative*. Usp. i Simeon (1969: s. v. *anticipacija*; *perservacija* je ondje termin nevezan uz fonetiku).

[39] Spencer (*idem*: 304, n. 1) naglašava da nipošto nije riječ o »lijenu«, »neobrazovanu«, »nekulturnu« izgovoru.

Jednačenje prema mjestu artikulacije jest primjerice hrvatsko jednačenje dentala *n* prema slijedećemu bilabijalu, labio-dentalu ili velaru, ili latinsko jednačenje bilabijala *m* prema slijedećemu dentalu u dental *n*, odnosno potpuna asimilacija pojedinih glasova, ili u ozaljskome sporadično jednačenje prema nazalnosti i palatalnosti:

hrv.	hi**m**ba (~ hiniti), sta**m**beni (~ stan), jedanput [jeda**m**put], invalid [i**ɱ**valid], konfuzan [ko**ɱ**fuzan], stranka [stra**ŋ**ka], on ga [o**ŋ**ga]
lat.	**septemdecim → septe**n**decim 'sedamnaest', **comteneo → co**n**tineo 'držati zajedno, (s)vezati, (za)držati, (sa)čuvati', adcēdo → a**cc**ēdo 'pristupam, dolazim', **disfero → di**ff**ero 'raznesem, raširim', **puerla → pue**ll**a 'djevojka', inmortālis → i**mm**ortālis 'besmrtan' (Gortan *et al.* 2005: 11)
ozalj.	pivnica → pi**m**nica, glavnja → gla**m**nja, stolnjak → sto**lj**njak (Težak 1981: 233–4)

Asimilacijske su promjene i suvremene hrvatske palatalizacija i sibilarizacija. Najveći dio njih regresivan je. Progresivne asimilacije u jezicima svijeta rjeđe su. Takve su u hrvatskome progresivni prijeglas (usp. ovdje § 8), smjena stražnjega i prednjega vokala u sufiksu ovisno o tome je li ispred njega nepalatal ili palatal, i progresivna sibilarizacija (usp. ovdje § 11):

hrv.	bog**o**m ~ muž**e**m, bog**o**vi ~ muž**e**vi, vin**o** ~ grožđ**e**, vin**o**m ~ grožđ**e**m, trg**o**vati ~ bič**e**vati, ta**k**nuti (tak-nu-ti) ~ ti**c**ati (tik-a-ti)

U engleskome progresivno je jednačenje po zvučnosti sufiksalnoga konsonanta već prema tomu kojim se glasom dočinje osnova (v. npr. Spencer 1996: 50–4):[40]

engl.	cat-s [kæt**s**] 'mačke'	dog-s [dɔg**z**] 'psi'
	snake-s [sneɪk**s**] 'zmije'	eagle-s [iːgl**z**] 'orlovi'
	giraffe-s [ʤɪræf**s**] 'žirafe'	lion-s [laɪən**z**] 'lavovi'
	ape-s [eɪp**s**] 'majmuni'	monkey-s [mʌŋkɪ**z**] 'majmuni'
	rat-s [ræt**s**] 'štakori'	cow-s [kaʊ**z**] 'krave'

kao što danas naoko imamo u hrvatskome *mozak ~ mozga* (**moska*), naoko jer tu je riječ o iskonskome *zg* (usp. psl. ***mozgъ*), odnosno »problem« nije u genitivu, nego u nominativu (obezvučenje *mozag → mozak*, usp. *bog! → bok!*).

[40] Sad, treba li sufiks dubinski prikazati kao /z/ ili kao /s/, o tome su mišljenja različita. Najčešće se pretpostavlja da je to /z/, koje se zbog širenja bezvučnosti dočetnoga osnovskoga konsonanta smjenjuje u površinsko [s] (v. npr. Halle 2006: 28; Gussmann 2002: poglavlje 2.5). U Spencera (1996: 50–4) međutim nalazimo kratku raspravu o tome zašto treba pretpostaviti dubinsko /s/, unatoč tomu što je od triju površinskih ostvaraja – [s], [z], [əz, ɪz] – prvi zapravo najograničeniji, dolazi samo iza bezvučnih konsonanata, druga dva iza vokala, sonanata i zvučnih konsonanata.

Jednačenje se ne mora provoditi samo među *kontaktnim* glasovima, dodirno, neposredno, *na blizinu* (engl. *contact*, *immediate*), nego do njega može doći i među *distaktnim*, *distantnim* glasovima, harmonijski, *na daljinu* (engl. *distant*):

reg. (ne) more 'može' → (ne) m**e**r**e**, apoteka → **a**p**a**teka, potkošulja → potk**u**š**u**lja, blagovaona → blag**a**v**a**ona, kalodont → k**a**l**a**dont, čizma → **č**i**ž**ma, šezdeset → **šež**deset, osušiti → ošušiti, cušpajz → **č**u**š**pajz (~ njem. zu Speise [ʦuː ʃpa͡izə])

lat. nehīl(um) → n**i**h**i**l 'ništa', memordi → m**o**m**o**rdi 'ugrizoh' (Gortan *et al.* 2005: 8)

Jednačenje glasova na daljinu kadšto se još zove *dilacija* (v. npr. Simeon 1969: s. v.). Sustavno jednačenje vokala na daljinu zove se još i *metafonija* (grč. μετά-, *metá-* 'pre-, iza /općenito za kakvu promjenu/' + φωνή, *phōnḗ* 'glas'), pričem se onda mogu razlikovati regresivni *umlaut* (njem. *Umlaut*, međunarodno prihvaćen termin), primjerice u njemačkome oprednjenje korijenskoga vokala prema prednjemu sufiksalnomu, i progresivna *vokalska harmonija* (engl. *vowel harmony*, *affection*), primjerice u turskome asimilacija sufiksalnoga vokala prema korijenskomu (Čaušević 1996: 32):

njem.	Pl**a**tz 'mjesto'	Pl**ä**tze (pl.)
	B**u**ch 'knjiga'	B**ü**cher (pl.)
	H**au**s 'kuća'	H**äu**ser (pl.)
tur.	çiçek-l**e**r 'cvijetovi' (Npl.)	kitap-l**a**r 'knjige' (Npl.)
	gözlüğ-**ü** 'naočale' (Apl.)	kitab-**ı** 'knjige' (Apl.)
	ev-l**e**r-**i**-m**i**z-d**e**n 'iz naših kuća'	avlu-l**a**r-**ı**-m**ı**z-d**a**n 'iz naših dvorišta'

Disimilacija također može biti *neposredna* i *daljinska*:

hrv. Isg. padežem → padež**o**m, Vsg. kretene → kreten**u**, Tnin → **K**nin,[41] **d**abar (~ pie. **b^{h}eb^{h}ro-), pok**l**isar (~ grč. apokrisários), jarbo**l** (~ lat. arbor)

reg. gumno → gu**v**no, sumnjati → sum**lj**ati, stiropor → stiropo**l**

kajk. tlaka → **k**laka, na tla → na **k**la 'na pod', dlaka → **g**laka, osemnajst → osem**l**ajst, mnogo → **v**nogo, množina → **v**nožina (Šojat 2009: 37–8), lagka → lakka → la**h**ka 'laka, lagana' (Skok: s. v. *läk*[2]), žukka → žu**h**ka 'gorka' (usp. žuč 'gorčina'), mekka → me**h**ka 'meka' (Maretić 1931: § 90c, n.)

ozalj. kitlja → ki**k**lja 'suknja' (~ njem. Kittel), na tla → na **k**la 'na pod', tmica → **k**mica, dlito → **g**lito 'dlijeto' (Težak 1981: 234)

lat. **singulālis → singulā**r**is** 'poseban, jedini', peregrīnus → p**e**l**e**grīnus 'tuđ, stran' (Gortan *et al.* 2005: 12)

[41] Oblik imena mjestu *Tnin* potvrđen je u latinskim i hrvatskim ispravama od 10. do 16. st. (tako npr. u *Kronici* A. Vramca iz g. 1578. – »Požgaše Turci Tnin«), oblik *Knin* od 17. st. (v. ARj: s. v. *Knin*; *Tnin*).

Odjeke latinske disimilacije imamo i u hrvatskome, pa uz oblike poput *plu**ral**, regio**n**alan*, *kultu**r**alan*, *orbi**t**alan*, *adver**b**alan* imamo:

hrv. singular (*singu**l**al), titular (*titu**l**al), cirkularan (*cirku**l**alan), tabularan (*tabu**l**alan), uvularan (*uvu**l**alan)

Razjednačenje može dovesti i do ispadanja glasova (v. gore), usp. hrvatski:

hrv. bukva ~ bukov (← bukvov), smokva ~ smokov (← smokvov), gusar (← gursar ~ tal. corsaro)

Asimilacija i disimilacija zaslužne su i za tradicionalno ime *Veneciji – Mne(t)ci, Mle(t)ci* (*vn* → *mn* → *ml*), u jako staro doba i *Bne(t)ci* (*vn* → *bn*), za ime mjestu *Duvnu* (*mn* → *vn*, lat. *Delminium*) i sl.

Osobitu vrstu vokalske harmonije nalazimo u tonskim jezicima. *Tonski jezik* (engl. *tone language*) onaj je u kojemu se riječi i njihovi oblici razlikuju tonovima i njihovim visinama (engl. *pitch*) ili onaj u kojemu svaki slog ima određen ton. Primjerice mandarinski, tj. standardni kineski, s četirima razlikovnim tonovima – visokim ravnim (1), visokim uzlaznim (2), silazno-uzlaznim (3) i visokim silaznim (Li – Thompson 1981: 6–9; Duanmu 2007: 225, 254–5):

	1	2	3	4
kin.	mā 'majka'	má 'konoplja'	mǎ 'konj'	mà 'grditi'
	yī 'odjeća'	yí 'sumnjati'	yǐ 'stolica'	yì 'značenje'

U takvim jezicima česta je pojava *tonski sandhi* (engl. *tonal sandhi*), promjena pri kojoj susjedni tonovi jedni na druge utječu onako kako u hrvatskome jedni na druge asimilacijski ili disimilacijski utječu pojedini glasovi, primjerice (*ibid.*):

kin.	mǎi 'kupiti'	mǎ 'konj'	→	mái mǎ 'kupiti konja'[42]
	nǐ 'ti'	hǎo 'dobar'	→	ní hǎo 'Kako si?' (dosl. 'Ti dobar?')
	lái 'doći'	chī 'jesti'	→	(shéi) lāi chī '(Tko) dolazi jesti?'

Naglasne promjene općenito – pod čime razumijemo promjene u mjestu udara, u tonu i u dužini sloga, također su svojevrsne glasovne promjene, primjerice u hrvatskome:

hrv.	N	vòda	žìvot	INF.	hódati	prohódati
	G	vòdē	živòta	PZ.1.SG.	hôdām	pròhōdām
	A	vȍdu, ù vodu	žìvot	PZ.3.SG.	hôdā	pròhōdā
	V	vȍdo	žívote	PZ.1.PL.	hôdāmo	pròhōdāmo
	L	vòdi, u vòdi	živòtu	PZ.3.PL.	hódajū	prohódajū

[42] Zbog tonskoga razjednačivanja sintagma zvuči isto kao sintagma značenja 'pokopati konja' (Duanmu 2007: 254).

U ovoj se knjizi njima nećemo posebno baviti, ali važne su nam zbog veze s kvantitativnim i kvalitativnim promjenama korijenskih vokala sa značenjskim posljedicama koje zovemo **prijevoj**, *ablaut* (njem. *Ablaut*, međunarodno prihvaćen termin). Više o hrvatskome *prijevoju* v. ovdje u § 14, zasad samo nekoliko primjera s iskonskim korijenom *gb* i njegovim različitim prijevojnim ostvarajima (v. npr. Skok: s. v. *-gnuti*; HER: s. v.):

hrv. *gb* nagnuti (na-gb-nu-ti), pognuti, sagnuti, pregnuti
gub gubiti (gub-i-ti), izgubiti, zagubiti, pogubiti, poguban
gib gibati (gib-a-ti), gibak, gibanica, nagib, pregib, poginuti (po-gib-nu-ti), pogibelj (po-gib-elj-ø), pogibija, naginjati (na-gib-n-ja-ti), saginjati

(Drugo je *gnati* 'tjerati', gdje opet imamo prijevoje *gnati* ~ *goniti* ~ *ganuti* ~ *ganjati* ~ *nagon* i sl.) Promjena je svojstvena indoeuropskim jezicima. Uzroci su joj akcenatski, iako se u suvremenim jezicima oni nerijetko ne dadu utvrditi ili kao akcenatski objasniti. Primjerice:

lat. tego 'krijem, prikrivam, čuvam' ~ toga 'tóga' ~ tēgula 'crijep', facio 'činim' ~ fēci 'činih' ~ factum 'činjeno' (Gortan *et al.* 2005: 11)

grč. φέρω, *phérō* 'nosim' ~ φόρος, *phóros* 'prinos, danak' ~ φώρ, *phṓr* 'tat' ~ δίφρος, *díphros* 'kola za dvojicu', φᾱμί, *phāmí* 'kazujem' ~ φωνή, *phōnḗ* 'glas' ~ φατός, *phatós* 'kazan' (Dukat 1983: 14–7)

njem. helfen 'pomoći' (inf.) ~ half (pret.) ~ geholfen (pptcp.) ~ hilf (imp.), geben 'dati' (inf.) ~ gab (pret.) ~ gegeben (pptcp.) ~ gib (imp.)

engl. sing 'pjevati' (inf.) ~ sang (pret.) ~ sung (pptcp.), write 'pisati' (inf.) ~ wrote (pret.) ~ written (pptcp.)

Fuzija ili **stapanje** (lat. *fusio*, engl. *fusion*), kadšto i *koalescencija* (engl. *coalescence*), svojevrsna je dvosmjerna asimilacija (engl. *bidirectional* – Lass 1984: 173; Katamba 1996: 85), odnosno takva promjena pri kojoj nastali stopljeni glas zadržava neka obilježja obaju polaznih. Takvi su u povijesti slavenskih jezika monoftongizacija diftonga i postanak nazalnih vokala, postanak diftonga *aj* u hrvatskome, regionalno stapanje vokala, povijesni postanak francuskih nazala:

psl. stsl. cěna (~ psl. **kainā), stsl. vidъ (~ psl. **weidas), stsl. čudo (~ psl. **keuda), stsl. pętь (~ psl. **penti), stsl. rǫka (~ psl. **rankā), stsl. męso (~ psl. **mensa), stsl. synъ (~ psl. **sūnum) (Mihaljević 2002: 153, 173)

hrv. jedanaest [jedanaist], četrnaestica [četrnaistica]

reg. četrnajstica → četrnestica, posao → poso, rekao → reko, pisao → piso, kao → ko, žao → žo, ne dao (ti Bog) → ne do

fr. cent [sɑ̃] 'sto' (~ lat. centum), vin [vɛ̃] 'vino' (~ lat. vīnum), bon [bɔ̃] 'dobar' (~ lat. bonus), un [œ̃] 'jedan' (~ lat. ūnus)

O nazaliziranim vokalima moglo bi se govoriti i u suvremenome hrvatskom, u skupovima vokal + nazal + granica sloga (+ slog koji počinje nevokalom), primjerice:

hrv. lampa [lãm.pa, lã.pa], anđeo, škemba [škẽm.ba, škẽ.ba], bend, limfa [lĩm̩.fa, lĩ.fa], linđo, inćun, bomba [bõm.ba, bõ.ba], bombon, longeta, lungić [lũn.gić, lũ.gić], umbula, punđa

Za hrvatsku morfonologiju važno je i stapanje dentala *t d* i frikativa *s š z ž* u afrikate *c č ʒ ǯ*, slivene, odnosno stopljene glasove (što se lijepo vidi u IPA-inu znakovlju: *t͡s t͡ʃ d͡z d͡ʒ*, odnosno pretranskribirano tradicionalnom hrvatskom transkripcijom: *t͡s t͡š d͡z d͡ž*). Kakav je doista izgovor skupa dentala i frikativa na morfskim šavovima i je li na svim šavovima isti, u tome se hrvatski priručnici ne slažu, ali možemo kazati da je pri posve naravnu izgovoru on stopljen, osobito na šavu R+S:

hrv. brat+ski [bracki:], Hrvat+ski [hrva:cki:], idiot+ski [idijocki:], grad+ski [gracki:], brod+ski [brocki:], kad+što [kačto], nad+zor [na:ʒor], pod+zemlje [po:ʒemĺe], nad+živjeti [naǯi:vjeti:]

Također je u hrvatskome unutar riječi živo stapanje glasova *l n* sa *j* u *ĺ ń*, što primjećujemo u pozajmljenicama (pravopisno nerazlikovanje skupova *l+j n+j* i glasova *ĺ ń* tomu sasvim sigurno ne odmaže) i veoma prisutnu stapanju ako iza *l n* slijedi *ě* [je]:

hrv. in+jekcija [injekcija] → [ińekcija], bombon+ijera [bombon(i)jera] → [bombońera]

lijek [ljek] → [ĺek], slijep [sljep] → [sĺep], nijem [njem] → [ńem], snijeg [snjeg] → [sńeg]

osobito ako je *ě* kratak, npr. u *sljepilo*, *snjegovi*. Dobar dio hrvatskih jotacija i jest fuzijske naravi, npr. *kj* → *č* u *jak* ~ *jači*, *dj* → *ǯ* u *lud* ~ *luđi*, *zj* → *ž* u *brz* ~ *brži* i sl. (v. ovdje § 12).

Fisija ili **cijepanje** glasova (lat. *fissio*, engl. *fission*, *unpacking*) promjena je pri kojoj se jedan glas cijepa na dva, koja oba zadržavaju neka obilježja polaznoga. Primjerice u povijesti hrvatskoga jat se rascijepio na *i* ili *j* i *e* (Mihaljević 2002: 18), što neki kroatisti i ne smatraju povijesnom, nego suvremenom pojavom, pa govore o smjeni diftonga *ie* sa skupom *j+e* u kratkome slogu (npr. Brozović 1991; 2007). U kajkavskome se *ń* cijepa na *jn*, npr. *svinja* [svi:ńa] → *svijna* [svi:jna] (Lončarić 1996: 93). Istu promjenu nalazimo navodno na drugome kraju Europe, u dijakroniji nekih baskijskih dijalekata, npr. starije *baño* [baɲo] 'nego (komparativna čestica)' → novije *baino* [baino] (Trask 1996: s. v. *unpacking*).[43]

[43] Premda nismo našli neovisnu potvrdu, Trask bijaše autoritet za povijest baskijskoga, pa mu valja vjerovati. U suvremenome standardnome baskijskome komparativna čestica piše se upravo

U starijim gramatikama (v. npr. Maretić 1899: § 63f; BHŽ: § 57i) spominje se i promjena koju suvremene hrvatske gramatike izbjegavaju, a kojom se dobro objašnjavaju promjene u riječima sa sufiksima *-stvo* ili *-ski*. Tako ćemo u ovoj knjizi imenice poput *junaštvo* (jun-ak-stv-o) i pridjeve poput *junački* (jun-ak-sk-i) sinkronijski raščlanjivati i izvoditi ovako:

hrv. juna**kst**vo → (ispadanje *s* iz skupa *kst*) juna**kt**vo → (palatalizacija *k* → *č* / __ *t*) juna**čt**vo,[44] → (cijepanje afrikate *č* na *tš*) juna**tšt**vo → (ispadanje *t* ispred *št* u skupu *tšt*) juna**št**vo

juna**ksk**i → (ispadanje *s* iz skupa *ksk*) juna**kk**i → (palatalizacija *k* → *č* / __ *k*) juna**čk**i

Isti povijesni razvoj, cijepanje afrikate *č*(*t*) → *tš*(*t*) pa redukciju skupa *tšt* → *št*, imamo u zamjenici za neživo *čto* (č-ø-to) → *što* (usp. gore metatezu u zamjenici za živo *kto* /k-ø-to/ → *tko*), u imenici *čteta* → *šteta* (*tšteta*, prema *t*(*a*)*št* 'prazan', dakle *šteta* bi zapravo bila 'praznina'), u glagolima (*pri*)*učtiti* → (*pri*)*uštiti* (ne i u pridjevu *učtiv*), *čtiti* → *štiti* 'štovati, poštovati, čitati' (usp. *štivo*, *štilac*, *pošten*, dakle u *poštovani štioče* to imamo dvaput). Na isti način Maretić (1899: §§ 41, 63f; 1931: § 91d) opisuje oblike *lice* ~ *ličce* → *lišce*, *oko* ~ *očce* → *ošce*, dakle *č*(*c*) → *tš*(*c*) → *š*(*c*).

Stapanje (engl. *fusion*) i *cijepanje* (engl. *fission*) glasova ne treba miješati s drugim dvjema bitno fonološkim i dijakronijskim pojavama, ali istih hrvatskih termina, s fonološkim *stapanjem* (engl. *merger*) i fonološkim *cijepanjem*, *rascjepom* (engl. *split*). Fonološko stapanje jest defonologizacija, potiranje opreke između dvaju prethodno oprečnih fonema, bilo fonetskom neutralizacijom u jednome od njih bilo u nekome trećem fonemu. Fonološko cijepanje jest razvoj dvaju fonema potomaka iz jednoga fonema pretka.[45]

Tradicionalna filologija pojedinih jezika, poput starogrčkoga, poznavala je još neke promjene ispadanja i stapanja glasova, kojima se primjerice uklanjao *hijat* (lat. *hiatus*), *zijev* između dvaju vokala. Tako ćemo i danas naići na ne uvijek razlučene termine poput *siniceze* (stapanje dvaju vokala), *hifereze*

baino (u starijoj grafiji *bańo*, grafem *ń* u standardnome baskijskome rabi se samo u imenima i u riječima s ekspresivnom palatalizacijom), ali zbog automatske palatalizacije *n* u slijedu *inV* izgovara se [baɲo]. Isto se tako *baina* 'ali', *grina* 'strast', *ile* 'kosa', *oilo* 'pile' izgovaraju [baɲo], [griɲa], [iʎe], [oʎo], ali ne pišu se kao nekad – *bańa*, *griña*, *ille*, *oillo*. Palatal [ɲ] u suvremenome je baskijskome samo položajni alofon od [n] (v. Rijk 2008: 6, 13–5, 709–15).

[44] U tzv. korijenskome pravopisu tako se i pisalo; naravno, nije se tako izgovaralo.

[45] Samo za ilustraciju: U Mihaljevića se (2002) hrvatska terminologija ne razlikuje dosljedno (usp. ondje str. 17–8 i 37). U poglavlju 5.1 govori se ondje primjerice o *stapanju* indoeuropskih ***a* i ***o* u praslavenskome. Poglavlje 6.7.2 naslovljeno je »Spajanje *y* i *i*«, ali u tekstu se dalje govori o njihovu *stapanju* u južnoslavenskim jezicima, u češkome i slovačkome. Tu je u obama slučajevima riječ o *stapanju* u smislu engl. *merger*. Stapanje *a* i *o* u smislu engl. *fusion* imamo primjerice u hrvatskome *rekao* → *reka* ili *reko* (v. gore). Usput, koliko nam se čini, engl. termin *coalescence* rabi se kao sinonim i za engl. *fusion* i za engl. *merger*.

(ispadanje kratkoga vokala pred dugim), *elizije* (ispadanje krajnjega vokala prednje riječi), *kraze* (stapanje završnoga i početnoga vokala dviju riječi), *sinalefe* (kraćenje i stapanje dugih završnoga i početnoga vokala dviju riječi).[46]

Rekosmo, glasovne promjene u hrvatskome uglavnom su regresivne. Progresivne bi bile prijeglas *o//e* i *e//u*, odnosno uvjetovanost vokala u sufiksu nepalatalnošću ili palatalnošću prethodnoga konsonanta (npr. *bratom* ~ *mužem*, *brate* ~ *mužu*, v. ovdje § 8), jedna od sibilarizacija (npr. *maknuti* ~ *micati*, *trgnuti* ~ *trzati*, v. ovdje § 11)[47] te nesustavne promjene u pojedinim leksemima, dijakronijske ili nestandardne, primjerice zvučno *v* iza bezvučnih *h* i *p* znalo je prijeći u bezvučno *f* (usp. *upvati* → *upfati* → *uffati* → *ufati*, *hvala* → *hfala* → *øfala*).[48]

1.3 Uvjetovanost glasovnih promjena

Uzroci glasovnih promjena. Jezik se u cjelini vječito mijenja. Mijenjaju se i njegovi glasovi. Zašto do glasovnih promjena uopće dolazi? – Na to pitanje uopće nije lako odgovoriti, obično je riječ o spletu mnogih utjecaja, što bi Maretić (1899: § 40) saževši mladogramatičarsko učenje rekao, »nužda i naklonost«. Evo nekih mogućih.[49] – Težnja za lakšim izgovorom (engl. *ease of articulation*), za govornom ergonomijom (engl. *speech ergonomics*). Naravno, što je teže, a što lakše, nije uvijek lako reći, ako je uopće moguće, ali može se kazati da u fonetici vrijedi načelo da izgovorni napor ide do razine komunikacijske isplatljivosti, tj. do onoliko koliko je potrebno za razgovijetnost. S tim je povezana i govorna brzina, govorni tempo – u bržemu govoru dolaze do izražaja *naravne* promjene poput slabljenja i ispadanja, »gutanja« glasova, koje pri neutralnoj i pažljivijoj, razgovjetnijoj govornoj brzini potiskujemo;[50] – Utjecaj jednih glasova na druge i ustroj sloga općenito. Opće je pravilo da vokali, kao nositelji slogova, više utječu na nevokale nego što je obratno. U pristupu slogu jači je glas koji je drugi po redu, a u odstupu slogu onaj koji je bliže jezgri (usp. hrvatsko razgovorno ili regionalno *gdi* → *di*, *radost* → *rados*); – Naglasak. Naglasak je najvjerojatnije bio uzrok indoeuropskoga prijevoja, koji imamo i u suvremenim indoeuropskim jezicima (za hrvatski v. ovdje § 14). U francuskome je pak apokopirano sve što

[46] Više o njima u starogrčkome v. Dukat (1983: 22–3), u turskome v. Čaušević (1996: 41–3), u hrvatskome v. Simeon (1969: s. v.), Bagić (2012: s. v.).

[47] Možda bi se sinkronijski dala opisati i regresivno, kao uvjetovana sufiksalnim *-a-*.

[48] V. npr. Barić *et al.* (1995: § 2085).

[49] Skica se temelji na Gussenhoven – Jacobs (2005: poglavlje 2.5), Škarić (1991: 339–61), Mihaljević (2002: 24–8), Martinet (1982: poglavlje 6), Kiparsky (1982 [1965]), Postal (1968: poglavlja II.I–III), Blevins (2004).

[50] O takvu tumačenju *naravnosti* v. Hooper (1976: poglavlje 7.1). Nešto o govornoj brzini v. u Škarića (1991: §§ 744–9), gdje stoji da je normalna govorna brzina u razgovoru 4–7 slogova u sekundi. Pri označavanju govorne brzine nerijetko se rabe glazbeni termini – *lento* (sporo, pažljivo), *largo* (sporije), *andante* (uobičajeno, normalnom brzinom), *allegretto* (ubrzano), *allegro* (brzo, tečno), *presto* (vrlo brzo).

se nekoć nalazilo iza naglašenoga sloga, pa je zato u suvremenome francuskome redovito naglašen zadnji slog; – Fonemski sustav, odnosno popunjavanje praznina u njemu (engl. *system gap*) ili pak odstranjivanje »viškova«, jedinica koje na neki način odskaču od cjeline, da bi sustav postao simetričan, integriran, da bi među jedinicama vladala najveća moguća razlikovnost. Stoga ne čude problemi s hrvatskim jatom – ako je onako kako tvrdi Brozović (1972–1973b; 1991), onda je to jedini hrvatski fonemski diftong i jedini vokal koji može biti samo dug, što sustav čini nesimetričnim. Ili, u jednome trenutku svoje povijesti hrvatski je imao ovakav odnos bezvučnih i zvučnih fonemskih afrikata: *c č ć* ~ *ø ø ʒ́* (alofonski je odnos bio potpun, kao što je i danas: *c č ć* ~ *ʒ ǯ ʒ́*). Potom je zahvaljujući pozajmljenicama glas *ǯ* razvio fonemski status, pa danas imamo ovakav odnos: *c č ć* ~ *ø ǯ ʒ́*. Drugim riječima, i dalje u fonemskome sustavu imamo prazninu;[51] – Ekonomičnost, gospodarnost, odnosno težnja da se sa što manje fonema postigne što više. Budući da je njihova razlikovna uloga izrazito mala, a čestotnost niska, ne čudi da se gubi razlika hrvatskih glasova *č* ~ *ć*, *ǯ* ~ *ʒ́*, koji su artikulacijski i akustički ionako veoma bliski, a to je negospodarno i u jezicima netipično – imati po dva para zapravo vrlo sličnih fonema. S tim je u uskoj vezi i izbjegavanje univerzalno netipičnih glasova, glasova koje u jezicima rijetko nalazimo;[52] – Frekventnost, čestotnost uporabe pojedinih leksema. Intuitivno i iskustveno znamo, a zadnjih godina potvrđuju to i opsežna istraživanja čestotnosti i njezina utjecaja na fonologiju, da su frekventnije riječi daleko više sklone glasovnim promjenama, primjerice leniciji, da im se manje frekventne opiru, da su pak frekventnije riječi otpornije na analošku ujednaku, naprotiv da glasovne promjene u njima izravno utječu na promjene u manje čestim riječima;[53] – Način kako djeca usvajaju jezik. Dječji jezik nikada nije potpuna preslika govora starijih. Promjene pri usvajanju jezika, tzv. *nesavršeno usvajanje*, moraju biti dovoljno male da umaknu jezičnom ispravljanju, ali već i takve dovoljne su da kroz vrijeme dovedu do preraspodjele unutar glasovnoga i fonemskoga sustava; – Utjecaj drugih jezika i njihova izgovora, utjecaj prestižnih govora unutar jednoga jezika. Primjerice hrvatski standard poznaje epentezu *l* zato što ju ima štokavski.

[51] Da kojim slučajem engleski jezik ima glas *ʒ*, sasvim je vjerojatno da bi on i u hrvatskome preko pozajmljenica razvio fonemski status, kao što ga je preko turskih i engleskih pozajmljenica svojedobno bio razvio glas *ǯ*.

[52] Tako primjerice klikove ima samo 1% jezika, dvostruko oblikovane labio-velarne glasove 6% jezika (npr. *kp*, *gb*), faringale (ždrijelnike, najrjeđu vrstu tjesnačnika) oko 7% jezika (v. Hagège 1995: 27–36; Jelaska 2004: 62–3).

[53] Takva istraživanja – koja stare opreke *langue* vs. *parole* (Saussure) ili *competence* vs. *performance* (Chomsky) nadograđuju pojmom jezične *uporabe* (engl. *use*, *usage*) – danas su usko povezana s kognitivnom lingvistikom, v. npr. Bybee (1996; 2001). Primijenjeno na poljsku palatalizaciju v. u Czaplicki (2013), radu koji se na temelju podataka iz Gussmann (2007) inspirativno rve s istim problemom s kojim se susrećemo u hrvatskome – kako opisati palatalizaciju u jeziku u kojemu jedan te isti glas kao dio različitih afikasa malo uvjetuje palatalizaciju, malo ne uvjetuje, malo uvjetuje na jedan način, malo na drugi, a malo čak i depalatalizira korijen.

Kajkavski nema epentezu *l* (što je u štokavskome *Pokuplje*, u kajkavskome je *Pokupje*). Da je standard nastao na temelju kajkavskoga, ni u standardu je ne bi bilo, odnosno imala bi neprestižan status, kao danas primjerice participi *gledal*, *rekal*, bez vokalizacije finalnoga *l*. U zatvorenijim i manjim jezičnim zajednicama nije nezamislivo da kakva govorna mana, primjerice nazalni izgovor vokalâ, unjkavost, viđenijega pripadnika zajednice priskrbi sebi notu prestiža, pa da ju i ostali pripadnici zajednice počnu oponašati, ili pak da se takva mana proširi silom naslijeđene genetike; – Analogija (grč. ἀναλογία, *analogía* 'slaganje, razmjer', engl. *analogy*, *levelling* /am. *leveling*/, njem. *Ausgleich*), koja je i inače u jeziku izrazito utjecajna, u morfonologiji posebice kod morfološki uvjetovanih promjena, a u temelju joj je uvijek nesvjesno ljudsko svođenje različitosti na istost, jednostavno rečeno, pojednostavljivanje jezika uklanjanjem »nepravilnosti«, usp. neke hrvatske primjere (nevažno je jesu li standardni, razgovorni, regionalni ili dijalektalni):

baktati	→	**bakćati**	⇐	bakćem
bridak	→	**britak**	⇐	britka
česati	→	**češati**[54]	⇐	češem
gledalac	→	**gledaoc**	⇐	gledaoca
ima(m) ~ imaju	→	**imade(m) ~ imadu**[55]	⇐	dade(m) ~ dadu (← daju)
Madrid ~ Madriđanin	→	Madrid ~ **Madrižanin**	⇐	Parižanin (?)
mastan	→	**masan**	⇐	masna, jasan, glasan...
mrnar (~ lat. marinarius)[56]	→	**mornar**	⇐	more
neumjestan	→	**neumjesan**	⇐	neumjesna, tijesan, bijesan...
nuždan	→	**nužan**[57]	⇐	nužna, tužan, dužan, ružan...
orah	→	**oras**	⇐	orasi
ozgor	→	**ozgo**	⇐	ozdo (← ozdol)
početi ~ počnem	→	početi ~ **počmem**	⇐	otmem, uzmem, sažmem
raz-laziti ~ raz-lazim[58]	→	raz-**ilaziti** ~ raz-**ilazim**	⇐	ići ~ idem
s-laziti ~ s-lazim	→	s-**ilaziti** ~ s-**ilazim**	⇐	ići ~ idem
sve	→	**svo**	⇐	blago, to, ovo, ono
šut ~ šutovi	→	šut ~ **šutevi**	⇐	kutevi, putevi[59]
zagristi ~ zagrizen	→	zagristi ~ **zagrižen**	⇐	zaražen, zapažen, razmažen...

[54] Može biti i progresivnom asimilacijom *č...s* → *č...š* (v. Skok: s. v. *čèsati*).

[55] Pa onda *znadem* ~ *znadu* i dijalektalno 3. lice pl. prezenta poput *zovedu*, *igradu*, *činidu*, *nosidu*, *pravidu*...

[56] U hrvatskome inače nemamo sufiksa *-nar-* (v. Maretić 1899: § 55a; Skok: s. v. *more*).

[57] Usp. pridjeve *prazan* (~ stsl. *prazdьnъ*), *pozan* (~ psl. ***pozdьnъ*), u kojih se ta promjena davno dogodila, ili *prisan*, za koji ni Skok (s. v. *prîsnī*) ne zna je li prvotan oblik bez *t* ili sa *t*, kao u slov. *pristen*. Skok (*ibid.*) donosi stsl. usporednicu *prisьnъ*, Damjanović *et al.* (2009: s. v.) imaju stsl. *prisnъ* 'vječan, trajan, neprolazan, pravi, vlastiti', HER (s. v. *prȉsan*) ipak ima stsl. *pristьnъ*, sa *t*.

[58] Usp. *do-laziti*, *za-laziti*, *u-laziti*, *u-laz*, *pri-laz*, *pro-laz*, *za-lazak*, *lazina* 'krčevina', *lazila* 'skela', *uho-laža* 'buba koja lazi u uho', s prijevojem *lez* ~ *lěz* npr. u *ljestve*, *uljez*, *uljesti* (kao na početku prve Stančeve replike u M. Držića, *Sinoćka u ovi grad uljezoh čestiti*).

[59] O oblicima sa *-ev-* v. ovdje § 8.

Uvjetovanost glasovnih promjena i njihov rezultat. Oboje se može ogledati na mnogo načina. Mi ćemo odabrati *naravnost* promjene, *svijest* o promjeni te *okolinu* i *živost* promjene.

Prvo, neke su promjene, reklo bi se, očekivane, potaknute fonetski objašnjivim razlozima poput *lakoće* ili pojednostavljivanja *izgovora* – tradicionalan i neuhvatljiv, ali vrlo upotrebljiv razlog – i u tom smislu *naravne*, pa onda i univerzalno česte.[60] Primjerice očekivano je i naravno da se vokal ispred nazala nazalizira; naprotiv u neočekivane promjene spadala bi nazalizacija vokala na kraju riječi. Uopće sva su jednačenja u jezicima očekivana, naravna i česta. Ono što jest zanimljivo jesu s jedne strane slučajevi kad tomu nije tako, kad do jednačenja ne dolazi (takvih slučajeva ima), s druge slučajevi kad je iz više ili manje neobjašnjivih razloga od nekoliko naravnih mogućnosti poneka univerzalno rijetka. Primjerice veoma je česta u jezicima svijeta velarizacija nazala u skupu *nk*, dakle [nk] → [ŋk]. Također nerijetko nalazimo da se taj skup smijeni sa [kk]. Nerijetko nalazimo i to da se skup ne mijenja, da ostaje [nk]. Međutim sasma naravna i očekivana dentalizacijska progresivna smjena [nk] → [nt] u jezicima nije potvrđena. Ako se odmaknemo od Lassovih (1984) primjera, možemo na jednostavnim primjerima usporediti štokavski i kajkavski. Ako je sasvim naravno da se velar ispred prednjega vokala oprednji, palatalizira (v. ovdje § 1.5), zašto u kajkavskome imamo *selaki bedaki*, odnosno zašto izostaje ono što zovemo sibilarizacijom? Ako zbog olakšanja izgovora u štokavskome imamo epentetsku jotaciju, zašto se kajkavci »muče« s *Pokupjem*, Slovenci sa *Škofjom Lokom*, Makedonci sa *Skopjem*? A možemo i okrenuti: Je li štokavska vokalizacija *l* → *o* na kraju sloga doista olakšanje u izgovoru ako znamo da njome u svakom slučaju dobivamo slog više (v. ovdje § 7)? I zašto do nje uopće dolazi? Zašto su *ubol*, *gledal*, *rekal* oblici izrazito obilježeni kao nestandardni, a *sol*, *sokol*, *cipal* nisu, nego su to *so*, *soko*, *cipao*? – Na ta je pitanja teško odgovoriti.

Drugo, fon koji je rezultat glasovnih promjena može biti takav da ga govornici doživljavaju kao realizaciju drugoga fonema, koji u jeziku postoji, ili takav da ga govornici – ako su ga uopće svjesni – doživljavaju tek kao kontekstualno, položajno uvjetovan ostvaraj istoga fonema. Je li u pojedinome slučaju riječ o prvome ili drugome, nije uvijek lako kazati.[61] Primjerice nitko se u hrvatskome

[60] V. o tome obavijesno u Lass (1984: poglavlje 8.6), Katamba (1996: poglavlje 6), Odden (2008: poglavlje 8). U učenju *naravne fonologije* (v. npr. Hooper 1976) sve su fonetski uvjetovane promjene naravne. Jedino što i među tima naravnima ima onih koje su tipološki češće, »naravnije« od drugih naravnih. Usput budi rečeno, obratno vjerojatno ne stoji, odnosno nisu sve naravne promjene fonetski uvjetovane (v. Postal 1968: poglavlja II.I–III).

[61] Važno je istaknuti da govorimo o slučaju kad oba fonema »već« postoje u jeziku. Drugi je slučaj kad postoje samo jedan fonem i njegovi alofonski ostvaraji, od kojih se jedan potom može fonologizirati. **Fonologizacija** je (engl. *phonologization*) razvoj razlikovnoga statusa negdašnjega alofona (v. npr. Simeon 1969: s. v.; Lass 1984: 318; Trask 1996: s. v.), bilo stoga što je nestalo okoline koja ga je uvjetovala bilo uspostavom novih minimalnih parova, primjerice kroz pozajmljivanje (npr. već smo spomenuli da fonema /ʒ/ u hrvatskome ne bi bilo da nema

neće zabuniti i kazati Vsg. *junake* (umj. *junače*), a pogotovo neće zapisati Vsg. *junake*, misleći pritom na izgovor *junače*, ali zabunit će se pri bilježenju jednačenja po zvučnosti i napisati *predprostor*, što je u arhitekturi osobita česta »pogreška«, nacrti su puni *predprostorâ*. To znači da u jednačenju po zvučnosti postoji sjećanje, ili dojam, ili pojam o polaznome fonemu (ovdje /d/), iako govornici ne izgovaraju nikako drugačije nego *pretprostor*.[62] Koliko je taj pojam u kojega govornika prisutan, opet je pitanje koje nema jednoznačan odgovor i zahtijeva ozbiljna psiholingvistička istraživanja.[63] Podjela na promjene kojih je rezultat tek položajna inačica istoga fonema i one kojih je rezultat ostvaraj drugoga fonema izravno je povezana sa sljedećom podjelom.

Treće, glasovne promjene mogu se promatrati i prema svojoj uvjetovanosti, odnosno okolinama, kontekstima u kojima se pojavljuju. »Temeljna je pretpostavka leksičke fonologije da se dio fonoloških pravila primjenjuje u leksikonu zajedno s morfološkim pravilima, a drugi se dio primjenjuje postleksički, u fonološkoj komponenti, koja je poredana iza sintaktičke komponente« (Mihaljević 1991b: 85). Neovisno o aparatu *leksičke fonologije* možemo kazati sljedeće. Do nekih glasovnih promjena dolazi sustavno i redovito na svim granicama morfova, uključujući granice među riječima, uključujući odsječke koji uopće nisu na morfskoj granici. Takve promjene uvjetovane su fonološki, prisutnošću ili odsutnošću kakva obilježja u okolini pojedinoga glasa ili pak fonološkim činjenicama kao što su slog, slogovni ustroj, granice fonološke riječi i sl.[64] Takve promjene potpuno su produktivne, govornici ih redovito, automatski, beziznimno i potpuno nesvjesno provode uvijek, u svim govornim stilovima i pri svakome tempu, u svim riječima, uključujući one koje nikad nisu čuli, i – načelno, odnosno u prototipnim slučajevima – neovisno o naravi morfskoga šava. Za takve možemo kazati da su *fonološke* ili upravo *fonetske* te da su »žive«, aktivne.[65] Takva su u hrvatskome primjerice jednačenja po zvučnosti (v. ovdje § 2). Da pozajmljenicu

pozajmljenica poput *džamija*, *hodža*, *džep*, *džambo*, *džanki*, u naslijeđenu leksiku [ʒ] je uvijek samo položajna inačica fonema /č/).

[62] Svi govornici hrvatskoga jednačenje po zvučnosti *u govoru* provode posve nesvjesno, automatski (oko toga se ne treba truditi, to je jednostavno tako), na svim granicama – *s bratom* je [zbratom], *s biciklom* je [zbiciklom].

[63] U hrvatskome je pitanje o fonemskosti rezultata promjene važno i zbog praktične razine kao što je ortografija – načelno bilježimo one promjene za koje smatramo da rezultiraju promjenom fonema. Hrvatski pravopis čak i propisuje da se piše *natprosječan*, ali *iznadprosječan*, izgovorno je to dvoje potpuno isto.

[64] Glasovne promjene uzrokovane slogovnim razlozima čine zapravo posebnu skupinu pravila, koja su u redoslijedu primjene krajnja, zadnja. Mi ćemo ih radi jednostavnosti pribrojiti fonološki uvjetovanima. Općenito, dvojna podjela koju iznosimo reducirana je i može se dalje usložnjavati, nijansirati, što su fonološke teorije već mnogokad činile (v. npr. Hooper 1976 /također prikaz u Lass 1984: 223–4/; Dressler 1985; 1996; Kiparsky 1996).

[65] Tako je npr. Škarić (2007: §§ 236–53; 2009: §§ 236–53) pobrojio deset »živih obveznih asimilacijskih pravila« u suvremenom općem hrvatskome. Dakle *živost* promjene u njega je termin.

pitbul (engl. *pit bull*) izgovara [pidbul], toga izvorni govornik hrvatskoga nije posebno svjestan, niti se oko toga uopće trudi – on ju tako izgovara jednostavno zato što je izvorni govornik hrvatskoga – niti oni koji ga slušaju čuju u tome išta sporno. Da jedni govornici hrvatskoga /t/ u neutralnim okolinama izgovaraju alveolarno ([t]), a drugi dentalno ([t̪]), toga ni jedni ni drugi nisu svjesni niti su toga bez posebne refleksije svjesni oni koji ih slušaju. Jednako je tako ili vrlo slično s izgovorom glasova [č] i [ć] ili [ǯ] i [ǵ], mnogi govornici među njima jednostavno ne prave razliku i izgovaraju »srednje« [č̵] i [ǯ̵]. Druge glasovne promjene odvijaju se međutim samo u posve određenim morfološkim okolinama i izravno su ovisne o naravi pojedinoga morfa, odnosno oblika riječi, i naravi pojedinoga morfskoga šava, dakle ovisne su o vrsti riječi, o kategorijama oblika riječi (o tom i tom padežu te i te sklonidbe, tom i tom glagolskom obliku tog i tog lica i sl.). Takve promjene najčešće su odjek nekad živih fonetskih promjena, koje u jeziku opstaju snagom čestotnosti leksičkih jedinica i analogije. Za takve možemo kazati da su *morfološke*, morfološki uvjetovane, a zovu se i *leksičkima*. Takve su u hrvatskome primjerice palatalizacija i sibilarizacija (v. ovdje §§ 10, 11). Reći da je hrvatska palatalizacija »*k g h* ispred *e* prelazi u *č ž š*«, to je tek pola posla, tako smo objasnili zašto prema Nsg. *junak* imamo Vsg. *junače*, ali nismo objasnili zašto je Apl. *junake*, a ne također *junače*. Hrvatsku palatalizaciju potpuno smo odredili tek kad odredimo koji ju to sufiksi uvjetuju. Iz jednostavnoga primjera vidimo da je *-e* za Vsg. jedan od njih, ali da *-e* za Apl. nije. Sibilarizaciju, opet, možemo ogledati na pozajmljenici: Je li Lsg. od *droga – drogi* ili *drozi*? – O tome se hrvatski govornik svjesno može upitati i može imati nedoumica, a mogu ih imati i oni koji ga slušaju. Lokativ sa sibilarizacijom *drozi* (usp. *noga ~ nozi*) može biti i/ili jest predmet jezične igre, komentarâ, svjesnog odnosa prema alomorfiji, može biti predmet normativne odluke – sve ono što [pidbul] ne može i nije, sve ono što [t] i [t̪] ne mogu i nisu.

Kadšto međutim nije lako odrezati – što je fonološki ili fonetski, a što morfološki uvjetovano. Odnosno kad koja promjena i jest fonološki uvjetovana, nerijetko je doista moguće pobrojiti morfološke kontekste u kojima do nje dolazi. Jednako tako kadšto će se fonološki razlozi ispriječiti provođenju inače vrlo redovite morfološki uvjetovane smjene. Stoga će razliku između fonološki i morfološki uvjetovanih promjena najbolje biti shvatiti stupnjevito, s prototipnim ostvarajima na krajevima zamišljene ljestvice promjena i postupnim prijelazima unutar nje.[66] Vratimo li se na razliku među promjenama kojih je rezultat položajna

[66] »Nekad su moguća alternativna rješenja, od kojih jedno opisuje alternaciju fonološkim, a drugo morfološkim sredstvima. Tek usporedbom tih dvaju rješenja možemo utvrditi da li je bolje alternaciju promatrati kao fonološku ili kao morfološku. Često su alternacije koje su uzrokovane glasovnim činiteljima ograničene na određene morfološke kategorije.« (Mihaljević 1991b: 9; gotovo ista formulacija u Mihaljević 1991a: 78).

»Većina razlika između MPR [morfonoloških pravila, I. M.] i bilo PR [fonoloških pravila, I. M.] bilo AMR [alomorfijskih morfoloških pravila, I. M.] [...] stupnjevita je i granice treba

inačica istoga fonema i onih kojih je rezultat ostvaraj drugoga fonema, možemo kazati da je univerzalno tipičan slučaj da fonološki uvjetovane promjene rezultiraju alofonima, a morfološki uvjetovane novim fonemima (Spencer 1996: 57). Kažemo, tako je tipično, ne i beziznimno. Dosljedno provedena podjela na *fonološke* i *morfološke* promjene fonološke bi promjene ogledala unutar fonologije, a ono što se tradicionalno u nas zove morfonologijom i morfologijom bavilo bi se morfološki uvjetovanim promjenama. Tako u domaćim priručnicima načelno i jest. No budući da je nama stalo do koliko-toliko objedinjena opisa jednoga konkretnoga jezika, mi ćemo se u ovoj knjizi baviti i jednim i drugim promjenama. Podjela bi načelno dakle za hrvatski bila kako slijedi. **Fonološke** glasovne promjene uvjetovane su fonološki. U okviru morfonologije to znači da su uvjetovane obilježjima glasova (fonova) koji dolaze u dodir – njihovim istim, sličnim ili različitim artikulacijskim svojstvima – ili slogovnim ustrojem. U hrvatskome takve bi bile ove: 1) jednačenje konsonanata po zvučnosti; 2) jednačenje konsonanata po mjestu tvorbe; 3) ispadanje konsonanata; 4) umetanje *j*; 5) umetanje *a*; 6) smjena *l* → *o*; 7) prijeglas; 8) smjena *ě* → *e*. Promjene (1–4), koje su jedine u fonetskome smislu »žive«, prelaze granicu fonološke i pravopisne riječi, a njihovo bilježenje i nebilježenje sankcionira pravopisna norma (usp. *jedan**p**ut* ~ *sta**m**beni*, ***s** bratom* ~ *z**b**ogom*, *vidje**t ć**u* ~ **vidjeću*). Promjene (5–8) ne prelaze granicu riječi i uvelike ovise o morfološkome kontekstu; pravopisna norma o njima nema što kazati. **Morfološke** glasovne promjene uvjetovane su posve određenim obličnim i tvorbenim okružjima u kojima se glas u morfu nađe. Nerijetko i one imaju fonetsko objašnjenje, dajbudi dijakronijsko. U hrvatskome takve bi bile ove: 1) palatalizacija; 2) sibilarizacija; 3) jotacija; 4) promjene u I. i II. glagolskoj vrsti; 5) prijevoj i naglasne promjene; 6) internacionalni sloj promjena. Do morfološke promjene (5) dolazi unutar korijenskoga morfa, odnosno to nije promjena na morfskoj granici, ali je morfološki uvjetovana.[67] Promjena unutar korijena u (3) fonetski je uvjetovana. Ponovimo, za morfološke su promjene morfološke okoline, morfološki konteksti jednako važni kao što su i formulacije pravila promjena, odnosno morfološke okoline upravo su dio formulacije pravila.

Budući da oko raščlambe oblikâ riječî na morfove i utvrđivanja morfskih šavova ne postoji uvijek sloga, neće uvijek biti sloge ni oko toga gdje i do kakve morfološki uvjetovane glasovne promjene dolazi. Pogotovo ako u obzir uzmemo odnos sinkronije i dijakronije te puku terminološku neraščišćenost, o kojoj valja reći par zasebnih riječi (v. ovdje § 1.5).

povući izvan morfonologije, tj. u okviru fonologije ili u okviru morfologije. Štoviše, kako sam iznova i iznova dokazivao [...], ne postoji jedna pozitivna odlika koja bi se ticala samo morfonologije, tj. za sva MPR [morfonološka pravila, I. M.] i samo za njih.« (Dressler 1996: 75). Čitava je monografija Dressler (1985) obrana te teze.

[67] U tu promjenu spada i većina promjena koje se u gramatikama opisuju kao »alternacije *ije*// *je*« (v. ovdje § 14).

1.4 Zapis glasovnih promjena

Od pojave teorije generativne gramatike uvriježilo se i izvan generativnih opisa glasovne promjene formulirati i bilježiti posebnom notacijom.[68] Ako dakle želimo reći da se u slijedu WXZ kakav god fonetski materijal X mijenja u fonetski materijal Y, zapisat ćemo ovako:

$$X \rightarrow Y / W \_\_ Z$$

Takva nam notacija kazuje što se mijenja (pogođeni glas/ovi/, X, engl. *focus*, *target*), u što se mijenja (odraz/i/, refleks/i/, *strukturna promjena*, Y, engl. *structural change*, SC), u kojoj *okolini* (odvaja se kosom crtom, / , engl. *slash*, *environment bar*) i zbog čega (uvjetujući glas/ovi/, W i Z, engl. *trigger*, *environment*), progresivno ili regresivno, odnosno duža podcrta (__ , engl. *focus bar*, *long underline*) označava položaj pogođenoga (X) u odnosu na uvjetujuće (W i Z; u našem primjeru X slijedi W i prethodi Z-u).[69] *Pogođeno* (lijevo od strelice, engl. *arrow*, koja znači 'smjenjuje se sa', 'prepiši kao', 'ostvaruje se kao')[70] i *okolina* (desno od kose crte) zajedno čine *strukturni opis* (engl. *structural description*, SD; u nas WXZ), sa značenjem 'ako'. *Strukturna promjena* (SC; u nas Y) ima značenje 'onda'.

Prema tomu jedna od smjena u okviru hrvatske palatalizacije (smjena *k* u *č* ispred *e*, npr. *junak* ~ Vsg. *junače*, v. ovdje § 10) zabilježila bi se ovako:

$$k \rightarrow č / \_\_ e$$

a jedna od smjena unutar hrvatske progresivne sibilarizacije (smjena *k* u *c* između *i* i *a*, npr. *maknuti* ~ *micati*, v. ovdje § 11) ovako:

$$k \rightarrow c / i \_\_ a$$

Više pogođenih odsječaka i njihovih više odraza, s kojima se oni pravilno smjenjuju, može se ograditi vitičastim zagradama (engl. *braces*, *curly braces*, *curly brackets*) i međusobno odvojiti zarezom, kao uređeni niz, pa bi potpuniji zapis hrvatske palatalizacije (npr. *junak* ~ Vsg. *junače*, *vrag* ~ Vsg. *vraže*, *duh* ~ Vsg. *duše*, *stric* ~ Vsg. *striče*) glasio ovako:

[68] Pritom ćemo podrazumijevati da je opći simbol za vokale *V* (engl. *vocal*), za konsonante *C* (engl. *consonant*), za sonante *S* (engl. *sonant*), i da se različiti glasovi unutar tih skupina bilježe sniženim, supskribiranim slovima *i*, *j*..., primjerice V_i, V_j... Još o zapisu glasovnih promjena v. npr. Lass (1984: *passim*), Mihaljević (1991a: poglavlje 1.2.2, *passim*; 1991b: poglavlje 2 i *passim*), Trask (1996: *passim*), Hayes (2009: poglavlje 2.8, *passim*).

[69] Isprva *podcrta* nije bila *podcrta*, nego se bilježila u ravnini s ostalim znakovljem, upravo kao oznaka za niz, lanac glasova (tj. bila je ——— , engl. *dash*, tako npr. u SPE ili u Mihaljević 2002: 8). *Podcrtu* Lass (1984: 23) zove engl. *environment bar*, ali tim se terminom obično naziva kosa crta (također engl. *slash*) koja naznačava okolinu (v. npr. Spencer 1996: 47; Trask 1996: s. v. *environment bar*; Crystal 2008: s. v. *environment*).

[70] Engl. *rewrite as*, *is to be rewritten as*, *is actualized as* (v. npr. Halle 1962: 54; SPE: 332, 390).

{k, g, h, c} → {č, ž, š, č} / __ e

I više uvjetujućih glasova može se ograditi vitičastim zagradama i međusobno odvojiti zarezima – čime se među jedinicama unutar zagrada uspostavlja *disjunkcija* ('bilo-bilo', 'ili-ili', engl. *disjunction*, 'either-or') – pa bi potpuniji zapis progresivne hrvatske sibilarizacije (npr. *reći* ~ *ricati*, *stegnuti* ~ *stezati*, *teći* ~ *tjecati*, *puknuti* ~ *pucati*, *trgnuti* ~ *trzati*) glasio ovako:

{k, g, h} → {c, z, s} / {i, e, ě, u, r̥} __ a

Time se kaže da će se pogođeni glas smijeniti ako su lijevo od njega ili *i*, ili *e*, ili *ě*, ili *u*, ili *r̥*. To se precizno čini okomitim pisanjem, što bi nama bilo neprak-tično, pa nećemo, dakle ovako:

$$\{k, g, h\} \rightarrow \{c, z, s\} / \left\{\begin{matrix} i \\ e \\ ě \\ u \\ r̥ \end{matrix}\right\} \_\_ a$$

Promjeni podvrgnuti ili promjenu uvjetujući glasovi veoma često čine prirodne, naravne razrede glasova (engl. *natural class*), razrede glasova koji dijele neka izgovorna ili slušna obilježja.[71] Nije dakle neobično to da su hrvatskim palatalizacijama i sibilarizacijama podvrgnuti velari (*k g h*) ili da epentezu *l* imamo pri dodiru labijala (*p b m v f*) i *j*. Stoga se notacija promjene može racionalizirati, poopćiti, pa se umjesto *k g h* može jednostavno zapisati [+velar], a umjesto *p b m v f* može se zapisati [+labijal], umjesto nizanja zvučnih konsonanata može se zapisati [+zvučni], umjesto bezvučnih [−zvučni], umjesto vokala zapisalo bi se [+silabičan], umjesto konsonanata [−silabičan] i sl. Za takvo iskazivanje razlikovnih obilježja rabe se uglate zagrade (engl. *brackets*, *square brackets*), pričem se više obilježja može nizati i odvajati zarezima ili pak pisati okomito jedno obilježje ispod drugoga, što tada znači da među obilježjima vlada *konjunkcija* ('i-i', engl. *conjunction*).

Uglate zagrade (engl. *square brackets*) rabe se i kao granični simboli za početak i kraj sastavnice pri ulančavanju, primjerice *sram*, *sraman*, *besraman*, *besramnik* – $[_{N}\ [_{ADJ}\ bez[_{ADJ}\ [_{N}\ sram]_{N}\ n]_{ADJ}]_{ADJ}\ ik]_{N}$. Pritom se radi razlikovnosti prema zagradama koje ograđuju snopove razlikovnih obilježja nerijetko rabe i dvostruke uglate zagrade (npr. $[\![_{N}\ sram]\!]_{N}$).[72] Kako se vidi, poslije uglate zagrade može se donijeti obavijest o vrsti riječi ili kategoriji. U opisu glasovnih promjena to može biti vrlo korisno, tako bi se u detaljnu opisu hrvatskih glasovnih promjena

[71] Skup glasova čini *naravan razred* ako je za odredbu razreda potrebno manje obilježja no što je potrebno za odredbu bilo kojega glasa unutar razreda pojedinačno (M. Halle, 1961, *apud* Postal 1968: 73).

[72] V. o tome npr. Mihaljević (1991b: 93, n. 129).

– kakvu u ovoj knjizi nismo pribjegli – razlikovali različiti rezultati djelovanja jednih te istih uvjetujućih glasova, što imamo primjerice sa sibilarizirajućim i s palatalizirajućim *i* u imperativu različitih glagolskih vrsta (v. ovdje §§ 10, 11):

$\{k, g, h\} \rightarrow \{c, z, s\} / \_\_ +i\ ]_{\text{IMP. GL. VRSTA I.}}$ npr. reci, pomozi, vrzi

$\{k, g, h\} \rightarrow \{č, ž, š\} / \_\_ +i\ ]_{\text{IMP. GL. VRSTA III.2}}$ npr. trči, bježi, strši

(O znaku + v. dalje.) Stroge formulacije pravila inzistiraju na okupljanju odsječaka u razrede, upravo teže za tim da glasovne promjene opišu pomoću razreda glasova, odnosno pomoću bitnih obilježja tih razreda i onoga obilježja koje je podvrgnuto promjeni, ne pomoću glasova kao nedjeljivih činjenica – to je jedna od zasada moderne fonologije još od Jakobsonova izlaganja u Haagu g. 1928. (v. Jakobson 1962: 3–6; Halle 1962; 2006).[73] Jedino što takav prikaz – čini nam se – nije vizualno intuitivan niti je prikladan za gramatičke opise namijenjene široj publici jer zahtijeva priličnu teorijsku spremu. A ima i jedan nedostatak – kako se nositi s činjenicama realnoga jezika. Našemu pravilu o progresivnoj hrvatskoj sibilarizaciji teoretičar će prigovoriti da uvjetujući glasovi u njemu ne čine ama baš nikakav naravan razred.[74] Dalje slijedi da je pravilo sklepano *ad hoc* i da je zbir slučajnosti. To možda doista i jest tako, ali teoriji usprkos iz hrvatskih potvrda proizlazi upravo takvo pravilo.[75] Isto je tako s hrvatskom palatalizacijom (v. ovdje § 10), u kojoj uvjetujući glasovi ne čine nikakav prirodan, naravan razred, isto je tako primjerice s poljskom palatalizacijom.[76]

Granica riječi, upravo tzv. *jaka granica* riječi označava se znakom # (ljestve, povisilica, engl. *hash mark*, *number sign*), granica sloga znakom $ (dolar, engl. *dollar sign*). S obzirom na različitu narav morf(em)skih granica (v. ovdje § 1.1) i na to da se dobar dio hrvatskih glasovnih promjena odvija samo na granici korijena i sufiksa – pa je važno istaknuti da je granica desno od korijena – za granicu

[73] U generativnoj će se fonologiji ta težnja izravno izvoditi iz zahtjeva za *jednostavnošću* (engl. *simplicity*) opisa.

[74] Slogotvorni glasovi *i e ě u ŗ* doista ne dijele obilježja koja bi ih ujedno razlikovala od drugih hrvatskih silabema, v. npr. matricu s obilježjima u Mihaljević (1991b: 118). U SPE-u (poglavlje 8.1–2) smišljen je takav nenaravan razred glasova *p r y a*. U dijakronijskome jezikoslovlju takav je slučaj s tzv. pravilom *ruki* (ili *iurk*), smjenom ***s* → ***š* → ***s/h* iza glasova *r u k i* (npr. pie. ***auso* → slav. *uho*, pie. ***porsu* → slav. *prahъ*), u kojoj uvjetujući glasovi ne čine nikakav naravan razred. Riječ je inače o veoma važnoj promjeni jer je prema nekim mišljenjima prva koja je obuhvatila slavenske jezike, ali ne baltijske, pa poslije nje (o. 500–400. g. pr. Kr.) o slavenskim jezicima možemo govoriti kao o odjelitoj grani indoeuropskih jezika, v. o tome Mihaljević (2002: poglavlje 4.5, odanle su primjeri) i nešto skeptičnije u pogledu nepostojanja smjene u baltijskim jezicima u Matasović (2008: §§ 87–91).

[75] U ovoj knjizi pravila smo inducirali iz potvrda i nismo potvrde pokušavali uskladiti s unaprijed smišljenim pravilima. Što je u svemu tome prirodno, a što neprirodno, nadilazi naše snage i namjere, pogotovo pored svih onih zavodljivih knjiga o *naravnosti* u jeziku (v. npr. ovdje u *Literaturi* naslove J. Hooper, odnosno J. Bybee).

[76] V. o tome Czaplicki (2013).

prijedloga ili prefiksa i korijena rabit ćemo uvriježen znak za tzv. *slabu granicu* riječi, znak = (jednako, engl. *equal sign*),[77] a za granicu korijena ili osnove i sufiksa znak + (plus, engl. *plus sign*).

Odsječci koji ne utječu na promjenu zatvaraju se obično u oble zagrade (engl. *parentheses*, *round brackets*), primjerice u trećoj praslavenskoj palatalizaciji, koje je progresivna hrvatska sibilarizacija »sljednica«, glas *n* nije utjecao na promjenu ako bi se našao između prethodećeg uvjetujućeg i pogođenoga glasa:

{k, g, h} → {c, z, s} / i(n) __ a

pa je palatalizaciji velar podlijegao u obama ovim nizovima riječi, bez *n*-a (lijevi niz) i sa *n*-om (desni niz) (v. Mihaljević 2002: 8, 162–6; Matasović 2008: §§ 146–8):

psl.	stsl.	hrv.	psl.	stsl.	hrv.
**atikas	otьcь	otac	**zājīnkas	zajęcь	zec
**avikā	ovьca	ovca	**ingā	jęza	jeza
**stigā	stьza	staza	**mēsīnkas	mêsęcь	mjesec
**vilkīkā	vlъčica	vučica	**vītingas	vitęzь	vitez
**viha	vьse	sve	**kuningas	knęzь	knez

U hrvatskome sličan slučaj imamo kod dometanja *a* na prijedlog *s* ispred osnove koja počinje sa *s š z ž* (npr. *s ocem*, *s majkom*, *s bratom*, ali *sa suprugom*, *sa šogoricom*, *sa zetom*, *sa ženom*, v. ovdje § 6). Za promjenu je irelevantno je li ispred *s š* još i glas *p* (npr. *sa psom*, *sa psihologom*, *sa pšenicom*), pa ju možemo zapisati ovako, sa znakom # za granicu riječi (tj. početak prijedloga *s*) i znakom = za granicu P+R:

ø → a / #s __ ={(p)s, (p)š, z, ž}

Kako se iz te formulacije vidi, umetanje *a* iskazali smo formulom *ø* → *a*. Budući da se svakovrsne epenteze mogu tumačiti kao smjene *ø* u nešto (*X*), a da su svakovrsna ispadanja smjene nečega (*X*) u *ø*, uvriježeno se umetanja formuliraju kao *ø* → *X*, a ispadanja kao *X* → *ø*. Fuziju, stapanje formuliramo kao *X Y* → *Z*.

Notacija glasovnih promjena može biti vrlo složena, odnosno uopćena, apstrahirana, s više pojedinačnih pravila svedenih na jedno, stopljenih u jedno (engl. *coalesced*) koje se onda zove *shema pravila* (engl. *rule schema*), prepuna pokratnih simbola poput *α*, *β*, +, −, zagrada umetnutih, ugniježdenih jednih u

[77] Kadšto se slaba granica umjesto znakom jednako (=) označava ljestvama (#); u tom slučaju jaka se granica označava dvostrukim ljestvama (# #).

druge,[78] lišena intuitivnosti glasova zapisanih međunarodnim ili kakvim sličnim tradicionalnim alfabetom, osobito ako pogođene i uvjetujuće glasove opisuje pomoću prisutnosti ili odsutnosti pojedinih izgovornih ili slušnih obilježja i sl. I, naravno, notacija nemalo ovisi o pojedinome teorijskom pristupu. Stoga ju ne treba shvatiti drugačije nego kao konvencionaliziranu vizualnu metaforu (Lass 1984: 191). Mi smo naveli osnove koje će nam u ovoj knjizi dostajati za opis hrvatskih glasovnih promjena. S dvama prigodnim dodacima. Prvo, različite ćemo moguće rezultate jedne te iste promjene odvajati sa *ili*. Primjerice jotacijom skupa *st* možemo u hrvatskome dobiti i *št* i *šć* (usp. *krstiti* ~ *kršten*, *čistiti* ~ *čišćen*, v. ovdje § 12), pa ćemo to zabilježiti ovako:

st + j → št *ili* šć

Drugo, pojedinačne ćemo dodatne obavijesti ili izuzetke od općih simbola prigodno u knjizi donositi desno od pravila. Tako ćemo primjerice umetanje *a* u konsonantski skup na kraju sloga (v. ovdje § 6) zapisati ovako:

ø → a / C_i __ C_j\$ Uvjet: $C_iC_j \neq$ {st, št, zd, žd}

Time ćemo kazati da će se u dvokonsonantske skupove (C_i __ C_j) na kraju sloga (\$) umetati *a* (*ø* → *a*) *uz uvjet* da skupovi nisu *st št zd žd*, kao npr. u *kost*, *plašt*, *grozd*, *dažd*. Za iznimke inače ustaljene notacije nema, ili za takvu ne znamo, pa se pojedini uvodni priručnici domišljaju i takvim formulacijama. Rekosmo već, fonolozi načelno nastoje na prepoznavanju prirodnih razreda glasova koji su promjeni podvrgnuti ili ju uvjetuju. Stoga im znak za iznimku i ne treba. Formuliranje bez iznimke kao prednost se pokazuje pri predviđanju mogućih, ali neostvarenih smjena.[79] No realni jezici odstupaju kadšto od očekivanoga, pa nam se notacija za iznimku u hrvatskome pokazala potrebna. A da je u opisu pojedinoga jezika potrebna, pokazuje i engleski slučaj – premda se u engleskome zvučni

[78] Uz nabrojene rabe se još i izlomljene, šiljaste zagrade (⟨ ⟩, engl. *angle/d/ brackets*), kojima se u shemu pravila uključuju dodatni elementi koji pri tumačenju sheme moraju biti ili svi prisutni ili svi odsutni. Pritom se prvo primjenjuje pravilo koje elemente u izlomljenim zagradama uključuje, a potom pravilo bez tih elemenata. Među tako objedinjenim pravilima vlada disjunkcija, odnosno ili pravilu podliježu elementi u izlomljenim zagradama ili oni izvan njih. Primjerice pravilo *X* → *Y* / __ *Z* može se pomoću izlomljenih zagrada dopuniti obaviješću 'ako X ima obilježje +P, Y će imati obilježje −Q', dakle ako X [⟨+P⟩], onda Y [⟨−Q⟩]. V. o tome npr. v. Lass (1984: 193–4), Mihaljević (1991a: 25), Trask (1996: s. v. *angle/d/ brackets*).

[79] Tipičan takav slučaj jest epentetska jotacija u hrvatskome (v. ovdje § 12). Gramatičari ju mahom prepoznaju samo kod spojeva *p b m v* + *j* jednostavno stoga što primjera za *f* nemaju ili ih ne uzimaju u obzir. Budući da je tu očito riječ o četirima labijalnim glasovima, lako je pretpostaviti i predvidjeti da bi se na isti način vladao i peti. »Na svu sreću« i za taj peti slučaj imamo potvrde, npr. *zašarafljen*, *potrefljen*, *Krfljanin*, *Vakufljanin*. Unatoč tomu najnovija hrvatska »Morfonologija« opet previđa epentezu uz *f* (v. Težak 2007: § 385b), premda je o njoj pisao još Maretić (1899: § 81a), koji veli da »na pr. od *šarâfiti* glasi II. glagolski pridjev *šàrāfljen*«.

plozivi *b d g* neće jednačiti prema slijedećemu bezvučnome, čini se da *ʤ* i *ʒ* ipak hoće (v. Spencer 1996: 48–9):[80]

engl.	job to do	[ʤɔ**b**tədu:]	*[ʤɔ**p**tədu:]	'posao, obaveza da se obavi'
	bad to worse	[bæ**d**təwə:s]	*[bæ**t**təwə:s]	'(iz) lošega u gore'
	leg to stand on	[lɛ**g**təstændɔn]	*[lɛ**k**tstændɔn]	'uporište, dosl. noga za oslonac'
	bridge to cross	[brɪ**ʤ**təkrɔs]	[brɪ**ʃ**təkrɔs]	'prepreka, dosl. most za prelazak'
	garage to let	[gərɑ:**ʒ**tələt]	[gərɑ:**ʃ**tələt]	'garaža za iznajmljivanje'

1.5 Napomene

O počecima morfonologije. Nakana nam je u ovoj bilješci tek na jednom mjestu okupiti ključna utemeljiteljska imena discipline, zaslužna za smjernice i osnovne termine.[81]

Za razliku od starih indijskih gramatičara – ponajprije Pāṇinia – koji su u svojemu sanskrtu uočavali značenjske jedinice manje od riječi i promjene do kojih u njima dolazi u kontekstu, pa smo od njih baštinili i međunarodni termin *sandhi*, grčki i rimski gramatičari – primjerice Dionizije Tračanin, Elije Donat, Priscijan – morfologijom su se bavili zapravo kroz paradigme, ne zalazeći u ustroj riječi. Prvi jezikoslovci koji su u zapadnoj kulturi uopće govorili o **alternacijama** glasova i glasovnim **alternantama** u današnjem smislu bili su prvaci *Kazanjske škole* (Kazanj, Tatarska, Rusija) J. Baudouin de Courtenay (1845–1929; u Kazanju je predavao gg. 1875–1883.) i njegov student M. Kruszewski (1851–1887), obojica Poljaci. Baudouin de Courtenay o alternacijama je predavao još u drugoj polovici 1870-ih, a svoje poglede ustustavio je u jednome radu iz g. 1881. Kruszewski je profesorove ideje razradio u svojem magisteriju o staroslavenskome vokalizmu iz g. 1881., iste godine objavljuje i njemački prijevod, i doktoratu iz g. 1883. Usput, Baudouin de Courtenay skovao je u to doba termin *morfem*, a zajedno s Kruszewskim razradio je i termin *fonem*, koji je kao zamjenu za njem. *Sprachlaut* g. 1873. bio skovao Francuz A. Dufriche-Desgenettes (1804–1878). Kruszewski se u svojemu djelu oslanjao na sasvim recentnu sinkronijsku metodu koju je tek dvije godine prije, g. 1879., u radu o indoeuropskim vokalima razvio Švicarac F. de Saussure (1857–1913). Od Saussurea

[80] Da je tomu tako samo u tzv. prihvaćenu izgovoru (engl. *received pronounciation*, RP), da je *ʒ* u engleskome rijedak glas na kraju riječi, da ga nahodimo samo u pozajmljenica (pričem se mijenja u *ʤ*, kao u riječi *garage* 'garaža', pozajmljenoj iz francuskoga) – sve je to manje važno, Spencer prepoznaje iznimku.

[81] Vrlo lijep i izvorima potkrijepljen prikaz razvoja morfonologije od prapočetaka do sredine 1960-ih, zaključno s onime što danas zovemo standardnom generativnom teorijom, dao je Kilbury (1976). Naš prikaz uz neke dodatke temelji se na toj knjizi. Njoj je na svoj način komplementaran Mihaljević (1991b), gdje je opisan razvoj (i) morfonološke teorije od sredine 1960-ih do kraja 1980-ih. Osnovni podaci mogu se pronaći i u fonološkim i općim jezikoslovnim priručnicima poput Muljačić (1972), Lass (1984), Simeon (1969), Trask (1996).

su Baudouin de Courtenay i Kruszewski preuzeli i termin *alternacija*, doduše u njem. obliku *Lautabwechslung*, termin *Lautalternation* predložio je g. 1882. V. Radlov (njem. Radloff, 1837–1918), jedan od utemeljitelja moderne turkologije. Njemačko jezikoslovlje zakopano u dijakronijske glasovne zakone (njem. *Lautgesetz*) nije prepoznalo bitne vrijednosti poljskih radova,[82] a bilo je tu i kojekakvih osobnih razmirica,[83] stoga je pitanje bi li se one i kojom brzinom na zapadu proširile da ih nisu poduprli F. de Saussure i osobito Francuz A. Meillet (1866–1936), koji ih je primjenjivao u svojim indoeuropskim i slavenskim gramatikama, poljskoj iz g. 1921. i srpsko-hrvatskoj iz g. 1924. Preko Saussurea i Meilleta s pojmom alternacija upoznavali su se potom ruski i jezikoslovci okupljeni oko *Praške škole*.

G. 1926. zasnovan je *Praški jezikoslovni krug*, *Praška škola*. Pokretač je i dugogodišnji voditelj bio Čeh V. Mathésius (1882–1945). Organiziraju međunarodne slavističke skupove, od g. 1928. objavljuju glasilo *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (TCLP, *Radovi Praškoga jezikoslovnog kruga*), koje okuplja jezikoslovne velikane poput Rusâ N. Trubeckoja (1890–1938) i R. Jakobsona (1896–1982). U TCLP-u gg. 1936. i 1939. dva rada objavljuje i Francuz A. Martinet (1908–1999), drugi u broju posvećenu preminulu Trubeckoju, u kojemu su pozvane radove objavili primjerice i Amerikanac L. Bloomfield (1887–1949), i Danac L. Hjelmslev (1899–1965), i Francuz L. Tesnière (1893–1954), poslije utjecajan sintaktičar.

Termin **morfonem** (~ grč. μορφή, *morphḗ* 'oblik' + φώνημα, *fṓnēma* 'fonem') skovao je u obliku *morfonema* (njem. *Morphonema*) u jednome radu iz g. 1927. Poljak H. Ułaszyn (1874–1956), g. 1931. razradio ga je u TCLP-u. Pojam i termin ubrzo je svojim radovima dorađivao i pronosio N. Trubeckoj, koji ga g. 1929. zove *morfonem* (fr. *morpho-phonème* ili *morphonème*). U istome radu iz g. 1929. N. Trubeckoj skovao je i termin **morfonologija** (fr. *morpho-phonologie* ili *morphonologie*), za »odjelito poglavlje gramatike koje proučava morfološku uporabu fonoloških razlika« (*apud* Kilbury 1976: 32), i razradio ga gg. 1931. i 1939.[84] Termin **arhifonem** (~ grč. ἀρχι-, *arkhi-* 'prvotni' + φώνημα, *fṓnēma* 'fonem') skovao je u jednome radu u TCLP-u iz g. 1929. R. Jakobson, a pronio ga je 1930-ih opet N. Trubeckoj.

[82] Primjerice K. Brugmann (1849–1919) i A. Brückner (1856–1939, Poljak, djelovao ponajviše u Njemačkoj) u prikazima knjige M. Kruszewskoga. S druge strane Baudouin de Courtenay čitao je A. Leskiena (1840–1916) i hvalio njegove uvide.

[83] Što između prikazivača i pisaca što između Baudouina de Courtenaya i Kruszewskoga. Kruszewski naime ubrzo duševno oboli i umre, a Baudouin de Courtenay poslije prisvoji i posvoji neke njegove ideje.

[84] Riječ je o radovima »Sur la "morphonologie"« (TCLP I, 1929), »Gedanken über Morphonologie« (TCLP IV, 1931) i postumno objavljenoj kapitalnoj monografiji *Grundzüge der Phonologie* (*Osnove fonologije* = TCLP VII, 1939).

Valja istaknuti: Mnogokoja tema koja i danas zaokuplja fonološku, morfonološku i morfološku teoriju bila je jasno raspoznata, postavljena i razrađena već u tim ranim poljskim, ruskim i češkim morfonološkim radovima. Što je morfonem i kakav je njegov odnos prema fonemu, što je morfonologija, kakve sve alternacije postoje, koje su uvjetovane, koje nisu, koje su žive, koje nisu, koje su u pozajmljenicama, koje u naslijeđenim riječima i sl.

Slični problemi zaokupljali su i L. Bloomfielda, prvoga među američkim lingvistima koji se sustavno bavio morfonološkim problemima, premda ih tako nije zvao. Američka lingvistika razvijala se samosvojno, bez dosluha s *Kazanjskom školom*, poslije ni s *Praškom*, čak i bez oslonca na stare indijske gramatičare, što je zanimljivo jer joj je začetnik W. Whitney (1827–1894) bio indolog i pisac sanskrtske gramatike. Ideja alternacija, dubinskih postava i redoslijeda primjene pravila polako se i stidljivo sama od sebe nametala u radovima F. Boasa (1858–1942) o jezicima američkih Indijanaca i njegova studenta E. Sapira (1884–1939). Prvi koji ju je u drugoj polovici 1920-ih i u 1930-ima sustavno i temeljito obrađivao bijaše L. Bloomfield, koji je za razliku od Whitneya Pāṇinia smatrao najvećim jezikoslovcem u povijesti i napajao se na njegovoj sanskrtskoj gramatici.[85] Bloomfield je u Leipzigu – još od zadnje četvrtine 19. st. kolijevci mladogramatičarske misli – fakultetske klupe dijelio s N. Trubeckojem i L. Tesnièreom, i premda su sasvim sigurno bili svjesni radova svojih fakultetskih kolega,[86] niti je Trubeckoj osobito čitao Bloomfielda[87] niti se je Bloomfield u svojim radovima referirao na TCLP.[88] Bloomfield se nije služio ni terminom *morfonologija*, upotrijebio ga je tek u već spomenutome radu posvećenu N. Trubeckoju iz g. 1939., i to u obliku **morfofonemika** (engl. *morphophonemics*). Koliko se termin sporo hvatao u američkoj lingvistici, vidi se i po tome što se tek 1950-ih počeo skraćivati u *morfonemika*, što znamo po svjedočanstvu Ch. Hocketta (1958: 391). Međutim rad na morfonologiji kao samostalnu poglavlju gramatike nastavljen je upravo u Americi.

Za razliku od europskih lingvista – primjerice Nizozemca N. van Wijka (1880–1941), Francuza A. Martineta (1908–1999), ruskih lingvista, pa i R. Jakobsona, koji je radom o ruskoj konjugaciji iz g. 1948., u kojemu je tradicionalne

[85] I danas je jedan od viđenijih Pāṇinievih proučavatelja P. Kiparsky, student M. Hallea, jedan od začetnika *leksičke fonologije*, poslije i *optimalnosne teorije*, najistaknutiji suvremeni historijski lingvist u »generativnome ključu«.

[86] Trubeckoj u jednome pismu R. Jakobsonu Bloomfielda zove rus. »moj tovarišč po Lejpcigu« (Kilbury 1976: 126, n. 14).

[87] Prema vlastitu priznanju R. Jakobsonu Trubeckoj zbog nedovoljna poznavanja engleskoga nije pročitao Bloomfieldov *Language* iz g. 1933., premda se 1930-ih dopisivao s E. Sapirom (Kilbury 1976: 126, n. 15). Na 41. str. američkoga prijevoda djela *Grundzüge der Phonologie* ipak nailazimo na spomen L. Bloomfielda i njegove definicije fonema kao najmanje razlikovne jedinice (v. Trubeckoj 1969 [1939]: 41).

[88] Ali se u svojemu čuvenom radu iz g. 1926. referira na Saussurea, Meilleta, čak i na Baudouina de Courtenaya.

dvije slavenske glagolske osnove sveo na jednu, pokrenuo čitav niz zapravo morfonoloških radova – koji *morfonologiju* nisu smatrali odjelitom disciplinom, nego su njezin predmet pripisivali bilo fonologiji bilo morfologiji, u američkome je deskriptivizmu od Bloomfielda nadalje u smislu bavljenja *morfonemikom* ipak vladao kontinuitet.[89] Bloomfieldove su se postavke dorađivale i nadograđivale, svaki novi broj časopisa *Language* (1925–) donosio je nove radove, dapače M. Swadesh (1909–1967) u radu iz g. 1934. biva i prvi Amerikanac koji raspravlja o postavkama Trubeckojevim i Ułaszynovim. Brojem radova i utjecajnošću u 1940-ima ističu se B. Bloch (1907–1965), Z. Harris (1909–1992), koji g. 1942. uvodi razliku između *morfemske jedinice* i *morfemske inačice* (engl. *morpheme unit* i *morpheme alternant*), dakle onoga što danas zovemo *morfemom* i (*alo*)*morfom*, osobito se bavio i dotjerivanjem odredbe *morfofonema*, Ch. Hockett (1916–2000), koji između mnogih jezikoslovnih termina koje je uveo g. 1947. uvodi upravo i termin *morf* (engl. *morph*), osobito se bavio i dotjerivanjem odredbe *morfonemike*, E. Nida (1914–2011), koji g. 1948. uvodi pojam *alomorfa* (engl. *allomorph*).

G. 1956. M. Joos (1907–1978) sakupio je izbor temeljnih članaka američkoga deskriptivizma od pojave časopisa *Language* do ondašnje suvremenosti u vrlo čitanoj knjizi *Readings in linguistics*. U četvrtom izdanju iz g. 1966. u *Predgovoru* stoji ovo: »Danas se doktorati jezikoslovlja dodjeljuju na više od trideset američkih sveučilišta, na otprilike polovici od njih na odsjecima s takvim nazivom; 1940. samo je šačica ljudi nosila taj stupanj [...] Ipak, do ranih 1950-ih jezikoslovlje je postalo samostalnom disciplinom.« Danas, nakon 60 godina, bez mnogo pretjerivanja možemo reći da je od 1950-ih američko jezikoslovlje postalo najpropulzivnije uopće i da je uvelike zacrtavalo putove svjetskoga jezikoslovlja. I to ne stoga što je gg. 1955. i 1958. četrdesetogodišnji (!) »veteran« Ch. Hockett objavio svoja kapitalna djela *Priručnik fonologije* i *Tečaj moderne lingvistike*, nego stoga što se tada pojavio N. Chomsky (1928–), koji je svojim fonološkim i sintaktičkim radovima preokrenuo sve jezikoslovlje naglavačke, bilo time što ga je ono slijedilo bilo time što je ono otklanjalo od njega. Da je *Glasovni ustroj engleskoga* (SPE) iz g. 1968. danas klasično, temeljno i standardno djelo suvremene fonologije i morfonologije, to je poznato. Da je Chomsky doktorirao na sintaksi, i to je uglavnom poznato, *Sintaktičke strukture* iz g. 1957. klasično su i standardno djelo prve faze generativne sintakse. Malo je manje poznato da je g. 1951. pod mentorstvom Z. Harrisa magistrirao s radom naslova *Morfofonemika modernoga hebrejskoga*. U prvoj rečenici rada stoji da su mu temelji u dvama poljima – simboličkoj logici i deskriptivnoj lingvistici.[90] U radu su izneseni

[89] Američki *strukturalizam* tradicionalno se zove *deskriptivizmom*, kojim se terminom on isprva htio udaljiti od *preskriptivizma* i *historicizma* u lingvistici.

[90] Jedina dva autora citirana u radu jesu njemački filozof, logičar R. Carnap i američki filozof N. Goodman (Kilbury 1976: 103–4). U radu je prikazano »barem 25« razina u redoslijedu hebrejskih morfonoloških pravila (SPE: 18, n. 4).

inovativna stroga tehnika iskazivanja i *nužnoga redanja* primjene pravila te uvjeti *elegantnosti* opisa. Pravila se iskazuju tvrdnjama ovog oblika:

> K → L in env.: R—S, where...

što se ima tumačiti ovako: »Ako se pojavi slijed RKS i ako su ostvareni uvjeti utanačeni sa..., tada RKS treba prepisati kao RLS« (*apud* Kilbury 1976: 105–6). U drugoj polovici 1960-ih tek je *in env*(*ironment*) 'u okolini' zamijenjeno kosom crtom, sve ostalo do danas je isto. Uslijedio je g. 1956. pionirski rad generativne fonologije o engleskome naglasku i junkturi, napisan s M. Halleom (1923–; Jakobsonov student) i F. Lukoffom (1920–2000; Harrisov student), kolegama s MIT-a, gdje su se sva trojica našla, objavljen u Jakobsonovu festšriftu. Lukoff se ubrzo okreće proučavanju korejskoga, Halle piše *Glasovni ustroj ruskoga* (Halle 1959) i s Chomskyem razvija generativnu fonologiju (zaokružena u SPE-u, 1968), koje je morfonologija – koja se najčešće više i ne zove tako nego jednostavno fonologijom – postala ključan dio. Generativno jezikoslovlje, od g. 1970. prisnaženo ključnim časopisom *Linguistic Inquiry*, nije bilo jedino niti je bilo općeprihvaćeno, ali je ubrzo nadvladalo konkurentna, uključujući autohtona američka i inozemna,[91] i tako je bilo sve do pojave novih pravaca, koji su opet na ovaj ili onaj način iznicali ispod generativne kabanice, u kojima više nije lako povući oštre granice između fonologije, morfologije i morfonologije.

Naša bilješka o *počecima* morfonologije tu staje. Dalje je sve manje ili više suvremeno jezikoslovlje, sa svim njegovim mijenama zadnjih pedesetak godina iz desetljeća u desetljeće.

O sinkroniji i dijakroniji. Budući da smo u *Predgovoru* knjizi o sinkroniji i dijakroniji rekli što smo imali te da će se iz obrađena gradiva jasno razaznati što pod sinkronijom hrvatskoga razumijemo, donosimo tek dva suvremena stajališta, različita, ali ne nužno oprečna. Prvo, prepričavamo što je prisjećajući se suradnje na SPE-u i toga kako mu je bilo trebalo nekoliko godina da shvati Chomskyev magisterij i njegove dosege o 50. obljetnici poslijediplomskoga studija lingvistike i 60. obljetnici svojega rada na MIT-u rekao M. Halle (2011):[92]

> Osobito mi je teško bilo razumjeti to da promjene mogu preživjeti i da mogu biti dio sinkronijske engleske gramatike. Znali smo da je do tih promjena u engleskome

[91] Primjerice samosvojan model gruzijskog Armenca S. Šaumjana (1916–2007), koji je nove generativne ideje usvajao i modelirao ih na svoj način i prije emigracije iz Sovjetskoga Saveza u SAD g. 1975. Pojedine na zapadu zanemarene ruske morfonologe spominje i Dressler (1985).

[92] Ponavljamo, riječ je o koliko-toliko vjernoj parafrazi, ne doslovnu prijenosu izgovorenih riječi. Predavanje je dostupno na *YouTubeu*. Potpuno izvan naše teme, ali uvijek aktualno, predavanje započinje sasvim prizemno – što je za razvoj lingvistike na MIT-u, dakle suvremene lingvistike uopće, značilo izdašno financiranje (isprva iz vojnih razloga za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad je MIT bio središte razvoja radara). »The fact, no matter, was that there was always money available [...] That is the background« – reče Halle. U nekim drugim zemljama vlastodršci misle da se MIT dogodi valjda sam od sebe, iz čista mira.

došlo otprilike u Chaucerovo doba, poslije Chaucera. Kako može biti da je nešto što se u jeziku odvilo 1300. ili 1400. godine 1950. još uvijek dio gramatike? Važan je sadržaj pravila i to je li ono preživjelo, a ne koliko je pravilo staro.

Drugo, stajalište jedne od prvakinja *naravne* fonologije i morfologije J. Bybee (1996: 247–8), koja se zadnjih godina intenzivno bavi ovisnošću jezičnoga *sustava* o jezičnoj *uporabi* i *čestotnosti* uporabe leksema s pojedinim uzorkom:

Temeljni je problem morfofonologije razlikovanje dijakronijskoga taloga koji je u riječima u leksikonu uvježban do rutine od sinkronijski vitalnih uzoraka. Generativna fonologija i morfologija odlučuje da kao ustroj promatra bilo koji uzorak koji lingvist može razaznati, no prema stajalištu koje ovdje zauzimamo pitanje što je vitalan sinkronijski uzorak uzeto je kao ozbiljno empirijsko pitanje. Desetljeća istraživanja unutar generativne gramatike, s njezinim isticanjem kompetencije, nisu uspjela iznaći odgovor na osnovno pitanje kojim ćemo se ovdje pozabaviti: kako oni koji jezik rabe stječu, usvajaju i poopćuju morfološke i morfofonološke uzorke?

O palatalizaciji. Kao nuždan uvod u opis triju velikih hrvatskih promjena – *palatalizacije* (v. ovdje § 10), *sibilarizacije* (v. ovdje § 11) i *jotacije* (v. ovdje § 12), kako ih tradicionalno zovemo – nešto je reći o palatalizaciji kao takvoj. *Palatalizacija* je: 1) Pojava sekundarnog, dodatnog oblikovanja odsječaka kojih primarno oblikovanje nije palatalno (nepčano) podizanjem prednjega dijela jezika prema nepcu ili, kod stražnjih konsonanata, pomakom mjesta približavanja izgovornih organa naprijed prema nepcu; takvo se dodatno oblikovanje prema IPA-i bilježi s nadslovnim *j*, npr. [k^{j}], u nekim tradicijama apostrofom, npr. [k'], ili drugim sredstvima; 2) Bilo koji fonološki proces pri kojemu odsječak koji nije bio palataliziran u smislu (1) postaje palataliziran; 3) Bilo koji fonološki proces pri kojemu se nepalatalni odsječak mijenja u palatalni ili alveolo-palatalni (parafrazirali smo Trask 1996: s. v. *palatalization*).[93] Uzroka joj mogu biti tri (Bhat 1978: 50), bilo svaki zasebno bilo objedinjeno – oprednjenje jezika (npr. pri promjeni velara ispred prednjih vokala), podizanje jezika (npr. pri promjeni apikala ili labijala ispred poluvokala ili visokih vokala) te spirantizacija, odnosno frikativizacija oblikovanja, stvaranje tjesnaca (npr. pri promjeni velara i apikala, rijetko labijala). Dakle *palatalizacija* ili *onepčanjenje* svaki je fonološki proces, svaka promjena pri kojoj glas koji nije bio palatalan postaje palatalan ili alveolo-palatalan (ako je oblikovan *jednostavno*) ili palataliziran (ako je oblikovan *složeno*, upravo *dodatno*). Jednostavnije rečeno, *palatalizacija* u najširem

[93] Isto bismo pronašli u nekim novijim radovima, npr. u disertaciji N. Bateman o palatalizaciji (University of California, San Diego, 2007): »Bilo koji slučaj u kojemu konsonant svoja obilježja mjesta oblikovanja mijenja u nepčanolika [engl. *palatal-like*] bez obzira na narav uzroka promjene« (*apud* Czaplicki 2013: 39). No u drugim novijim radovima »narav uzroka promjene« itekako je važna i palatalizacijom se smatraju samo promjene velara uzrokovane prednjim vokalima (v. npr. obavijestan, otkrivalački i nadahnjujući rad Halle 2006).

smislu riječi svako je pomicanje oblikovanja konsonanata prema nepcu ili još više prema naprijed, što slušno obično raspoznajemo kao njihovo umekšavanje, bila ta promjena uvjetovana ili neuvjetovana. U tom širokom smislu palatalizacija je dakle vrlo općenit pojam, pa se stoga kao termin u različitim tradicijama i rabi za različite, a slične glasovne promjene. Usput, riječ je o veoma uobičajenim promjenama u jezicima svijeta, pa je primjerice promjena velara u alveolar česta i naravna pojava (v. Odden 2008: 252–5). U tom širokom smislu palatalizacija je i ono što u kroatistici tradicionalno zovemo palatalizacijom, i ono što tradicionalno zovemo sibilarizacijom, i ono što tradicionalno zovemo jotacijom, i ono što u pojedinim opisima (npr. Brozović 1991) nalazimo čuveno kao »više i mekše«, odnosno povišenu, dijeznu akustiku velara:

hrv.	čovje**k**	~ Vsg. čovje**če**	palatalizacija
	dječa**k**	~ dječa**čić**	palatalizacija
	ja**k**	~ komp. ja**či**	jotacija
	čovje**k**	~ prid. čovje**čji**	jotacija
	dječa**k**	~ Npl. dječa**ci**	sibilarizacija
	kap	~ **k**iša	povišeno, dijezno [k’]

Stoga nije neobično ako se u drugim filološkim tradicijama takve smjene zovu jednostavno palatalizacijom, alveolo-palatalnim sandhijem ili slično, primjerice regresivna asimilacijska i fuzijska palatalizacija u engleskome (Lass 1984: 173; Katamba 1996: 86–7; pripadaju li neki od navedenih primjera samo opuštenu ili brzu govoru, sporedno je):

engl.	issue ‘problem’	[ɪ**sj**uː]	→ [ɪ**ʃj**uː]	→ [ɪʃuː]
	schedule ‘raspored’	[ʃɛ**dj**uːl]	→ [ʃɛ**ʤj**uːl]	→ [ʃɛʤuːl]
	nausea ‘mučnina’	[nɔːsɪə], [nɔːzɪə]	→ [-**ʃj**ə], [-**ʒj**ə]	→ [-ʃə], [-ʒə]
	hit you ‘udari(m) te’	[hɪ**t j**uː]	→ [hɪ**ʧ**juː]	→ [hɪ**ʧ**uː]
	miss you ‘nedostaješ mi’	[mɪ**s j**uː]	→ [mɪʃjuː]	→ [mɪʃuː]
	car keys ‘ključevi auta’	[kɑ **k̟**iz][94]		

ili progresivna palatalizacija u baskijskome – međuvokalski *l n* iza vokala *i* te diftongâ *ai ei oi ui* postaju palatali *ĺ ń*, ne palatalizirani, nego upravo palatali, s time da se drugi dio diftonga obično potpuno stopi u novonastali palatal (Rijk 2008: 13; približna transkripcija naša):[95]

[94] Podslovnim znakom »plus« (+) označeno je alofonsko oprednjenje, u ovome slučaju to bi bilo [k] artikulirano na prednjem dijelu veluma, ono što D. Brozović u nas označava apostrofom; suprotan od toga jest dijakritički podslovni znak »minus« (−) (v. o tome IPA: 16 te ovdje tablicu *Transkripcije*).

[95] Kako već prije rekosmo, starija španjolska grafija promjenu je bilježila, odnosno pisala su se slova *ll* i *ñ*, nova baskijska grafija ne bilježi ju jer je promjena automatska i položajna, alofonska, nefonemska. Slova *ll* i *ñ* javljaju se ipak u bilježenju imena i ekspresivne palatalizacije (v. dalje).

bask.	ile [iĺe] ‘kosa’	
	zilar [siĺar] ‘srebro’	
	grina [griń̀a] ‘strast’	
	maila [maĺa] ‘stupanj, razina’	
	teilatu [teĺatu] ‘krov’	
	soinu [soń̀u] ‘glazba’	

Pa i u slavistici se govori o drugoj regresivnoj palatalizaciji velara u praslavenskome premda joj krajnji ishod nisu bili palatali, nego dentalni sibilanti, ***k g x* → ***t’ d’ ś* → *c ʒ s* (v. Mihaljević 2002: 157–62; Matasović 2008: §§ 149–50):

psl.	**kēlas	stsl.	cělъ	hrv.	cijel, cio
	**nagē (Dsg.)		noʒě		nozi
	**gvēzdā		ʒvězda		zvijezda

Ono što tradicionalno u hrvatskome zovemo dakle palatalizacijom, sibilarizacijom, jotacijom – sve su to u širokome smislu vrste palatalizacije. U širokome smislu palatalizacija je i neuvjetovana promjena, koju ćemo u mnogim jezicima (v. npr. Bhat 1978) naći u ekstrafonematskome tepanju maloj djeci ili životinjama, ljubimcima, kao u hrvatskome:

hrv.	kako sam narastao!	→ **k’**a**k’** **ś**am nara**ś**o!
	kako si velik!	→ **k’**a**k’** **ś**i ve**j**i**k’**!

Takva ekspresivna palatalizacija u imenica i pridjeva u baskijskome nadilazi okazionalnost i postaje gotovo morfološkim sredstvom, bilo s pozitivnim bilo s negativnim konotacijama, koje se bilježi i grafijski (v. Rijk 2008: 14–15; Michelena 1995: 104–5; približna transkripcija naša):

bask.	seme [**s**eme] ‘sin’	~ xeme [**š**eme] ‘sinak, sinčić’
	bildots [bildo**c**] ‘janje’	~ bildotx [bildo**č**] ‘janješce’
	beltz [bel**c**] ‘crn’	~ beltx [bel**č**] ‘crn i zgodan, crnkast’
	liburu [**l**iburu] ‘knjiga’	~ lliburu [**ĺ**iburu] ‘knjižica, brošura’
	tanta [**t**anta] ‘kap’	~ ttantta [**tj**an**tj**a, **č**an**č**a] ‘kapljica, djelić’
	zezen [**s**esen] ‘bik’	~ xexen [**š**e**š**en] ‘zgodan mali bikić’

Da bi ju barem malo suzio i odredio ju kao uvjetovanu promjenu, Bhat (1978: 49, 67) uvodi dva dodatna uvjeta, palatalizacija bi morala zadovoljiti jedan od njih: 1) Okolina koja promjenu uzrokuje mora biti *palatalizirajuća okolina*, tj. mora biti prednji vokal, palatalni poluvokal, palatalni ili palatalizirani konsonant; 2) Glas koji smjenom nastaje mora biti palatalan ili mora imati sekundarno, dodatno palatalno oblikovanje. Prvi slučaj drugog uvjeta obično je manje sustavan i zahvaća samo dio konsonantskoga sustava. Drugi slučaj tipološki je rjeđi, ali u jezicima u kojima se pojavljuje vrlo često pogađa sve konsonante,

pa u njima nalazimo dva konsonantska niza, koji se onda u različitim filologijama nazivaju oprekama nepalatalizirani-palatalizirani, tvrdi-meki i sl. (tako npr. u ruskome). Tipološki najčešće palatalizirajuće okoline jesu (*idem*: 60–6): – prednji vokal ili jota (glas *j*) koji slijede pogođeni konsonant (naprotiv zaobljeni će vokali jako rijetko palatalizirati konsonante, upravo će čest slučaj biti da takav vokal priječi palatalizaciju); – prednji vokal koji prethodi pogođenomu konsonantu; – susjedni palatalni konsonant. U zadnjem skupu palatalizirajućih okolina Bhat je okupio ekspresivna deminutivna značenja (s izvještajima o takvim pojavama u ruskome i bjeloruskome), brzinu govora i razlikovanje govornika prema spolu i dobi (npr. u pojedinim jezicima – ima i takvih izvještaja – žene će pojedine konsonante govoriti palatalno, muškarci ne, ili će – to je pak raširena pojava – dječji govor biti palataliziraniji od govora odraslih).

Ponovimo, ono što tradicionalno u hrvatskome zovemo palatalizacijom, jotacijom, sibilarizacijom – sve su to u širokome smislu vrste palatalizacije. U užemu, kroatističkome smislu palatalizacija je jedna promjena, sibilarizacija druga, jotacija treća. Kao takve svaka od njih zahtijeva svoje pravilo i popis okolina u kojima do njih dolazi. Ističemo to jer u domaćim priručnicima to nerijetko nije razlučeno. Istina, nemalo je slučajeva kad i nije lako kazati je li primjerice riječ o palatalizaciji ili o jotaciji, bilo stoga što se ne slažemo oko dijakronijskog opisa bilo stoga što se ne slažemo oko sinkronijske morfemske raščlambe, no uz dobre odredbe pojedine promjene broj se dvojbenih slučajeva ipak dade svesti na prihvatljiv.

O nesustavnim promjenama. Naš opis u ovoj knjizi sinkronijski je (u onome smislu u kojemu sinkroniju tretiramo, a to je rastežljivije no što se u nas obično čini) i tiče se, naravno, eksplicitno normirana hrvatskog standarda (što pak ne znači da dijalektalni, razgovorni i sl. podaci nisu time manje zanimljivi i standardu). Uz te dvije odlike on ima još jednu: Načelno opisuje sustavne i *predvidljive* ili *regularne* promjene, one koje zahvaćaju sav jezični materijal ili barem njegov zamjetan dio, one koje se vladaju u skladu s općim pravilima, one kod kojih je ostvaraj, izgovor morfema, dakle morf ili površinska postava predvidljiv. Postoje međutim promjene koje su u smislu sustavna objašnjenja neobjašnjive i *nepredvidljive* ili *sporadične*, *idiosinkratične*, koje se vladaju u skladu s pravilom koje vrijedi tek za pojedinu riječ (pojedini morf) ili vrlo malo njih, kod kojih je ostvaraj, izgovor morfema, dakle morf ili površinska postava nepredvidljiv. U tom vidokrugu valja spomenuti i *jedincate* morfove (v. Marković 2013: 45–6), one koje imamo samo u jednoj riječi. Morfonologiji zanimljiv takav bio bi primjerice jotirajući sufiks *-jet-ic-a*, koji imamo (samo) u *boljetica* (usp. i srp. Klajn 2003: § 1.0). Tako ekstremne slučajeve načelno ćemo u formulaciji pravila izbjegavati, ali u opisu ćemo ih nastojati spomenuti, osobito ako je riječ o frekventnim leksemima. Evo nekih primjera nepredvidljivih hrvatskih promjena (lijevi stupac) te onoga kako bi prema općim pravilima primijenjenima na raščlanjene morfove

(desni stupac) »trebalo« biti ili i jest (srednji stupac; ovo »trebalo« nipošto ne valja shvatiti u smislu kakve god normativne preporuke):

bockati	botkati	bod-k-a-ti
boležljiv	bolestljiv, bolešljiv	bol-est-ĺiv-ø
bojažljiv	bojažnjiv	boj-a-zn-jiv-ø?[96]
bresaka (Gpl.)	breskava (Gpl.)	bresk-a-v-a (usp. crkva ~ crkava)
glockati	glotkati	glod-k-a-ti
grickati	griskati	griz-k-a-ti
gricko	grisko	griz-k-o
gricnuti	griznuti	griz-nu-ti
gucnuti	gutnuti	gut-nu-ti
književnik	knjigovnik	knjig-ov-n-ik-ø (usp. pukovnik, vrhovnik)
kralježak	kralješak	?
kralježnica	kralješnica	?
krijumčar	kriomčar?	kri-om-čar-ø?
lickati	liskati	liz-k-a-ti
lišce[97]	ličce	lic-c-e
luckast	lutkast	lud-k-ast-ø
mackati	maskati	maz-k-a-ti
malecki	?	?
mućkati[98]	mutkati	mut-k-a-ti
ovolicki	ovolički?	ovo-lik-k-i
ovolicni, ovolišni	ovolični?	ovo-lik-n-i
paljba	palba, paoba	pal-b-a (usp. molba, žalba, seoba, dioba)
pljosnat[99]	plosnat, plošnat	ploh-n-at-ø
prezime[100]	?	pre-im-e-ø, pred-im-e-ø?
protimba	protivba	protiv-b-a
recka	reska	rez-k-a
sunašce[101]	sunačce	sun-c-c-e
šećkati (se)	šetkati (se)	šet-k-a-ti
truckati	truskati	trus-k-a-ti (usp. trus, trusan, tresti, tresem)
žućkast[102]	žutkast	žut-k-ast-ø

[96] Usp. Skok (s. v. *bòjati se*). Ondje se govori o rijetkome sufiksu *-zn-*, kao u pridjevu *bogobojazan*.

[97] Usp. uz *fisiju* (v. ovdje § 1.2) Maretićevo tumačenje za *lišce*, *mliješce*, *srdašce*, *sunašce*, *ošce*, ali *riječca*, *oblučac* ~ *oblučca*. Dijalektalno ćemo sasvim normalno imati i *mačka* → *maška*.

[98] Moglo bi se derivacijski uspostaviti prema *mućati* (mut-ja-ti).

[99] »Nije jasno, odakle je *lj* mjesto i pored *l* u riječma: *pljösan*, *pljöska*, *pljöšta* pored *plösan* i t. d. Tako je i *spljóštiti*, *raspljóštiti* pored *plóština*, *plösnat*.« (Maretić 1899: § 81b; 1931: § 100a).

[100] Možda analoški utjecaj glagola *prezivati se* (pre-ziv-a-ti).

[101] Usp. bilješku uz *lišce*.

[102] Skok (s. v. *-as*) tumači da je prema komparativu, kao *crnjkast*. Maretić (1899: § 84) govori o nemotiviranome *j* u skupovima *n+k*, kao što imamo dijalektalno u *ranjka* (*ranka*), *Vranjka* (*Franka*).

Opsežan njihov prikaz dao je Maretić (1899: §§ 40–119; 1931: §§ 42–119), dosta, ali po naravi predmeta knjige raštrkano ima i u Babića (1986; 2002). Piše Maretić (1899: § 44a–b; drugi dio, primjer neobjašnjive dijakronijske fonološke promjene prema 1931: § 42c):

> Ja se izrazu: *glasovni zakoni* ne protivim ni malo, a što sam se dovde uzdržavao, da ga ne upotrebim, bilo je to s toga, jer sam htio što jasnije da pokažem, za što neki od tijeh »zakona« ne poznaju nikakvoga izuzetka, a drugi su skopčani s većim ili manjim brojem izuzetaka. [...] Ali kako u svijem naukama ima golemo mnoštvo činjenica, kojih ljudi ne mogu protumačiti, tako i u mijenjanju glasova svakoga jezika ima na stotine izuzetaka, kojih ne umije nitko razjasniti, i za to naše pravo znanje toga dijela gramatike ne može biti potpuno. U drugu ruku opet ima mnogo i takvijeh izuzetaka, koje gramatik može protumačiti, i broj se takvih gramatiku milih slučajeva sve više množava, što više napreduje njegova nauka.
>
> Nije jasno, zašto je *ѣ* prešlo u *a* u riječima *prama* (pored zakonitoga *prema* od starijega *prěma*), *orah* (genitiv *oraha*, od *oréh*, koje imaju svi drugi slavenski jezici, pače i druga naša narječja: čakavski *orih* i *oreh*, kajkavski *oreh*).

Kad raspolažemo većom količinom primjera, mogu se uočiti i neke pravilnosti. Tako se u nemalu broju gornjih primjera kao rezultat ispred *k* umjesto *t* ili *s* (*z*) pojavljuje glas *c*. Usp. i posve obične riječi poput *kocka* (nastala od *kost*, *kostka*, od čega su se kocke u davnini pravile), *caklina* (što je u izravnoj vezi sa *st*/*a*/*klo*, odnosno *c*/*a*/*klo*).[103] Glagol *klackati* na popis nismo uvrstili, HER ga (s. v.) motivira onomatopejski, no ako bismo se poigrali s potencijalnom glagolskom umanjenicom od *klatiti* (klat-i-ti), izvornogovornička intuicija ni najmanje se ne bi opirala izvedenomu *klackati* umjesto *klatkati* (klat-k-a-ti).

O dubinskoj postavi. Nekoliko odluka u bilježenju dubinskih postava. Prvo, o tome je li *jat* u suvremenome hrvatskome fonem ili nije, je li morfonem ili nije, jesu li dva fonema i koja, jesu li mu fonetski, površinski ostvaraj dva glasa ([je]) ili diftong i ako je diftong, je li taj diftong samo dug ([i̯ē]) ili može biti i kratak ([i̯e]) – o tome u kroatistici sloge nema. Bez namjere da u tome išta rješimo ovdje ćemo ga zvati *jatom* i dubinski bilježiti sa *ě*. Ističemo da pri bilježenju suvremenih hrvatskih primjera to *ě* nije nikakva praslavenska, dijakronijska jedinica, nije nikakav »stari jat« niti je »odraz staroga jata«, nego je jednostavno dubinski način bilježenja površinske činjenice *suvremenoga hrvatskoga* oko koje ne postoji sloga. Tu činjenicu imamo u dubinskim postavama riječi poput *svijet* (svět-ø), *bijel* (běl-ø), *dijeliti* (děl-i-ti), *mlijeko* (mlěk-o), *vrijeme* (vrěm-e-ø), poput *vjetar* (větr-ø), *bjelina* (běl-in-a), *vidjeti* (vid-ě-ti), *ljepši* (lěp-š-i), poput *dio*

[103] V. npr. Maretić (1899: §§ 62b, 387b), Jurišić (1992 [1944]), HER (s. v.). Jagić (1948 [1900]: 545) predlaže da se razluče slučajevi sa *ck* u sredini riječi (npr. *bockati*), kod kojih je možda djelovala analogija prema riječima poput *ljudski* [ľucki], *bratski* [bracki], od slučajeva *ck* na početku riječi (npr. *cklo*), kod kojih pretpostavlja forticiju, jačanje *s* → *c*, jer da je *s* bilo »tako reći odviše slabo da uvede čitavu skupinu *skv*, *skl*, *skn*«. Za *kocku* Jagić (*ibid.*) piše da ju imaju i kajkavski i slovenski te da se stoga u objašnjenju ne može polaziti od *koske*.

(děl-ø), *vidio* (vid-ě-l-ø), *htio* (htě-ø-l-ø), *smijati se* (smě-a-ti), poput *vremena* (vrěm-en-a), *uvreda* (u-vrěd-a), *vrednota* (vrěd-n-ot-a), *greška* (grěh-k-a). Zašto ipak bilježimo jedinstveno, sa *ě*, ne sa *ije*, *je*, *ie*? – Zato što je opis morfonologije – glasovnih promjena, fonotaktike, ustroja sloga – daleko jednostavniji ako pretpostavimo da je riječ o dubinski jednoj jedinici, kakva god njezina površinska narav bila, kakva god, uostalom, njezina dubinska narav bila, a »rogato e« tradicionalan je, svima jasan simbol, apstraktan upravo onoliko koliko je potrebno. U suprotnome vazda iznova zbog nesavršenosti hrvatske grafije – a u tome ona nije ništa drugačija od ostalih – treba napominjati jesu li nizovi slova *i-j-e* i *j-e* oznaka jata ili nisu, što izrazito i nepotrebno opterećuje opis. Bez svijesti o jatu mnogo je teže no što doista jest objasniti zašto u hrvatskome imamo *vidjeti* te *viđen* i *viđati* – jednostavno zato što je u prvom obliku sufiks *-ě-* (vid-ě-ti, nije *-je-*), koji u hrvatskome ne jotira ništa osim *l n*, a u drugome je i trećemu *-je-* i *-ja-*, s posve pravilnom i očekivanom jotacijom dentala *d* (vid-je-n-ø, vid-ja-ti). Ili pak zašto glagolski pridjev radni od *vidjeti* glasi *vidio* – jednostavno zbog prijeglasa jata (skup *je*, odnosno *j-e* ne preglašava se, nijedno se hrvatsko *e* regresivno ne preglašava u *i*, preglašava se upravo *ě*, makar ono površinski također bilo [je]) (v. ovdje § 8). Ako prihvatimo, kako se to kadšto u nas čini, da je *ě* morfonem, koji obuhvaća i fonemski skup /je/, opis nismo učinili ništa gospodarnijim, samo smo povećali broj *j*-ova, koji se ionako u hrvatskome jako različito vladaju, ponovo ne možemo objasniti regresivno preglašavanje *e* u *i* te nakraju opet moramo isukati formulaciju da je taj morfonem »odraz staroga glasa jata«.

Sve rečeno o jatu vrijedjelo bi i za skupove *st št zd žd*, možda čak i za *sk zg*, koje bi dubinski bilo veoma spretno prikazivati ne kao skupove, nego kao afrikatne, slivene jedinice, nepalatalne (*st zd*) i palatalne (*št žd*), koje se površinski vladaju drugačije od skupova poput *s-t š-t z-d ž-d*, što se osobito dobro vidi pri prijeglasu, pri neumetanju *a* i pri jotaciji (v. ovdje §§ 8, 6, 12).[104] Jedino što za takvo njihovo bilježenje nemamo bolji, apstraktniji način od ovoga koji imamo, osim što bismo se mogli služiti ligaturama, dakle *st̲ št̲ zd̲ žd̲*.

Drugo, za iskazivanje *jerova* u dubinskoj postavi suvremenoga hrvatskoga nismo se odlučili.[105]

Treće, tri ćemo vrste alomorfije konstatirati već u dubinskoj postavi – 1) supletivnost, koja je i inače najljući problem kad ju treba apstraktno zapisati,

[104] V. o tome osobito Silić (1992). Jelaska ih (2004: 118) u jednoj inačici hrvatskoga slogovnog obrasca prikazuje kao jedno mjesto i u pristupu i u odstupu sloga. O tome kako se na temelju osobite, specifične distribucije dolazi do toga da engleski postalveolari [tʃ] i [dʒ] jesu afrikate, a ne konsonantski skupovi – naime jedini mogu doći na početku riječi – piše Lass (1984: 26–7). Osobitu distribuciju skupova – doduše, i ondje se govori samo o početku riječi, o inicijalnim pozicijama – kao mjerilo jednofonemskosti, s primjerima iz različitih jezika, tako s njemačkim skupovima [pf] i [ts], iznio je još Trubeckoj (1969 [1939]: 58, pravilo IV).

[105] O potrebi iskazivanja *jerova* u dubinskoj postavi v. Rakić (1986), Mihaljević (1991b: 17–8, 97), na malo drugačiji način – pomoću različitih nultih morfova – o istomu piše i Babić (1986: §§ 1008–42; 2002: §§ 1008–42, ukratko u § 1040), a nacrte slična pristupa prepoznajemo i

2) prijevoj i 3) progresivni prijeglas. To znači da će nam raščlamba na morfeme biti ovakva:

1)	čovjek	/čověk/ø/	~ ljudi	/ĺud/i/	ne: /čověk/i/
2)	reći	/rek/ø/ti/	~ ricati	/rik/a/ti/	ne: /rek/a/ti/
3)	žito	/žit/o/	~ voće	/voć/e/	ne: /voć/o/
	srpom	/srp/om/	~ bičem	/bič/em/	ne: /bič/om/
	bolovati	/bol/ova/ti/	~ mačevati	/mač/eva/ti/	ne: /mač/ova/ti/

Odluka (3) bila je najteža, ali činilo nam se – možda s nepravom – da bismo u suprotnome opis učinili zbunjujućim.

O glagolskim vrstama. U opisu glasovnih promjena koje se tiču glagola rabit ćemo u većini gramatika uvriježenu podjelu hrvatskih glagolskih vrsta i razreda prema infinitivnoj osnovi, tek što ćemo ju malko doraditi dosljednom raščlambom na tri morfa (kadšto i četiri, v. dalje), i izbjegavanjem tradicionalne nedosljednosti u razvrstavanju:[106]

I. 1. plesti (plet-ø-ti) ~ pletem (plet-e-m), krasti (krad-ø-ti) ~ kradem (krad-e-m)
2. tresti (tres-ø-ti) ~ tresem (tres-e-m), gristi (griz-ø-ti) ~ grizem (griz-e-m), donijeti (do-ně-ø-ti) ~ donesem (do-nes-e-m)
3. crpsti (crp-ø-ti) ~ crpem (crp-e-m), grepsti (greb-ø-ti) ~ grebem (greb-e-m), posuti (po-sup-ø-ti) ~ pospem (po-sp-e-m)
4. reći (rek-ø-ti) ~ rečem (rek-e-m), pomoći (po-mog-ø-ti) ~ pomožem (po-mog-e-m), vrći (vrh-ø-ti) ~ vršem (vrh-e-m)
5. kleti (kle-ø-ti) ~ kunem (kun-e-m), početi (po-če-ø-ti) ~ počnem (po-čn-e-m), zapeti ~ zapnem, oteti ~ otmem, uzeti ~ uzmem
6. mrijeti (mrě-ø-ti) ~ mrem (mr-e-m), prodrijeti ~ prodrem, zreti 'gledati' ~ zrem
7. piti (pi-ø-ti) ~ pijem (pi-e-m), čuti (ču-ø-ti) ~ čujem (ču-e-m), obuti ~ obujem, smjeti (smě-ø-ti) ~ smijem (smě-e-m)

II. viknuti (vik-nu-ti) ~ viknem (vik-ne-m), dignuti ~ dignem, tonuti ~ tonem

u novijim Silićevim radovima (v. npr. Silić 2012). Tema je otvarana i u drugim slavenskim jezicima, primjerice poljskome, v. Szpyra (1992).

Rakić (1986: 126) tako piše da bi se uz pomoć *jerova* palatalizacija lako objasnila kao smjena *k g h* u *č ž š* ispred prednjih vokala – *i e* ь (*jer* bi bio jedan od prednjih visokih vokala, *jor* bi primjerice bio ono što zovemo nultim morfom u *mrak-ø*, *vrag-ø*, *strah-ø*).

Uvođenje *jera* i *jora* mnogošta bi u opisu olakšalo, možda ga učinilo boljim, ali uz to što je izrazito apstraktno, *nenaravno* i izvornim govornicima vjerojatno teško prihvatljivo takvo rješenje za naše potrebe ima i jedan nedostatak: Uvođenje *jera* pojednostavnilo bi opis palatalizacije uvjetovane sufiksima koji počinju konsonantom (tada zapravo skupom *jer*+konsonant), ali ne bi pomoglo opisu palatalizacije koju uvjetuju sufiksi s inicijalnima *a* ili *u*, srednjim i stražnjim vokalom (v. ovdje § 10). Također, zahtijevalo bi preinačivanje pravila o umetanju *a* (v. ovdje § 6), koje bi tada u domaćim riječima bilo zapravo smjena *jora* sa *a*; poseban bi problem tada bile pozajmljenice, i u njima bi onda trebalo pretpostaviti *jerove*.

[106] Više o različitim podjelama hrvatskih glagolskih vrsta v. u Marković (2013: 215–27).

III. 1. vidjeti (vid-ě-ti) ~ vidim (vid-i-m), voljeti (vol-ě-ti) ~ volim (vol-i-m), letjeti ~ letim, živjeti ~ živim, vreti ~ vrim
2. trčati (trk-a-ti) ~ trčim (trk-i-m), klečati ~ klečim, bježati ~ bježim, držati ~ držim, stršati ~ stršim, bojati se ~ bojim se, vrištati ~ vrištim, zviždati ~ zviždim
IV. raditi (rad-i-ti) ~ radim (rad-i-m), misliti ~ mislim, ljubiti ~ ljubim
V. 1. gledati (gled-a-ti) ~ gledam (gled-a-m), čitati ~ čitam, spavati ~ spavam, počivati ~ počivam, manipulirati ~ manipuliram, pijuckati ~ pijuckam
2. pisati (pis-a-ti) ~ pišem (pis-je-m), lagati ~ lažem, plakati ~ plačem, vezati ~ vežem, micati ~ mičem
3. zvati (zv-a-ti) ~ zovem (zov-e-m), orati ~ orem, žderati ~ žderem, brati ~ berem
4. brijati (bri-a-ti) ~ brijem (bri-e-m), sijati (sě-a-ti) ~ sijem (sě-e-m), grijati ~ grijem, lajati ~ lajem, pljuvati ~ pljujem
VI. kupovati (kup-ova-ti) ~ kupujem (kup-uje-m), vjerovati ~ vjerujem, bičevati ~ bičujem, kazivati ~ kazujem
VII. biti ~ jesam *i* budem, htjeti ~ hoću, ići ~ idem, doći ~ dođem, spati ~ spim

Jedna od važnijih razlika prema opisu u Silić – Pranjković (2005) bit će ta što u 3. licu pl. prezenta nećemo pretpostavljati nulti tematski morf (osim u vrsti V.1, v. dalje). Nulti će nam morf u tom obliku – u vrstama koje ga imaju – biti fleksijski. Tako je primjerice u I. vrsti, *pletem* (plet-e-m) ~ *pletu* (plet-u-ø, dakle ne plet-ø-u). Usput budi rečeno, oblik za 3. lice pl. prezenta te oblici za 2. i 3. lice sg. aorista uvijek su problem za morfemsku analizu, dijakronija ih je učinila daleko neprozirnijima od oblikâ za ostala lica. U prezentu veoma lako izlučujemo posve sustavne morfove za »prvih pet« lica: *m*, *š*, *ø*, *mo*, *te*; u obliku za 3. lice pl. raščlamba je tematskoga i fleksijskoga morfa uglavnom arbitrarna, kako god se uspostavi, na jednoj se strani dobiva, na drugoj gubi.[107] Budući da se ova knjiga bavi morfonologijom, naša se raščlamba vodila morfonološkim razlozima, odnosno bilo nam je stalo do toga da na štetu morfološke dosljednosti (morfološki je savršeno elegantno pretpostaviti da je *ū* uvijek i svagda fleksijski morf) dosljednijim učinimo morfonološki opis. Pokazano na primjeru, u glagola tipa *pisati* (pis-a-ti) u Silić – Pranjković (2005) pretpostavlja se jotirani korijen u prezentu i tematsko *-ē-* u svim licima osim u 3. licu pl. (tako bi bilo i u Stakića 2010):

			SG.	PL.
v.2	1.		piš-ē-m	piš-ē-mo
	2.		piš-ē-š	piš-ē-te
	3.		piš-ē-ø	**piš-ø-ū**

Mi ćemo se držati nejotirana dubinskoga korijena (usp. *pisati*, *pisac*, *potpis*, *rukopis*, *pismo* i sl.), a površinsku jotaciju jednostavno izvoditi pomoću tematskoga sufiksa, dakle:

[107] Mnogo radova o istome u srpskome u tradiciji A. Belića posvetio je M. Stakić, objedinjeni su u Stakić (2010). Ondje se *ū* kao u Silića – Pranjkovića (2005) vazda drži fleksijskim morfom za 3. lice sg. prezenta.

		SG.	PL.		
v.2	1.	pis-jē-m	pis-jē-mo		
	2.	pis-jē-š	pis-jē-te		
	3.	pis-jē-ø	**pis-jū-ø**	***pis-j-u**	***pis-ø-ju**

U vrsti V.1 morf *ū* bit će nam u 3. licu pl. ipak fleksijski, kao što regionalno može biti i u vrstama I., IV. ili V.2.:

		SG.	PL.		
v.1	3.	gled-ā-ø	**gled-a-ū**		
I.	3.	plet-ē-ø	**plet-ū-ø**	reg.	plet-e-u [pleteju]
IV.	3.	rad-ī-ø	**rad-ē-ø**	reg.	rad-i-u [radiju]
v.2	3.	pis-jē-ø	**pis-jū-ø**	reg.	pis-je-u [pišeju]

Kako se vidi, morf *ē* u IV. vrsti također ćemo smatrati tematskim, ne fleksijskim.[108] Takva će nam raščlamba onda olakšati i opis jotacije u glagola *htjeti* ~ 1. sg. *hoću* ~ 3. sg. *hoće*:

1.	hot-jū-ø	hot-jē-mo		
2.	hot-jē-š	hot-jē-te		
3.	hot-jē-ø	hot-jē-ø	reg.	hot-je-u [hoćeju]

Rekosmo, gdješto ćemo infinitive i prezente raščlanjivati na četiri morfa. Takva raščlamba upravo u morfonologiji pokazuje svoje prednosti, osobito u vrstama V. i VI.[109] Više o tome bit će riječi dalje uz pojedine glasovne promjene (v. npr. § 5), zasad samo u natuknicama. Prvo, takva raščlamba omogućuje jednostavan opis jotacije u vrstama V.2 i V.1 (v. ovdje § 12):

v.2 hval-is-a-ti se (hvalisati) ~ hval-is-je-m (hvališem se)
žig-os-a-ti (žigosati) ~ žig-os-je-m (žigošem)
kis-n-u-ti (kisnuti) ~ pro-kis-n-ja-a-ti (proki**šnj**avati)
na-dah-n-u-ti (nadahnuti) ~ na-dah-n-ji-a-ti (nadah**nj**ivati)
brig-n-u-ti (brinuti)[110] ~ s-brig-n-ja-a-ti (zbri**nj**avati)

Drugo, iz primjera poput *prokišnjavati* vidi se da takva raščlamba omogućuje uočavanje umetnutoga *v* u V. i VI. vrsti, komplementarnoga umetnutomu *j* (v. ovdje § 5):

v.1 pro-kis-n-ja-a-ti (prokišnja**v**ati) ~ pro-kis-n-ja-a-m (prokišnja**v**am)
VI. lud-o-a-ti (ludo**v**ati) ~ lud-u-e-m (udu**j**em)

[108] Dijakronijski gledano i objašnjeno, nulti fleksijski morf u 3. licu pl. sljednik je završnoga *tъ* (← ***ti/tu*), koje je ispalo, kao što je ispalo i u 3. licu sg., a tematski *ū* i *ē* posljedica su stapanja ***-a-n*(*-ti*) i ***-i-n*(*-ti*) u nazalne vokale koji su daljnjim razvojem u hrvatskome dali *u* i *e* (v. o tome Matasović 2008, osobito §§ 329–30).

[109] U Silić – Pranjković (2005) ponešto je od glagolskih oblika raščlanjeno na četiri morfa, ali ne dosljedno i ne uvijek onako kako ćemo to ovdje predložiti.

[110] O smjeni *g* → *ø* / __ *n* u glagolu *brinuti* v. ovdje § 13.

Treće, što s morfonologijom ima samo posredne veze, takva raščlamba omogućila bi uvid u različitost glagola I. vrste tipa *bdjeti*, *mrijeti*, *smjeti*, *htjeti*, *umjeti* prema glagolima vrste III.1, gdje je *-ě-* tematski sufiks, primjerice *vidjeti*, *letjeti*, *voljeti*, *gorjeti*. U navedenim glagolima I. vrste *-ě-* je zapravo također sufiks, premda je tematski sufiks *-ø-*, što se lijepo vidi usporedimo li njihove korijene u prijevoju, a kod glagola *umjeti* čak neposredno u imenici *um*:

III.1 vid-ě-ti (vidjeti) ~ vid-i-m (vidim) ~ vid-ø (vid)
let-ě-ti (letjeti) ~ let-i-m (letim) ~ let-ø (let)
bd-ě-ti (bdjeti) ~ bd-i-m (bdim) ~ bud-i-ti (buditi) ~ bud-n-ø (budan)

I. um-ě-ø-ti (umjeti) ~ um-ě-e-m (umijem) ~ um-ø (um) ~ um-o-a-ti (umovati)
mr-ě-ø-ti (mrijeti) ~ mr-ě-e-m (mrijem) ~ u-mor-i-ti (umoriti) ~ u-mor-ø (umor)
bd-ě-ø-ti (bdjeti) ~ bd-ě-e-m (bdijem) ~ bud-i-ti (buditi) ~ bud-n-ø (budan)

Najzad, za opis palatalizacije (v. ovdje § 10) bilo bi dobro kad bi se tradicionalna raščlamba imperfektnih i aoristnih sufikasa dotjerala, resegmentirala.[111] Dakle ne ovako:

IPF.SG.	1.	gled-ā-**h**	AOR.PL.	1.	-gled-a-**smo**
	2.	gled-ā-**še**		2.	-gled-a-**ste**
	3.	gled-ā-**še**		3.	-gled-a-**še**

nego ovako, s palatalizacijom u 2. i 3. licu sg. imperfekta i u 3. licu pl. aorista:

IPF.SG.	1.	gled-āh-**ø**	AOR.PL.	1.	-gled-as-**mo**
	2.	gled-āh-**e**		2.	-gled-as-**te**
	3.	gled-āh-**e**		3.	-gled-ah-**e**

Tada bismo imali alternirajući tematski morf (*-as-*//*-ah-*), ali to nipošto ne bi bio jedini takav slučaj, a usto je dijakronijski objašnjiv i poznat (*s* → *h* u intervokalnome položaju).[112] Pitanje oblika 2. i 3. lica sg. aorista ostavljamo otvorenim, ali držat ćemo se raščlambe prema kojoj je fleksijski morf nulti (tako je 2. i 3. lice sg. raščlanjeno i u Silić – Pranjković 2005):[113]

[111] V. o tome Marković (2013: 374–6) i ondje navedenu literaturu.

[112] V. npr. Mihaljević (2002: poglavlje 4.5), poredbeno i univerzalno u Kapović (2008: § 52, osobito str. 175).

[113] Stakić (2010: 165–6, 181–2) govoreći o jednoj novijoj srpskoj gimnazijskoj gramatici – u kojoj je *e* u *reče*, vrlo zanimljivo, pomjereno u fleksiju, a tematski je morf nulti – kaže da danas nakon svih glasovnih promjena i analoških uopćavanja u suvremenome srpskom nema nikakva smisla raščlanjivati aoristne »nastavke« na »nastavke« za oblik i za lice. Takav stav neobičan je iz dvaju razloga. Prvo, Stakić često govori o dvomorfskom ustroju glagolske osnove (pa zašto bi onda u aoristu bilo drugačije?). Drugo, metodološki, čini se da je riječ o nerazumijevanju razlike površinske i dubinske postave. Površinska postava može biti potpuno neprozirna, ali to ne znači da se preko nje ne može razaznavati dubinska. Pa to i jest posao i morfologije i morfonologije!

AOR.SG.	1.	-gled-ah-ø	rek-oh-ø	vid-ĕh-ø
	2.	-gled-a-ø	rek-e-ø	vid-ĕ-ø
	3.	-gled-a-ø	rek-e-ø	vid-ĕ-ø

O hrvatskome pravopisu. Hrvatski pravopis (ortografija) od pravopisa I. Broza iz g. 1892. *umjereno* je *fonološki* (kroz 19. st. uglavnom je bio morfološki, »korijenski«, što je restituirano u NDH), što znači da se glasovne promjene bilježe unutar riječi, ne i na spoju dviju riječi (tzv. eksterni *sandhi*, dakle *zbogom*, ali *s bratom*), te da i u bilježenju unutar riječi ima iznimaka (pišemo *otkriti*, ne *odkriti*, ali ne pišemo *oceliti* ni *otseliti*, nego *odseliti*, ne pišemo *stramputica*, nego *stranputica*, ne pišemo *gratski* ni *gracki*, nego *gradski*).

Pravopis ima i povratni utjecaj, odnosno govornici nekih promjena – upravo fonoloških – nisu ni svjesni samo stoga što te promjene nisu zapisane (npr. velarizacije nazala *n* ispred velara), i obratno, pojedine promjene provode se ili ne provode zato što pismo tako sugerira (npr. *injekcija* se izgovara sa [ń] premda je tu riječ o [nj], futur I. poput *vidjet ću* pojedini govornici izgovaraju sa [tć] misleći da tako treba jer se tako piše, troslov *ije* kojim bilježimo dug ostvaraj jata govornike redovito navodi na to da u *bijelo mlijeko* vide šest slogova i sl.). Vizualnost pisma i pravopisa nerijetko ima takav povratni utjecaj na svijest o jeziku.

O hrvatskoj morfologiji. Dobra opisa morfonologije nema bez poštena i dosljedna opisa morfologije, opisa koji bi dosljedno, opsežno, u tančine i s nužnom mjerom apstraktnosti kazao gdje u hrvatskome morfske granice jesu, a gdje nisu. Takav opis još uvijek čekamo.

Materijala smo od starijih baštinili mnogo, od golemih gramatika Tome Maretića do Akademijine. Stjepan Babić preorao je uzduž i poprijeko hrvatsku derivacijsku građu, Josip Silić mnogo je učinio na raščlambi fleksijske. Međutim cjelovita, dosljedna i zadovoljavajuće apstraktna morfološkog opisa hrvatskoga još uvijek nema. Naš morfonološki nerijetko je stoga morao kako-tako i za svoje potrebe rješavati bitno nemorfonološke dvojbe.

2. JEDNAČENJE KONSONANATA PO ZVUČNOSTI

Dobar dio glasova ljudskih jezika nastaje manipulacijom glasnica, što se onda zove *glasničenjem* ili *fonacijom*.[114] Glasničenja je nekoliko vrsta i podvrsta, a u jezicima svijeta osobito je izražena razlikovna opreka bezvučnih (engl. *voiceless*) i zvučnih (engl. *voiced*) glasova. **Bezvučnost** je takvo glasničenje pri kojemu je glasište otvoreno, a glasnice rastvorene; tako u hrvatskome nastaju bezvučni konsonanti. **Zvučnost** je takvo glasničenje pri kojemu je glasište suženo, glasnice su lagano priljubljene pa titraju; tako u hrvatskome nastaju vokali, sonanti i zvučni konsonanti. Hrvatski konsonanti prema zvučnosti jesu:

Bezvučni	p	t	k	c	č	ć	s	š	f	h
Zvučni	b	d	g	ʒ	ǯ	ʒ́	z	ž	ʃ	ɣ

U hrvatskome se konsonanti različiti po zvučnosti regresivno jednače.

Pravilo 1: $\mathbf{C}_{[-\text{zvučni}]} \rightarrow \mathbf{C}_{[+\text{zvučni}]} / \_\_ \mathbf{C}_{[+\text{zvučni}]}$

Riječima: Bezvučni se konsonant ispred zvučnoga mijenja u svoj zvučni parnjak; smjena se stoga zove *ozvučivanje* konsonanata. Zvučni konsonanti ʒ ʃ ɣ nemaju u hrvatskome fonemski status, nego su položajno uvjetovani alofoni fonema /c/ /f/ /h/.[115]

[114] *Fonacija* ili *foniranje* u smislu *glasanja*, proizvodnje govornih glasova, širi je pojam, pa engl. kadšto pravi razliku između *phonation* (glasanje) i *voicing* (glasničenje). V. o tome u Škarić (1991: §§ 131–2; 2007: §§ 43–4; 2009: §§ 43–4), Jelaska (2004: 30), Trask (1996: s. v.).

[115] U starijim gramatikama (v. npr. Maretić 1931: § 32c; BHŽ: § 26) kao zvučni parnjak od [f] navodi se [v]. To u hrvatskome standardu neće biti tako jer bi *ovca*, Gsg. *lovca*, *olovka*, *Ivka*,

Pravilo 2: $C_{[+zvučni]} \rightarrow C_{[-zvučni]} / \_\_ C_{[-zvučni]}$

Riječima: Zvučni se konsonant ispred bezvučnoga mijenja u svoj bezvučni parnjak; smjena se stoga zove *obezvučivanje* konsonanata.

Okoline (1–2)

Do jednačenja po zvučnosti dolazi u svim okolinama, dakle na svim morfskim granicama, uključujući granice među riječima. Bilježi li se promjena u pismu ili ne, pravopisno je, ortografsko pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno; imaju li jednačenjem nastali glasovi fonemski status, također je irelevantno (nemaju ga u hrvatskome glasovi [ʒ] [ʃ] [ɣ]):

zgaziti (s-gaz-i-ti), **z**brojiti (s-broj-i-ti), gla**z**ba (glas-b-a), popu**d**bina (po-put-b-in-a), sva**g**dan (svak-dan-ø), četvr**t**završnica [d], ivani**ć**gradski [ʒ], Afga**n̂**istan [ʃ], Vr**h**bosna [ɣ], no**k**daun [g], pi**t**bul [d], juri**s**dikcija [z]

s bratom [z], bra**t** ga [d], vidiš ga [ž], ota**c** ga [ʒ], stra**h** ga [ɣ], še**f** ga [ʃ]

be**s**kraj (bez-kraj-ø), o**t**kriti (od-kri-ø-ti), o**t**fikariti (od-fikar-i-ti), i**s**pitati (iz-pit-a-ti), ra**s**plakati (raz-plak-a-ti), i**spod**prosječan [s, t] (iz-pod-pro-sěk-n-ø), ne**p**ce (neb-c-e), sudac ~ su**t**kinja, lažac ~ la**š**ca, gladak ~ gla**t**ka, redak ~ re**t**ka, sme**ć**kast (smeđ-k-ast-ø), ka**t**kad (kad-kad), bo**g**tepitaj [k], pin**g**pongaš [k], gan**g**ster [k], Zu**b**čić [p], Šmi**d**hen [t], Dabac ~ Da**b**ca [p], Rožac ~ Ro**ž**ca [š]

ko**d** kuće [t], be**z** pitanja [s], po**d** krovom [t], i**spred** kuće [s, t], ro**b** će [p], Bo**g** će [k], dr**ž**'te lopova [š]

Napomene (1–2)

Sonanti – u hrvatskome to su glasovi *j l ĺ m n ń r v* – premda inherentno zvučni ne utječu na bezvučnost prethodećih im konsonanata, odnosno ne uvjetuju jednačenje u *Pravilu 1*, *snaga* je u hrvatskome *snaga*, nije *znaga*, *tlaka* nije *dlaka*, *kvaka* nije *gvaka*, *klupa* nije *glupa*, *tvoj* nije *dvoj*, *plav* nije *blav*, *član* nije *džlan*, *sram* nije *zram*, *smisliti* je (s-misl-i-ti) u hrvatskome standardu *smisliti*, nije *zmisliti*, kao u kajkavskome (usp. ovdje § 1.2, jednačenje *s* ispred sonanata i vokala). Standardni leksemi kao *zmorac* 'maestral, smorac, vjetar s mora' iznimka su.

Ispred *ā-ā* u Gpl. dočetni korijenski zvučni konsonant ostaje zvučni, bezvučni postaje zvučni:

opa**s**ka ~ opa**z**aka (*opasaka), bilje**š**ka ~ bilje**ž**aka (*bilješaka), pripovije**t**ka ~ pripovije**d**aka (*pripovijetaka), tvr**t**ka ~ tvr**d**aka (*tvrtaka, ob. tvrtki), zi**p**ka ~ zi**b**aka (*zipaka, ob. zipki), vra**b**ac ~ vra**p**ca ~ vra**b**aca (*vra**p**aca), sve**z**ak ~ sve**s**ka ~ sve**z**aka (*sve**s**aka), hr**b**at ~ hr**p**ta ~ hr**b**ata (*hrpata), ne**b**o ~ ne**p**ce ~ ne**b**aca (*nepaca), klu**p**ko ~ klu**b**aka (*klu**p**aka)

Živko moralo biti [ofca], [lofca], [olofka], [ifka], [žifko], a ipak nije; u kajkavskome jest, ondje [f] i [v] jesu parnjaci.

narud**ž**ba ~ narud**ž**aba (*naru**č**aba), svjedod**ž**ba ~ svjedod**ž**aba (*svjedo**č**aba), sva**t** ~ sva**d**ba ~ sva**d**aba (*sva**t**aba, ob. svadbi)

Analogija očito igra svoje jer u tom položaju bezvučni konsonant dolazi inače sasvim naravno, usp. npr. Gpl. *mačaka*, *voćaka*, *tipaka*, *pataka*, *smokava*, *dasaka*, *krušaka* i sl.

Jednačenje po zvučnosti može imati daljnje posljedice na izgovor: 1) Ako su rezultat dva ista konsonanta u slijedu, dolazi do ispadanja jednoga od njih (v. ovdje § 4) ili do duljenja, primjerice kod prijedloga i prefikasa koji završavaju na *d* (poput *pod-*, *od-*, *nad-*, *pred-*):

bestidan (← besstidn ← bez-stid-n-ø)

nadtrčati [natːrčati] (nad-trk-a-ti) 'nadmašiti u trci' ~ natrčati (na-trk-a-ti) 'naići trčeći'

2) U skupovima *d* (*t*) + *c č ć s š* dolazi do stapanja (v. ovdje §§ 1.2, 4), a stopljeni se glas izgovara ili potpuno stopljeno, ili udvojeno, ili kao [cs] [čš] – priručnici se oko izgovora neće uvijek složiti, a razlika može ovisiti i o naravi morfskoga šava, odnosno o tome je li riječ o P+R, R+R ili R+S (o razlici u naravi pojedinih šavova v. ovdje § 1.1):

odseliti [oceliti, ocːeliti, ocseliti], nadčovjek [načovjek, načːovjek, naščovjek], odšetati [očeːtati, očːeːtati, očšeːtati], mladca [mlaːca, mlaːcːa, mlaːcsa], gradski [gracki:, gracski:], bratski [bracki:, bracski:]

3. JEDNAČENJE KONSONANATA PO MJESTU TVORBE

Konsonanti se artikulacijski opisuju prema vrsti glasničenja, prema načinu tvorbe, prema mjestu tvorbe, prema načinu na koji u njihovoj artikulaciji sudjeluje jezik, prema tomu jesu li plućni ili neplućni i sl. Prema glasničenju oni mogu biti bezvučni i zvučni (v. ovdje § 2). Prema načinu tvorbe (engl. *manner of articulation*) oni mogu biti primjerice zaporni ili praskavi (okluzivi ili plozivi), tjesnačni (frikativi), sliveni (afrikate), nosni (nazali), treptavi (vibranti), približni (aproksimanti) i sl. Prema **mjestu tvorbe** (engl. *place of articulation*) hrvatski konsonanti mogu biti dvousneni (bilabijali), usneno-zubni (labio-dentali), zubni (dentali), desnički (alveolari), prednepčani (postalveolari ili pretpalatali), onepčeni (palatalizirani), nepčani (palatali) i jedreni (velari). Regresivnomu jednačenju, asimilaciji po mjestu tvorbe podvrgnuta su četiri hrvatska konsonanta i dva sonanta – dva dentala, zubnika (*s z*, v. ovdje *Pravila 1a–c*), dva postalveolara, prednepčanika (*š ž*, v. ovdje *Pravilo 1d*), jedan alveolar, desnik (*n*, v. ovdje *Pravila 2a–c*) i jedan bilabijal, dvousnenik (*m*, v. *Pravilo 2d*).

Često se u kroatistici i jedna smjena velara, jedrenika (*k g h*, v. ovdje *Pravila 3a–b*) smatra jednačenjem po mjestu tvorbe; mi ćemo tu smjenu ovdje opisati kao vrstu hrvatske *palatalizacije* (v. dalje *Napomene 3* te ovdje § 10). Ističemo da je naša odluka gotovo puke terminološke naravi: Osim što ćemo joj formulaciju na temelju realnih podataka malo proširiti ništa se u promjeni samoj promijeniti neće, ona će – jasno je – i dalje ostati kakva jest.

O jednačenju po mjestu tvorbe moglo bi se govoriti – Brozović (1991; 2007) to i čini – još u ovih glasova: velara *k g h* prema prednjemu ili stražnjemu slijedećemu vokalu, alveolara *n* prema slijedećemu postalveolaru ili palatalu te alveolara *l* prema prednjemu ili stražnjemu slijedećem vokalu. Primjere tih smjena i Brozovićeve simbole smijenjenih glasova v. na početku knjige u tablici *Transkripcije*.

Pravilo 1a: **{s, z} → {š, ž} / __ {č, ǯ, š, ž}**

Pravilo 1b: **{s, z} → {ś, ź} / __ {ć, ǵ}**

Pravilo 1c: **{s, z} → {ś, ź} / __ +{ĺ, ń}**

Pravilo 1d: **{š, ž} → {ś, ź} / __ {ć, ǵ, ĺ, ń}**

Riječima: Dentali *s z* mijenjaju se ispred postalveolara *č ǯ š ž* u postalveolare *š ž*, a ispred palatala *ć ǵ ĺ ń* u palatalizirane glasove *ś ź*; do jednačenja ispred *ĺ ń* dolazi samo na granici korijena i sufiksa. Postalveolari *š ž* mijenjaju se ispred palatala *ć ǵ ĺ ń* u palatalizirane glasove *ś ź*. Palatalizirani glasovi *ś ź* nemaju u hrvatskome fonemski status, nego su položajno uvjetovani alofoni fonemâ /š/ /ž/.

Pravilo 2a: **n → m / __ {p, b, m}**

Pravilo 2b: **n → ɱ / __ {v, f}**

Pravilo 2c: **n → ŋ / __ {k, g, h}**

Pravilo 2d: **m → ɱ / __ {v, f}**

Riječima: Alveolar *n* mijenja se ispred bilabijala *p b m* u bilabijal *m*, ispred labio-dentala *v f* u labio-dental *ɱ*, a ispred velara *k g h* u velar *ŋ*. Bilabijal *m* mijenja se ispred labio-dentala *v f* u labio-dental *ɱ*.[116] Labio-dental *ɱ* i velar *ŋ* nemaju u hrvatskome fonemski status, nego su položajno uvjetovani alofoni fonemâ /m/ /n/.

Pravilo 3a: **{k, g, h} → {č, ž, š} / __ +č**

Pravilo 3b: **{k, g, h} → {č, ź, ś} / __ +{ć, ĺ, ń}**

Riječima: Velari *k g h* mijenjaju se ispred postalveolara *č* u postalveolare *č ž š*, a ispred palatala *ć ĺ ń* u postalveolar *č*, odnosno palatalizirane glasove *ź ś*. Palatalizirani glasovi *ź ś* nemaju u hrvatskome fonemski status, nego su položajno uvjetovani alofoni fonemâ /ž/ /š/.

Okoline (1)

Pravilo vrijedi unutar riječi i na spojevima riječi; pritom se, dakako, poštuju i jednačenje po zvučnosti (v. ovdje § 2) te ispadanje konsonanata (v. ovdje § 4). Bilježi li se promjena u pismu ili ne, pravopisno je, ortografsko pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno; imaju li jednačenjem nastali glasovi fonemski status, irelevantno je:

[116] *Pravilo 2b* i *Pravilo 2d* mogu se dakle i objediniti: {*n*, *m*} → *ɱ* / __ {*v*, *f*}.

iščašiti (iz-čaš-i-ti), ščepati (s-čep-a-ti), išćuškati [ś] (iz-ćuš-k-a-ti), raščlamba (raz-član-b-a), ražđačiti se [ź] (raz-ʒak-i-ti), obraščić (ob-raz-čić-ø), pašče (ps-če-ø), nedonošče (ne-do-nos-če-ø), bešćutan [ś] (bez-ćut-n-ø)

nošnja [ś] (nos-ń-a), prošnja [ś] (pros-ń-a), košnja [ś] (kos-ń-a), današnji [ś] (dan-as-ń-i), jutrošnji [ś] (jutr-os-ń-i), uskršnji [ś] (uz-krs-ń-i), vožnja [ź] (voz-ń-a), mržnja [ź] (mrz-ń-a), čežnja [ź] (čez-ń-a ~ čez-nu-ti), pažljiv [ź] (paz-Íiv-ø), snalažljiv (s-na-laz-Íiv-ø), sramežljiv [ź] (sram-ež-Íiv-ø), prokišnjavati [ś] (pro-kis-n-java-ti), godišnji [ś] (god-išt-ń-i), bližnji [ź] (bliz-ń-i)

s čekićem [š], **iz** čista mira [š], **iz** Čavoglava [š], **niz** čelo [š], **kroz** šake [š], **s** džeparcem [ž], **iz** džepa [ž], **iz** ćeifa [ś], **iz** Đeletovaca [ź], **vaš** će [ś], **laž** ću [ś]

Dvije važne iznimke vrijede za glasove *s z* ispred glasova *Í ń*: 1) Glasovi *s z* ne jednače se ispred glasova *Í ń* na granici P+R (prefiks + korijen, prijedlog + riječ):[117]

sljubiti (s-Íub-i-ti), izljubiti (iz-Íub-i-ti), razljutiti (raz-Íut-i-ti), raznjihati (raz-ńih-a-ti)

s njim, s ljubavlju, bez nje, uz njega

2) Glasovi *s z* ne jednače se ispred glasova *Í ń* ako su oni postali jotacijom sa *ě* (o takvoj jotaciji v. ovdje § 12):

sljepoća (slěp-oć-a), sljepić (slěp-ić-ø), posljedica (po-slěd-ic-a), posljednji (po-slěd-ń-i), snjegovi (sněg-ov-i), pobjesnjeti (po-běs-n-ě-ti), ozljeda (o-zlěd-a), zakasnjelost (za-kas-n-ě-l-ost-ø)

Provođenje jednačenja u tim slučajevima ili ne pripada biranu jeziku ili je posve dijalektalno, primjerice *š njim*, *šnjegovi*, *bež njega*, *šljez* (biljka *sljez*), pa kao takvo u neutralnu kontekstu može biti samo stilogeno ili ludičko. Naprotiv jednačenje korijenskoga *s*(*ně*) u glagolskome pridjevu radnome vrste III.1 (tip *vidjeti* ~ *vidjeli*, vid-ě-ti ~ vid-ě-l-i) postalo je već gotovo uzus, pa redovito čujemo i čitamo da je Max Rockatansky – *Pobješnjeli*, da su reakcije – *zakašnjele* i sl. Neprovođenje jednačenja – usp. npr. *pobjesnjeli* (po-běs-n-ě-l-i), *zakasnjeli* (za-kas--n-ě-l-i) – u tim oblicima sve više postaje obilježeno kao biraniji otklon od općeuporabnoga.

Napomene (1)

Konsonant *c* ne podliježe promjeni, usp. *pronicljiv*, *pucnjava*.[118] Ispred sufiksa *-Íiv-* promjeni često ne podliježe ni konsonant *z*, usp. *dokazljiv* i !*dokažljiv*, *gramzljiv* i !*gramžljiv*. Norma uglavnom dopušta dvojnost ispred sufiksa *-Íiv-* u

[117] Zato smo u *Pravilu 1c* znakom + označili da se promjena odvija samo na granici R+S (o razlici među pojedinim morfskim granicama v. ovdje §§ 1.1, 1.4).

[118] U tim bi se primjerima moglo govoriti i o $k \rightarrow c$ / __ {*Í*, *ń*}; usp. i dalje o *tučnjava*, *siječanj*.

riječima s korijenom *-teg-*, odnosno *-tez-*, usp. *istezati ~ istežljiv* i *istezljiv*, *rastezati ~ rastežljiv* i *rastezljiv* (u govoru i pismu nađe se i *rastegljiv*).

Okoline (2)

Pravilo vrijedi unutar riječi i na spojevima riječi. Bilježi li se promjena u pismu ili ne, pravopisno je, ortografsko pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno; imaju li jednačenjem nastali glasovi fonemski status, također je irelevantno:

> hi**m**ba (hin-b-a), či**m**benik (čin-b-en-ik-ø), raščla**m**ba (raz-čla**n**-b-a), sta**m**beni (stan-b-en-i), izva**n**bračni [m], izva**n**partijski [m], šuku**n**baba [m], stra**n**putica [m], vode**n**buba [m], jeda**n**put [m], crve**n**perka [m], maske**n**bal [m], bo**m**bon, Rizva**n**begović [m], Sulejma**n**pašić [m]
>
> tra**m**vaj [ɱ], a**m**fora [ɱ], i**n**valid [ɱ], i**n**farkt [ɱ], ko**m**for [ɱ], ko**n**formizam [ɱ], ko**n**voj [ɱ], ko**n**fuzija [ɱ], ko**n**flikt [ɱ], se**n**f [ɱ], ni**m**fa [ɱ], ri**n**fuza [ɱ], fa**n**fare [ɱ], ƥa**m**flet [ɱ], kara**n**fil [ɱ], trijU**m**f [ɱ], li**m**fa [ɱ], ni**m**fa [ɱ], ju**n**fer [ɱ]
>
> stra**n**ka [ŋ], sta**n**ka [ŋ], A**n**ka [ŋ], ta**n**ka [ŋ], ba**n**ka [ŋ], bita**n**ga [ŋ], šta**n**ga [ŋ], bro**n**hitis [ŋ], i**n**hibicija [ŋ], i**n**halirati se [ŋ], i**n**gerencija [ŋ], pi**n**g-po**n**g [ŋ, ŋ]
>
> o**n** bi [m], o**n** putuje [m], o**n** vas [ɱ], o**n** folira [ɱ], o**n** kaže [ŋ], o**n** ga [ŋ], sa**n** ga je svladao [ŋ]

Napomene (2)

Pravilu 2a, kroatistici poznatu i u priručnicima prisutnu, Škarić (2007: § 246; 2009: § 246) dodaje – mi preuzimamo – i smjenu *n* → *m* / __ *m*, npr. u *jeda**n** mu*, ***on** me voli*. Takvu smjenu imamo i unutar riječi, u izvedenicama s prefiksima poput *izvan-*, *pan-* (npr. *izva**n**materinični*, *pa**n**makedonski*), tek što je tu riječ o aglutinacijskoj granici P+R (v. ovdje § 1.1). Što se zapravo na dodiru *n*+*m* događa, nije lako kazati, ali pretpostavljamo da se u normalnu, opuštenu, spontanu, neusiljenu govoru *nm* u *Mijanmar* (Burma) izgovara sa [m] ili [mː], a u *njutnmetar*, gdje je granica R+R (pa još i slogotvorno [n̩]), sa [nm] ili [mː].

Pravilu 2c vjerojatno bi valjalo dodati i smjenu *ń* ispred velara, npr. u ***sanj**ke*, *manjak ~ ma**nj**ka*. O toj smjeni toliko se malo govori da za velarni palatalni nazal (»velarno *ń*«) ni međunarodni alfabet nema simbola; bio bi nešto poput [ɲˠ] (v. ovdje *Transkripciju*).

Ispred *ā-ā* u Gpl. dočetno korijensko *n* postaje *m*:

> hi**n**iti ~ hi**m**ba ~ hi**m**aba (*hi**n**aba, ob. himbi, himba), raščla**n**iti ~ raščla**m**ba ~ raščla**m**aba (*raščla**n**aba, ob. raščlambi, raščlamba), jefti**n** ~ jefi**m**ba ~ jefti**m**aba (*jefi**n**aba, ob. jeftimbi, jeftimba)

Regionalno će međutim u Dalmaciji Gpl. od *škamp* (← mlet. *scampo* ← grč. *hippókampos* 'morski konjic' – HER: s. v.) biti ponešto neočekivano *škanapa*, s obratnom promjenom.

Okoline (3)

Često se u hrvatskim gramatikama (v. npr. Težak – Babić 1992: § 134; Barić *et al.* 1995: § 140) kao jednačenje po mjestu tvorbe tretira i promjena glasova *g h* ispred *č* u glasove *ž š*:

roščić (← rožčić ~ rog-čić-ø), oraščić (ørah-čić-ø), trbuščić (trbuh-čić-ø)

Promjene poput *buha ~ bušljiv*, *podsmijeh ~ podsmješljiv*, *plah ~ plašljiv*, *strah ~ strašljiv*, *briga ~ brižljiv*, *straga ~ stražnji* u hrvatskim gramatikama nisu osobito prisutne. Babić (1986: §§ 1603–17; 2002: §§ 1603–17) spominje i osnove na *k*, ali za promjenu nema potvrde (usp. *urok ~ urokljiv*, *hrakati ~ hrakljiv*). Potvrda bi mogla biti *tučnjava* (tuk-ńav-a), pa i *siječanj* (~ G *siječnja*, sěk-ń-ø ~ sěk-ń-a) i *plačljiv* (ako ne motiviramo s *plač*, nego jednostavno prepoznajemo leksički morf *plak*: plak-Íiv-ø). Potvrda je za *Pravilo 3* ionako vrlo malo, toliko da se za smjenu ispred *ć*, konkretno *h* → *ś* / __ *ć*, redovito navodi jedan jedini primjer, odnosno dva – *Bišćanin*, stanovnik *Bišća* (ob. *Bihaća*) i prezime prema njemu, dok ih za pretpostavljenu smjenu *k* → *č* / __ *ć* vjerojatno i nema.

Napomene (3)

Budući da sve promjene velara *k g h* u postalveolare *č ž š* držimo palatalizacijama, ovdje ćemo tu smjenu smatrati podvrstom hrvatske **palatalizacije** (v. ovdje § 10, imenički sufiksi *-ń-*, *-ń-a*, *-ńav-a*, *-ńāk-*, pridjevski sufiks *-Íiv-*), premda se u njoj kao posljedica pojavljuju ne samo postalveolari nego i palatalizirani glasovi *ź ś*.[119] Stapanje *ht+j* → *šć* (što imamo u *dahtati ~ dašćem*, *drhtati ~ dršćem*) opisat ćemo kao **jotaciju** (v. ovdje § 12, prezentski sufiks *-jē-*).

[119] Za razliku od fonema /ž/ i /š/ fonem /č/ nema u hrvatskome palatalizirani alofon, odnosno nasuprot parovima *ź ~ ž* i *ś ~ š* (palatalizirani ~ postalveolarni) ne postoji par *palatalizirano č ~ postalveolarno č*, postoji samo *palatal ć ~ postalveolar č*, a palatal *ć* nastaje prema *t*, ne prema *k*.

4. ISPADANJE KONSONANATA

Tri su osnovna pravila o **ispadanju konsonanata** u hrvatskome, pravilo o *degeminaciji* (v. *Pravila 1a–b*), pravilo o dodiru dentalâ i afrikatâ (v. *Pravila 2a–f*) te pravilo o redukciji skupova *st št zd žd sk zg* pri njihovu dodiru s konsonantom (v. *Pravila 3a–b*). Pravilo o dodiru dentalâ i afrikatâ nužno je dopuniti pravilima o *stapanju*, fuziji dentala i frikativa (v. *Stapanje a–d*, usp. ovdje § 1.2), s kojima je ono isprepleteno. Tim trima fonološki uvjetovanim pravilima (*Pravila 1–3*) dodat ćemo još dva morfološki uvjetovana, pravilo o ispadanju početnih sufiksalnih *s- š-* (v. *Pravilo 4*; riječ je o sufiksima *-sk-ī*, *-stv-o*, *-št/-/in-a*) olakšat će opis *palatalizacije* (v. ovdje § 10), pravilo o ispadanju početnoga sufiksalnoga *j-* iza palatala (v. *Pravilo 5*) olakšat će opis *jotacije* (v. ovdje § 12).

Pravilo 1a: $\mathbf{C_iC_i \rightarrow C_i}$

Pravilo 1b: $\mathbf{C_i{=}C_i \rightarrow C_i}$ *ili* $\mathbf{C_i{:}}$

Riječima: U konsonantskome skupu dvaju istih konsonanata jedan konsonant ispada. Na granicama P+R i R+R ili jedan ispada ili se oba ostvaruju kao jedan dugi.[120]

Pravilo 2a: **{t, d} → ø / __ +{c, č, ć, ǯ, št}**

Pravilo 2b: **{t, d}=c → c** *ili* **c:** *ili* **cs**

Pravilo 2c: **{t, d}=č → č** *ili* **č:** *ili* **čš**

Pravilo 2d: **{t, d}=ć → ć** *ili* **ć:** *ili* **ćš**

[120] Radi preglednosti i usporedivosti *Pravilo 1a* zabilježili smo slično *Pravilu 1b*, dosljedniji bi opis ispadanja glasio ovako: $C_i \rightarrow ø$ / __ C_i (o zapisu glasovnih promjena v. ovdje § 1.4).

Pravilo 2e: **{t, d}=ʒ́ → ʒ́ *ili* ʒ́ː *ili* ʒ́ž**

Pravilo 2f: **{t, d}=ʑ́ → ʑ́ *ili* ʑ́ː *ili* ʑ́ž**

Stapanje a: **{t, d}s → c *ili* cː *ili* cs**

Stapanje b: **{t, d}š → č *ili* čː *ili* čš**

Stapanje a: **{t, d}z → ʒ *ili* ʒː *ili* ʒz**

Stapanje b: **{t, d}ž → ʒ́ *ili* ʒ́ː *ili* ʒ́ž**

Riječima: Dentali *t d* ispadaju ispred afrikata *c č ć ʒ́* (*ʑ́*) (*st*) *št* na granici R+S, a na granici P+R ispadaju ili se s afrikatama *c č ć ʒ́ ʑ́* u različitoj mjeri stapaju.[121]

Stapanje: Dentali *t d* stapaju se s frikativima *s š z ž* u afrikate *c č ʒ ʒ́*, u mjeri različitoj ovisno o naravi morfske granice.

Pravilo 3a: **{st, št, zd, žd} → {s, š, z, ž} / __ +C** **Uvjet: C ≠ {j, Ĺ, r, v}**

Pravilo 3b: **{sk, zg} → {s, z} / __ +n**

Riječima: Konsonantski skupovi *st št zd žd sk zg* reduciraju se ispred konsonanata i sonanata (osim sonanata *j ĺ r v*) na konsonante *s š z ž*.[122] Ako stoje ispred *j*, skupovi će se jotirati.

Pravilo 4: **{s, š} → ø / {k, g, h, c, č, ć, ʒ́, ʑ́}+ __**

Riječima: Početni sufiksalni *s- š-* ispadaju iza *k g h* (velari) i iza *c č ć ʒ́ ʑ́* (afrikate).

Pravilo 5: **j → ø / {ć, ʑ́, Ĺ, ń, j, št, žd, r}+ __**

Riječima: Početno sufiksalno *j-* u odgovarajućoj morfološkoj okolini ispada iza *ć ʑ́ ĺ ń j št žd* (palatali) te iza *r*. Moglo bi se kazati i ovako: Na dodiru sa *ĺ ń* glas se *j* stapa s tim glasovima u *ĺ ń*, odnosno na dodiru sa *j* ispada prema *Pravilu 1a*.

[121] Sufikasa ili enklitika s početnim *ʑ́* u hrvatskome nema, pa taj glas u *Pravilu 2a* među uvjetujućima ne navodimo, odnosno u objašnjenju pravila prigodno smo ga zapisali unutar zagrada. Da takav slučaj imamo, kao što u pozajmljenome sufiksu *-džij-a* (*-ʒ́ij-a*) imamo sa *ʒ́*, a u enklitika sa *ć* (poput *vidjet ćeš*), sva je prilika da bi dentali *t d* bili podvrgnuti istovjetnoj promjeni, kao što su ispred *ʑ́* podvrgnuti na granici P+R, što imamo ne samo u priručničkim konstruktima poput *nadđakona* i *podđakona*, nego i na kontaktu prijedloga i imenice poput *pod đonom*, *od đaka*, *kod Đure*, *kod Đurđe* i sl. Također, među uvjetujućim glasovima *Pravila 2a* naveli smo afrikatni skup *št*, ne glas *š*, jer riječ je uvijek o sufiksu *-št*(*-*)*in-a* ili osnovi *što*. Skup *st* navodimo zbog smjene u I. glagolskoj vrsti (v. ovdje § 13).

[122] Radi preglednosti pravila smo zapisali kao redukcije skupova, ne kao ispadanje dentala i velara, primjerice *Pravilo 3a*: {*t, d*} → ø / {*s, š, z, ž*} __ +*C*.

Okoline (1)

Pravilo 1 djelatno je na svim morfskim granicama. Pritom su, dakako, djelatna i pravila o jednačenju po zvučnosti i jednačenju po mjestu tvorbe (v. ovdje §§ 2–3). Bilježi li se promjena u pismu i u kojoj mjeri, ortografsko je pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno:

predvorje (pred-dvor-j-e), otjerati (od-těr-a-ti), raširiti (raz-šir-i-ti), isušiti (iz-suh-i-ti), išarati (iz-šar-a-ti), bezakonje (bez-za-kon-j-e), bezub (bez-zub-ø), bestidan (bez-stid-n-ø), ražalostiti (raz-žal-ost-i-ti), bežični (bez-žic-n-i), beživotan (bez-život-n-ø), iživjeti se (iz-živ-ě-ti), iznojiti se (iz-znoj-i-ti)

pedeset (pet-deset), devedeset (devet-deset)

kameni (kamen-n-i), ruski (Rus-sk-i), iskustvo (iz-kus-stv-o)

U govoru će se, onda često i u pismu, na granicama P+P, P+R i R+R dobiveni jedan konsonant često izgovarati dugo (v. *Pravilo 1b*), produženo, osobito pri izbjegavanju potencijalne homonimije, kod pojedinih prefikasa[123] te u pozajmljenih osnova:

najjači [naj(:)ači] (naj-jak-j-i), najjužniji, najjeftiniji, izvannastavni, nadtrčati [nat:rčati] (usp. natrčati), odtugovati, odteretni, poddioba, poddlaka, podtajnik, predturski, preddiplomski, nuzzarada, nuzštitnjača [nuš(:)titńača], uzšetati se

dvadesetdvogodišnjak, dvadesettrogodišnjak

posttraumatski, postdiplomski, subpolaran, subbiocenski, hiperrealističan, superračunalo, superrevizija, transsibirski, krimmilje, cirkummediteranski

on mu [o:m(:)u], na tom mjestu [nato:m(:)jestu], iz mog kraja [izmo:k(:)raja]

Okoline (2)

Pravilo 2a i *Pravila 2b–f* razlikuju se zbog naravi granica R+S i P+R (v. o tome ovdje § 1.1). Sva su ona u bitnome smislu zapravo podvrsta *Pravila 1*, jer je na dodiru dentalâ i afrikatâ riječ o sljedovima dvaju dentala i jednoga frikativa (*afrikate* ili *slivenici* zovu se tako upravo stoga što su to glasovi sliveni od *dentalnoga* i *frikativnoga* dijela), dakle riječ je o ovome:

tc	=	tts	→	ts	→	c
tč	=	ttš	→	tš	→	č
tć	=	ttś	→	tś	→	ć
dǯ	=	ddž	→	dž	→	ǯ
dǵ	=	ddź	→	dź	→	ǵ

[123] Primjerice *nad-*, *od-*, *pred-*, *naj-*, *izvan-*, *unutar-*, *nuz-*, *uz-* (v. npr. BMM: § 47).

Pravilo 2a djeluje na granici R+S. Pritom su, dakako, djelatna i pravila o palatalizaciji i sibilarizaciji (v. ovdje §§ 10–11). Bilježi li se promjena u pismu i u kojoj mjeri, ortografsko je pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno:

oca (ot-c-a) ~ oci (ot-c-i) ~ očev (ot-c-ev-ø), preci (pred-k-i) ~ precima (pred-k-ima), suca (sud-c-a) ~ sučev (sud-c-ev-ø), hici (hit-c-i), meci (met-k-i), deseci (deset-k-i), zadaci (za-d-a-t-k-i), zadačić (za-d-a-t-k-ić-ø), napici (na-pi-ø-t-k-i), podbraci (pod-brad-k-i), očevica (ok-e-vid-c-a) ~ očevici (ok-e-vid-c-i), buradžija (bur-ad-ǯij-a), šerbedžija (šerbet-ǯij-a), kaca (kad-c-a), srce (srd-c-e), puce (put-c-e-ø), dlijece (dlět-c-e-ø), nahoče (na-hod-če-ø), posmrče (po-smrt-če-ø), siroče (sirot-če-ø), pače (pat-če-ø), medvječe (medvěd-če-ø)

hrvaština (Hrvat-štin-a), gospoština (gospod-štin-a), sloboština *i* Sloboština[124] (slobod-štin-a), Buzeština (Buzet-štin-a)

vidjet ću [vidjeću], naučit ćeš [naučićeš], Poljud će [poʎu:će], kad ćemo [kaćemo]

U govoru će se, onda često i u pismu, smjena izbjegavati zbog izbjegavanja homonimije, zbog potrebe da se korijen poštedi alomorfije, u imenima ili u pozajmljenicama. Afrikata će se stoga kadšto izgovarati produženo:

pe(t)ci [pe:c(:)i] (pet-k-i), re(d)ci [re:c(:)i] (red-k-i), mla(d)ci [mla:c(:)i] (mlad-c-i) ~ mla(d)če [mla:č(:)e] (mlad-c-e), usa(d)ci [usac(:)i] (u-sad-k-i), tvr(t)ci [tvrc(:)i] (tvrd-k-i), reše(t)ci [rešec(:)i] (rešet-k-i), česti(t)ci [čestic(:)i] (čest-it-k-i), pretklije(t)ci [pretkljec(:)i] (pred-klět-k-i)

Gradca (Grad-c-a), Crnolatca (Crn-o-lat-c-a)

aparatčik [aparač(:)ik]

Pravila 2b–f djeluje na granici P+R, gdje se nadopunjuju sa *Stapanjem a–d*. *Stapanje a–d* fonološki je uvjetovana smjena djelatna na svim morfskim granicama. Bilježe li se promjene u pismu i u kojoj mjeri, ortografsko je pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno. Priručnici se ne slažu potpuno oko rezultata tih promjena – koji realno i jesu različiti – pa smo u formulaciji pravila naveli po tri moguća izgovora, ali sasvim je sigurno da je pri normalnome izgovoru barem na granici R+S stapanje veoma često potpuno.[125] *Pravila 2b–f* i *Stapanje a–d* zaslužni su dakle za stopljen izgovor dentala i afrikate u ovakvim primjerima:

odcijepiti [ocje:piti, oc:je:piti, ocsje:piti], nadčovjek, podčiniti, odćarlijati, podstanar, odseliti, odsjesti, odsrca, odsad, nadšumar, odšetati, podšišati, nadzor, nadzirati, nadzvučni, nadživjeti, oddžogirati, podđakon

kod Civljana, kod Čazme, kod Đevrsaka, kod Siska, kod Splita, kod Zagreba

[124] *Sloboština* je i 'sloboda' i gradska četvrt u Zagrebu.

[125] Brozović (1991: § 42; 2007: § 358), premda kaže da je sliveni izgovor u *otac ~ oca ~ oče* prevladao, veli da ni izgovori [occa], [očče] nisu još posve isključeni. Čini nam se da bi to govornici teško potvrdili, takav izgovor nije ovjeren.

kadšto [kačto, kač:to, kačšto], radšta [račta, rač:ta, račšta][126]

autsajder [aucajder, auc:ajder, aucsajder], bestseler [besceler, bes:celer, besc:eler, bescseler]

bratski [bracki:, brac:ki:, bracski:], hrvatski, gradski, ljudski, internetski, kmetski, gospodski, bratstvo, hrvatstvo, ljudstvo, kmetstvo, gospodstvo[127]

Hrvat sam [hrva:cam, hrva:c:am, hrva:csam], Poljud će [poĺu:će, poĺu:ć:e, poĺu:ćše]

Okoline (3)

Pravilo 3a djelatno je na granici korijena i sufiksa te, ovakvi su slučajevi rjeđi, na granici dviju osnova unutar složenice. Pritom su, dakako, djelatna i pravila o jednačenju po zvučnosti i jednačenju po mjestu tvorbe (v. ovdje §§ 2–3). Bilježi li se promjena u pismu i u kojoj mjeri, ortografsko je pitanje, fonetski i morfonološki irelevantno:

gozba (gost-b-a), strasna (strast-n-a), korisna (korist-n-a), podliska (pod-list-k-a), usni (ust-n-i), usmeni (ust-men-i), mjesni (měst-n-i), kazališni (kaz-a-l-išt-n-i), časnik (čast-n-ik-ø), vjesnik (věst-n-ik-ø), nužnik (nužd-n-ik-ø), korisnik (korist-n-ik-ø), godišnji (god-išt-ń-i), nužnost (nužd-n-ost-ø), rasla (rast-ø-l-a), očvrsnuti (o-čvrst-nu-ti), kosnuti (kost-nu-ti), vježba (věšt-b-a), tazbina (tast-b-in-a), glupoština (glup-ost-štin-a)

šezdeset (šest-deset), šeststo [še:sto] (šest-sto), dvanaestmetarski [dvanajsmetarski:], dvanaestkaratni, dvanaestpostotni, dvanaestlitarski, dvanaestbrzinski, dvanaestgodišnji

gost bi [go:zbi], narast ćeš [nara:šćeš], grozd ćeš [grošćeš], dužd bi [du:žbi], furešt će [fure:šće]

U govoru će se, onda često i u pismu, smjena izbjegavati kod potencijalne homonimije ili jednostavno zbog potrebe da se korijen poštedi alomorfije:

grozdni (grozd-n-i) (usp. grozni), prstni (prst-n-i) (usp. prsni), vrstni (vrst-n-i) (usp. vrsni)[128]

žlijezdni (žlězd-n-i), odmazdni (od-mazd-n-i), mekokostni (mek-o-kost-n-i)

šeststo '600' (usp. šesto '6.')

[126] Drugim riječima, u realnome govoru na granici R+R ne ostvaruje se *Pravilo 2a* ispred *št*, premda bi se moglo, dijalektalno se i ostvaruje, a Maretić je (1899) ono bilo normalno, pa je i pisao *kašto* i *rašta*.

[127] Spomenimo usput ne osobito preporučljivu imenicu *prisustvo* (usp. preporučljivije hrv. *prisutnost*), koja bi prema pravilu »trebala glasiti« (tako se pisati) – *prisutstvo*. Usp. isti odnos u *odsu(t)stvo* ~ *odsutnost*. Tako bi onda »trebalo« biti i u glagolima *prisu(t)stvovati*, *odsu(t)stvovati*, kako ih, uostalom, imaju Maretić (1924: s. v.) i ARj (s. v.), s napomenom »obično se govori i piše bez prvoga *-t-*«.

[128] Tu zapravo imamo moguću polisemiju, *vrstni* 'koji se odnosi na vrstu' i *vrsni* 'izvrstan'.

ili u pozajmljenih osnova, u opuštenijem će se govoru provoditi, ali ponekad i neće:

protestni [protes(t)ni:], tekstni, testni, kontrastni, azbestni, ametistni, aoristni, balastni, feministkinja, astma, čistka, robusni (robust-n-ø)[129]

rostfraj [ros(t)fraj], rostbif [rozbif]

Pravilo 3a ne odnosi se na kontakte skupova *st št zd žd* sa sonantima *ĺ r v*.[130] Na kontaktu skupova s glasom *j* doći će do jotacije (v. ovdje § 12):

ljestve, pastrva, nozdrva, pastva, popustljiv, prištljiv, proždrljiv, goluždrav, podastrt

lišće (list-j-e), grožđe (grozd-j-e)

Prema *bolest* je ipak *bolešljiv* (rijetko) ili *boležljiv* (uobičajeno), s neobičnom smjenom *bolešljiv* → *boležljiv* (v. o tome i Skok: s. v. *bôl*), ne *bolestljiv*.

Pravilo 3a ne djeluje na granici P+R, dakle kad su *s z* završni konsonanti prefiksa, odnosno kad nemamo skupove *st zd*, nego kontakte *s=t z=d*:

stlačiti (s-tlak-i-ti), istkati (iz-tk-a-ti), bezdlačnost (bez-dlak-n-ost-ø)

Pravilo 3b postvaruje se u oblicima glagola II. vrste (v. ovdje § 13), koje u primjerima dajemo prema glagolima V. vrste:

stiskati (s-tisk-a-ti) ~ stisnuti (s-tisk-nu-ti) ~ stisnem (s-tisk-ne-m), piskati (pisk-a-ti) ~ pisnuti (pisk-nu-ti) ~ pisnem (pisk-ne-m), pljeskati (pĺesk-a-ti) ~ pljesnuti (pĺesk-nu-ti) ~ pljesnem (pĺesk-ne-m), treskati (tresk-a-ti) ~ tresnuti (tresk-nu-ti) ~ tresnem (tresk-ne-m), bljeskati (blȅsk-a-ti) ~ bljesnuti (blȅsk-nu-ti) ~ bljesnem (blȅsk-ne-m), njiskati (ńisk-a-ti) ~ njisnuti (ńisk-nu-ti) ~ njisnem (ńisk-ne-m)

brizgati (brizg-a-ti) ~ briznuti (brizg-nu-ti) ~ briznem (brizg-ne-m), zvizgati (zvizg-a-ti) ~ zviznuti (zvizg-nu-ti) ~ zviznem (zvizg-ne-m)

Okoline (4)

Kao posebno pravilo izdvojili smo ispadanje *s š* iz sufikasa *-sk-ī*, *-stv-o*, *-štin-a*. Ispadanja imaju mnoge posljedice, ponajprije palatalizaciju (v. ovdje § 10), u gramatikama kojekako opisane. Evo što se događa s pojedinim korijenskim ili osnovskim glasovima. Ako se korijen ili osnova dočinju sa *k g h c* (kadšto i *z*), konsonanti *s š* iz sufiksa ispadaju, a konsonanti se *k g h c* (*z*) palataliziraju ispred *k t* (v. ovdje § 10); palatalizacijom dobiveno *č* smjenjuje se ispred sufiksalnoga *t* sa *š*

[129] U tom pridjevu smjena se u pismu bilježi u većini pravopisnih priručnika, pa je izgovor [robustni] rijedak.

[130] Toliko možemo zaključiti iz potvrda. Naime potvrde za kontakt skupova *st št zd žd* sa svim konsonantima nemamo, možda bismo ih mogli konstruirati. Potvrde sigurno imamo za dodir sa *p t k b d g m n ń s l ć*, odnosno ako ništa potvrde imamo za sve sonante.

zbog cijepanja, fisije na *tš* i potom ispadanja početnoga *t* iz skupa *tšt*, dakle *čt* → *tšt* → *št* (v. ovdje *Pravilo 2a* te § 1.2), palatalizacijom dobiveno *ž* jednači se po zvučnosti ispred sufiksalnih *k t* (v. ovdje § 2):

radnik ~ radnički (← rad-n-ik-/s/k-i) ~ radništvo (← radničtvo ~ rad-n-ik-/s/tv-o), dječak ~ dječački ~ dječaštvo, iseljenik ~ iseljenički ~ iseljeništvo, stanovnik ~ stanovnički ~ stanovništvo, srodnik ~ srodnički ~ srodništvo, pješak ~ pješački ~ pješaštvo, Krk ~ krčki, Grk ~ Grčki

Požega ~ požeški (← požežki ~ Požeg-/s/k-i) ~ Požeština (← Požežtina ~ Požeg-/š/tin-a), drug ~ društvo, mnog ~ mnoštvo, marketing ~ marketinški, Pag ~ paški, Peking ~ pekinški, Chicago [čikago] ~ čikaški[131]

siromah ~ siromaški (siromah-/s/k-i) ~ siromaštvo (siromah-/s/tv-o) ~ siromaština (siromah-/š/tin-a), Pečuh ~ pečuški, Vlah ~ vlaški, Čeh ~ češki, Zürich [cirih] ~ ciriški, ploha ~ ploština (ploh-/š/tin-a)

mrtvac ~ mrtvački (mrt-v-ac-/s/k-i), bolnica ~ bolnički, Rac ~ rački, podlac ~ podlaštvo (← podlačtvo ~ podl-ac-/s/tv-o), mudrac ~ mudraštvo, Mošćenice ~ mošćenički (Mošćenička Draga) ~ Mošćeniština

vitez ~ viteški (← viteški ~ vitez-/s/k-i) ~ viteštvo (← viteštvo ~ vitez-/s/tv-o)

Ako se korijen ili osnova dočinju sa *č*, konsonanti *s š* iz sufiksa ispadaju:

Poreč ~ porečki (poreč-/s/k-i) ~ Poreština (← Porečtina ~ Poreč-/š/tin-a), Brseč ~ brsečki (brseč-/s/k-i) ~ Brseština (← Brsečtina ~ Brseč-/š/tin-a)

Ako se korijen ili osnova dočinju sa *ć*, konsonanti se *s š* iz sufiksa vladaju različito, preciznije, *s* iz sufiksa *-stv-o* ne ispada:[132]

plemić ~ plemićki, mladić ~ mladićki, Gospić ~ gospićki

kuća ~ pokućstvo, mladić ~ mladićstvo

Ako se korijen ili osnova dočinju sa *ǯ ʒ*, konsonanti *s š* iz sufiksa ispadaju, a konsonanti se *ǯ ʒ* jednače po zvučnosti (v. ovdje § 2):[133]

Cambridge [kembriǯ] ~ kembrički, varmeđa[134] ~ varmećki

[131] Posuđenice uvijek pokazuju koliko je promjena živa. Ova pokazuje da jest i da pri eksplikaciji ne treba zazivati povijest jezika i činjenicu da je *-ski* nekad bilo *-ьsky*. Praslaveni nisu ništa znali o Pekingu i Chicagu.

[132] Pitanje je ima li za *ć+ština* uopće realne potvrde (usp. Babić 1986: §§ 814–7; 2002: §§ 814–7). Općenito, što se konsonanta *ć* tiče, Maretić je (1931: § 88a) iz svojih (srpskih) izvora crpao oblike i sa *-ćki* i sa *-ćski* te zaključio: »Iz ovolikoga obilja primjera za *-ćski* i za *-ćki* razabira se, da se u književnom jeziku može upotrebljavati jedno i drugo.« Za hrvatski to ne prihvaćamo, ali možemo se složiti s opaskom za *-ćstvo* (*ibid.*): »Malko je čudno, što *s* u nastavku *-stvo* iza *ć* ne ispada, i ako su s njim četiri konsonanta.«

[133] U hrvatskome vjerojatno nema potvrde za *ǯ+stvo*, *ʒ+stvo*, usp. npr. srp. *vođstvo* ili *voćstvo*, hrv. *vodstvo* (usp. Babić 1986: § 931; 2002: § 931).

[134] Povijesni naziv za mađarske županije (mađ. *vármegye*).

Ako se korijen ili osnova dočinju sa *s š z ž*, konsonant *s* iz sufiksa ispada; kod *z ž* potom dolazi do jednačenja po zvučnosti sa sufiksalnima *k t* (v. ovdje § 2):

tenis ~ teniski, cirkus ~ cirkuski, Rus ~ ruski, naš ~ naški, bogataš ~ bogataški, tamburaš ~ tamburaški, budalaš ~ budalaština

mitraljez ~ mitraljeski, Suez ~ sueski, Francuz ~ francuski, Englez ~ engleski, muž ~ muški ~ jednomuštvo, lupež ~ lupeški ~ lupeštvo

Ako se korijen ili osnova dočinju sa *s z*, sa skupom sonant+*k* ili vokalom, nerijetko ćemo prema sufiksu *-sk-ī* umjesto *sk* imati *šk* (o mogućoj palatalizaciji *z* v. ovdje § 10):

Vis ~ viški, Klis ~ Kliški, Teksas ~ teksaški, Kupres ~ kupreški, Duga Resa ~ dugoreški, Nova Ves ~ novoveški, Arbanasi ~ arbanaški

kolovoz ~ kolovoški, Pariz ~ pariški, Efez ~ efeški, Assisi [asizi] ~ asiški, Formoza ~ formoški

York ~ jorčki *ili* jorški, New York ~ njujorški, Šri Lanka ~ šrilanški

NDH [en.de.ha] ~ endehaški, Bordeaux [bordo] ~ bordoški, Sioux [s(j)u] ~ s(j)uški,[135] bantu ~ bantuski *ili* bantuški

Na dodiru *z* i *-štin-a* također ćemo imati svojevrsnu palatalizaciju *z* → *ž* (usp. ovdje § 10):

vitez ~ viteština (vitez-/š/tin-a), obraz ~ bezobraština, Francuz ~ francuština, Englez ~ engleština

Okoline (5)

Pojedini slučajevi iscrpno su uza svaki sufiks opisani u poglavlju o *jotaciji* (v. ovdje § 12), usp. glagolski derivacijski sufiks *-je-* (npr. *otuđen*, *uništen*, *smiren*), imenički gramatički sufiks *-ju* (instrumental, npr. *noću*, *žeđu*, *obitelju*), imeničke derivacijske sufikse *-j-e* (npr. *zaleđe*), *-jan-in-* (npr. *Gospićanin*, *Senjanin*, *goranin*, vjerojatno je ipak riječ o sufiksu *-an-in-*), *-jēń-e* (npr. *otuđenje*, *uništenje*, *smirenje*), *-jev-in-a* (npr. *tvorevina*), pridjevski derivacijski sufiks *-j-* (komparativ, npr. *vrući*, *krnji*, *širi*), priložni derivacijski sufiks *-ju* (npr. *noću*).

Napomene

Rekosmo, *Pravilo 1* o ispadanju konsonanata zapravo je pravilo o *degeminaciji*, procesu suprotnome od *geminacije*, udvajanja. U hrvatskome ima i **degeminacije vokala**. Doduše, u vokala je nešto drugačije jer oni mogu u hrvatskome biti i kratki i dugi, pa nije neobično da se dva ista kratka, primjerice u glagolskome

[135] Prema uvriježenu hrvatskom izgovoru naroda Dakota – [sijuks] (*Sioux*) – pridjev očekivano glasi *sijučki* (sijuks-sk-i), s pretpostavljenim ispadanjem obaju *s*-ova i palatalizacijom *kk* → *čk* (kao *Krk* ~ *krčki*).

pridjevu radnome, stope u jedan dugi, kao što je to primjerice u glagola *bosti* (bod-ø-ti), pošto se *l* vokalizira:

u-bod-ø-l-ø → uboo → ùbō

(Neki – mnogi – govornici izgovaraju upravo *uboo me /komarac/*.) Međutim i u posuđenica u razgovornome jeziku često imamo ovakve izgovore, s kratkim vokalom (usp. normirani zapis i izgovor s realnim, koji je dan u zagradama):

vákuum [vakum], zoòloškī [zološki], NATO-ov [natov]

Dakle ne samo da se ne izgovaraju dva ista vokala nego se i taj jedan izgovara kratko ($V_iV_i \rightarrow V_i$). To je tim zanimljivije što je zapravo riječ o vokalima na morfskim šavovima, što samo pokazuje koliko prosječan izvorni govornik do morfskoga šava drži (na stranu *vakuum*, ali u *zoološki* neka svijest o šavu ipak postoji). Kod drugih nekih primjera toga nema:

kontinuum [kontinuum], koordinacija [koordinacija]

Slično se događa i u posvojnih pridjeva sa sufiksom *-in-* od stranih imena s dočetnim [i]:

Amy+in, Britney+in, Cindy+in

Unatoč pravopisnoj preporuci – barem u nekim priručnicima – da bi ih bez obzira na ovakav ili onakav izgovor valjalo pisati *Amyin*, *Britneyin*, *Cindyin* (poput *Karmenin*, *Nivesin*), praksa uglavnom piše onako kako izgovara, s degeminiranim [i] – *Amyn*, *Britneyn*, *Cindyn*.

Ništa se međutim takvo u realnome hrvatskome ne događa niti se može dogoditi u posvojnih pridjeva sa sufiksom *-ov-* od stranih imena s dočetnim [u]:

Lou+ov [luov], Woo+ov [vuov], Yahoo+ov [jahuov]

Sufiksalno [o] tu se ne gubi niti ima razloga da se izgubi, pa eventualna preporuka o pisanju pridjeva s »jednim *o* manje« nipošto ne bi proizlazila iz izgovora. Pisanje *Woov*, *Yahoov* umjesto *Wooov*, *Yahooov* podrazumijevalo bi izgovor [vuv], [jahuv], a tako nitko u hrvatskome ne izgovara. Naprotiv kod pridjeva od kratica poput *UNESCO*, *NATO* do promjene dolazi, ali ne zato što bi se nekakvo [o] izgubilo, nego zato što takve kratice u hrvatskome imaju dvostruku sklonidbu – *UNESCO* ~ *UNESCO-a* i *Unesco* ~ *Unesca*, prema čemu onda imamo i pridjeve – *UNESCO-ov* [uneskoov] i *Unescov* [uneskov].

5. UMETANJE *J*

Fonetičar kao prvo od deset »živih obvezujućih asimilacijskih pravila u općem hrvatskome« navodi ovo: »Između dvaju samoglasnika, od kojih je barem jedan /i/ ili /e/, u normalnom se govoru na općem hrvatskome izgovara prijelazni klizeći polusamoglasnik [i̯], i to podjednako ako na tom mjestu ima u jezičnoj poruci fonema /j/ i ako ga nema. Za dobar izgovor treba to mjesto izgovarati spontano, što će biti i najpravilnije, te ne nastojati tu "iščistiti" izgovor tako da se kad ima fonema /j/ nastoji pojačati [i̯] u [j], niti tako da se nastoji izbrisati prijelazni [i̯] kad fonema /j/ nema u pomisli.« (Škarić 2007: § 236; 2009: § 236). U opisu koji slijedi dvoje će biti drugačije. Prvo, u Škarića se inzistira na razlikovanju [i̯] (neslogotvorno, »poluvokalno« [i]) i [j] (palatalni aproksimant), što u ovoj knjizi ne činimo, nego vazda govorimo o *j*, bilo ono ostvaraj sonanta /j/ ili tek nefonemska posljedica umetanja među vokalima, »neki slabi prijelazni glas *i̯*, koji se naslanja na *i*, ali se ne može izjednačiti [s glasom *j*] u riječima *još*, *joha*«, kako ga je predteorijski opisao još Jagić (1948 [1900]: 543). Drugo, kaže se da se umetnuti glas umeće između obaju prednjih vokala – *i* i *e* – i kojega bilo vokala. Dio koji se tiče umetanja između *e* i drugih vokala u osnovnome pravilu o umetanju *j* nećemo uzeti u obzir, premda bi nam znatno olakšao i formulaciju pravila o prijeglasu jata (v. ovdje § 8). Ako instrumentima mjerljiva umetanja *j* između *e* i drugih vokala i ima, izvornogovornička ga svijest, ma kako izgovor spontan bio, ne prepoznaje, što pokazuje i ortografsko iskustvo – riječi poput *neuk*, *neobičan*, *euro*, *reakcija*, *boem*, *neon*, *rodeo*, Gsg. *rodea*, Lsg. *rodeu*, koliko nam se čini, nisu prostor pravopisne pogreške, spontana pisanja intervokalnoga *j*. Dvojbeni eventualno mogu biti samo skupovi *ae* i *ea* na granici R+S (v. dalje). Osnovno pravilo formulirat ćemo stoga ovako:

Pravilo 1a: **ø → j / i __ V**

Pravilo 1b: **ø → j / V __ i**

Riječima: Između dvaju vokala od kojih je barem jedan *i* umeće se *j*.

Do umetanja dolazi u svim kontekstima, dakle na svim morfskim granicama, uključujući granice među riječima. Bilježi li se promjena u pismu ili ne, pravopisno je, ortografsko pitanje, načelno riješeno tako – izuzmemo li tradicijske razlike u bilježenju imena i prezimena – da se *j* piše uvijek osim u skupu *io*, na granici P+R te ako je riječ o skupovima *ai*, *ei*, *oi*, *ui* (u pozajmljenicama):[136]

piti (pi-ø-ti) ~ pijem (pi-e-m) ~ piju (pi-u-ø) ~ ispijen (iz-pi-e-n-ø) ~ opijati se (o-pi-a-ti) ~ pio [pijo] (← pio ← pi-ø-l-ø)

biti (bi-ø-ti) ~ bijem (bi-e-m) ~ biju (bi-u-ø) ~ izbijen (iz-bi-e-n-ø) ~ izbijati (iz-bi-a-ti) ~ bio [bijo] (← bio ← bi-ø-l-ø)

smjeti (smě-ø-ti) ~ smijem (← smiem ← smě-e-m) ~ smiju (← smiu ← smě-u-ø) ~ smio [smijo] (← smio ← smě-ø-l-ø ~ smjeti)

naići [najići], neistina [nejistina], poimati [pojimati], doista [dojista], uistinu [ujistinu], iako [ijako], priuštiti [prijuštiti], učionica [učijonica]

taksi (taksi-ø) ~ G taksija (taksi-a) ~ L taksiju (taksi-u) ~ I taksijem (taksi-em) ~ Npl. taksiji (taksi-i), alibi (alibi-ø) ~ G alibija (alibi-a) ~ L alibiju (alibi-u) ~ I alibijem (alibi-em) ~ Npl. alibiji (alibi-i)

radio [radijo] (radi-o) ~ G radija (radi-a) ~ L radiju (radi-u), studio [studijo] (studi-o) ~ G studija (studi-a) ~ L studiju (studi-u)

tabu (tabu-ø) ~ Npl. tabui [tabuji] (tabu-i)

dijeta, hijena, higijena, pijetet, hacijenda, karijera, bombonijera, poezija, avenija, galija, gladijator, zodijak, špijun, milijun, šijit

idiot [idijot], laik [lajik], mozaik [mozajik], haiku [hajiku], kokain [kokajin], kreirati [krejirati], škorpion [škorpijon], violina [vijolina], heroin [herojin], stadion [stadijon], biolog [bijolog], fluid [flujid], tabloid [tablojid]

Pravilo se dakle tiče vokalskih skupova u kojima je barem jedan od vokala *i*. Suvremeni hrvatski fonetski podnosi dvovokalske skupove bez ikakva umetanja, primjerice:

gledao, zaova, pauk, čuo, uostalom

boa, auto, šnaucer, oaza, pirueta, aerodrom, euro, neon

[136] Više o tome i o pojedinim razlikama u preporučenu pisanju v. u odgovarajućim poglavljima u pravopisnim priručnicima AS, BFM, BMM. U pravopisno zanimljivoj riječi *vijoriti* glas *j* postao je lenicijom, slabljenjem *h* (v. ovdje § 1.2), dakle prema *vihoriti*. Ako zanemarimo razlike u pisanju imena i prezimena, u ostalim slučajevima niza slova *ijo* uvijek je riječ o ostvaraju fonema /j/, primjerice *zmija* ~ *zmijom*, *čija* ~ *čijom*, ili o čuvanju umetnutoga glasa u paradigmi, primjerice *avenija* ~ *avenijom* (ne pišemo *aveniom*).

Hrvatska morfonologija zahtijeva međutim prepoznavanje intervokalnoga *j* i u pojedinim takvim skupovima na granicama R+S i S+S, posebice skupovima **ue**, **uu**, **ua**, **au**, **ea**, **ee**. Budući da je vezano uz pojedine kategorije (npr. prezent, pozajmljene imenice *e*-vrste), vjerojatno ga je moguće opisati kao morfološki i analoški uvjetovano:

čuti (ču-ø-ti) ~ čujem (ču-e-m) ~ čuju (ču-u-ø)
gledati (gled-a-ti) ~ gledaju (gled-a-u)
ideja, aleja, matineja, orhideja, onomatopeja
Andrea [andrea] *ili* [andreja] (andre-a) ~ Andree [andree] *ili* [andreje] (andre-e)
milovati (mil-o-a-ti) ~ milujem (mil-u-e-m) ~ miluju (mil-u-u-ø)
pljuvati (pĺu-a-ti) ~ pljujem (pĺu-e-m) ~ pljuju (pĺu-u-ø)

Zadnja dva primjera pokazuju još jednu vrstu umetanja koja zavređuje posebnu napomenu.

Napomene

Za razliku od umetanja *j* **umetanje *v*** promjena je koju osvještavamo tek usporedbom, komutacijom pojedinih oblika, dok u govornikâ o njoj svijest ne postoji nikakva. Tu dakle nipošto nije riječ o »živoj«, fonološki ili fonetski uvjetovanoj promjeni. Ipak, gramatički, morfološki opis u mnogim svojim dijelovima postaje daleko jednostavniji ako pretpostavimo da u hrvatskome ima i umetanja intervokalnoga *v*, usp. primjerice ove glagolske parove u I. i V. vrsti, gdje u istim položajima imamo sad *j* (lijevi stupac) sad *v* (desni stupac):

upi**j**en (u-pi-e-n-ø ~ upiti)
upi**j**ati (u-pi-a-ti ~ upiti)

umi**v**en (u-mi-e-n-ø ~ umiti)
umi**v**ati (u-mi-a-ti ~ umiti)

s(a)vi**j**en (s-vi-e-n-ø ~ s/a/viti)
s(a)vi**j**ati (s-vi-a-ti ~ s/a/viti)

s(a)kri**v**en (s-kri-e-n-ø ~ s/a/kriti)
s(a)kri**v**ati (s-kri-a-ti ~ s/a/kriti)

zabi**j**en (za-bi-e-n-ø ~ zabiti, za-bi-ø-ti)
zabi**j**ati (za-bi-a-ti ~ zabiti, za-bi-ø-ti)

zali**v**en (za-li-e-n-ø ~ zaliti, za-li-ø-ti)
dobi**v**ati (do-bi-a-ti ~ dobiti, do-bi-ø-ti)

plju**j**em (pĺu-e-m)
klju**j**em (kĺu-e-m)

pljuvati (pĺu-a-ti)
kljuvati (kĺu-a-ti)

smi**j**ati (smě-a-ti) ~ smi**j**em (smě-e-m)
gri**j**ati (grě-a-ti) ~ gri**j**em (grě-e-m)

zahtije**v**ati (za-htě-a-ti) ~ zahtije**v**am
razumije**v**ati (raz-umě-a-ti) ~ razumije**v**am

nadjeti ~ nadi**j**em (na-dě-e-m)
dospjeti ~ dospi**j**em (do-spě-e-m)

nadije**v**ati (na-dě-a-ti) ~ nadije**v**am
dospije**v**ati (do-spě-a-ti) ~ dospije**v**am

U *Akademijinoj* »Morfologiji« (Pavešić *et al.* 1991: § 676; Težak – Babić 2007: § 1124) kaže se upravo ovako – neki glagoli I. vrste u glagolskome pridjevu trpnome »infinitivnoj osnovi dodaju *v*«, primjerice *čuti* ~ *čuven*, *satrti* ~ *satrven*, *mljeti* ~ *mljeven*, *miti* ~ *miven*, *liti* ~ *liven*, *požnjeti* ~ *požnjeven* i sl. Prepoznavanje intervokalnoga ili intersilabičkoga *v* u dubinskome bi, apstraktnome prikazu olakšalo uvid u dvosložne glagolske sufikse V. i VI. vrste (dotično *-ava-*, *-ĕva-*, *-java-*, *-jiva-*, *-ova-*, *-eva-*, *-iva-*), koji bi se tada lakše opisivali kao dvomorfski, s umetnutim *v*, koje bi se pak motrilo kao posljedica fonotaktike, ne dio sufiksa, a sufiksi bi bili *-a-a-*, *-ĕ-a-*, *-ja-a-*, *-ji-a-*, *-o-a-*, *-e-a-*, *-i-a-*.[137] U prezentu takvih glagola imali bismo tada ili intervokalno *v* (kod *-a-a-*, *-ĕ-a-*) ili, češće, intervokalno *j* (kod *-u-e-*, *-a-e-*):

razgledavati (raz-gled-a-a-ti) ~ razgledavam (raz-gled-a-a-m), nagomilavati ~ nagomilavam, razgibavati ~ razgibavam, pobolijevati (po-bol-ĕ-a-ti) ~ pobolijevam (po-bol-ĕ-a-m)

ludovati (lud-o-a-ti) ~ ludujem (lud-u-e-m), bičevati ~ bičujem, zapitkivati ~ zapitkujem, saznavati ~ saznajem, davati (d-a-a-ti) ~ dajem (d-a-e-m)

[137] Takav je slučaj i u drugih dvomorfskih sufikasa u V. vrsti, kod kojih nema umetnutih glasova, usp. *glum-at-a-ti*, *svoj-at-a-ti*, *lup-et-a-ti*, *skak-ut-a-ti*, *puc-k-et-a-ti* (puk-k-et-a-ti), *pjev-uc-k-a-ti*, *ljub-ak-a-ti*, *tuž-ak-a-ti* (tug-ak-a-ti), *mol-jak-a-ti*, *sel-jak-a-ti*, *voz-ik-a-ti*, *šep-es-a-ti*, *mlat-ar-a-ti*, *vuc-ar-a-ti* (vuk-ar-a-ti), pa bi se tako onda raščlanjivali i ostali slični glagoli II., IV. i V. vrste, usp. *kis-n-u-ti*, *smij-ulj-i-ti*, *hval-is-a-ti*, *dirig-ir-a-ti* i sl.

6. UMETANJE *A*

Uvriježeno je u nas govoriti o *nepostojanome a* te o njegovu *gubljenju* u kosim padežima – iskustvo pokazuje da je to predodžba koju prosječan govornik u temeljnoj naobrazbi stekne. Tê bi se predodžbe valjalo osloboditi jer riječ je o **umetanju *a***, anaptiksi (v. ovdje § 1.2), ne ispadanju, kojim se umetanjem razbija konsonantski skup koji prema fonotaktičkim pravilima koja vrijede za temeljni hrvatski slog na kraju sloga, u njegovu odstupu, ne može biti.[138] Zvat ćemo ga stoga *sekundarnim* ili *umetnutim a*. Kao što u hrvatskome obično biva, nije problem u kosim padežima (usp. G *sam.ca*, D *sam.cu*, I *sam.cem* – sve potpuno prihvatljivi hrvatski slogovi), nego upravo u nominativu (N **samc* neprihvatljiv je hrvatski slog i mora se preinačiti u dvosložno N *sa.mac*). Tako je onda lakše objasniti i zašto se u skupove *st št zd žd* sekundarno *a* ne umeće – zato što oni jedini *mogu* biti, odnosno *jesu* na kraju, u odstupu temeljnoga naslijeđenoga hrvatskog sloga, usp. npr. *most*, *gost*, *list*, *prst*, *kost*, *vijest*, *vlast*, *spust*, *tust*, *prost*, *kljast*, *čvrst*, *bo.lest*, *če.ljust*, *mla.dost*, *dra.žest*, *kr.ljušt*, *hrušt*, *prišt*, *vješt*, *grozd*, *dažd*; a koliko se ti skupovi opiru umetanju, odnosno koliko su zapravo sliveni, afrikatni, najbolje pokazuju oblici za Gpl. (v. dalje o transfiksu *ā-ā*).[139]

[138] Najprecizniji rad o tome dan-danas je vjerojatno Silić (1968–1969), a o ustroju hrvatskoga sloga v. Jelaska (2004), Turk (1992), Junković (1973–1974). Slog se sastoji od *pristupa* (engl. *onset*) i *sroka* (engl. *rhyme*), *srok* pak od *jezgre* (engl. *nucleus*) i *odstupa* (engl. *coda*).

Tradicionalna gramatika BHŽ (§ 46) *nepostojano a* objašnjavala je »lakšim izgovorom«, što i nije daleko od istine. Poslije se u gramatikama to objašnjenje izgubilo, pa se smjena u Težak – Babić (1992: § 121) ili Težak (2007: § 378) ili ne objašnjava ili se zazivaju povijesni poluglasovi. U gramatici pak Barić *et al.* (1995: § 152) govore o »alternaciji *a*//*ø*«. Nije dakle riječ o alternaciji *a* → *ø*, nego upravo suprotno, o alternaciji *ø* → *a*.

[139] Među naslijeđenim riječima rariteti koji bi u odstupu slogu imali skup koji nije *st št zd žd* bili bi primjerice pridjev *gord*, onomatopejska imenica *zvizg* 'fijuk, pucanj bičem', imenica *zubr*, *žubr* (*žubar*) 'europski bizon, najveći europski kopneni sisavac iz porodice goveda' (psl.

Kao umetanje *a* ovdje ćemo promatrati još jednu pojavu (v. *Pravila 2a–b*). Naime slično kao sekundarno *a* na kraju sloga vlada se i *a* koje se umeće na granici prijedlogâ *k* i *s* te prefiksa *s-* i korijena (osnove). Ono je također rezultat hrvatske fonotaktike – sprečava pojavu udvojenih konsonanata, odnosno uklanja geminaciju, koja je u hrvatskome slogu nemoguća.

Pravilo 1: **ø → a / C_i __ C_j\$** **Uvjet: $C_iC_j \neq$ {st, št, zd, žd}**

Riječima: U konsonantski skup na kraju sloga – u naslijeđenu leksiku svaki osim *st št zd žd* – umeće se *a*. Moglo bi se zapisati i ovako: $C_iC_j\$ \rightarrow C_iaC_j\$$.

Pravilo 2a: **ø → a / #k __ ={k, g}**

Pravilo 2b: **ø → a / #s __ ={(p)s, (p)š, z, ž}**

Riječima: Na granici prefiksa i korijena, odnosno na granici prijedloga i korijena (osnove) *k* i *s* smjenjuju se sa *ka* i *sa* ako korijen počinje sa *k g*, odnosno *(p)s (p)š z ž*.

Okoline (1)

1. Glagolski pridjev radni m. roda sg. vrstâ I.2, I.3, I.4

m. rekao (← re.kal ← rekl, rek-ø-l-ø) ~ ž. rekla (re.kla, rek-ø-l-a), tukao ~ tukla, mogao ~ mogla, tresao ~ tresla, grizao ~ grizla, crpao ~ crpla, grebao ~ grebla

Valja paziti, u glagola V. i VI. vrste *a* nije sekundarno, nije posljedica fonotaktike, nego je glagolski morf, odnosno njegov dio, usp. npr. m. *gledao* (gled--a-l-ø) ~ ž. *gledala* (gled-a-l-a) ~ sr. *gledalo* (gled-a-l-o), *pisao ~ pisala ~ pisalo*, *kupovao ~ kupovala ~ kupovao*.

Ono što bi se u okviru glagolskih oblika moglo smatrati sekundarnim *a* jest još *a* u prezentu 1. lica sg. glagola *biti – jesam*, *sam* (jes-ø-m, usp. 3. sg. *jest*, 1. pl. *jesmo*, 2. pl. *jeste*).

2. Imenice m. roda *a*-vrste i ž. roda *i*-vrste u Nsg.

N nokat (← nokt, nokt-ø) ~ G nokta (nok.ta, nokt-a), vjetar ~ vjetra, pas ~ psa, san ~ sna, mozak ~ mozga, jaram ~ jarma, ječam ~ ječma, ovan ~ ovna, starac ~ starca, bijelac ~ bijelca, hrbat ~ hrpta, papar ~ papra, pedalj ~ pedlja, siječanj ~ siječnja, srpanj ~ srpnja, palac ~ palca, pupak ~ pupka, obujam ~ obujma, petak ~ petka, mačak ~ mačka, naramak ~ naramka, posao ~ posla, orao ~ orla, pijetao ~ pijetla, đavao ~ đavla, gledalac ~ gledaoca, mislilac ~ mislioca, vidjelac ~ vidioca, Petar ~ Petra, Pavao ~ Pavla, Juraj ~ Jurja

***zǫbrъ*, rus. *zubr*, češ. *zubr*, polj. *żubr*, lit. *stumbras* – usp. HER: s. v.), koju Brozović (1991: § 38, str. 423) ima kao *zubre* 'europski bizon'. Prema polj. *żubr* zove se poznata votka *Żubrówka*.

N misao (mi.sal ← misl, misl-ø) ~ G misli (mi.sli, misl-i), zaravan ~ zaravni, plijesan ~ plijesni, bojazan ~ bojazni, sablazan ~ sablazni

Imenice koje danas imaju sufiks *-ac-* (koji je povijesno jednak sufiksu *-c-*), odnosno imenice naglasnoga tipa *žìvot ~ živòta, prèčac ~ prečàca, brzac ~ brzàca* (v. Vukušić *et al.* 2007: § 153), nemaju nepostojano *a*, nego *a* koje bismo onda mogli zvati *postojanim*. U takvih imenica kojima se osnova ispred sufiksa *-ac-* dočinje dvokonsonantskim skupom drugačije i ne može biti. Riječ je o imenicama poput *mrtvac*, *maslac*, *mudrac*, *tjesnac*, *takmac*, *podlac*, *zdenčac*, *zvončac*, *vjenčac*, *kovitlac*, *jaglac*, *oštrac*, *vedrac*, *svjetlac*, *čistac*, *mostac*, *koštac* i sl. U njih *a* jednostavno uvijek mora biti umetnuto. Kad bi *a* u *mrtvac* bilo nepostojano, Gsg. bio bi *mrtvca*, Dsg. *mrtvcu...*, odnosno imali bismo neprihvatljive hrvatske slogove (G **mr.tvca*, ili **mrt.vca*, ili **mrtv.ca*). Korijeni s dočetnim *st*, poput *prst* i *most*, vladat će se različito jer se njihov odstup *st* može reducirati (v. ovdje § 4), pa ćemo imati *pŕstac* (školjka) ~ *prstàca*, ali i *pŕstac* (mali prst) ~ *prsca*, imat ćemo *mòstac ~ mostàca*, ali i *mòsca*.[140] Pretpostavljamo da je takvo što moguće – možda ne i ostvareno – i u drugih korijena s dočetnima *st* i *št*, poput *čistac* i *koštac*.

Poput imenica sa *-ac-* vlada se riječ *zàjutrak* 'doručak' ~ *zàjutraka*, jer bi Gsg. slogovno mogao glasiti *zajutrka* (za.ju.tr.ka), usp. *utrka* (u.tr.ka), *Krka* (kr.ka), *zbrka* (zbr.ka).

Zbog istoga razloga – razbijanja trokonsonantskoga skupa – *a* će se umetnuti i u izvedenice od imenica s konsonantskim skupom na kraju osnove. Takvo *a* postat će dio njihove osnove, dakle bit će *postojano*:

pas (ps-ø) ~ pašče

rebro ~ rebarce, okno ~ okance, svjetlo ~ svjetalce, srce ~ srdašce

jutro ~ jutarnji, djevojka ~ djevojački, momak ~ momački, starac ~ staračk**i**, prosinac ~ prosinački, lovac ~ lovački, zemlja ~ zemaljski, Bosna ~ bosanski, Litva ~ litavski

visok ~ visočanstvo, dostojan ~ dostojanstvo, bog ~ božanstvo

crkva ~ Podcrkavlje, Neretva ~ Poneretavlje

Sekundarno *a* kratko je, prema tomu u naglasnome tipu *jùnāk ~ junáka*, *vŕgānj ~ vrgánja* nije riječ o takvu *a*, kao što nije ni u imenica poput *ŭjāk ~ ŭjāka*, *bātāk ~ bātāka*, ni u imenica sa sufiksom *-jāk-* poput *luđak*, *mlađak*, *vučjak*, *mlažnjak* i sl.

Prema tradicionalnu tumačenju sekundarno se, »nepostojano« *a* pojavljuje i u Gpl. imenica m. i sr. roda *a*-vrste i ž. roda *e*-vrste, pa se »nepostojanim« drži *a* u ovakvim oblicima:

nokata, vjetara, pasa, staraca, hrbata, otaca, palaca, obujama, naramaka, gledalaca

[140] V. o tome i Babić (1986: § 222; 2002: § 222), Silić – Pranjković (2005: § 331), HER (s. v.).

metara, realizama, subjekata, insekata, asistenata, recepata, prefikasa

jutara, stabala, stakala, vesala, dobara, ogledalaca, sunaca, žezala, vjedara, zala, tala, jajaca, okaca, žumanaca

igara, pjesama, smokava, crkava, četaka, mačaka, dasaka, metala, ženidaba, narudžaba, bilježaka, sabalja, majaka, ženaka, pokćeraka, tvrdaka

katedara, regimenata, sorata, banaka

To *a* dugo je, na njemu može biti i naglasak, usp. *nȍkātā*, *jùtārā*, *zálā*, *igárā*, *pásā*, pa takvo *a* ne smatramo ovdje sekundarnim, nego dijelom specifična morfa, transfiksa *ā-ā* za Gpl., jednostavno stoga što ono nije u skladu s pravilom o umetanju *a* i što ne postoje slogovni, fonotaktički razlozi da se ono umetne – svi ti oblici mogli bi postojati i bez umetnutoga *a* i ne bi narušavali hrvatski slogovni ustroj, dapače mnogi i postoje.[141]

U korijena i osnova na *st št zd žd* morf *ā-ā* ne dolazi u obzir, usp. primjerice:

cesta ~ *cesata, vrsta ~ *vrsata, nevjesta ~ *nevjesata, mašta ~ *mašata, kliješta ~ *klješata, pregršt ~ *pregršata, zvijezda ~ *zvjezada, odmazda ~ *odmazada, uzde ~ *uzada, gizda ~ *gizada, pizda ~ *pizada, nužda ~ *nužada, gošća (gost-j-a) ~ *gošaća

mjesto ~ *mjesata, tijesto ~ *tjesata, dvorište ~ *dvorišata, tržište ~ *tržišata, raskršće (raz-krst-j-e) ~ *raskršaća, gnijezdo ~ *gnjezada, gvožđe (gvozd-j-e) ~ *gvožađa, zviježđe (zvězd-j-e) ~ *zvježađa

3. Pridjevi m. roda *a*-vrste u Nsg. (i Asg. za neživo)

N mrtav ~ G mrtva, kratak ~ kratka, sladak ~ slatka, rijedak ~ rijetka, ravan ~ ravna, sitan ~ sitna, oštar ~ oštra, mudar ~ mudra, hitar ~ hitra, mokar ~ mokra, hrabar ~ hrabra, dobar ~ dobra, šupalj ~ šuplja, konačan ~ konačna, vjerojatan ~ vjerojatna, pristojan ~ pristojna, divan ~ divna, bučan ~ bučna, topao ~ topla, mukao ~ mukla, nagao ~ nagla, sav ~ sva, kakav ~ kakva, takav ~ takva

4. Brojevi

jedan (~ jednoga), sedam (~ sedmi), osam (~ osmi)

Okoline (2)

Na granici prijedloga ili prefiksa i korijena (osnove):

kvragu, k stolu, k roditeljima ~ ka klupi, ka gradu, ka Križevcima

sprijateljiti, s prijateljima ~ sastaviti, saznati, sašiti, sažaliti se, sa strane, sa školom, sa štapom, sa zubima, sa žlicom, sa psom, sa psihom, sa pšenicom

[141] Opsežan pregled genitivnih oblika v. npr. u Težak – Babić (2007); o *transfiksima* v. Marković (2013: 43–4).

U pojedinih prefigiranih glagola, imenica i pridjeva s početnim konsonantskim skupom prefiksu je također navezano *a*. Ne smatramo ga sekundarnim, kako je ono određeno *Pravilima 1–2*, jer nije fonološki obavezno. Usp. oblike koji ga imaju, s dvama ili jednim konsonantom na početku osnove:

izazvati, obavezati, obasjati, obamrijeti, obaviti, obazreti se, obazirati se, odagnati, odaslati, podaprati, razapeti, razabrati, razaslati, razastrti, razasuti, razaznati, sačuvati, sakriti, saviti, savladati, uzavreti

izaslanik, obaveza, odaziv

bezazlen (bez-zl-en-ø)

naspram onih koji ga nemaju (dade se primijetiti da glagoli uglavnom ne pripadaju I. vrsti, jednostavno rečeno – duži su od glagola koji *a* imaju, pa stoga možda prozirniji):

izviždati (*izazviždati), obvezati, opsjedati, odsjeći, odstupiti, obznaniti, opkriliti, odglumiti, odstupiti, odstraniti, potplatiti, potkradati, raspetljati,
rastvoriti (*razatvoriti), rastrgati (*razatrgati), rastaviti (*razastaviti), razdramiti se, razgraničiti, rasuti, skriti, sviti, svladati, ščepati (*sačepati),
uščuvati (*uzačuvati), uzvratiti

obveza, obzir, odziv, rasol (*razasol)

bezvučan (bez-zvuk-n-ø), bezub (bez-zub-ø), besmislen (bez-s-misl-en-ø)

Slično ćemo naći i u imenica, pa imamo parove poput *zgrada ~ sagraditi* ili *zbor ~ sabor*, sa značenjskom polarizacijom.

Instrumentalna prijedložna sintagma *sa mnom* uvijek glasi upravo i samo tako (**s mnom*, usp. dijal. *s menom*), no ni takvo *a* fonotaktički zapravo nije obavezno, usp. *s mnogima*, *s mladima*. Naprotiv uz klitičku zamjenicu *nj* umetanje je obavezno (usp. *uza nj*, *kroza nj*, *preda nj*) jer bi inače fonološka riječ završavala na *zń*, *dń* i sl., a to su nemogući hrvatski odstupi slogu.

Napomene

Rekosmo već, u temeljnome naslijeđenu hrvatskome slogu odstup mogu činiti samo četiri konsonantska skupa – *st št zd žd*. Zato mnoge pozajmljenice podliježu pravilu o umetanju *a*:

N fratar ~ G fratra, metar ~ metra, meštar ~ meštra, orkestar ~ orkestra, ritam ~ ritma, turizam ~ turizma, rasizam ~ rasizma

U tim primjerima imamo dočetne skupove *tr tm zm*. Tako su umetanju *a* mogli podlijegati i odstupi *kt* (npr. *objekat*), *nk* (npr. *Franak*), *nt* (npr. *akcenat*), *pt* (npr. *Egipat*), *rt* (npr. *koncerat*), dok su se, naravno, skupovi *st* (npr. *test*, *aorist*, *pesimist*), *št* (npr. *mošt*, *gušt*, *furešt*), *zd* (npr. *gazda*), *žd* (npr. *dužd*) lako uklopili ili se uklapaju u autohtoni sustav i vladaju se poput naslijeđenih, odnosno ne

podliježu pravilu o umetanju *a* niti u Gpl. mogu imati *ā-ā* (npr. **furešata*, **gazada*, v. gore).

U naslijeđenim riječima imamo i skupove *(C)r̥C#*, primjerice:

rb (grb, skrb, dvogrb), **rc** (šmrc! /onomatopejski uzvik/), **rč** (vrč, prč), **rd** (tvrd, grd), **rg** (trg), **rh** (vrh, srh), **rk** (brk, trk, mrk, srk, šmrk, zvrk), **rm** (grm, strm), **rn** (crn, trn, strn, grnčarija), **rń** (krnj, crnj), **rp** (srp, trp), **rs** (nemrs, trs, Uskrs), **rst** (prst, krst), **rš** (krš), **ršt** (pregršt), **rt** (rt, vrt, hrt, smrt, nacrt, četvrt, škrt), **rv** (krv, crv, brv), **rz** (brz), **rž** (srž)

U njima je *r* slogotvorno, jezgreno, nije dio odstupa, ali vrlo su lako mogli biti podloga za usvajanje odstupnih skupova *(V)rC#*.

Međutim kroz pozajmljivanje leksema hrvatski je izrazito proširio popis prihvatljivih dvokonsonantskih odstupa svojih slogova te mu čak dodao pojedine trokonsonantske. Ti skupovi (danas) ne podliježu pravilu o umetanju *a*. Među njima su i *kt* (usp. *objekt*), *nk* (usp. *šank*), *nt* (usp. *akcent*), *pt* (usp. *recept*), *rt* (usp. *koncert*). Gdješto je pritom moglo doći do polarizacije značenja, usp. *akt* 'prikaz ljudskoga tijela' ~ *akat* 'spis', *fakt* 'činjenica' ~ *fakat* 'doista'. Evo još nekih takvih pozajmljenih odstupa:[142]

bl (nobl, portabl, dirižabl)

cl (šnicl, škarnicl)

dl (knedl, pudl)

fl (bofl, miš/ć/afl), **ft** (saft, festšrift, probirštift)

gd (smaragd), **gl** (bigl, špigl)

ht (giht, šaht, geviht)

jc (bajc), **jd** (ofsajd, lojd), **jf** (štrajf), **jk** (štrajk), **jl** (emajl, mejl), **jn** (dizajn, kombajn), **jp** (grejp), **js** (gnajs, pejs.mejker), **jš** (flajš.mašina), **jv** (drajv), **jz** (paradajz, cušpajz)

kl (bicikl, hakl, šatl), **kr** (masakr), **ks** (seks, boks, iks, keks, kiks, aneks, indeks, sufiks, paradoks), **kt** (akt, pakt, insekt, afekt, subjekt, direkt)

lc (filc), **lf** (golf, centarhalf), **lk** (kalk, turbofolk), **lm** (film), **ls** (puls, impuls), **lš** (falš, felš), **lt** (kult, pult, alt, asfalt, kobalt, tringelt)

mb (gumb, romb), **mf** (trijumf, štrum/p/f), **mp** (kamp, vamp, škamp), **ms** (mum/p/s), **mt** (samt)

nc (princ), **nč** (punč, klinč, ranč), **nd** (fond, šund, trend, diplomand, vagabund), **nf** (senf), **ng** (trening, parking, doping), **nk** (cink, šank, tenk, pank), **nr** (žanr), **ns** (trans, balans, agens, nonsens, preferans), **nš** (revanš), **nt** (student, asistent, argument, kalodont, sprint, talent, disident), **nž** (oranž)

pl (kripl), **ps** (čips, gips, biceps, mops), **pt** (recept, koncept)

[142] V. npr. Turk (1992), Barić *et al.* (1995), Jelaska (2004).

rb (adverb), **rc** (herc, nerc, kvarc, rikverc), **rd** (bard, lord, gepard, apsurd, rekord), **rf** (morf, šarf), **rg** (kirurg, kiborg, demijurg), **rh** (autarh, patrijarh), **rk** (park, kvark), **rm** (alarm, šarm), **rn** (vestern, koncern), **rs** (diskurs, vers, Mars), **rš** (marš), **rt** (sport, start, škart, koncert, ekspert, jogurt, šlagvort), **rv** (nerv), **rž** (morž)

sk (disk, desk, kiosk, obelisk, Bask)

tl (betl, šatl), **tn** (njutn)

vs (nagotovs)

jnc (ajnc), **jzl** (pajzl)

ksl (aksl), **kst** (tekst)

mbl (ansambl), **mpl** (templ)

nks (larinks, farinks), **nkt** (instinkt, punkt), **ngl** (singl, džingl), **nkl** (ausvinkl), **ntl** (džentlmen)

rbl (kurbl), **rgl** (šmirgl, vergl), **rkl** (serkl), **rkt** (infarkt), **rpt** (ekscerpt), **ršč** (boršč), **ršl** (geršl)

stl (restl)

Dio tih skupova – upravo oni u kojima je zadnji član *r* ili *l* – najvjerojatnije cijepa slogovna granica ili to u najmanju ruku može tako biti, odnosno sonant u njima može biti slogotvoran (jezgra, ne dio odstupa, npr. *sin.gl*, *ak.sl*, *ma.sa.kr*, *an.sam.bl*, *res.tl*), ali to ćemo sad zanemariti. Popis je otvoren, pa je uvijek moguće da se pojavi i kakav novi odstupni skup koji će biti u skladu s proširenim (pomoćnim) obrascem hrvatskoga sloga. To znači da je malo vjerojatno da ćemo danas-sutra imati odstup *pž*, ali da je *kv* vjerojatniji, pa smo tako kušitski jezik u Tanzaniji i prilagodili kao *irakv* (engl. *iraqw*, v. npr. Matasović 2001), ako tu *v* nije i slogotvorno, a čini se da jest, što prema hrvatskoj *ljestvici zvonkosti* (v. Jelaska 2004: 147) i ne bi bilo neočekivano, ne bi trebalo čuditi, jer *v* je jednako zvonko kao *m*, a *m* u hrvatskome u rubnim slučajevima može biti slogotvorno, usp. *hm!*, *hmkati*, *bak*(*e*)*nbart* 'zalizak, zuluf'.[143] Uostalom, u onomastici, upravo toponimima i prezimenima, već imamo slogove kakvih u naslijeđenim apelativima ni izdaleka nemamo, tek za primjer – *cmrok*, *cm̨rk*, *mžik*, *vr̨ĺ*, *mr̨ĺ* u *Cmrok* (brijeg u Zagrebu), *Cmrk*, *Mžik*, *Škovrlj*, *Škomrlj* (prezimena).

Na mjestu umetnutoga *a* iz *Pravila 1* u kajkavskim će imenima, prezimenima i toponimima biti **umetnuto *e***, koje će se onda prenijeti i u standardni hrvatski:

[143] Jelaska (*ibid.*) čak piše da bi se *v* u kakvu stranom imenu mogao pojaviti kao slogotvoran. Eto, pojavio se u pozajmljenoj općoj imenici *irakv*. Usput, teško se suzdržati od spekulacije ovoga tipa: Prava je šteta da umetanje *a* nije živa fonološka smjena. Ili korak dalje: Prava je šteta što ju u primjerima poput *irakv* ne pokušavamo svjesno oživiti i načiniti *irakav* (kao *kakav*, *takav* i sl.). Možda bismo s *irakav* isprva izazvali podsmijeh, možda bi oblik isprva bio neproziran, no ne bi mu se mogla poreći uklopljenost u hrvatski slogovni obrazac, postignuta jednostavnom primjenom postojećega morfonološkog pravila.

Čakovec ~ Čakovca, Kumrovec ~ Kumrovca, Vrbovec ~ Vrbovca, Črnomerec ~ Črnomerca, Stenjevec ~ Stenjevca, Vukomerec ~ Vukomerca, Dubec ~ Dupca, Gubec ~ Gupca, Cesarec ~ Cesarca, Vramec ~ Vramca, Tkalec ~ Tkalca, Valjavec ~ Valjavca, Klanjec ~ Klanjca, Ivanec ~ Ivanca, Piškorec ~ Piškorca, Polančec ~ Polančeca, Poljanec ~ Poljanca, Puklavec ~ Puklavca, Sremec ~ Sremca, Varošanec ~ Varošanca, Tuhelj ~ Tuhlja *ili* Tuhelja, Macelj ~ Maclja *ili* Macelja

Jedna je od odlika kajkavskoga ta što je *e* u deminutiva i hipokoristika u njemu postojano:

striček ~ stričeka, dedek ~ dedeka, dečec ~ dečeca, sinek ~ sineka, pesek ~ peseka,[144] picek ~ piceka, pajcek ~ pajceka, jazbec ~ jazbeca, klinček ~ klinčeka, kepec ~ kepeca, grobek ~ grobeka, kruhek ~ kruheka

Stoga se ono i u onimima veoma često ne vlada poput sekundarnoga hrvatskog *a*, nego je posve postojano, osobito ako je takva uporaba osnažena tradicijom:

Ivek ~ Iveka, Štefek ~ Štefeka, Slavek ~ Slaveka, Bobek ~ Bobeka, Pavlek ~ Pavleka, Maček ~ Mačeka, Fuček ~ Fučeka, Gradec ~ Gradeca, Slaviček ~ Slavičeka, Besek ~ Beseka, Brabec ~ Brabeca, Kovačec ~ Kovačeca, Pevec ~ Peveca, Zebec ~ Zebeca, Vabec ~ Vabeca, Srnec ~ Srneca, Sviben ~ Svibena, Gruden ~ Grudena

Upotreba, uzus, navika – opća i pojedinčeva (nositelja imena) – obično su ti koji odlučuju o kakvu će *e* tu biti riječ, postojanome ili nepostojanome. To osobito dolazi do izražaja u imenima iz drugih slavenskih i neslavenskih jezika, u kojima nalazimo bilo sekundarno *e* bilo *e* koje se dugom uporabom počelo u hrvatskome doživljavati kao sekundarno:[145]

slov.	Vogrinec, Levec, Jaušovec, Prešeren, Koper, Celovec, Kekec, Bedanec
mak.	Nakolec, Prilepec
bug.	Sredec, Ludogorec, Černomorec
češ.	Hašek, Čapek, Jiriček, Jirásek, František, Tisovec, Volenec, Plzeň
polj.	Bierkowiec, Jakóbek, Joziek, Stasiek
rus.	Donec, Muromec, Čerepovec

U svemu tome nemalu ulogu ima i tradicija, navika. Navodno je D. Demeter, podrijetlom Grk, svoje prezime izgovarao *po hrvatsku*, pa je onda i u tradiciji *Demeter ~ Demetra ~ Demetrov*. Naprotiv B. Šuleka (*sic!*, ne *Šulka*), podrijetlom Slovaka, nikad nitko nije zvao *Šulkom*.

[144] Tu će i u korijenu u kajkavskome biti *pes ~ pesa*, kao u Dalmaciji *pas ~ pasa*, usp. standardno *pas ~ psa*.

[145] Još primjera i manje ili više prihvatljivih naputaka o uporabi v. u Babić (1954–1955), Šojat (1973–1974), Vratović (2005) i u tim radovima navedenoj i komentiranoj literaturi.

7. SMJENA *L* → *O*

Pravilo: **l → o / __ $**

Riječima: Sonant *l* mijenja se na kraju sloga u *o*. Budući da je *o* uvijek slogotvorno, time će nastati i nova slogovna granica, pa bi se promjena mogla zapisati i ovako: *l*$ → $*o*$.[146]

Okoline

1. Glagolski pridjev radni m. roda sg.

m. gledao (gle.dal, gled-a-l-ø) ~ ž. gledala (gle.da.la, gled-a-l-a), pisao ~ pisala, radio ~ radila, mislio ~ mislila, vidio (vid-ě-l-ø) ~ vidjela (vid-ě-l-a), ljetovao ~ ljetovala, dignuo ~ dignula, razumio ~ razumjela, rekao (re.kal, rek-ø-l-ø) ~ rekla (re.kla, rek-ø-l-a), bo (bol, bod-ø-l-ø) ~ bola (bo.la, bod-ø-l-a)

2. Imenice m. roda *a*-vrste s osnovom na *l* te imenice na -(*V*)*l*(*a*)*c*

N anđeo (an.đel, anđel-ø) ~ G anđela (an.đe.la), veo (vel, vel-ø) ~ vela (ve.la), posao (po.sal, posl-ø) ~ posla (po.sla), smisao (smi.sal, s-misl-ø) ~ smisla (smi.sla), kotao (ko.tal, kotl-ø) ~ kotla (ko.tla), dio (děl, děl-ø) ~ dijela (dě.la), kabao (ka.bal, kabl-ø) 'čabar, škaf' ~ kabla (ka.bla), ugao ~ ugla, uzao ~ uzla, orao ~ orla, osao 'magarac' ~ osla, pijetao ~ pijetla, djetao 'djetlić' ~ djetla, gnjetao 'fazan' ~ gnjetla, vitao 'vitlo' ~ vitla, svrdao 'svrdlo' ~ svrdla, čavao ~ čavla, đavao ~ đavla, pakao ~ pakla, pepeo ~ pepela

[146] Više v. dalje u *Napomenama*. O prikazu smjene pomoću graničnih simbola (linearno) i pomoću stabla (nelinearno) te redoslijedu slogovanja, vokalizacije i preslogovljavanja v. i Mihaljević (1991b: 44–5, 52–3).

N prevodilac (pre.vo.di.lac, pre-vod-i-l-c-ø) ~ G prevodioca (pre.vo.dil.ca) ~ D prevodiocu (pre.vo.dil.cu)... ~ Npl. prevodioci (pre.vo.dil.ci) ~ Gpl. prevodilaca (pre.vo.di.la.ca), mislilac ~ mislioca ~ misliocu... ~ mislioci ~ mislilaca, talac ~ taoca ~ taocu... ~ taoci ~ talaca

U imenica s korijenom *děl* ili prema glagolu *-dijeliti* imamo dvojako: *odjel* i *odio*, *predjel* i *predio*, *razdjel* i *razdio*, *udjel* i *udio*.

Imenice na *-(V)l(a)c* promjeni su podvrgnute u svim padežima osim u Nsg. i Gpl.

3. Imenice ž. roda *e*-vrste na *-ba*, *-bina*, *-(V)lna*, *-(V)lnica*

seoba (sel.ba, sel-b-a), dioba (děl.ba), naseoba (na.sel.ba), naseobina (na.sel.bi.na), móba (← mooba ← mol.ba)

gostiọna (go.stil.na, gost-i-l-n-a), gostionica (go.stil.ni.ca, gost-i-l-n-ic-a), blagovaona, blagovaonica, kupaona, kupaonica, rađaona, rađaonica

Iznimke bi bile *žàlba*, *mòlba* (usp. *móba* 'dijal. etnol. skupni rad na veliku poljodjelskom poslu, npr. žetvi'). Okamenjenu vokalizaciju iznimno imamo i u drugim imenicama, poput *zaova* 'muževljeva sestra njegovoj ženi'. Današnji sufiks *-(V)-on(-ic)-a* također je rezultat vokalizacije *l* (usp. npr. slov. *gostilna*), pa i tu na neki način imamo okamenjenu vokalizaciju.

Prema *talac* imenica je *taokinja*, prema *bijelac* imenica je za ženu *bjelkinja* (**biokinja*). Obilježena je riječ !*žaoka* (**žalka*, ob. *žalac*), a *želva* je (vrsta morske kornjače) samo *želva.* Izvedenice sa *-k-a* isključivo bez vokalizacije: *jelka*, *poljodjelka*, *srednjoškolka* i sl.

4. Imenice ž. roda *i*-vrste s osnovom na *l*

misao (mi.sal, misl-ø), pomisao, zamisao, primisao, pogibao 'pogibelj', izrastao 'izraslina'

5. Pridjevi

m. mio ~ ž. mila, zao ~ zla, čio ~ čila, truo ~ trula, zreo ~ zrela, vreo ~ vrela, kiseo ~ kisela, veseo ~ vesela, debeo ~ debela, topao ~ topla, svijetao ~ svijetla, radoznao ~ radoznala

seoski, vlasteoski, anđeoski, evanđeoski

Parnjaci od ž. *mala* jesu m. *mali* i *malen* (nikako **mao*), od *ohola* jest *ohol* (**oho*). Ispred deminutivnoga pridjevskoga *-k-* vokalizacije neće biti, usp. *kiselkast*, *trulkast*, *bjelkast*.

Pridjevi sa *-sk-i* inače uglavnom bez vokalizacije: *generalski*, *školski*, *sokolski*, *đavolski* i sl.

U pridjeva na *-n-i* vokalizacija je rijetka: *čeoni* i *čelni* (tu se već može govoriti o polarizaciji značenja), *steona* i *stelna* (krava), ali samo *obalni*, *stalni*, *stolni*, *bolni* (ž. *bolna*, usp. dijal. *bona*) i sl.

Napomene

Promjena se tradicionalno zove **vokalizacijom *l***. Kako je hrvatsko *o* uvijek slogotvorno, tako *o* dobiveno tom promjenom postaje jezgrom novodobivena sloga:

an.đel → an.đe.o, po.sal → po.sa.o, sel.ba → se.o.ba, sel.ski → se.o.ski

Ako je ispred *o* slogotvorno *r*, u realnome hrvatskome najčešće će doći do pomicanja slogovne granice, do preslogovljavanja, resilabifikacije, odnosno *r* će izgubiti slogotvornost:

ù.mr̥l → ù.mr̥.o → ù.mro (usp. ž. ù.mr̥.la), zä.dr̥l → zä.dr̥.o → zä.dro (usp. ž. zä.dr̥.la), tr̥̄l → tr̥̄.o → trö (usp. ž. tr̥̄.la), zä.tr̥l → zä.tr̥.o → zä.tro (usp. ž. zä.tr̥.la), ïs.tr̥l → ïs.tr̥.o → ïs.tro (usp. ž. ïs.tr̥.la)

Onoliko koliko je ta riječ frekventna to se neće dogoditi u imenici *gr̥̄.o.ce* (← gr̥̄l.ce), premda nije nevjerojatno da se – ako ništa, pod utjecajem grafije – ta riječ izgovori *grò.ce*, *gró.ce*.[147]

Osim u glagolskome pridjevu radnome m. roda (u temeljnim, neizvedenim pridjevima već nešto manje) i u imenicama na *-(V)l(a)c*, u kojima je beziznimna (u imenica barem na razini norme pisanoga jezika), vokalizacija *l* → *o* u hrvatskome je zapravo *izuzetna* smjena, gotovo da se mogu pobrojiti leksemi u kojih do nje dolazi, i mnogo je slučajeva u kojima se ona *ne provodi*.

Do smjene često ne dolazi u imenica i pridjeva sa *l* na kraju dugoga sloga i na kraju riječi:

bol, bolnica, sol, spol, val, vol, bivol, sokol, stol, stolnjak, ždral, jal ‘zavist’, rázdjēlnica (usp. *diònica*), žal (usp. prilog *žao*, *nažao*, npr. *žao mi je*), palma (usp. dijal. reg. *paoma*), žmul (usp. dijal. reg. *žmuo*)

G bijélca, kólca, málca, pâlca, stólca, ználca, žálca (usp. *talac* ~ G *taoca*)

gol, bijel (usp. *bio*, *Biograd*), cijel *i* cio

U umanjenica na *-c-e(-ø)*, gdje imamo skupinu VSC, u kojoj je vokal uvijek dug, ovako:

djelce, odijelce, kandilce, ogledalce, selce *i* seoce, čelce *i* čeoce, grlce *i* groce, krilce *i* krioce[148]

[147] V. o tome i Brozović (1991: § 44; 2007: § 360).

[148] Barić *et al.* (1995: § 168) imaju i *krilce* i *krioce*. Tako je i u Težak – Babić (2007: § 669) s napomenom da je u hrvatskome standardu *krilce* uobičajenije; ista napomena stoji i za *selce* u odnosu na *seoce*, što je manje uvjerljivo.

Osim u rijetkim slučajevima poput *anđeo*, *čavao* u pozajmljenica smjena ne dolazi u obzir:

šal, fol, kul, ful, mol, kanal, skandal, areal, egal, pol, maskenbal, karneval, oval, vandal, misal, maestral, vokal, šakal, portal, interval, admiral, general, peristil, alkohol, karfiol, kaptol, žurnal...

alga, alka, alva, intelektualka, profesionalka, rivalka, gimnazijalka, provincijalka, Španjolka, Brazilka, Portugalka...

portugalski, brazilski, vandalski, španjolski, vaterpolski, stilski...

Smjenjivanje *l* → *o* u takvim slučajevima dolazi u obzir samo kao evokacija dijalekta ili u ludičkim kontekstima (npr. *karneval* → *karnevao*/*karnevo*, *skandal* → *skandao*/*skando*).

8. PRIJEGLAS

Prijeglas, ili *metafonija*, ili *umlaut* (njem. *Umlaut*, međunarodno prihvaćen termin), ili *vokalska mutacija* (engl. *vowel mutation*) jednačenje je, asimilacija vokala prema glasu ispred ili iza njega. Za istu ili veoma sličnu glasovnu promjenu rabe se u pojedinim filologijama termini engl. *affection* i *vokalska harmonija* (engl. *vowel harmony*).[149] Za razliku od *prijevoja* (v. ovdje § 14) prijeglas je fonetska promjena koja ne utječe na promjenu značenja. U hrvatskome dva su prijeglasa, progresivni (v. *Pravilo 1*) i regresivni (v. *Pravilo 2*).

Pravilo 1: $\{o, e\} \rightarrow \{e, u\} / C_{[+palatalni]}{}^{+} \_\_$

Riječima: Vokali *o e* u sufiksu smjenjuju se s vokalima *e u* ako korijen ili osnova završavaju palatalom. Pod tradicionalnim terminom palatal tu se razumiju pretpalatali ili postalveolari (*č ǯ š ž*), palatali (*ć ǵ j ĺ ń*) te glasovi *c r* i skupovi *št žd*. Ako je u slogu ispred sufiksa vokal *e*, često će doći do disimilacije slijeda *e...e*, odnosno dvostruke, kružne smjene *o* → *e* → *o*.

Pravilo 2: **ě → i / __ +{j, a, e, o}**

Riječima: Jat se (*ě*) ispred *j a e o* smjenjuje sa *i*. Sonant *j* najčešće se tu pojavljuje kao intervokalno *j* (v. ovdje § 5), ali ne uvijek, primjerice u imperativu glagola pojedinih vrsta (v. dalje). Vokal *o* uvijek je dobiven smjenom *l* → *o* (v. ovdje § 7).

[149] To bi bili prijeglasi koji zahvaćaju više afikasa, osobito u aglutinativnim jezicima poput turskoga ili mađarskoga (usp. ovdje i § 1.2). Mnogo su rjeđi slučajevi da afiks uvjetuje vokalsko harmoniziranje korijena (Maddieson 2001: 544), što na neki način ostvareno imamo u hrvatskome (v. ovdje *Pravilo 2*).

Okoline (1)

1. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti VI.

-ova-//-eva- milovati (mil-ova-ti), putovati, ludovati, bolovati, kupovati ~ bičevati (bič-eva-ti), prijateljevati, kraljevati, izvojevati, stupnjevati, božićevati

Infinitiv. Glagolâ s palatalom ispred tematskoga sufiksa 15-ak je.[150]

-ovāh-, -ovā-//-evāh-, -evā- pomilovah (po-mil-ovah-ø), pomilova (po-mil-ova-ø)... ~ izbičevah (iz-bič-evah-ø), izbičeva (bič-eva-ø)...

Aorist.

-ovāh-//-evāh- milovah (mil-ovah-ø), milovaše (mil-ovah-e)... ~ bičevah (bič-evah-ø), bičevaše (bič-evah-e)...

Impérfekt.

-ova-//-eva- milovao (mil-ova-l-ø) ~ bičevao (bič-eva-l-ø)

Glagolski pridjev radni.

-ovā-//-evā- milovan (mil-ova-n-ø) ~ bičevan (bič-eva-n-ø)

Glagolski pridjev trpni.

Tako je onda i u imenica koje stoje prema glagolima VI. vrste, npr. *milovanje* ~ *bičevanje*, *putovanje* ~ *pijančevanje*, *blagovaonica* ~ *mačevaonica*, *trgovac* ~ *mačevalac* i sl.

2. Imenički fleksijski sufiksi

-e, -om//-u, -em brate (brat-e), bratom (brat-om), profesore, profesorom, majmune, majmunom, čovječe, čovjekom, Stjepane, Stjepanom ~ mužu (muž-u), mužem (muž-em), mladiću, mladićem, konju, konjem, dužde, duždem

VIsg. imenica *a*-vrste m. roda. Primjeri poput *čovječe* (čověk-e), *supruže* (su-prug-e) pokazuju da korijen ili osnova palatalizirani sufiksom *-e* ne utječu dalje na preglašavanje istoga sufiksa (**čovječu*, **supružu*), što znači da prijeglas prethodi palatalizaciji i ne ponavlja se poslije nje. Da prijeglas prethodi palatalizaciji, pokazuje i glagol *pijančevati*, prema *pijanac* (pi-an-c-ø), s pretpostavljenim ovakvim izvodom: *pijancovati* → *pijancevati* → *pijančevati*.

U imenica na *c* ili sa sufiksom *-c-*, poput *stric*, *samac*, *glumac* u Vsg. preglašavanja nema – *striče* (**stricu*), *samče* (**samcu*), u Isg. ima – *stricem* (*?*stricom*), *samcem* (*?*samcom*). Vsg. od *knez* jest *kneže*.

[150] V. popis u Pavešić – Težak – Babić (1991: § 640) ili u Težak – Babić (2007: § 1087).

U Isg. jednosložnih imenica s korijenskim *e* dolazi do *disimilacije* (v. ovdje § 1.2), dakle dolazi sufiks *-om*: *kelj ~ keljom*, *hmelj ~ hmeljom*, *Beč ~ Bečom*, *zec ~ zecom*, *jež ~ ježom*. Premda se to tradicionalno kaže i za dvosložne imenice koje *e* imaju u slogu ispred sufiksa, poput *mjesec ~ mjesecom*, *Zebec ~ Zebecom*, *padež ~ padežom*, *metež ~ metežom*, *ribež ~ ribežom*, suvremena uporaba (uzus) nije tako jednoznačna, pa se uz redovito *temelj ~ temeljem*, koji se instrumentalni oblik već i prepozicionalizirao, poprijedložio, čuju i instrumentali *mjesecem*, *padežem*. U višesložnih imenica disimilacije nema: *učiteljem*, *prijateljem*, *stvoriteljem*, odnosno oblike !?*učiteljom*, !?*prijateljom* norma bi ocijenila kao izrazito nestandardne, a stilistika moguće kao ludičke.

U dvosložnih i višesložnih imenica na *r* moguća su u Isg. oba oblika: *vladarom* i *vladarem*, *ribarom* i *ribarem*, *bubnjarom* i *bubnjerem*, *zlatarom* i *zlatarem*, *gospodarom* i *gospodarem*. U jednosložnih bit će *carom* i *carem*, ali redovito *darom*, *parom*, *žarom*, također samo *štakorom*. Vsg. obično je *vladaru*, *ribaru*, *mornaru*, *gospodaru*, ali *care*, *štakore*.

-o, -om//-e, -em selo (sel-o), selom (sel-om), blato, blatom, jezero, jezerom ~ voće (voć-e), voćem (voć-em), polje, poljem, dvorište, dvorištem, Goražde, Goraždem

NAVIsg. imenica *a*-vrste sr. roda. Iznimke su imenice *more*, *morem* (tako i nikako drukčije, *r* je tu iskonski palatalno, što se vidi u kajk. *morje*) i *tle* (jako obilježena, obično je *tlo*).

Disimilacije poput one u imenica m. roda (v. gore) nema: *veselje ~ veseljem* (**veseljom*), *zelje ~ zeljem* (**zeljom*), *naselje ~ naseljem* (**naseljom*).

-o//-e ženo (žen-o), djevojko, curo ~ učiteljice (uk-i-teĺ-ic-e), profesorice, gazdarice

Vsg. imenica *e*-vrste ž. roda sa sufiksom *-ic-a*. Ostale palatalne osnove ne uvjetuju prijeglas, usp. *gospođo*, *svinjo*, *dušo*, *nesrećo* i sl. U povijesti hrvatskoga prijeglas je obuhvaćao sve imenice *e*-vrste ž. roda, usp. naslov srednjovjekovne pjesme *Zač mi tužiš, duše* (= *dušo*).[151]

3. Imenički derivacijski sufiksi

-ov-//-ev- sinovi (sin-ov-i), gradovi, robovi, borovi ~ muževi (muž-ev-i), puževi, bičevi, zečevi, očevi, miševi, nojevi, čajevi, kraljevi, panjevi, prištevi, hrušteví, duždevi, kneževi

Sufiks tzv. duge množine imenica *a*-vrste m. roda. U imenice *car* Npl. obično je *carevi*.

[151] Imamo ju u glagoljskome rukopisu s kraja 14. st. (*Pariški kodeks*, *M. Slave 11*), no postanjem je i starija.

4. Pridjevski i zamjenički fleksijski sufiksi

-o//-e crno (crn-o) ~ smeđe (smeʒ-e), vruće, tuđe, loše, svježe, krnje, srednje

U pridjeva *a*-vrste NAVsg. sr. roda.

-o, -oga, -omu, -ome//-e, -ega, -emu, -emu crno (crn-o), crnoga (crn-oga), crnomu (crn-omu), crnome (crn-ome), to, toga, tomu, tome, koga, komu, kome ~ smeđe (smeʒ-e), smeđega (smeʒ-ega), smeđemu (smeʒ-emu), svježe, svježega, svježemu, luđe, luđega, luđemu, najluđe, najluđega, najluđemu, koje, kojega, kojemu, moje, mojega, mojemu, naše, našega, našemu, čega, čemu

U pridjeva *g*-vrste GDALsg. m. roda[152] i NGDALsg. sr. roda, uključujući komparativ i superlativ, priloge postale od pridjeva (usp. *dobro* ~ *bolje*, *mnogo* ~ *više*, *brzo* ~ *brže*) te zamjenice (usp. *k-oga* ~ *č-ega*). Poznata iznimka bila bi zamjenica *sav*, *sva*, *sve*, u kojoj imamo nepalatalnu osnovu i *-e*: *sve*, *svega*, *svemu* (zamjenica je postala metatezom pristupnih sonanta i frikativa od staroga *vs*, *vsja/vsa*, *vse*, usp. stsl. *vьsь*, *vьsê/vьsa*, *vьse*). Među pridjevima pravilu nisu podvrgnuti oni s korijenom na *št*, primjerice *vješto*, *vještoga*, *vještomu* (**vješte*, **vještega*, **vještemu*), *tašto*, *taštoga*, *taštomu* (**tašte*, **taštega*, **taštemu*).[153]

Pokretni će se vokali, navesci, u Lsg. disimilirati, pa će se kod palatalnih osnova izjednačiti s dativnima, primjerice od *crveni* imamo Dsg. *crvenomu* ~ Lsg. *crvenome*, ali od *smeđi* imamo Dsg. *smeđemu* ~ Lsg. *smeđemu* (**smeđeme*), tako i Lsg. *svježemu* (**svježeme*), Lsg. *većemu* (**većeme*), Lsg. *boljemu* (**boljeme*), Lsg. *širemu* (**šireme*), Lsg. *kojemu* (**kojeme*), Lsg. *čemu* (**čeme*) i sl.

5. Pridjevski derivacijski sufiks *-ov-//-ev-* te pridjevski i imenički sufiksi s njime

-ov-//-ev-	bratov, suprugov ~ mužev, stričev, očev, kraljev, pjevačev
-ov-c-//-ev-c-	mačekovac ~ radićevac
-ōv-n-//-ēv-n-	duhovan, bunovan, poslovan ~ duševan, muževan, kućevan, književan[154]
-ōv-n-īk-//-ēv-n-īk-	duhovnik, buntovnik ~ književnik
-ōv-n-ōst-//-ēv-n-ōst-	duhovnost ~ muževnost, književnost
-ov-n-jāk-//-ev-n-jāk-	strukovnjak, vidovnjak, poslovnjak ~ daždevnjak

[152] Riječ je o akuzativnom obliku pridjeva koji dolaze uz imenice za živo (npr. *crnoga* ~ *smeđega*).

[153] V. o tome i u Maretića (1899: § 208b; 1931: § 207b), s osvrtom na Karadžićeve i Daničićeve odluke.

[154] U *književan*, *književnik*, *književnost* imamo *-ev-n-*, *-ev-n-ik-*, *-ev-n-ost-* premda korijen nije palatalan (**knjigovan*), palatalizaciju uvjetuje upravo sufiks. Uopće, riječ je o rijetku slučaju, nema baš domaćih pridjeva s korijenom na *g* i sufiksom *-ov-n-*.

-ov-in-a//-ev-in-a	hrastovina, medovina, domovina ~ očevina, kneževina, kraljevina, carevina[155]
-ov-it-//-ev-it-	glasovit, strelovit, redovit, silovit, vjetrovit, trnovit ~ grčevit, žuljevit, krševit, slojevit
-ov-sk-//-ev-sk-	bogovski, snobovski, novakovski ~ kraljevski, nojevski, matoševski
-ōv-št-in-a//-ēv-št-in-a	bratovština ~ radićevština

Posvojni pridjev od *knez* jest *knežev*. Pridjev od imenica sa *-ār-* može biti dvojak: *ribarov* i *ribarev*, *zlatarov* i *zlatarev*, tako i *carov* i *carev*. Pridjevi od imenica na *c* imaju preglašen sufiks: *stričev*, *starčev*, *piščev*. U stranih imena uzus je različit, ali normativno preglašavanja načelno nema: *George ~ Georgeov*, *Bush ~ Bushov*, *Boccaccio ~ Boccacciov*, *Lynch ~ Lynchov*. U stranih imena na *i* ili *j* smjena se načelno provodi: *Henry ~ Henryev*, *Tedeschi ~ Tedeschiev*, *Hemingway ~ Hemingwayev*. U domaćih imena prijeglas je redovit: *Toni ~ Tonijev*, *Radić ~ Radićev*, *Glavaš ~ Glavašev*, *Moguš ~ Mogušev*, *Oremuš ~ Oremušev*. U imenima poput *Frangeš ~ Frangešov* imamo disimilaciju zbog *e* u osnovi.

Nepreglašeno *-ov-it-* pojavljuje se i uz neke palatalne osnove, usp. *mješovit*, *kišovit*.

Prema *boj* pridjev je *bojev* (npr. *bojevo streljivo*), imenica je *bojovnik*, ne **bojevnik*.

6. Spojnik

Temeljni je hrvatski spojnik *-o-*, bez obzira na nepalatalnost ili palatalnost osnove na koju se afigira, pa uz *brod-o-lom*, *kol-o-voz*, *glav-o-bolja*, *mlad-o-misnik* imamo primjerice i:

> mišolovka (miš-o-lov-k-a), dušobrižnik, srednjovjekovlje, gornjogradski, noćobdija, prednjonepčani, trećoredac

U pojedinim međutim složenicama iza palatala pojavljuje se *-e-*, pa imamo primjerice:

> trećerazredni (treć-e-raz-red-n-i), licemjer, moreplovac, očevid, očevidan, očevidac, druželjubiv, svojeglav, smeđenarančast, mlađebrončanodobni

Čak i *vremeplov* (vrem-e-plov-ø), *dupeglavac*, *dupelizac* – ako tu možemo govoriti o spojniku – gdje korijen prvoga dijela složenice nije palatalan, ali *e* se pojavljuje u tematskome sufiksu imenica (usp. *vrĕm-e-ø ~ vrĕm-en-a*, *dup-e-ø ~ dup-et-a*).

[155] Tako i *kraljevna*, *carevna*, što su jedine riječi s *-ev-n-a*; nepalatalnih nema.

Okoline (2)

1. Glagoli vrstâ I. i III.1 te V.1 i V.4

bdjeti (bdě-ø-ti) ~ bdijem (bdě-e-m) ~ bdijah (bdě-ah-ø) ~ bdij (bdě-j-ø), smijati (smě-a-ti) ~ smijem (smě-e-m) ~ smijah (smě-ah-ø) ~ smij (smě-j-ø, npr. *ne smij se!*), sijati (sě-a-ti) ~ sijem (sě-e-m) ~ sijah (sě-ah-ø) ~ sij (sě-j-ø), grijati (grě-a-ti) ~ grijem (grě-e-m) ~ grijah (grě-ah-ø) ~ grij (grě-j-ø, npr. *podgrij jelo!*)

nasmijavati (na-smě-ava-ti) ~ nasmijavam ~ nasmijavah ~ nasmijavaj, prosijavati (pro-sě-ava-ti) ~ prosijavam ~ prosijavah ~ prosijavaj, podgrijavati (pod-grě-ava-ti) ~ podgrijavam ~ podgrijavah ~ podgrijavaj

Oblici glagola vrstâ I., V.1 i V.4. Ovamo bi išao i povijesni razvoj prefiksa u obliku *nije* (← ně-je, oblici *nijesi*, *nijesam*, s izvornim *ně-*, danas pripadaju samo dijalektima) te imperfektâ poput *bijah* (usp. stsl. *běahъ*), *nosijah* (usp. stsl. *neseahъ*), *pletijah* (usp. stsl. *pletěahъ*).[156]

m. htio (← htěo ← htě-ø-l-ø) ~ ž. htjela (htě-ø-l-a), donio (← doněo ← do-ně-ø-l-ø) ~ donijela (do-ně-ø-l-a), umio (← uměo ← uměˇ-ø-l-ø) ~ umjela (uměˇ-ø-l-a), bdio (← bděo ← bdě-ø-l-ø) ~ bdjela (bdě-ø-l-a), smio (← směo ← smě-ø-l-ø) ~ smjela (smě-ø-l-a)

m. vidio (← viděo ← vid-ě-l-ø) ~ ž. vidjela (vid-ě-l-a), volio (← voleo ← vol-ě-l-ø) ~ voljela (vol-ě-l-a), crnio (← crněo ← crn-ě-l-ø) ~ crnjela (crn-ě-l-a), grmio (← grměo ← grm-ě-l-ø) ~ grmjela (grm-ě-l-a)

Glagolski pridjev radni m. roda glagola I. vrste s korijenskim *ě* te glagola vrste III.1, kojima je *-ě-* tematski sufiks.

Iznimke bi bile glagolski pridjevi radni od glagola *sjesti* (sěd-ø-ti) i izvedenica poput *odsjesti*, *prisjesti*, *zasjesti* te glagola *-djeti* (-dě-ø-ti), odnosno *nadjeti*, *zapodjeti* i sl.,[157] u kojima imamo *sjeo* (← sěo ← sěd-ø-l-ø, sa *dl* → *l*, v. ovdje § 13) i *-djeo* (← děo ← dě-ø-l-ø, npr. *djeo*, *nadjeo*, *zapodjeo*), samo dijalektalno će biti *sio* i *dio*.

U infinitivima i participima *vreti* ~ *vreo*, *zreti* ~ *zreo* imamo smjenu *ě*//*e* (v. ovdje § 9). Participi mogu glasiti i *vrio*, *zrio*. Pridjevi su isključivo *vreo*, *zreo*.

2. Imenice

N dio (← děo ← děl-ø) ~ G dijela (děl-a), dioba (← děoba ← děl-b-a), dionica (← děonica ← děl-n-ic-a)

N vidjelac (vid-ě-l-c-ø) ~ G vidioca (← viděoca ← vid-ě-l-c-a)

[156] V. npr. Matasović (2008: §§ 336–7), Maretić (1899: §§ 133b, 308d), Brozović (1991: § 45).

[157] Oblici *djesti*, *nadsjesti* i sl. sekundarni su, iskonski korijen je *-dě-*, ne *-děd-*.

bdijenje (← bdě-eń-e *ili* bdě-e-n-j-e) ~ bdjeti (bdě-ø-ti),[158] htijenje (← htě-eń-e *ili* htě-e-n-j-e) ~ htjeti (htě-ø-ti)

3. Pridjevi

m. bio (← běo ~ běl-ø, također *bijel*) ~ ž. bijela (běl-a), m. cio (← cěo ← cěl-ø) ~ ž. cijela (cěl-a)

Ovamo bi išao i povijesni razvoj pridjevske i zamjeničke deklinacije (oblici za GDLIpl.) i komparativnih oblika, ponešto pojednostavljeno: *mlad-ě-ih* → *mladih*, *mlad-ě-im* → *mladim* (i danas stilizirano, ludički, ili dijalektalno mogu glasiti *mladijeh*, *mladijem*, što ćemo u književnome jeziku i u gramatikama naći do kraja 19. stoljeća), komparativni oblik poput *nov-ě-i* → *noviji*.[159]

Napomene

Progresivna smjena u *Pravilu 1* opisana je u suvremenim hrvatskim gramatikama, regresivna u *Pravilu 2* veoma loše ili nikako. Metodološki problem sa sinkronijskog gledišta u *Pravilu 1* može biti taj što pretpostavljamo da je *o* polazno, temeljno; no bez obzira na to što je polazno, do smjene svakako dolazi.[160] Smjenu u *Pravilu 2* Jelaska (2004: 42) tumači ograničenjem – nemogućnošću postojanja triftonga, troglasa u hrvatskome. Ako je tako, ako je *ě* diftong, onda u iznimkama *sjeo*, *djeo* ipak imamo triftong. Smjena u *Pravilu 2* tradicionalno je opisivana kao smjena *ě* → *i* / __ {*j*, *o*} (v. npr. BHŽ: § 51.9), dakle jednostavnije no što smo ju mi opisali. Maretić (1899: § 74) smjenu opisuje opširnije: »U gdjekojim slučajevima postalo je *i* od *ě* (ѣ), i to, kad *ě* stoji ispred samoglasa i ispred *j*, rjeđe pred drugim nepčanim suglasima.«[161] Mi smo se odlučili za formulaciju složeniju od tradicionalne, ali jednostavniju od one kakva je mogla biti, za takvu koja podrazumijeva smjenu *ě* i ispred vokala *a e o*, s mogućim, ali ne obaveznim prethodnim umetanjem *j*, jednostavno stoga što držimo da umetanje intervokalnoga *j* u skupovima *ěa* [jea] i *ěo* [jeo] nije u skladu sa suvremenom hrvatskom fonetikom, suvremeni će govornik kazati [andrea], [andreom], bez *j*. Dakako, pošto se prijeglas odvije, umetanje *j* u skupu *i*V slijedi prema pravilu o umetanju (v. ovdje § 5). Do prijeglasa *ě* ispred *j* koje nije intervokalno dolazi u imperativnim oblicima poput *smij* (smě-j-ø), *smijmo* (smě-j-mo), *smijte* (smě-j-te) (v. gore).

[158] Prema glagolu I. vrste, *bdjeti* ~ *bdijem*, drugo je *bdjenje* (bd-jeń-e *ili* bd-je-n-j-e), što je prema *bdjeti* ~ *bdim*, glagolu vrste III.1.

[159] V. npr. Matasović (2008: §§ 263–7), Maretić (1899: poglavlja o pridjevima i zamjenicama), Brozović (1991: § 45).

[160] U dubinskoj postavi odlučili smo, ipak, ne prikazivati *o*, nego i *o* i *e* (v. o tome ovdje § 1.5).

[161] Ovo »pred drugim nepčanim suglasnicima« odnosi se zapravo uglavnom na *ĺ* u riječi *biljeg* (← *bělěgъ*), onda i u glagolu *bilježiti*, te na nekoliko slučajeva ispred *ʒ́*, osim *prije* (← *prěđe*, *prěd'e*) redom dijalektalnih.

Bilo pod utjecajem analogije bilo pod utjecajem povijesti jezika – kad su osnove doista mogle biti palatalne – u razgovornome jeziku veoma često do preglašavanja *o*//*e* prema *Pravilu 1* dolazi i ondje gdje mu prema sinkronijskome pravilu nije mjesto. Ta pojava osobito se tiče Isg. i Npl. imenica m. roda *a*-vrste, odnosno sufikasa *-om*, *-em* i *-ov-*, *-ev-*. Okvirno se može kazati ovako:

1) Načelno, prema pravilu, *o* dolazi na nepalatalne osnove, *e* na palatalne, s time da je kod *št žd* primjetno njihovo svojevrsno uporabno depalataliziranje:

noj ~ nojem ~ nojevi, čaj ~ čajem ~ čajevi, malj ~ maljem ~ maljevi, panj ~ panjem ~ panjevi, bič ~ bičem ~ bičevi, koš ~ košem ~ koševi, miš ~ mišem ~ miševi, puž ~ pužem ~ puževi, smuđ ~ smuđem ~ smuđevi

hrušt ~ hruštem ~ hruštevi, prišt ~ prištem ~ prištevi, plašt ~ plaštem *i* plaštom ~ plaštevi, dažd ~ daždem ~ daždevi *i* daždovi

2) Prę̌glašeno *e* dolazi i na domaće osnove na *c* te u imenicama *car* i *knez*:[162]

otac ~ ocem ~ očevi, stric ~ stricem ~ stričevi, zec ~ zecom (disimilacija) ~ zečevi

car ~ carem ~ carevi

knez ~ knezom ~ kneževi *i* knezovi

Dočetno *c r z* u njima iskonski je palatalno (← ***cь* ***rь* ***dzь*) te se i danas uglavnom tako vlada.

3) Norma i uzus nejednoznačni su u tretmanu oblika imenica stranih osnova na *c št žd*:

plac ~ placom ~ placovi *i* placevi, šlic ~ šlicom ~ šlicovi *i* šlicevi, vic ~ vicom ~ vicovi *i* vicevi, blic ~ blicom *i* blicem ~ blicovi *i* blicevi, špic ~ špicom ~ špicovi *i* špicevi, sic ~ sicom ~ sicovi *i* sicevi *i* sičevi, herc ~ hercom ~ hercovi *i* herčevi

gušt ~ guštom ~ guštovi, dužd ~ duždom *i* daždem ~ duždovi *i* duždevi

Takvo *e* obično ne palatalizira osnovu, ali usp. *princ* ~ *prinčevi*, *sic* ~ *sičevi*, *herc* ~ *herčevi*.

Strane osnove na glasove poput *č ǯ š ž ć* vladaju se nejednoliko, primjerice:

mačo ‘muškarčina’ ~ mačom, gaučo ‘južnoamerički kauboj’ ~ gaučom, linč ~ linčem,[163] imidž ~ imidžom *i* imidžem, tuš ~ tušem ~ tuševi, fuš ~ fušem, fleš ~ fleševi *i* flešovi, paž ‘mlađi dvorjanin’ ~ pažem ~ paževi, toć ‘umak’ ~ toćem ~ toćevi, sić ‘vjedro’ ~ sićem ~ sićevi

[162] Ne i *vitez* (~ *vitezom* ~ *vitezovi*) i *žrec* ‘vrač’ (~ *žrecom*; obično ima tzv. kratku množinu).

[163] U glagolu će biti *linč-ova-ti*, premda se čuje i *linč-eva-ti*.

Disimilacija u pozajmljenih dvosložnih i trosložnih imenica poput *muzej*, *esej*, *spondej*, *farizej* koleba se, usp. Isg. *muzejem* i *muzejom*. Vsg. imenica na *er* redovito je *frajeru*, *šverceru*.

Pri sklonidbi stranih imena, rekosmo već, preglašavanja načelno nema: *George* [ǰorǰ] ~ *Georgeom*, *Bush* [buš] ~ *Bushom*, *Boccaccio* [bokačo] ~ *Boccacciom*, *György* [ǰerǰ] ~ *Györgyom*, *Lynch* [linč] ~ *Lynchom*, *Florschütz* [floršic] ~ *Florschützom*. Sufiks se načelno preglašuje u imenima s osnovom na *i* ili *j*: *Audi* [audi] ~ *Audiem*, *Lee* [li] ~ *Leeem*, *Henry* [henri] ~ *Henryem*, *Hemingway* [hemingvej] ~ *Hemingwayem*, *Ohio* [ohajo] ~ *Ohiem*, *Shanghai* [šanghaj] ~ *Shanghaiem*, premda kod imena na *io* obično ne, usp. npr. tal. *Mario* [marijo] ~ *Mariom*, engl. *Theo*(*dore*) [tijo] ~ *Theom*.

4) Norma načelno ne prihvaća oblike sa *e* u imenica u kojih dočetno *r* podrijetlom nije palatalno te u imenica u kojih dočetno *t* podrijetlom jest palatalno:

sir ~ sirom ~ sirovi, dar ~ darom ~ darovi, pir ~ pirom ~ pirovi

put ~ putom ~ putovi, kut ~ kutom ~ kutovi

Savjetničke preporuke iznikle iz uporabne tradicije da Isg. od *put* u značenju 'zemaljske prometnice' i 'putovanja' glasi *putom* (npr. *zadovoljni smo znanstvenim putom u Rim*), a da prijedlog, prilog i Isg. u značenju 'zamišljene prometnice' glase *putem* (npr. *putem medija*, *razgovarat ćemo putem* 'usput', *krenuti svojim putem*, *pismenim*/*sudskim*/*zračnim*/*vodenim putem*), koliko možemo procijeniti, imaju kakva-takva odjeka, barem u pisanome jeziku.

5) Norma načelno ne prihvaća »naknadno palataliziranje« osnova na *s z t*, bilo domaćih bilo stranih:

nos ~ nosom ~ nosovi, pojas ~ pojasom ~ pojas(ov)i, mraz ~ mrazom ~ mrazovi, mlaz ~ mlazom ~ mlazovi

kurs ~ kursom ~ kursovi, štos ~ štosom ~ štosovi, šos ~ šosom ~ šosovi, kros ~ krosom ~ krosovi, šut ~ šutom ~ šutovi

Ipak, i u razgovornome i u pisanome jeziku više su nego česti pluralni oblici poput *sirevi*, *pirevi*, *pojäsevi*, *brisevi* 'uzorci sluznice', *mrazevi*, u pozajmljenica *kursevi*, *busevi* 'autobusi', *štosevi*, *kiksevi* 'pogreške', *šutevi*, *printevi* 'ispisi'...[164]

Posebna je tema posvojno *-ov-* za pridjeve od imenica za biljke (usp. *maslinov*, *lipov*, *šljivov*, *šljivovica*, *smokov*, *jabukovača* i sl.), koje načelno nema preglašeni parnjak (usp. npr. *trešnjov*, *višnjov*, *dunjov*, *češnjovka*). Normativne međutim preporuke[165] da *-ov-* treba da bude jedini sufiks za izvedenice od biljaka nisu posve prihvaćene, i dijalekti i praksa pokazuju drugačije, odnosno javljaju

[164] Razgovorni jezik uzimamo kao nadregionalnu i supstandardnu činjenicu, dijalektalni ostvaraji – koji nas ovdje ne zanimaju – mogu i izrazitije odstupati od standarda.

[165] Temeljene na kvantifikaciji i frekventnosti sufikasa, v. npr. Babić (1986: § 1268; 2002: § 1268).

se oblici sa svim trima sufiksima (*-ov-*, *-ev-*, *-in-*), usp. npr. *soja* ~ *sojin* (**sojov*, **sojev*), *buča* ~ *bučin*, *kamilica* ~ *kamiličin*, *uva* (biljka medvjedka) ~ *uvin* (npr. čaj), *trešnja* ~ *trešnjev* ~ *trešnjin* ~ *Trešnjevka*, *višnja* ~ *višnjev* ~ *višnjevača* ~ *višnjin* ~ *Višnjevac*, *jojoba* ~ *jojobov* ~ *jojobin*.[166]

[166] V. o tome i svojedobnu raspravu u časopisu *Jezik*, odnosno radove Babić (1998–1999; 1999–2000), Bašić (1999–2000), Ham (1999–2000).

9. SMJENA *Ě* → *E*

Pravilo: **ě̄ → ě / =Cr __** **Uvjet: kratak slog**

Riječima: U kratkome se slogu dugi korijenski *ě* smjenjuje s kratkim *e* ako se u korijenskome morfu ispred njega nalazi skup konsonanta (C) i sonanta *r*, koje se *r* zbog konsonanta ispred sebe onda tradicionalno zove »pokriveno *r*«. Moglo bi se zapisati i ovako: *=Crě̄ → =Crě*.

Slovopisna konvencija ne treba zbuniti, odnosno ne treba zbuniti to što se površinski ostvaraj dugoga *ě* – a to je skup [jē] ili diftong [i̯ē̯] – u hrvatskome najčešće bilježi troslovom *ije*.[167]

brijêg (brěg-ø) ~ brežúljak ~ brȅgovi ~ bregòvit ~ brijêžje *i* brêžje[168]
brijêst (brěst-ø) ~ brèstīk ~ brèstovina
crijêp (crěp-ø) ~ crèpić ~ crèpār ~ crepárstvo
drijémati (drěm-a-ti) ~ dremùckati ~ drèmljiv
drijên (drěn-ø) ~ drènovina
grijêh (grěh-ø) ~ grȅška ~ grȅšan ~ grȅšnīk ~ grehòta
istrijébiti (iz-trěb-i-ti) ~ istrebljìvāč
krijépiti (krěp-i-ti) ~ krȅpak ~ krȅpōst
krijês (krěs-ø) ~ krȅsovi
mrijéstiti (mrěst-i-ti) ~ mrèstilīšte
obezvrijéditi (o-bez-vrěd-i-ti) ~ obezvređívati
povrijéditi (po-vrěd-i-ti) ~ pȍvreda ~ nepovrèdiv
prijêk (prěk-ø) ~ prȅčī ~ prèčac ~ prèčica ~ ȍprečan ~ pȍprečan ~ prȅpreka
prijésan (prěs-n-ø) ~ presnòća

[167] V. o tome i *Napomene* ovdje u § 14.

[168] Imenica *brêžje* jedan je od rijetkih slučajeva u kojima do smjene može doći i u dugome slogu.

privrijéditi (pri-vrěd-i-ti) ~ prìvreda
sprijéčiti (s-prěk-i-ti) ~ sprečávati
strijéla (strěl-a) ~ strèlica ~ strelòvit ~ strȅljīvo ~ òdstrel ~ sàmostrel
tȅtrijēb (tetrěb-ø) ~ tȅtrebica ~ tȅtrebić ~ tȅtrebovina
trijézan (trěz-n-ø) ~ trèznijī
unaprijéditi (u-na-prěd-i-ti) ~ unapređívati
uvrijéditi (u-vrěd-i-ti) ~ ùvreda
vrijédan (vrěd-n-ø) ~ vrèdnijī ~ vrednòta ~ vrȅdnovati ~ vrȅdnovānje
vrijéme (vrěm-e-ø) ~ vrȅmena ~ sùvremen ~ suvremènīk
ždrijēb (ždrěb-ø) ~ ždrȅbovi
ždrijébe (ždrěb-e-ø) ~ ždrȅbeta ~ ždrȅbād ~ ždrèbica

Ako *C* ne pripada istomu, korijenskomu morfu, odnosno ako je *C* dio prefiksa, odnosno ako nije riječ o *=Crě̄*, nego o *C=rě̄*, do smjene ne dolazi, tek se dugi *ě* krati u kratki *ě*:

òdrješit (od-rěš-it-ø ~ odrijéšiti, od-rěš-i-ti)
razrjeđívati (raz-rěd-jiva-ti ~ razrijéditi, raz-rěd-i-ti)
razrješávati (raz-rěš-ava-ti ~ razrijéšiti, raz-rěš-i-ti)

Glasovi koji pripadaju istomu morfu zovu se *tautomorfskima*, oni koji ne pripadaju zovu se *heteromorfskima*. Da bi smjena bila djelatna, *Crě* moraju dakle biti *tautomorfski*.[169]

Napomene

Premda u okviru pravopisnih nesuglasica uzdignuta na razinu skoro pa vrhunaravna kroatističkoga pitanja, smjena *ě*//*e* nije ništa drugačija od svih drugih promjena u hrvatskome, s jednakom mjerom dosljednosti, kadšto i većom. Da je tomu tako, pokazat će leksemi u kojima se ona dogodila u povijesti jezika, u kojima ju više i ne primjećujemo, primjerice *hren* (~ psl. ***xrěnъ*), *mreža* (~ stsl. *mrêža*), *vreća* (~ stsl. *vrêča*), *breme* (~ stsl. *brêmę*), *vreti* (~ psl. ***vьrěti*), *zreti* 'sazrijevati' (~ psl. ***zьrěti*), *zreti* 'gledati' (~ psl. ***zьrěti*), prefiks *pre-* (~ stsl. *prê-*; usp. hrv. *prijéglas* ~ *preglásiti*, *prijévoj* ~ *prèviti*), prefiks *pred-* (~ stsl. *prêdъ-*; usp. hrv. *prijédlog* ~ *predlòžiti*), glagol *trebati* i imenice *potreba*, *upotreba*, ili odnosi oblikâ s dugim i onih s kratkim korijenskim slogom, poput *srijéda* (srěd-a) ~ *sredìna*, *pòsred*, *srȅdnjī*.

Iznimaka – u tom smislu da ju neki govornici u pojedinim oblicima pojedinih leksema ne provode – ima, češći su takvi oblici primjerice gl. *sprječavati*, im. *grješnik*, komp. *vrjedniji*, pl. *brjegovi*, pl. *crjepovi*, dem. *strjelica*, Gsg. *ždrjebeta*, im. *mrjestilište*, im. *unaprjeđenje*, ali ni po tome se ova smjena ne razlikuje

[169] Usp. slogovne termine *tautosilabični* (koji pripadaju istomu slogu), *heterosilabični* (koji pripadaju različitim slogovima) i *ambisilabični* (koji mogu pripadati dvama susljednim slogovima).

od drugih (usp. iznimke u sibilarizaciji, kod koje je pravilâ daleko manje negoli iznimaka, v. ovdje § 11). Jedini leksem u kojemu se smjena *ě//e* u hrvatskome doista nikada ne provodi jest *ogrjev* (**ogrev*). Iskustveno se s druge strane može reći da spontanih (ponavljamo, spontanih!) izgovora oblikâ poput [vrjemena], [pr(j)eprjeka], [privrjeda], [strjeĺivo] – neke ćemo od njih naći zabilježene po priručnicima – nema.

U kojoj je mjeri smjena *ě//e* pravopisno pitanje? – Ni u najmanjoj. Kao što pravopisno pitanje nije je li Lsg. *ligi* ili *lizi*, *Požegi* ili *Požezi*, *Šri Lanki* ili *Šri Lanci*, tako to nije ni je li *strelica* ili je *strjelica*. Tko govori *ligi*, ili *Požegi*, ili *Šri Lanki*, piše *g* ili *k*, tko govori *lizi*, ili *Požezi*, ili *Šri Lanci* piše *z* ili *c*. Tko govori *strelica*, piše *strelica*, tko govori *strjelica*, piše *strjelica*. Za razliku od toga [slatka] svi govornici hrvatskoga izgovaraju kao [patka], ali na pravopisu je – ortografskoj normi – da odluči hoće li se taj oblik pisati *slatka* ili *sladka* (pa onda pravopis zovemo fonološkim ili morfološkim, odnosno »korijenskim«).

10. PALATALIZACIJA

Palatalizacija u hrvatskome – tako ćemo ju ovdje razumjeti – jest svaka smjena glasova *k g h c* i skupova *sk zg* glasovima *č ž š č* (u nekim slučajevima *č ź ś č*) i skupovima *št*//*šč žd*//*žž* ispred vokala *i e a u* (dakle ne samo *e*, v. *Pravila 1a–b*) te ispred konsonanata i sonanata *b c č k l ĺ n ń t* (što tradicionalno u nas ili nije osviješteno ili je zanemareno, v. *Pravila 2a–c*), pričem se ispred *ĺ ń* javljaju glasovi *ź ś*. Sve takve smjene mi ćemo jednostavno smatrati i imenovati palatalizacijom. Među glasovima podložnima smjeni mogli smo navesti i *z*, za koji je zajedno sa skupovima *sk zg* najmanje potvrda. Palatalizacija glasa *z* metodološki je i praktični problem, u *Pravilima* ju nećemo navesti, ali ćemo se u opisu *Okolina* na nju uvijek osvrnuti, a u *Napomenama* sabrati što od smjena *z* držimo palatalizacijom, a što je bolje opisivati drugačije. Među uvjetujućim glasovima dobro su potvrđeni *i e a k n*, ostale tražimo i nalazimo tek u nekoliko sufikasa, čak samo jednome. Razlika palatalizacije prema *sibilarizaciji* (v. ovdje § 11), tu ne bi trebalo biti dvojbe, jest ta što su rezultat sibilarizacije glasovi *c z s*. Razlike prema *jotaciji* (v. ovdje § 12), tu već dvojbe može biti, jesu to što pri palatalizaciji nemamo posla s glasom *j* (nepostojanje *j* u sufiksu ključno je za razlikovanje palatalizacije od jotacije), to što je palatalizacija isključivo asimilacijska smjena (dakako, danas u morfonološkome smislu, sinkronijski to nije fonološki živa smjena) i to što do palatalizacije u hrvatskome dolazi uvijek i samo na granici korijena i sufiksa, R+S (sasvim izuzetne slučajeve palatalizacije u korijenu poput one u *gnati* ~ *ženem* nećemo smatrati sinkronijskim promjenama, usp. ovdje § 14). Budući da je rezultat palatalizacije i jotacije isti, a da nismo uvijek načistu s raščlambom na morfove i morfeme, tumačenja će se nužno razlikovati i ovisit će o predloženoj raščlambi. Primjerice je li u *nožurina*, *djevojčura* sufiks *-ur*(*-in*)*-a* ili *-jur*(*-in*)*-a*? – Prema *bradurina*, *travurina*, *gadura* zaključujemo da je *-ur-* jer

bi inače bilo *brađurina*, *travljurina*, *gađura*. Ima međutim slučajeva u kojima nije tako jednostavno odrezati, primjerice imamo *ljepuškast* i *debeljuškast*, očito dva sufiksa, i *-uš-* (jer nije **ljepljuškast*) i *-juš-*. Problemi osobito dolaze do izražaja kad se uzima u obzir motivacija pojedinih izvedenica – je li što izvedeno od čega ili nije – što ćemo u opisu načelno izbjegavati. Zanimat će nas morfonološki izvod (v. ovdje § 1.1), a ne povezivanje s kakvim god tradicionalno usvojenim kanonskim oblicima i izvođenje od njih.

Pravilo 1a: **{k, g, h, c} → {č, ž, š, č} / __ +{i, e, a, u}**

Pravilo 1b: **{sk, zg} → {št** *ili* **šč, žd** *ili* **žʒ} / __ +{i, e, a, u}**

Riječima: Glasovi *k g h c* u odgovarajućoj se morfološkoj okolini mijenjaju ispred vokala *i e a u* u glasove *č ž š č*. Skupovi *sk zg* u odgovarajućoj se morfološkoj okolini mijenjaju ispred vokala *i e a u* u skupove *št žd* ili, rjeđe, u skupove *šč žʒ*.

Pravilo 2a: **{k, g, h, c} → {č, ž, š, č} / __ +{b, c, č, k, l, n, t}**

Pravilo 2b: **{k, g, h, c} → {č, ź, ś, č} / __ +{ĺ, ń}**

Pravilo 2c: **{sk, zg} → {št** *ili* **šč, žd** *ili* **žʒ} / __ +{c, č}**

Riječima: Glasovi *k g h c* u odgovarajućoj se morfološkoj okolini mijenjaju ispred konsonanata i sonanata *b c č k l n t* u glasove *č ž š č*, a ispred glasova *ĺ ń* u glasove *č ź ś č*. Skupovi *sk zg* u odgovarajućoj se morfološkoj okolini mijenjaju ispred konsonanata *c č* – za druge potvrde nema[170] – u skupove *št žd* ili, rjeđe, u skupove *šč žʒ*.

Okoline

1. Glagolski fleksijski sufiksi u imperfektu i aoristu

-e gledaše (gled-ah-e), voljaše (vol-jah-e), mišljaše (misl-jah-e), kazivaše (kaz-ivah-e)

-e pogledaše (po-gled-ah-e), zavolješe (za-vol-ěh-e), promisliše (pro-misl-ih-e), rekoše (rek-oh-e)

S obzirom na iznesenu i u knjizi provedenu raščlambu imperfektnih i aoristnih oblika (v. ovdje § 1.5 i ondje navedenu literaturu) u oblicima 2. i 3. lica sg. imperfekta te u 3. licu pl. aorista pretpostavljamo palatalizaciju tematskoga *h* fleksijskim sufiksom *-e*.

[170] Što ne znači da potencijalno ne bi moglo biti; nema potvrda ni za sve mogućnosti u *Pravilima 1a–b* i *2a–b*.

2. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti I.4

-āh- vučah (vuk-ah-ø ~ vuk-ø-ti), pečah, strižah, vršah

Imperfekt svih lica.[171] Glagol *moći* neće imati smjenu – *mogah*.[172] Dakako, ti oblici mogu glasiti i *vucijah*, *pecijah*, *vrsijah*, sa sufiksom *-ijāh-* i sibilarizacijom (v. ovdje § 11).

-ē- rečem (rek-e-m ~ reći, rek-ø-ti), vučem, pečem, tečem, možeš, vržem, žežem, strižem, vršem

Prezent svih lica osim 3. lica pl. (dakako, i 1. lica sg. glagola *moći* ~ *mogu*). Da nije riječ o jotaciji, odnosno o sufiksu *-jē-* (v. ovdje § 12), vidi se po 3. licu pl., gdje je *-ū-*, a ne *-jū-*, npr. *peku*, *mogu*, *vrhu* (nije *pečem* ~ **peču*, *možeš* ~ **možu*, *vršem* ~ **vršu* kao u glagola vrste V.2, npr. *plakati* ~ *plačem* ~ *plaču*, *lagati* ~ *lažem* ~ *lažu*, *mahati* ~ *mašem* ~ *mašu*).

-e- reče (rek-e-ø), povuče, ispeče, doteče, vrže, pomože, ožeže, ostriže, ovrše

Aorist 2. i 3. lica sg.

-e- rečen (rek-e-n-ø), pečen, natečen, vučen, žežen, ovršen, privržen (pri-vrg-e-n-ø ~ privrći)

Glagolski pridjev trpni.

3. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti III.2

-a- trčati (trk-a-ti ~ trk), zvučati (zvuk-a-ti ~ zvuk), ječati (jek-a-ti ~ jeka), kričati (krik-a-ti ~ krik), klečati (klek-a-ti ~ kleknuti), mučati 'šutjeti' (muk-a-ti), bježati (běg-a-ti ~ bijeg), ležati (leg-a-ti ~ legnuti), držati (drg-a-ti), stršati (strh-a-ti), pljuštati (pl̓usk-a-ti ~ pljusak), blještati (blĕsk-a-ti ~ bljesak), pištati (pisk-a-ti ~ pisak), prštati (prsk-a-ti), treštati (tresk-a-ti), vrištati (vrisk-a-ti), dreždati (drezg-a-ti)

Infinitiv.

-a- pretrčan (pre-trk-a-n-ø), pridržan

Glagolski pridjev trpni.

[171] U glagola vrste I.4 izlučujemo imperfekatski morf *-āh-* (tako npr. Barić *et al.* 1995: § 654; Težak – Babić 2007: § 1090), ne *-jāh-* (kako je u Silić – Pranjković 2005: § 261). Povijesni razvoj v. u Matasović (2008: § 336). Time smo ujedno I. glagolsku vrstu posve oslobodili jotacije, u njoj dolazi samo do palatalizacije i sibilarizacije. U I. glagolskoj vrsti jotacija može biti samo analoška (npr. *nagrizen* → *nagrižen*, *donesen* → *donešen*), odnosno ona koju imamo u glagolu *-rasti*, gdje je trpni oblik *-rašten*, ne *-rasten*, te ona u glagolskome tipu *mljeti* ~ *meljem* (v. ovdje § 12, glagolski sufiks *-je-*).

[172] V. npr. Težak – Babić (2007: § 1098).

-āh- trčah (trk-ah-ø), bježah (běg-ah-ø), stršah (strh-ah-ø), vrištah (vrisk-ah-ø)

Imperfekt svih lica.

-ī-, -ē- trčim (trk-i-m), trčiš (trk-i-š)... trče (trk-e-ø), ječim... ječe, kričim... kriče, bježim... bježe, ležim... leže, pljuštim... pljušte, blještim... blješte, prštim... pršte

Prezent svih lica. U 3. licu pl. palatalizira *-ē-*.

-i- trči (trk-i-ø), ječi, kriči, bježi, leži, pljušti, blješti, pršti

Imperativ svih lica koja sintetički imperativ imaju. Palatalizaciju imamo i u složenicama s imperativnim prvim dijelom, doduše rijetkima u ovoj glagolskoj vrsti, npr. *trčilaža*.

Gramatike inače u vrsti III.2 ne vide sinkrone smjene, nego se oblici konstatiraju kao takvi. Mi ovdje oblike glagola vrste III.2 opisujemo s palatalizacijom sa *a* i sa *i*.[173] Dijakronijski u njima imamo sufiksalno *ě*, svojstveno III. vrsti u cjelini, tek što je sufiks kod korijenskih *k g h sk zg* uzrokovao veće promjene (***běg-ě-ti* → palatalizacija jatom *běž-ě-ti* → *ě* se iza palatala preglašava u *a* → *běž-a-ti*). Sinkronijski bi se oni stoga mogli opisivati i kao jotacija sa *-je-* (*ě*) i sa *-ji-*, jedino što bi to onda bio jedini slučaj da *ě* u sinkroniji smjenjuje *k g h sk zg*, pa bi pravila o jotaciji valjalo proširiti. U glagolu *zvižd*ati pretpostavljamo korijen *zvizd* (v. Skok: s. v. *zvîzd*, HER: s. v. *zvižd*ati, psl. ***gvizd*ati), premda bi se s korijenom *zvizg* 'fijuk, pucanj bičem' – Skok ga (*ibid.*) spominje kao jednu od inačica tog onomatopejskog oblika – posve prema pravilu uklopio u palatalizaciju.

Glagoli vrste III.2 onda imaju palatalizaciju i u glagolskome prilogu sadašnjemu i prošlomu, sufiksi **-ē-** i **-āv-** (npr. *trčeći*, *pretrčavši*).

4. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti IV.

-i- mučiti (muk-i-ti ~ muka), učiti, značiti, zračiti, skočiti, prosjačiti, liječiti, služiti (slug-i-ti ~ sluga), množiti, tražiti, tržiti, vlažiti, obnažiti, osnažiti, bilježiti, postrožiti, utješiti (u-těh-i-ti ~ utjeha), sušiti, strašiti, njušiti, jamčiti (jam-c-i-ti ~ jamac), kurčiti se, graničiti, unovčiti, upravčiti, ljuštiti (ľusk-i-ti ~ ljuska), tištiti (tisk-i-ti ~ stisak, potisak, utisak), voštiti (vosk-i-ti ~ vosak), tješ̆titi (těsk-i-ti ~ tiskati), otkoštiti (od-kost-k-i-ti ~ koska, kost-k-a), smožditi (s-mozg-i-ti ~ mozak, mozg-ø)

Infinitiv glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *paziti*, *maziti*, *gaziti*, *guziti*, *plaziti*, *sniziti*, *poniziti*, ali ipak *približiti*, *zbližiti* (-bliz-i-ti).

[173] Da je vrsta III.2 neplodna, ne može biti prepreka takvu uvidu. Neplodni su i glagoli I. vrste, ali to gramatike ne sprečava da u vrsti I.4 govore o palatalizaciji (npr. *rečem*, v. gore) i o sibilarizaciji (npr. *reci*, v. ovdje § 11).

-ī-, -ē- mučim (muk-i-m), mučiš (muk-i-š)... muče (muk-e-ø), učim... uče, značim... znače, skočim... skoče, služim... služe, množim... množe, sušim... suše, jamčim... jamče, ljuštim... ljušte, smoždim... smožde

Prezent svih lica glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. U 3. licu pl. palatalizira *-ē-*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pazim*, *mazim*, *gazim*, *guzim*, *plazim*, *ponizim*, ali ipak *približim*, *zbližim* (-bliz-i-m).

-i- muči (muk-i-ø), uči, skoči, množi, služi, suši, jamči, ljušti, vošti, smoždi

Imperativ svih lica koja sintetički imperativ imaju glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pazi*, *mazi*, *ponizi*, ali ipak *približi*, *zbliži* (-bliz-i-ø).

Palatalizaciju imamo i u složenicama s imperativnim prvim dijelom, npr. *tužibaba*, *skočimiš*, *skočibuba*, *mučipapir*, *tražidlaka*.

-i- mučio (muk-i-l-ø), učio, zračio, skočio, množio, jamčio, smoždio

Glagolski pridjev radni glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pazio*, *mazio*, *ponizio*, ali ipak *približio*, *zbližio* (-bliz-i-l-ø).

-ih- namučih (na-muk-ih-ø), skočih, pomnožih, zajamčih, oljuštih, smoždih

Aorist svih lica glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *zapazih*, *razmazih*, *ponizih*, ali ipak *približih*, *zbližih* (-bliz--ih-ø). Da nije riječ o jotaciji, odnosno sufiksu *-jih-*, vidi se prema glagolima tipa *rodih*, *propatih* (**rođih*, **propaćih*).

-īv(ši) namučivši (na-muk-iv/ši/), skočivši, pomnoživši, zajamčivši, smoždivši

Glagolski prilog prošli glagola s korijenskima *k g h c sk zg*. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pripazivši*, *pomazivši*, *ponizivši*, ali ipak *približivši*, *zbližívši* (-bliz-iv/ši/).

-ē(-ći) mučeći (muk-e-ći), množeći, sušeći, jamčeći, ljušteći

Glagolski prilog prošli. Korijensko *z* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pazeći*, *mazeći*, *gazeći*, *plazeći*, ali ipak *bližeći* (-bliz-e-ći).

U imperfektu i glagolskome pridjevu trpnome vrste IV. pretpostavljamo jotaciju sufiksima *-jāh-* i *-je-* (v. ovdje § 12), odnosno oblike poput *mučah*, *mučen* ne tumačimo palatalizacijom.

5. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti VI.

-īva- očekivati, izvikivati, potiskivati, poskakivati, namigivati, ulagivati, odmahivati, dobacivati

Sufiks i primjere naveli smo samo ne bismo li pokazali da sufiks *ne palatalizira* korijen. Ako se korijenski *k g h* smjenjuju, kao u *naručivati*, pretpostavljamo jotaciju sufiksom *-jīva-* (v. ovdje § 12).

-k-īva- prisluškivati

Sufiks i primjer naveli smo samo ne bismo li istaknuli da sufiks *ne smatramo palatalizirajućim*, nego da korijen glagola držimo predjotiranim, u navedenome primjeru prema *slušati* (sluh-ja-ti, v. ovdje § 12, sufiks *-ja-* glagolske vrste V.1). Tako onda nemamo problema s opisom glagola poput *priželjkivati* (prema *željeti*, v. ovdje § 12, sufiks *-k-īva-* glagolske vrste VI.) ili glagola poput *zamuckivati* (s predsibilariziranim korijenom, v. ovdje § 11, *Napomene 2*).

6. Imenički fleksijski sufiksi

-e čovječe (čověk-e), junače, vojniče, druže (drug-e), Bože, duše (duh-e), oče (ot-c-e), striče, mjeseče, viteže (vitez-e), kneže, markiže

Vsg. imenica *a*-vrste m. roda. Smjena je dosljedna u onoj mjeri u kojoj imenice dobivaju morf *-e*.[174] Među potvrdama važna je i zanimljiva palatalizacija u *markiz ~ markiže*.

-i, -ī, -ijū, -ima oči (ok-i), očī, očijū, očima, uši (uh-i), ušī, ušijū, ušima

Plural *i*-vrste imenica *oko*, *uho*; o pluralnom obliku *a*-vrste *ušesa* v. dalje derivacijsko *-es-*.

7. Imenički derivacijski sufiksi

-ac- prečac (prek-ac-ø), zdenčac, zvončac, vjenčac, koštac (kos/t/-k-ac-ø)

Malo primjera, samo s korijenskima *k c sk*. Primjeri poput *maslac*, *podlac*, *prstac* pokazuju da nije riječ o eventualnoj jotaciji sufiksom *-jac-*, nije **mašljac*, **podljac*, **prštac*. Usp. dalje blizak sufiks *-c-* te pravila o umetanju *a* (v. ovdje § 6).

-ād- unučad

[174] O odabiru morfa *-u* – kojim se izbjegava alomorfizacija osnove – i tendencijama u suvremenoj uporabi usp. različite gramatičke opise te rad Rišner (2005).

U imenicama sa sufiksom *-ād-* poput *unučad*, *momčad*, *djevojčad*, *kumčad*, *paščad*, *služinčad* i sl. pretpostavljamo korijen pretpalataliziran deminutivnim sufiksom *-e-* (v. dalje). U suprotnome bi za njih valjalo pretpostaviti palatalizirajući sufiks *-ād-*, što i nije nemoguće.

-ad-ij-a dječadija (dět-c-ad-ij-a), zečadija, pješadija

Jedine koliko-toliko branjive potvrde (v. Babić 1986: § 690; 2002: § 690), u *muškadija*, *ženskadija*, *Šokadija* promjene nema.

-āk-

O mogućoj palatalizaciji u riječima poput *glušak*, *pješak*, *guščak*, *Visočak* v. ovdje § 12, sufiks *-jāk-*.

-al-o držalo (drg-al-o)

Imenice na *-(X)lo* prema glagolima vrste III.2, gdje je *X* jednak glagolskomu tematskomu morfu (sufiks bi se mogao razložiti na *-a-l-o*). Prema *klečati* jest *klecalo* 'klupa za klečanje i molitvu'.

-aĺ-k-a tužaljka (tug-aĺ-k-a)

Ako zanemarimo derivacijsku motivaciju glagolom (kako je u Babić 1986: §§ 873–5; 2002: §§ 873–5), *tužaljka* bi bila primjer palatalizacije. Slično *ležaljka*, *pištaljka*. Naprotiv *mahaljka*, *naricaljka*, *vrcaljka*, *brizgaljka* bili bi primjeri bez palatalizacije, *naricaljka* s mogućom sibilarizacijom (v. ovdje *Napomene* u § 11).

-āń-e trčanje (trk-ań-e), ječanje, klečanje, bježanje (běg-ań-e), držanje, pljuštanje (pĺusk-ań-e), pištanje, vrištanje, dreždati (drezg-ań-e)

Sufiks za glagolske imenice prema glagolima vrste III.2.[175]

-an-īk- zupčanik (zub-c-an-ik-ø), brojčanik, novčanik, nepčanik, pješčanik

Sufiks složen od pridjevskoga palatalizirajućega *-an-* (v. dalje) i imeničkoga *-īk-*.[176]

-ār- stočar (stok-ar-ø), dimnjačar, klobučar, keramičar, paničar, botaničar, kritičar, političar, matematičar, knjižar, jaružar (~ jaruga), orašar, slastičar, ljevičar, mjesečar, uličar, ptičar, gusjeničar, jazavčar, dioničar, guščar(ica)

[175] Sufiks se dade razložiti na svoje manje sastavnice, glagolski morf, morf za trpni pridjev i imeničko *j*: *-a-n-j-e*.

[176] Babić tu vidi sufiks *-īk-*, a *-anīk-* vidi u *kopljanik*, *konjanik*, *drvljanik* (1986: § 733; 2002: § 733).

Zajedno s mocijskim parnjakom *-ar-ic-a* izrazito plodan sufiks. Pretpostavljamo palatalizaciju (za razliku od Babića 1986: § 322; 2002: § 322), a jotaciju sufiksom *-jār-* samo iznimno, kod osnovskih *l n* (v. ovdje § 12). Smjena neredovita, češće do nje ne dolazi.[177] Tako se *k* često ne smjenjuje ni u domaćih ni u stranih osnova, npr. *pekar*, *slikar*, *mljekar*, *rakar*, *tokar*, *apotekar*, *bankar*, *biblioteka*r, osobito kad se osnova dočinje suglasničkim skupom, npr. *kockar*, *alkar*, *papkar*; u *pecar* 'koji peče pečénje ili rakiju' smjena je *k* → *c* (sibilarizacija, v. ovdje § 11). Osnovsko *g* češće je nesmijenjeno, npr. *slagar*, *balegar*, *lugar*, *zadrugar*, *čergar*, *nogari*. Potvrda osnova na *h* malo je, češće nesmijenjene, npr. *kuhar*, *kruhar*, *puhar*, *čohar*. Osnovsko *c* uglavnom se smjenjuje, ali ne redovito, usp. *žicar*, *šibicar*. Osnovsko *z* smjenjuje se samo u *rogožar* 'torba od rogoza, ceker', inače ne, usp. *kozar*, *vozar*. Skup *sk* također se kadšto smjenjuje, npr. *trščar*, *guščar*, *pješčar*, kadšto ne, npr. *ljuskar*, *tiskar*, *pjeskar*, *ženskar*. Koliko se na temelju malo potvrda dade kazati, skup *zg* ne smjenjuje se, usp. *mazgar*, *tezgar*.

-ar-a šljunčara (šĺun-k-ar-a), potočara, knjižara, sušara (~ suh), pješčara, daščara, žičara (~ žica)

Pretpostavljamo palatalizaciju (za razliku od Babića 1986: §§ 365–9; 2002: §§ 365–9), a jotaciju sufiksom *-jar-a* samo iznimno, kod osnovskih *l n* (v. ovdje § 12). Smjena nije redovita, usp. *mljekara*, *pekara*, *kašikara* (vrsta ručne bombe, pozajmljeno iz srpskoga?), *lugara* 'posuda za pepeo, lug', *buhara* 'prostorija gdje ima buha, zatvor', *tiskara*. U *močvara* (~ mokar, močiti) smjenu bismo pretpostavili da nema umetnutoga *va* (Skok: s. v. *mökar* piše da je »možda prema *lokva*«). U *pecara* 'mjesto gdje se peče pečénje ili rakija' smjena je *k* → *c* (sibilarizacija, v. ovdje § 11).

-ar-ij-a sitničarija (sit-n-ic-ar-ij-a), tričarija, bokčarija, lončarija

Pretpostavljamo palatalizaciju, premda nema primjera u kojima bi ona bila nedvojbena, odnosno može se pretpostaviti pretpalataliziranost u motivirajućem leksemu (usp. *sitničar*, *tričav*, *bokče*, v. Babić 1986: §§ 684–9; 2002: §§ 684–9; Klajn 2003: § 1.54.6). O jotaciji i sufiksu *-jar-ij-a*, mislimo, također se može govoriti (v. ovdje § 12), ali prema osnovskomu *c* ipak pretpostavljamo *-ar-ij-a*, zbog svih onih riječi u kojima je taj sufiks neupitan, npr. *maštarija*, *slikarija*, *igrarija*, *drvenarija*, *krznarija*, *mularija*, *trpezarija*, *mesarija* ('posao s mesom', dakle ne mora imati veze s *mesárom*), *bezvezarija*, *govnarija*, *pizdarija*.

-ār-k-a klobučarka (klobuk-ar-k-a) (gljiva), lisičarka (gljiva), mjesečarka (biljka), jamičarka (zmija), lještarka (lěsk-ar-k-a) (ptica)

[177] »Obim palatalizacije, pre svega kad je reč o osnovama na *-k* i *-g*, nemoguće je precizno definisati« (Klajn 2003: § 1.19, s rezultatima analize M. Ančić-Obradović iz g. 1966.).

U sufiksu koji imamo u *košarka*, *hiljadarka* pretpostavljamo palatalizaciju (za razliku od Babića 1986: §§ 885, 882; 2002: §§ 885, 882), a jotaciju sufiksom *-jār-k-a* samo iznimno, kod osnovskih *l n* (v. ovdje § 12). Na temelju malo potvrda teško je reći smjenjuju li se osnovski *g h* (npr. *gluharka*), pa je tim zanimljivija posve pravilna smjena *sk* → *št* u *lještarka* (~ lijeska).

-av-a
-āv-k-a
-āv-n-īk-

Jedini bi kandidati za palatalizaciju bili riječi *država* i *služavka*, *(po)služav-nik*. Sufiksi složeni s imeničkim *-āv-* ili *-av-*[178] inače ne palataliziraju, usp. izrazito rijetke potvrde takvih sufikasa u *rukav*, *rukavica*, *nogavica*. Usp. dalje sufiks *-īn-če-* te ovdje § 12, imenički sufiks *-java-*.

-b-a narudžba (na-ruk-b-a), predodžba, svjedodžba, jednadžba, služba, tužba, družba (drug-b-a), izložba, uknjižba, dražba, zabilježba, predbilježba

Derivatološki će priručnici imenice sa *-b-a* motivirati glagolskim oblicima, u kojima je palatalizacija već provedena. Nama je stalo do morfemske raščlambe i do morfonološkog izvoda (v. ovdje § 1.1), pa ćemo pretpostaviti da se palatalizacija ispred *b* odvija neovisno. Realno potvrdivih primjera s korijenima podložnima palatalizaciji malo je, s korijenskima ili osnovskima *h z sk zg*, čini se, nema ih. Imenicu *zadužbina* (v. dalje sufiks *-b-in-a*) ne povezujemo s *duhom*, nego s *dušom*, pa će *ž* ispred *-b-a* nastati samo asimilacijom po zvučnosti prema *š* ili *š(t)*, kao u *družba* (← drušba ~ drug-b-a), *vježba* (← vješba ~ věš/t/-b-a), jednako kao *z* prema *s* ili *s(t)*, primjerice u *prozba* (← prosba ~ pros-b-a), *gozba* (← gosba ~ gos/t/-b-a). O osnovskome *c* možemo govoriti u *srdžba* (srd-c-b-a ~ *srce*, glagol je *srčiti se* 'ljutiti se, srditi se', s pravilnom palatalizacijom), *otadžbina* (v. dalje *-b-in-a*), a zastarjela, ali dobro potvrđena riječ *lidžba* 'vika, izvikivanje, proglas, aukcija' nije posve jasna postanja (v. ARj: s. v. *líčiti*, *līǵba*, drugo je *ličiti* ~ *lik*, *lice*). S pretpostavkom palataliziranja *k* ili *c* ispred *-b-a* lako bi se objasnilo i *č* u *promidžba* (pro-mik-b-a *ili* pro-mic-b-a), bez prizivanja prezentskog oblika (usp. *promičem*) ili analogije (usp. *predodžba*).

-b-en-īk- službenik (slug-b-en-ik-ø)

Sufiks složen od imeničkoga *-b-*, pridjevskoga *-en-* i imeničkoga *-ik-* ili *-ic-a*. V. gore *-b-a*.

-b-in-a tražbina (trag-b-in-a)

[178] V. o njima Maretić (1899: § 324k, m), Babić (1986: §§ 882, 1153; 2002: §§ 882, 1153).

Sufiks složen od imeničkoga *-b-* i imeničkoga *-in-a*. V. gore *-b-a*. Ovamo bi išla i normativno ne osobito prihvatljiva, a ni frekventna riječ *otadžbina*, koja bi prema hrvatskim morfonološkim pravilima mogla glasiti i *otadzbina*, *odzbina* (s jednačenjem po zvučnosti i ispadanjem *t*, v. ovdje §§ 2, 4) i *odžbina* (s palatalizacijom i ispadanjem *t*, v. ovdje § 4).

-c- jezičac (jezik-c-ø), lučac (luk-c-ø), stožac (stog-c-ø), tronožac, glavonožac, mnogobožac, rožac, lažac (lag-c-ø ~ lagati), krušac (kruh-c-ø), glušac, sušac 'suh vjetar', orašac 'kikiriki, muškatni orah', starčac (star-c-c-ø)

Budući da su morfonološki nevažne, zanemarujemo značenjske razlike i primjere donosimo objedinjeno. Smjena nije dosljedna, usp. *tukac*, *kukac*, *džukac*, *Šokac*, *bogac*, *glušac* i *gluhac* (v. npr. Maretić 1899: §§ 319b). Korijensko *z* ne smjenjuje se, usp. *brzac*, *obrazac*, *ženomrzac*, *kamenorezac*, ali prema *knez* bi vjerojatno bilo *knežac*. U *zvizgac* 'fijuk, pucanj bičem' smjene nema, u *voštac* ima; ARj (s. v.) *voštac* tumači kao uzvik ('pis!, šic!') i dovodi u vezu s prenesenim značenjem glagola *voštiti* (~ vosak) – 'tući, biti'. Usp. sufiks *-j-c-*, ovdje § 12.

-c-e[179] ošce (ok-c-e), lišce (lic-c-e), sunašce (sun-c-c-e), srdašce (srd-c-c-e), putašce (put-c-c-e)

Potvrde raritetne, samo za smjenu *k c*, s time da kod *k* imamo i *okce* i *ošce*. U *sunašce*, *srdašce*, *putašce* umetnuto je *postojano a* (v. ovdje § 6). O fisijskoj smjeni *č* → *š* (usp. *očce* → *otšce* → *ošce*, *ličce* → *litšce* → *lišce*) v. ovdje § 1.2 te Maretić (1899: §§ 41, 63f).

-če-, **-čet-** slušče (slug-če-ø), Vlašče (Vlah-če-ø)

Sufiks za mlado s malo nevojbenih potvrda, zanimljiv zbog zamršena odnosa sa sufiksom *-e-* (v. dalje), od kojega je reanalizom riječi što se dočinju na *če* vjerojatno i nastao (v. Maretić 1899: § 326d), naime zbog homonimije do koje dolazi kad se sufigiraju na imenice koje se dočinju na *k čk sk tk*, usp. *momče*, *djevojče*, *mače*, *pače*, *gušče* – teško je kazati je li tu riječ o *-če-* ili *-e-*. Budući da oba sufiksa palataliziraju, morfonološki je razluka dvaju sufikasa zapravo sporedna. Prema *mazga* Babić (1986: § 429; 2002: § 428 /*sic!*/) ima *mašče*, u izdanju iz g. 2002. dodano je »bez književne potvrde«. Oblik možemo objasniti redukcijom skupa *zg* i jednačenjem *zgče* → *zče* → *šče* (mazg-če-ø) ili redukcijom palatalizacijom dobivena skupa *žž*, odnosno *žžče* → *žče* → *šče* (mazg-če-ø). U skladu s pravilima palatalizacije očekivani su još oblici *mažde* te *maždže* (mazg-e-ø), što bi bilo u skladu s našom izvornogovorničkom intuicijom. ARj ima da je *mašče*

[179] Ne treba isključiti ni *t*-sklonidbu, pa sufiks može glasiti i *-c-e-ø*, *-c-et-a*.

(s. v. *màšče*) prema *maska* (= *mazga*) i da se »govori u jugozapadnijem krajevima«, a da je *maždže* (s. v. *màžǵe*) isto što i *mašče* i da se »govori u Crnoj Gori«.[180]

-čić- roščić (rog-čić-ø), vraščić, breščić, oraščić (orah-čić-ø), trbuščić, uzdaščić, mješčić, kneščić (knez-čić-ø)

Deminutivni sufiks, najvjerojatnije nastao reanalizom riječi sa sufiksom *-ić-* (v. dalje) poput *rač-ić* (rak-ić-ø) → *ra-čić*, pa proširen na *hljepčić*, *prozorčić* i sl.[181] Zato ga i ne treba tražiti u korijena na *k c*, na njih će doći *-ić-*. Ipak, Babić (1986: § 633; 2002: § 633) donosi primjere poput *bikčić*, *skokčić*, *poskokčić*, *trakčić* (sve iz ARj-a), bez smjene *k*. Pritom se potkrao zanimljiv tipfeler, u izdanju iz g. 2002. ispravljeno je – *poskokčić*, u izdanju iz g. 1986. stoji ovako – *poskočić*. Tipfeler navodimo stoga što pokazuje da je kod korijena i osnova na *k* (i *c*) nemoguće kazati je li riječ o sufiksu *-čić-* ili *-ić-*, moguće je samo ako *k* nije smijenjeno.

-e-, -et- unuče (unuk-e-ø), đače (đak-e-ø), momče (mom-k-e-ø), djevojče (~ djevojka), mače (~ mačka), pače (~ patka), luče (~ lutka), Vlaše (Vlah-e-ø), ptiče (ptic-e-ø), crnče (crn-c-e-ø ~ crnac), ljubimče (~ ljubimac), mladunče (~ mladunac), lisiče (~ lisica), gušče (gus-k-e-ø), uže (uz-e-ø)

Sufiks za malo i mlado, mladunče (usp. *tele*, *dijete*, *prase*, *jare*, *štene*, *ždrijebe*, *magare*, *zvijere*, *Ture*), zanimljiv zbog zamršena odnosa sa sufiksom *-če-* (v. gore).[182] U starih pozajmljenica ne mora značiti malo i mlado (usp. npr. *sirće*, *bure*, *đubre*, *dugme*, *ćebe*, *tane*, *tuce*), a ne znači ni u *jaje*, *uže*. Riječ *uže* išla bi ovamo i kao važna potvrda palatalizacije *z* (~ *uzao*, *uzak*, *sužanj*, *vezati* – v. npr. Skok: s. v. *vézati*).

-ēń-e vučenje (vuk-eń-e ~ vući, vuk-ø-ti), sječenje, pečenje, leženje (~ leći), striženje, vršenje (~ vrći, npr. o žitu)

Sufiks za glagolske imenice prema glagolima vrste I.4.[183] ARj (s. v.) bilježi potvrdu i za *moženje* (Dž. Držić). U glagolskim vrstama III. i IV. pretpostavljamo

[180] Uz obje riječi stoji poznata formulacija »samo u Vukovu rječniku«. Oblike spominje i Silić (1992: 269).

[181] V. o tome Maretić (1899: § 326f), Stevanović (1970 [1964]: §§ 607a–b).

[182] Babić (1986: §§ 428–47; 2002: §§ 428–47) sufiks *-e-* smatra neplodnim (v. § 447) i velikoj većini izvedenica pripisuje sufiks *-č-e-*. Slično Klajn (2003: §§ 1.34, 1.137). Malko drugačije Maretić (1899: §§ 326d, 328a). Inače, u srpskome su sufiksi plodniji, pa je ondje i više potvrda, usp. *sanduče*, *jastuče*, *kuče*, *zamorče* (v. Klajn: *ibid.*), kakve ćemo oblike u hrvatskome naći samo u supstandardu, štokavskome dijalektu, ili s ludičkom nijansom, kao »sos leva guvernalče, sos desna pištolče« u *Izvanbrodskome dnevniku* S. Novaka (1977).

[183] Sufiks se dade razložiti na svoje manje sastavnice, glagolski morf, morf za trpni pridjev i imeničko *j*: *-e-n-j-e*.

jotaciju sufiksom *-jēń-e* (v. ovdje § 12), ne palatalizaciju (kako stoji u Babića 1986: § 468; 2002: § 468).

-er- stožer (stog-er-ø)

Babić (1986: § 1157; 2002: § 1157) kao jedinu domaću riječ s tim sufiksom navodi *pleter*, koja je ujedno potvrda da nije riječ o eventualnoj jotaciji. Od onih s korijenom na velar Maretić (1899: § 331a), Matešić (s. v.), ARj (s. v.) imaju i *mlijéčer* 'mlječika (biljka)', *stožer* (~ stog). Primjera s korijenom na *h*, čini se, nema (*češer* je prema *česati*, upravo *češati*).

Kod pozajmljenoga sufiksa *-er-* smjene nema, usp. *cviker*, *spiker*, *panker*, *cuger*, *purger*, *štrajkbreher*, *švercer*, *pelcer*, *špricer*, *frizer*, *parizer*.[184]

-ērd-a ručerda (ruk-erd-a)

Sufiks dolazi samo još u riječi *gluperda*,[185] koja u mjeri u kojoj je moguće isključuje jotaciju.

-es- ušesa (uh-es-a), ušesima

Tzv. nejednakosložni oblik plurala imenice *uho*; o obliku *uši* v. gore imeničko fleksijsko *-i*. Oblik *očesa* prema *oko* danas bismo smatrali izrazito stilogenim.

-ēst- dražest (drag-est-ø)

Sufiks dolazi samo još u riječi *bolest*, koja u mjeri u kojoj je moguće isključuje jotaciju. »Riječ *dražest* nije u narodu poznata, a i u književnosti se nalazi tek od skora; Vukov i akademički rječnik je nemaju« (Maretić 1899: § 331g).

-et-in-a ručetina (ruk-et-in-a), šačetina, knjižetina, brežetina, guzičetina, puščetina
-et-in-a pačetina, ovčetina, zečetina, guščetina

Objedinjujemo dva različita sufiksa, uvećanički *-èt-in-a* (npr. *ovčètina*) i sufiks *-et-in-a*, sa značenjem 'meso, koža, krzno od X' (npr. *òvčetina*).[186] Korijenski *k g c sk zg* ne smjenjuju se dosljedno, osobito u novijih i augmentativnih riječi, usp. *šaketina*, *kacigetina*, *bocetina*, *kučketina*, *mačketina*, *ženskетina*, *mazgetina*.[187] Sufiks za 'meso, koža, krzno od X' nije baš plodan, pa nije lako reći bi li bilo više smjene u riječima s tim značenjem. U slengu postoji vulgarna

[184] Babić (*idem*) poistovjećuje *-er* u *pleter* i *-er* u *švercer*, što ne smatramo opravdanim. O izvorima sufiksa *-er* u posuđenica v. npr. Klajn (2003: § 2.14). Inače, Klajn u srpskome i ne nalazi »domaće« *-er*.

[185] Babić ju (1986: §§ 128, 1158; 2002: §§ 128, 1158) ne bilježi, kao ni Anić (1998), RHJ, HJR (22. VII. 2013). Ima ju Matešić (s. v.), a živa je u razgovornome jeziku, slengu (odakle i u pjesmi *Gluperde lutaju daleko* grupe *Azra* s početka 1980-ih).

[186] Slažemo se s opisima u Barić *et al.* (1995: §§ 956, 986) i Klajn (2003: § 1.50).

[187] Primjeri Babićevi (1986: §§ 805–8; 2002: §§ 805–8).

muška riječ *pičetina* 'žene' (~ píca),[188] dok bi uvećanica od *pìca* (*pizza*, vrsta jela) vjerojatno ipak bila *picetina*. Korijensko *h* u rijetkim primjerima poput *buhetina*, *muhetina* ne smjenjuje se. U Matešića (s. v.), doduše, nalazimo i *mješetina* (~ mijeh), za što ARj ima ne osobito uvjerljivu potvrdu. Međutim prema *trbuh* će ipak biti *trbušetina*.[189] Korijensko *z* ne smjenjuje se, usp. *frazètina*, *kozètina*, *kòzetina*.

-ētk- svršetak (s-vrh-etk-ø), završetak, dovršetak, produžetak (pro-dug-etk-ø)

Sufiks s tek nekoliko potvrda, uz nabrojene još *imetak*. Ako ne motiviramo glagolskom osnovom (kako npr. Babić 1986: §§ 295–6; 2002: §§ 295–6), možemo pretpostaviti palatalizaciju. Sufiks inače vjerojatno nastade poopćenjem iz imenica sa sufiksom *k* i trpnim oblikom u korijenu poput *početak*, *izuzetak*, *zadatak* (v. Skok: s. v. *-čēti*, *-ēt*), danas je osamostaljen poput primjerice *-ītk-* u *gubitak*, *zgoditak*, *primitak*, *boljitak* ili *-(ø)tk-* u *bitak*, *ovitak*.

-ev- stričevi (stric-ev-i), očevi, zečevi, kneževi

Sufiks tzv. duge množine imenica na *c* i imenice *knez*. Norma i uporaba kolebaju se i u preglašavanju (v. ovdje § 8), usp. *knezovi* ~ *kneževi*, i u smjeni, usp. *vicevi*, *herčevi*.

-ev-ić- stričević (stric-ev-ić-ø), ujčević, knežević

Sufiks složen od posvojnoga pridjevskoga *-ev-* (v. dalje) i umanjeničkoga imeničkoga *-ić-*. Malo primjera, ARj (s. v.) ima i *sunčević*. U prezimenima će biti *Starčević*, *Zečević*, *Kneževi*ć, ali i *Knezović*.

-ev-in-a očevina (o/t/-c-ev-in-a), ujčevina, zečevina, ovčevina, jazavčevina, srčevina 'sloj između srčike i bjeljike u presjeku drva', bjelančevina, kneževina

Sufiks složen od preglašenoga posvojnoga pridjevskoga *-ev-* (v. dalje) i imeničkoga *-in-a*. Morfonološki u izrazito zanimljivu i zamršenu odnosu sa sufiksom *-jev-in-a* (v. ovdje § 12).[190] Značenje mu je u širokom smislu ablativno, 'meso, koža, krzno od X, posjed od X' (djelomično odgovara sufiksu *-et-in-a*, v. gore). Sufiks zbog prijeglasa dolazi samo na osnovsko *c* (na *z* samo u *knez*), na korijenske nepalatale (tako i velare *k g h*) doći će nepreglašeni sufiks *-ov-in-a*, usp. *djedovina*, *banovina*, *bukovina*, *bazgovina*, *orahovina*, *ljeskovina*, tako i u *tekovina*. Matešić (s. v.) ima nešto malo primjera koji bi kazali da *-ev-in-a* palatalizira, npr. *ćurčevina* (~ *ćurka*), *pačevina* (~ *patka*), *guščevina* 'guščji gnoj' (~ *guska*), *štučevina* (~ *štuka*?), *graševina* (~ *grah*) (vrsta grožđa),[191] *tučevina* 'meso

[188] Čak i ARj (s. v.) iz Karadžićeva rječnika prenosi *pičetina* – augmentativ od *pica* 'cunnus'.

[189] *Google* je 22. VII. 2013. izbacio tri potvrde sa smjenom, nijednu bez smjene.

[190] Usp. i opis u Babić (1986: §§ 809–10, 2002: §§ 809–10).

[191] Usp. Skok (s. v. *grah*), HER (s. v. *grah*).

tuke' (~ *tuka*),[192] no oni bi se mogli promatrati i kao jotirani sufiksom *-jev-in-a*, kao i *tunjevina*, *kozjevina* (v. ovdje § 12).

-ic-a ručica (ruk-ic-a), rječica, kćerčica, djevojčica, šačica, biljčica, slamčica, očica (~ oko), nožica (nog-ic-a), knjižica, mušica (muh-ic-a), ušica (~ uho) (npr. igle), lješica (~ lijeha), bočica (boc-ic-a), uličica, ptičica, daščica (dask-ic-a), ljuščica (~ ljuska), koščica *i* koštica (~ kos/t/ka), pljoščica *i* pljoštica (~ pljoska), maždica *i* maždžica (~ mazga)

proročica (pro-rok-ic-a), hajdučica, gorčica (~ gorak), prečica (~ preko), božica (bog-ic-a), družica (~ drug), dražica (~ drag), sušica (suh-ic-a), siromašica, zečica (zec-ic-a)

Plodan sufiks, mnogo primjera, razdvojili smo ih u dvije načelne skupine, deminutivne i one ostale. Smjenjuju se korijenski ili osnovski *k g h c sk zg*, *c* dapače redovito, *z* se ne smjenjuje, usp. *suzica*, *ulizica*, (*vodene*) *kozice*. Mnogokad ne smjenjuju se ni *k g h sk zg*. Gramatike obično daju opsežne popise uvjeta neprovođenja smjene, najčešće je to u hipokoristika te u imenica u kojih se osnova dočinje skupovima *ck čk ćk tk zg* (v. npr. Babić 1986: §§ 511, 534–7; 2002: §§ 511, 534–7), usp. npr. *bakica*, *juhica*, *sekica*, *dekica*, *kokice* (jelo), *papigica*, *pjegica*, *kockica*, *mačkica*, *točkica*, *voćkica*, *četkica*, *lutkica*, *tetkica* 'homoseksualac', *tezgica*, frekventna riječ *kolegica*, a moguće su i dvojnosti poput *kćerčica* ~ *kćerkica*, *alčica* ~ *alkica*, *mušica* ~ *muhica*, *biljčica* ~ *biljkica*, *daščica* ~ *daskica*, *puščica* ~ *puškica*, *maždica* ~ *mazgica*, kadšto sa značenjskom, terminološkom ili stilskom polarizacijom, npr. *kvačica* ~ *kvakica*, *nožica* ~ *nogica*, *božica* ~ *bogica* (žensko prema *bogạc*, *bogec* 'siromah', također bez palatalizacije). Oblike poput *košćica*, *dašćica*, *maždica*, *težđica* (~ tezga) – nalazimo ih primjerice u Silića (1992: 267, 269) – možemo spomenuti, ali hotimice ih zanemarujemo jer umnogome otežavaju opis i formulaciju pravila palatalizacije, zapravo bi bili jedini u kojima bi se skupovi *sk zg* palatalizacijom (?) smjenjivali sa *ść źʒ́*, pa ih za razliku od Silića (*ibid.*) držimo nesustavnima (o *nesustavnim* promjenama v. ovdje § 1.5).

-ić- račić (rak-ić-ø), dječačić, momčić, unučić, đačić, brčić(i), batačić, jastučić, prslučić, klobučić, sandučić, Božić (Bog-ić-ø), vražić, kovčežić, grešić (grȅh-ić-ø), trbušić, siromašić, zečić (zec-ić-ø), lisičić, starčić, novčić, lančić, palčić, vrapčić, knežić (knez-ić-ø), sveščić (s-vez-k-ić), guščić (gus-k-ić-ø)

Vrlo plodan deminutivni sufiks, u morfonološki zanimljivu i zamršenu odnosu prema značenjski sličnim sufiksima *-čić-*, *-če-*, *-e-* (v. gore), osobito kod korijena što se dočinju na *k č c*, naime zbog palatalizacije su mogući homonimni oblici poput *bičić* (bič-ić-ø) i *bičić* (bik-ić-ø), *stolčić* (stol-c-ić-ø ~ *stolac*) i *stolčić*

[192] ARj (s. v.) nema *ćurčevina*, *pačevina*, *štučevina*; ima *graševina*, *guščevina* (»u Vukovu rječniku«), *tučevina* (homonim sa značenjem 'tučana roba' Šulekov je adekvat za njem. *Bronzenwaare*).

(stol-čić-ø ~ *stol*). Smjene neće biti primjerice u *dečkić*, *ručkić*, od korijena na *z* imamo ju u *knežić*, moguće u *vitežić* (i *vitezić*).[193]

-ij-a hajdučija (hajduk-ij-a), množija (~ mnog), patrijaršija, bokčija (~ bogac), hipičija (~ hipik), knežija, Knežija

Malo primjera sa smjenom, ali, zanimljivo, potvrđeni su korijeni na pet mogućih glasova (*k g h c z*, *množija* bilježi ARj: s. v.). Inače redovito bez smjene, usp. s pozajmljenim osnovama *parokija*, *parohija*, *etnologija*, *kirurgija*, *monarhija*, *oligarhija*, *Baskija* i sl.

-īk- jošik (joh-ik-ø ~ joha)

Babić (1986: § 720; 2002: § 720) veli da se u građi našao samo navedeni primjer za *h* → *š*. Matešić (s. v.) ipak bilježi – a ARj donosi potvrde – i za *gorčik*, *jabučik* (iz Šulekova rječnika) te *orašik* (zabilježio Ivšić u Orahovici). Korijeni na *z* ne smjenjuju se, usp. *brezik* (~ breza).

-ik-a mlječika (mlěk-ik-a), Tončika, vršika, jošika, srčika

Malo primjera, čini se da na *g* i nema, a *z* se vjerojatno ne bi smjenjivalo, usp. *Reza* ~ *Rezika*.

-il-o učilo (uk-il-o), sušilo, plašilo, strašilo

Imenice na *-(X)lo* prema glagolima IV. vrste, gdje je *X* jednak glagolskomu tematskomu morfu (sufiks bi se mogao razložiti na *-i-l-o*).

-im- poočim (po-ot-c-im-ø)

Najvjerojatnije jedini primjer s korijenom koji dolazi u obzir za palatalizaciju, sufiks ionako imamo samo u *bratim* (usp. *bratimiti se*), *pobratim*, *posestrima*, *pitom*(*ac*), *ljubim*(*ac*).[194]

-in- Turčin (Turk-in-ø)

Najvjerojatnije jedini primjer s korijenom koji dolazi u obzir za palatalizaciju.[195]

[193] Još primjera nesmjenjivanja velara v. u Babić (1986: §§ 602, 641; 2002: §§ 602, 641).

[194] V. npr. Babić (1986: § 1162; 2002: § 1162; u izdanju iz g. 1986. *poočima* nema, poslije je dodan), Klajn (2003: § 1.60). Sufiks je inače negdanji sufiks participa prezenta (medio-) -pasivnoga, koji se do danas sačuvao u pridjevima *pitom* (~ *pĭtati* 'hraniti'), *lakom* (~ *lakati*, stsl. *alъkati* 'biti gladan', usp. kajk. i čak. *lačan* 'gladan') (v. npr. Matasović 2008: § 357, str. 295–6; Jurišić 1992 [1944]: 170).

[195] Drugo je *-īn-*, koje se javlja u *Rusin*, *Gruzin*, što je zapravo preuzeto iz ruskoga (v. Klajn 2003: § 1.61.2).

-in-a jačina (jak-in-a), junačina, seljačina, paučina, gorčina, pomrčina, količina, poštenjačina, družina (drug-in-a), južina, lužina (~ lug), težina (teg-in-a ~ uteg, tegoba), množina, prašina (prah-in-a), površina, trbušina, mješina, tišina, mjesečina, jezičina, jarčina (jar-c-in-a ~ jarac), naivčina (~ naivac), šaljivčina (~ šaljivac), pučina (~ pucati, puknuti), viteżina (vitez-in-a), knežina, vriština (~ vrisak, vrijesak),[196] moždina (~ mozak, mozga)

Mnogo potvrda, zanemarujemo njihove značenjske razlike (augmentativnost ili neaugmentativnost). ARj (s. v.) i Babić (1986: § 774; 2002: § 774) od *rogoz* imaju i *rogožina* i *rogozina*, inače se *z* ne smjenjuje, usp. *obrazina*, *nizina*, *blizina*. Korijensko *k* smjenjuje se sa *c* u *nekolicina*, *tolicina* (v. ovdje § 11, usp. i Maretićevu opasku dalje uz sufiks *-īv-o*). Smjena kakvu imamo u *vriština* zaslužna je i za današnji sufiks *-štin-a* (npr. *lukavština*, *skupština*, *neimaština*), što je zapravo poopćen dočetak iz riječi koje su imale pridjevsko *-sk-* i imeničko *-in-a*, s pravilnom i očekivanom palatalizacijom (v. Maretić 1899: §§ 50, 355j).

-īn-če-, -īn-čet- služinče (slug-in-če-ø)

Najvjerojatnije jedini primjer, usp. gore sufiks *-av-a-*.

-in-j-āk- pačinjak (pa/t/k-in-j-ak-ø), ovčinjak, zečinjak, guščinjak

Sufiks složen od dvaju posvojnih *-in-* i *-j-* (v. dalje pridjevski *-in-*) te od imeničkoga *-āk-*. S korijenom na *h* Matešić (s. v.) i ARj (s. v.) bilježe *bušinjak*, a s korijenom na *c*, bez smjene, *mrcinjak* 'koji jede mrcinu, nevaljao i lijen čovjek, zemljište u Poljicima'.

-īn-stv-o majčinstvo (maj-k-in-stv-o), očinstvo

Sufiks složen od posvojnoga *-in-* i imeničkoga *-stv-*. Ni Babić (1986: §§ 947, 967; 2002: §§ 947, 967), ni Matešić, ni ARj ne bilježe *majčinstvo*, riječ danas običniju od *materinstvo* i posvjedočenu u rječnicima (v. Anić 1998: s. v.; RHJ: s. v.).

-īšt-e ročište (rok-išt-e), proročište, utočište, konačište (~ konak 'noćenje'), pribježište (pri-běg-išt-e), rožište, šparožište, ubožište, uzdušište, lubeničište, vodeničište

S korijenom na *h* Matešić (s. v.) bilježi *uzdušište*. Kod korijenskoga *z* smjene nema, usp. *nalazište*, *klizište*, *polazište*, *kukuruzište*. Korijensko *k* smjenjuje se sa *c* u *sjecište*, *stjecište*, *tecište* (v. ovdje § 11, usp. i Maretićevu opasku dalje uz sufiks *-īv-o*).

-īv-o sječivo (sěk-iv-o ~ sjeći, sěk-ø-ti)

[196] Također *vojština* (~ vojska), *voština* (~ vosak), *treština* (~ treska), usp. ARj (s. v.), Maretić (1899: § 338b).

Babić (1986: § 961; 2002: § 961) *sječivo* ne bilježi, možda zbog normativnih nastojanja koja nerijetko preporučuju *oštrica* (v. npr. Barić *et al.* 1999: s. v.). Korijensko *k* sufiks palatalizira još samo u također nestandardnome *sočivo* (Maretić 1899: § 341e; Skok: s. v. *sok*[2]), riječi standardnoj u obliku *sočivica* 'leća' (biljka, jelo). Korijensko *k* smjenjuje se sa *c* u *pecivo*, *tecivo* 'stečevina, tekovina' (v. ovdje § 11).[197] Bez smjene u *tkivo*, bilo palatalizacije (*/*t*/*čivo*) bilo sibilarizacije (*/*t*/*civo*). Primjera s korijenima na *g h c*, čini se, nema. Korijensko *z* ne smjenjuje se, usp. npr. *mazivo*, *vezivo*.

-k- tračak (trak-k-ø), oblačak, tučak (tuk-k-ø ~ tuk-ø-ti), hračak (hrak-k-ø ~ hrak-nu-ti), isječak, odsječak, poučak, sniježak (sněg-k-ø), briježak, parožak (pa-rog-k-ø), izložak, uložak, sastružak, vršak (vrh-k-ø), smiješak, prašak, grašak, dašak, sobičak (sob-ic-k-ø ~ sobica), curičak

Plodan sufiks. Valja ga razlikovati od sufikasa *-āk-* (npr. u *glùhāk ~ gluháka*, *čùdāk ~ čudáka*, *pròstāk ~ prostáka*) i *-jāk-* (koji jotira, npr. *Vìsočak*, *Zeničak*, komentar v. ovdje u § 12). Primjeri gdje se korijensko *c* ne bi smjenjivalo posve su iznimni, primjerice onomatopejsko-reduplikacijska riječ *cucak*, ako pretpostavimo da je sufiks *-k-*, te dijalektalno *natucak* (*natuč*, *natučak* 'žulj, jaje koje se za Uskrs razbija o drugo' – ARj: s. v.; Skok: s. v.). Korijensko *z* ne smjenjuje se, usp. *polazak*, *pronalazak*, *ogrizak*, *odrezak*, *navezak*, *svezak*.

-k-a ručka (ruk-k-a), značka (znak-k-a), točka *ili* tačka (~ taći, taknuti), tačke 'kolica, kariola' (~ teći, takati), Visočka (~ Visoko), raznoška (raz-nog-k-a), bilješka (bilěg-k-a), uška (uh-k-a), bjelouška, njuška, graška (~ grah), soška 'stalak za pušku' (~ soha 'račvasta grana'), greška (~ grijeh), kvočka (kvoc-k-a ~ kvocati), pička (~ pica), zvečka (~ zveket), srdačka (~ srce),[198] Jasenička (~ Jasenice), Zenička (~ Zenica)

Plodan sufiks.[199] Smjene nema u *kocka*, ali tu je ionako riječ o nesustavnoj promjeni (v. ovdje § 1.5).

-k-o plačko (plak-k-o ~ plakati), snješko (~ snijeg), druško (~ drug), praško 'peruška' (~ prah), dugouško, trbuško, sm(i)ješko 'emotikon' (~ smijeh)

Malo potvrda. U derivatološkim priručnicima kadšto se tumače drugačije (npr. *plač ~ plačko*, *prašina ~ praško*), ali nama je više stalo do morfske raščlambe

[197] »Sva je prilika, da su ove riječi s *c* načinjene u novija vremena, kad se već odavno nije osjećao zakon, prema kojemu ispred ovakoga *i* treba *k* da prelazi u *č*« (Maretić 1899: § 62a).

[198] Maretić (1899: § 346b) veli da je to »u čunku ona šiščica, što na njoj stoji cijev, od: *sr̀ce*, t. j. *srdьce*«.

[199] V. npr. Babić (1986: §§ 839–72; 2002: §§ 839–72). V. ondje i neobične smjene u etnicima poput *Lopud ~ Lopuća*, *Mljet ~ Mljećka* (moguća jotacija sa *-j-k-*, usp. ovdje § 12), *Vis ~ Viška*, *Gomilica ~ Gomiliška* i dr.

negoli do traženja tvorbene motivacije.[200] Korijensko *c* ne smjenjuje se u *bucko*, ali se *z* u *gricko* (griz-k-o) smjenjuje sa *c* (v. o tome ovdje § 1.5). Smjene *l* → *ĺ* / __ *k* u *debeljko* (v. Maretić 1899: § 81b) ili *t* → *ć* / __ *k* u *žućko* drugotne su, danas bi se mogle držati jotacijom sufiksom *-j-k-* (v. ovdje § 12).

-k-an- druškan (drug-k-an-ø)

Jedini primjer.

-k-iń-a uskočkinja (u-skok-k-iń-a),[201] Drveničkinja (~ Drvenik),[202] sluškinja (slug-k-iń-a), antropološkinja, Vikinškinja (~ Viking), Koreničkinja (~ Korenica), viteškinja

Sufiks složen od imeničkih *-k-* i *-iń-a*. Maretić (1899: §§ 339e, 346d) piše da je zapravo nastao poopćenjem dočetnoga *kinja* u imenica sa sufiksom *-iń-a* poput *zemljak-inja*, *Bošnjak-inja* i sl. Kako se vidi, sufiks *-ińa* ne palatalizira, usp. *Grkinja*, *Turkinja*, *vršnjakinja*, *prosjakinja*, *divljakinja*, *kneginja*, *boginja*, *boginje* (bolest), *gloginje*, *Vlahinja* i sl.

-luk- kukavičluk (kuk-av-ic-luk-ø), tvrdičluk (tvrd-ic-luk-ø), babičluk (bab-ic-luk-ø)

Obilježen sufiks, općenito malo hrvatskih potvrda. Jedini primjer palatalizacije sa *l*, smjenjuje se samo osnovsko *c*, ostali glasovi ne, koliko je na temelju potvrda moguće kazati, usp. *ortakluk*, *prostakluk*, *begluk*, *mahluk*.[203] Klajn se (2003: § 1.91) smjenu ne ustručava zvati palatalizacijom.

-n-ic-a jastučnica (jastuk-n-ic-a), sljepoočnica, ubožnica, smješnica 'komedija', mrtvačnica

Sufiks složen od pridjevskoga *-n-* i imeničkoga *-ic-a*. Navodimo tek ogledne primjere. Usp. dalje pridjevski sufiks *-n-*.

-n-īk- ručnik (ruk-n-ik-ø), pobočnik, uzročnik, količnik, supružnik, dužnik, prašnik, mjesečnik

Sufiks složen od pridjevskoga *-n-* i imeničkoga *-īk-*. Navodimo tek ogledne primjere. Usp. dalje pridjevski sufiks *-n-*.

-n-ōst- sočnost (sok-n-ost-ø), dužnost, grešnost, ličnost

[200] Uostalom, i imenicu *plač* raščlanjujemo na *plak-j-ø* (v. ovdje § 12, imenički sufiks *-j-*).

[201] Maretić (1899: § 346d) veli da je to 'djevojka, koja za momkom uskoči'.

[202] Više primjera imenica za stanovnike naseljenih mjesta donosi Babić (1986: §§ 894–900; 2002: §§ 894–900).

[203] V. Matešić (s. v.), Babić (1986: § 1170; 2002: § 1170), Anić (1998: s. v.), Klajn (2003: § 1.91).

Sufiks složen od pridjevskoga *-n-* i imeničkoga *-ōst-*. Navodimo tek ogledne primjere. Usp. dalje pridjevski sufiks *-n-*.

-n-stv-o čovječanstvo (čověk-n-stv-o), katoličanstvo, proročanstvo, svjedočanstvo, veličanstvo, visočanstvo, božanstvo, djevičanstvo, udovičanstvo

Sufiks složen od pridjevskoga palatalizirajućega *-n-* (v. dalje), s umetanjem *postojanog a* (v. o tome ovdje § 6), i imeničkoga *-stv-*.[204] Korijena na *g h z*, čini se, nema. Primjeri poput *sluganstvo*, *masnoguzanstvo* (v. Matešić: s. v.), bez smjene, i ne idu ovamo jer je u njima imeničko *-ān-* ili *-an-* (usp. npr. *velikan*, *zekan*, *dragan*, *macan*, *župan*, *tikvan*, *glupan*, *sirotan*, *gaćan*), ne pridjevsko *-n-*.

-ń- siječanj (sěk-ń-ø ~ sjeći, sěk-ø-ti), lužanj 'divlji luk, narcis' (~ lug),[205] nožanj (~ nog-a),[206] sušanj (~ suh, suh-i-ti), sežanj (~ seg-nu-ti)
režanj (~ rez-a-ti), svežanj (~ s-vez-a-ti), mužanj (~ muz-ø-ti?)[207]

Ne osobito plodan sufiks, imamo ga u nazivima mjeseci u godini, npr. *travanj*, *srpanj*, ili npr. u *bubanj*, *nakovanj*, *potporanj*. U mjeri u kojoj je sufigiran na korijene podatne za palatalizaciju – i u kojoj ga je sinkronijski moguće izdvojiti[208] – sufiks smjenjuje korijenske *k g h z*. Korijensko *k* smjenjuje se sa *c* u *pucanj*, *tucanj* 'zvekir, uskrsno jaje koje se tuca' (može se opisivati i prema glagolu, *pucati*, *tucati*, bez smjene, usp. ovdje § 11).

Ovamo bi išao i sufiks *-ń-e*, koji bez promjene imamo u *vrhnje* (**vršnje*).

Primjere sa smjenom korijenskoga *z* izdvojili smo. Naime ako kod sufiksa *-ń-a* govorimo o asimilaciji po mjestu tvorbe, usp. *prositi* ~ *prošnja*, *paziti* ~ *pažnja*, *musti* (muz-ø-ti) ~ *mužnja* (v. ovdje § 3), onda bi se unutar takva jednačenja opisivali i primjeri poput *režanj*, *svežanj*, *mužanj* (Gsg. *režnja*, *svežnja*, *mužnja*). Tada bi zanimljivo bilo to što oni *ž* (tada ne više *ź*) zadržavaju i u oblicima s umetnutim *a*, otprilike kao što Gpl. od *himba* glasi *himaba*, ne *hinaba*.

-ń-a potražnja (po-trag-ń-a), strižnja (strig-ń-a), težnja (teg-ń-a), plašnja (plah-ń-a)

Nije sigurno ima li osim navedenih primjera (v. Matešić: s. v.; Anić 1998: s. v.) još koji s velarom u korijenu. Derivatološki će ih priručnici ionako sve izvoditi iz glagolskih oblika, dakle s pretpostavljenom prethodnom palatalizacijom.

[204] Što je različito od imeničkoga *-jan-*(*in-*) i imeničkoga *-stv-*, primjerice u *pučanstvo*, *građanstvo*, *kršćanstvo*.

[205] Usp. ARj (s. v.), Maretić (1899: § 322m), Skok (s. v. *lug*[2]).

[206] Maretić (1899: § 322m) – 'opanak od kože s goveđih nogu', ARj (s. v.) – 'opanak od kože s goveđih nogu' (V. St. Karadžić), 'koža koja je govečetu bila oko noge'.

[207] Usp. Babić (1986: § 1151; 2002: § 1151), ARj nema.

[208] To je teško ili nemoguće primjerice u *oganj*, *viganj*, *gležanj*, *ražanj*, pa i *sužanj* (prvotno je značenje 's-vez-a-n-ik, sputan užetom'), usp. opise i etimologije npr. u Maretić (1899: § 322m), HER (s. v.).

-ńāk- stručnjak (struk-ńak-ø, struk-n-jāk-ø)

Naveli smo samo ogledni primjer i dvije moguće raščlambe, jednu koja podrazumijeva palatalizaciju sa *ń*, drugu koja podrazumijeva palatalizaciju sa *n* (v. dalje pridjevski sufiks *-n-*) i jotaciju *n+j*. Premda derivatološki priručnici nerijetko govore o odjelitu sufiksu *-ńāk-*, ostale smo primjere donijeli u okviru jotacije (v. ovdje § 12, sufiks *-jāk-*).

-ńav-a- tučnjava (tuk-ńav-a), tužnjava (tug-ńav-a)

Neplodan, ali važan sufiks (usp. gore *-ń-*, *-ńāk-*), općenito malo primjera (npr. *dernjava*, *jurnjava*, *žurnjava*).[209] O palatalizaciji *k g* možemo govoriti u *tučnjava*, *tužnjava*, o sibilarizaciji u *pucnjava* (v. ovdje § 11), dok u *kuknjava* (~ kukati) smjene nema.

-stv-o junaštvo (jun-ak-/s/tv-o), stanovništvo, pjesništvo, tajništvo, vlasništvo, momaštvo, dječaštvo, proroštvo, radništvo, đaštvo, iseljeništvo, divljaštvo, bezoštvo (bez-ok-/s/tv-o ~ bezočan), društvo (drug-/s/tv-o), mnoštvo, mnogoboštvo, uboštvo, siromaštvo (siromah-/s/tv-o), mladenaštvo (mlad-en-c-/s/tv-o), stvaralaštvo, podlaštvo, ulizištvo, kneštvo (knez-/s/tv-o), viteštvo

Smjene glasova *k g h c z* ispred sufiksa *-stv-o*, smatramo, najjednostavnije se dadu opisati palatalizacijom pošto početno *s-* iz sufiksa ispadne (dubinski uvijek pretpostavljamo sufiks *-stv-*, v. ovdje § 4). Smjene kao takve dobro su poznate.[210] Mi ćemo ih jednostavno smatrati vrstom palatalizacije: – Rezultat im je isti (smjene glasova *s š z ž* objašnjavaju se tada jednostavnim asimilacijskim pravilima i ispadanjem jednoga od dvaju konsonanata, v. ovdje §§ 2–4); – Pokazuje se da se plodni sufiksi koji počinju sa *s š* vladaju isto (v. dalje imenički *-štin-a*, pridjevski *-sk-i*); – To nije u neskladu s povijesnim opisima; – Opis pomoću palatalizacije operabilniji je, naučljiviji i upotrebljiviji pri tvorenju novih izvedenica. Smjene su redovite, beziznimne.[211] Rezultat palataliziranja *k c* jest *č*, koje se onda vlada kao dočetno *č* u *vrač ~ vraštvo* (vrač-/s/tv-o, *č* → *š* / __ *t*, v. o takvoj fisiji § 1.2). Smijenjeno *g* → *ž* asimilira se po zvučnosti u *š*, npr. *mnoštvo*. Umetnuto *a* (v. ovdje § 6) u imenicama koje ga imaju, nepostojano ili postojano, postaje postojano *a*, npr. *mladenac ~ mladenaštvo*. Izvod bi dakle bio ovakav:

[209] Usp. npr. Maretić (1899: § 350f), Babić (1986: § 1173; 2002: § 1173).

[210] Usp. npr. Babić (1986: § 931; 2002: § 931), Silić – Pranjković (2005: § 599), od starijih opisa – što se uvijek osvrću i na dijakroniju – klasičan je Maretićev (1899: § 355g).

[211] Imenica *bjekstvo*, u kojoj smjene nema, ne prolazi testove hrvatske normativnosti i sustavnosti, ali nalazimo ju. HJR (23. VII. 2013) donosi nekoliko potvrda za *bjekstvo* i *bjegstvo* od kraja 19. st. do danas, a riječ će se pojaviti i u razgovornome jeziku, ako ništa u ironičnim, ludičkim kontekstima (što potvrđuje i *Google*).

k	junak-(s)tv-o → junačtvo → junatštvo → juna(t)štvo → junaštvo
g	drug-(s)tv-o → družtvo → društvo
h	siromah-(s)tv-o → siromaštvo
c	podlac-(s)tv-o → podlačtvo → podlatštvo → podla(t)štvo → podlaštvo
z	vitez-(s)tv-o → viteztvo → viteštvo

Izvan riječi *knez*, *vitez* glas se *z* načelno neće palatalizirati, nego ćemo potencijalno imati primjerice *Englez* ~ *englestvo*, s asimilacijom po zvučnosti *z* ispred *stv* i ispadanjem *sstv* → *stv* (v. ovdje §§ 2, 4). Ako bi palatalizacije bilo, rezultat će biti *engleštvo*.

-štin-a Požeština (požeg-/š/tin-a ~ Požega), uboština, siromaština (siromah-/š/tin-a), ploština, mrtvaština (mrt-v-c-/š/tin-a),[212] amerikanština (~ Amerikanac), bosanština (~ Bosanac), bezobraština (ob-raz-/š/tin-a), engleština (~ Englez)

Pretpostavljamo da se sufiks vlada poput sufikasa *-stv-o* (v. gore) i *-sk-i* (v. dalje), odnosno da početno *š-* ispada (dubinski uvijek pretpostavljamo sufiks *-štin-*, v. ovdje § 4), a da potom *t* palatalizira glasove *k g h c z*. Doduše, za *k* nema potpuno uvjerljive hrvatske potvrde, ali pretpostavljamo isto, uostalom, ni za ostale glasove nema mnogo potvrda.[213] Rezultat palataliziranja *k c* jest *č*, koje se onda vlada kao dočetno *č* u *Poreč* ~ *Poreština* (*č* → *š* / __ *t*, odnosno kao današnje *tšt* → *št*, *dšt* → *št* u *Buzeština*, *hrvaština*, *sloboština*, *gospoština*, v. ovdje § 4). Opis se time, smatramo, pojednostavljuje, odnosno: – Uklapa se u pravilo palatalizacije i oslobađa nas nizanja osnovskih glasova koji se ispred *-štin-a* gube (tako npr. Babić 1986: § 814; 2002: § 814); – Usklađuje se s opisom drugih dvaju plodnih sufikasa koji počinju skupom *st* ili *sk*. Babić (*ibid.*) donosi i zanimljiv primjer *dostojevština* (~ Dostojevski), prema kojemu zaključujemo da se i *sk* ispred *-štin-a* vlada očekivano, upravo *sk* → *št* (*sk* + /š/*tina* → *šttina* → *ština*).[214] Smijenjeno *g* → *ž* asimilira se prema zvučnosti u *š*, npr. *uboština*. Umetnuto *a* (v. ovdje § 6) u imenicama koje ga imaju, nepostojano ili postojano, postaje postojano *a*, npr. *Bosanac* ~ *bosanština*. Izvod bi dakle bio ovakav:

k (?)	mom(a)k-(š)tin-a → momčtina → momtština → mom(t)ština → momština
g	Požeg-(š)tina-a → Požeztina → Požeština
h	siromah-(š)tin-a → siromaština
c	mrtvac-(š)tin-a → mrtvačtina → mrtvatština → mrtva(t)ština → mrtvaština
z	vitez-(š)tin-a → viteztina → viteština

[212] ARj (s. v.), zabilježio Stj. Ivšić.

[213] ARj (s. v.) donosi *momština* 'isto što i momčad, momčadija' (~ momak), s opaskom »govori se u timočko-lužničkom narječju u Srbiji«.

[214] Moglo bi se u tom primjeru govoriti i o sufiksu *-in-a* (v. gore), ali semantika imenice *dostojevština* ipak upućuje na *-štin-a*. Nijedan opis nije u suprotnosti s dijakronijskim (*-sk-* + *-in*, usp. Maretić 1899: §§ 50, 355j).

Smjenu *z* → *ž* imat ćemo i izvan riječi *knez*, *vitez*, usp. npr. *obraz* ~ *bezobraština*, *Englez* ~ *engleština*, *Francuz* ~ *francuština* (usp. i ovdje § 4).[215]

-ug-a crnčuga (crn-c-ug-a), lančuga

Nema drugih potvrda. Radi analogije s ostalim sufiksima s početnim *u-* (v. dalje) smjenu *c* → *č* držimo palatalizacijom, ne jotacijom (za razliku od *pepeljuga*, v. ovdje § 12, sufiks *-jug-a*), kako je opisano npr. u Maretića (1899: § 345g), Babića (1986: § 1168; 2002: § 1168).

-ūĺ-k- čovječuljak (čověk-uĺ-k-ø), momčuljak, brežuljak, prašuljak

Za razliku od Maretića (1899: §§ 345i, 358k, m) i Babića (1986: §§ 295–6; 2002: §§ 295–6) ne pretpostavljamo dva deminutivno-pejorativna sufiksa (*-jūĺ-k-* i *-ūĺ-k-*), nego samo *-ūĺ-k-*, koji sufiks palatalizira osnovsko *k g h c* (za *c* nema potvrda, ali vjerojatno bi bilo *ptica* ~ *ptičuljak*). To potvrđuju primjeri poput *visuljak*, *vrtuljak*, *crvuljak*, *smotuljak*, u kojima nema jotacije, kao i mnogi Maretićevi (*ibid.*) primjeri za sufiks *e*-vrste *-ūĺ-a*, npr. *pahulja*, *grdulja*, *jegulja*, *hodulje*, *mahnitulja*, *rosulja*, *vlasulja*, *cvjetulja*, *sivulja*, u kojima nema ni palatalizacije ni jotacije, kao što ih nema ni u sufiksu *a*-vrste *-ūĺ-*, npr. *dragulj*, *pahulj*.

-ur-a seljančura (sel-jan-k-ur-a), djevojčura, Cigančura, cigančura, lječura (~ lijek) (vrsta biljke),[216] pijančura (~ pijanac), ljuštura (~ ljuska)

Za razliku od Maretića (1899: §§ 345j, 358i) i Babića (1986: §§ 1168, 1178; 2002: §§ 1168, 1178) ne pretpostavljamo dva augmentativna sufiksa (*-jur-a* i *-ur-a*), nego samo *-ur-a*, koji sufiks palatalizira osnovsko *k c sk*.[217] To potvrđuju i ne osobito brojni primjeri poput *gadura* (~ gad), *babura* (~ baba) (vrsta krupnije paprike), u kojima nema jotacije. Koliko se prema etimološki jasnim potvrdama dade zaključiti, *g h* se ne smjenjuju, npr. *čahura*.

-ūr-d-a dlačurda (dlak-ur-d-a), ručurda, šačurda, nožurda, knjižurda

Za razliku od Maretića (1899: §§ 345k, 358k) i Babića (1986: §§ 1169, 1179; 2002: §§ 1169, 1179) ne pretpostavljamo dva augmentativna sufiksa (*-jūr-d-a* i *-ūr-d-a*), nego samo *-ūr-d-a*, koji sufiks palatalizira osnovsko *k g*. To potvrđuju primjeri poput *glavurda*, *kosurda*, *glasurda*, *balavurda*, u kojima nema jotacije. Za *h c* nema potvrda.

Od ostalih sufikasa sa *-ur-* ovaj se ističe dužinom na *ū*, ali ona je objašnjiva položajem u skupu VSC (*-ūrd-*), kao što je slučaj i kod sufiksa *-ūĺ-k-* (v. gore).

[215] Babić (1986: § 814; 2002: § 814) objašnjava ispadanjem *z* (upravo *g h d t č s š z ž*) ispred *-ština*.

[216] Usp. Skok (s. v. *lijek*).

[217] Babić inače (*ibid.*) posve nepotrebno poistovjećuje domaće *-ura* s pozajmljenim *-úra*, koje imamo u *agentura*, *advokatura*, *profesura*, *dresura* i sl.

-ur-in-a dlačurina (dlak-ur-in-a), brčurina, nožurina, knjižurina, mješurina (~ mijeh), ptičurina, daščurina (dask-ur-in-a), koščurina (kos/t/-k-ur-in-a)

Za razliku od Maretića (1899: §§ 345l, 358l) i Babića (1986: § 811; 2002: § 811) ne pretpostavljamo dva augmentativna sufiksa (*-jur-in-a* i *-ur-in-a*), nego samo *-ur-in-a*, koji sufiks palatalizira osnovsko *k g h c sk*. To potvrđuju ne tako malobrojni primjeri poput *travurina*, *zgradurina*, *vodurina*, *bradurina*, u kojima nema jotacije.[218] Prema *st* u *mast*, *bolest* bit će ne osobito očekivano *maščurina*, *boleščurina*.[219] Bez smjene je *sk* u *ženskurina* (zabilježeno u Babić 1986: *ibid.*), *h* u *smjehurina* (Barić *et al.* 1995: § 986).

-ur-lij-a dječurlija (dět-c-ur-lij-a), klinčurlija

Za razliku od Maretića (1899: §§ 345m) i Babića (1986: § 695; 2002: § 695) ne pretpostavljamo afektivni sufiks *-jur-lij-a*, nego *-ur-lij-a*, koji sufiks palatalizira osnovsko *c*, koliko se na temelju potvrda može reći.[220]

8. Pridjevski derivacijski sufiksi

-an-[221] brojčan (broj-k-an-ø), cinčan, novčan, palčan, živčan, brončan, pramčan, nepčan, sunčan, srčan, pješčan, daščan, trščan, puščan, sveščan, koščan, koštan (kos/t/-k-an-ø), moždan (mozg-an-ø)

Od onih podložnih smjeni potvrđene su samo osnove na *k c sk zg*. Babić (1986: § 1463; 2002: § 1463) veli da *-jani* dolazi na osnove sa *k c*, a *-ani* na ostale, ali potvrde to ne mogu dokazati. Silić – Pranjković (2005: § 646) imaju sufiks *-jani*, dakle jotaciju. Tako se međutim ne može objasniti *zvjezdani* (**zvježđani*), *žljezdani* (**žležđani*); o *grožđani* v. ovdje § 12, sufiks *-jan-*.

-ast- jabučast (jabuk-ast-ø), jezičast, pamučast, jastučast, bubrežast (bubreg-ast-ø), rožast, orašast (orah-ast-ø), trbušast, grašast, bobičast (bob-ic-ast-ø), ljubičast, žličast, mjesečast, ružičast, špičast, vitičast

Dostupni etimološki opisi sugeriraju da bi u navedenim primjerima bila riječ o jotaciji sufiksom *-jast-*, no više smo ih skloni smatrati palataliziranima.[222]

[218] Babić (*ibid.*) izrijekom veli da *-jurina* dolazi samo na osnove na *k g h c*, što je već samo po sebi jako neobično.

[219] Usp. i Klajn (2003: § 1.66.7) i ondje spomenut rad Stakić (1988).

[220] HJR (23. VII. 2013) donosi jednu potvrdu za *pačurlija*, što će biti prema *pače* (ne *patka*), nijednu za *klinčurlija*.

[221] Podrazumijeva i *-an-ø* i *-an-ī*. O značenjskim razlikama v. npr. Babić (1986: §§ 1563–4; 2002: §§ 1563–4). Usp. dalje i pridjevski sufiks *-n-*.

[222] V. npr. Maretić (1899: § 365c), Skok (s. v. *-as*, *-jast*). Usp. i ovdje § 12, sufiks *-jast*. Babić (1986: §§ 1653–9; 2002: §§ 1653–9) govori o smjenama glasova *k g h c l n*, ali morfonološku promjenu ne imenuje (rijetko to i čini). Klajn (2003: § 3.6) bez mnogo objašnjavanja razlikuje *-ast* s palatalizacijom i *-jast* s jotacijom.

Smjena osnovskih *h c* uglavnom je redovita, kod *c* javljaju se dublete poput *srčast* i *srcast*, *špičast* i *špicast*. Osnovsko *g* uglavnom se ne smjenjuje, usp. *pjegast*, *prugast*, *pirgast*, *sigast*, *vijugast*, *nogast*, *kvrgast* i *kvržast*. Osnovsko *k* smjenjuje se zapravo rijetko, usp. *okast* (npr. ključ), *trakast*, *zrakast*, *kockast*, *kljakast*, *čipkast*, *kukast*, *školjkast*, *valjkast*, *brežuljkast*, *točkast*, *zvrkast*, *kruškast*, *ćoškast* i sl. Osnovsko *z* ne smjenjuje se, usp. *lepezast*, *pekmezast*.

-at- koščat (kos/t/-k-at-ø), trbušat (trbuh-at-ø)

Smjena izuzetna, tek u navedenih primjera, eventualno još u *ušat* (uz *uhat*). Inače bez smjene, usp. *krakat*, *brkat*, *okat*, *rogat*, *nogat*, *srcat*, *guzat*, *bogat* (~ bog, Bog), *krcat* (posuđenica koja se tek naknadno kadšto identificira kao tvorenica). Usp. sufiks *-jat-*, ovdje § 12.

-av- jezičav (jezik-av-ø), jektičav (~ jektika 'sušica'), tričav (~ trica), kozičav, iskričav, bubuljičav, gagričav, grozničav, sitničav, sušičav, mušičav

Osnovsko *c* redovito se smjenjuje (osim kad se dade staviti u odnos prema glagolu, usp. *klecav*, *svjetlucav*, *mucav*, *jecav*, *pronicav*), *k* velikom većinom ne, usp. *dlakav*, *bodljikav*, *šupljikav*, *peckav*, *flekav*, osnovski ili korijenski *g h* – koliko se na temelju potvrda može reći – nikada, usp. *šugav*, *pjegav*, *ljigav*, *prgav*, *kvrgav*, *mlohav* (v. Skok: s. v. *mlak*), *ljohav* (ARj: s. v.), *z* također, usp. *klizav*, *sluzav*. Usp. sufiks *-jav-*, ovdje § 12.

-b-en- urudžben (u-ruk-b-en-ø), tražben (trag-b-en-ø), služben (slug-b-en-ø)

Sufiks složen od imeničkoga *-b-* (v. gore) i pridjevskoga *-en-*.

-en- pješčenjak (pěsk-en-jak-ø)

Imenica *pješčenjak* vrlo je zanimljiva, možda jedincata potvrda jer sufiks *-en-* načelno ne dolazi na osnove dočete glasovima podložnima palatalizaciji, na takve osnove dolazi sufiks *-an-* (v. gore), s kojim je *-en-* u gotovo komplementarnoj distribuciji (v. o tome Babić 1986: § 1566; 2002: § 1566). Pridjev *pješčen* ARj (s. v.), doduše, bilježi, ali u realnu suvremenome jeziku pridjev je samo *pješčan*. Usp. i jotaciju imeničkim sufiksom *-jāk-* (v. ovdje § 12), kao u *ledenjak*, *medenjak*, *jedrenjak*, *crkvenjak*, *oporbenjak* i sl.

-ev- stričev (stric-ev-ø), očev, piščev, sučev, starčev, mjesečev, prinčev, kurčev, Sunčev, knežev

Posvojni sufiks za imenice *a*-vrste. Zbog prijeglasa (v. ovdje § 8) dolazi na osnovsko *c* te na *z* u *knežev*, usp. *vitezov*, *uljezov*, *Francuzov*. Tako i u pridjevima proširenima sufiksom *-sk-*, npr. *prinčevski*, *kneževski*. U pridjeva načinjenih od apelativa smjena je redovita, u imena (prezimena) u osnovi izbjegavat će se

nepreglašenim sufiksom *-ov-*, ne izbjegavanjem smjene same, usp. npr. *Vrabecov* (!*Vrabčev*), *Zebecov*, *Kovačecov*, *Barentsov*, *Florschützov*.

-ij- visočiji (vis-ok-ij-i), krepčiji, žestočiji

Komparativni sufiks, redovito dolazi na kratke jednosložne te na dvosložne i višesložne pridjeve bez sufikasa *-k-*, *-ek-*, *-ok-* (npr. *sporiji*, *slabiji, vredniji*, *bogatiji*, *nesretniji*, *dosadniji*, *ravnodušniji*). U suvremenome jeziku u veoma ekspresivnoj uporabi – regionalno obilježenoj, arhaiziranoj, moguće ludičkoj – dolazi kadšto na pridjeve *visok*, *krepak*, *žestok*. Maretić (1899: § 232c) spominje još i *ljupčiji* (~ *ljubak*), *jednačiji* (~ *jednak*), danas nepotvrdive.[223]

-in- majčin (maj-k-in-ø), djevojčin, kraljičin, kamiličin, kolegičin, autoričin, Katičin, Desničin

Posvojni sufiks za imenice *e*-vrste. Osnovsko *c* uglavnom se smjenjuje, odnosno ne smjenjuje se u hipokorističnih imenica, npr. *bracin*, *bricin*, *macin*, *picin*, *Lucin*, te u razgovornim oblicima tipa *Danicin* (ime u osnovi), *prodavačicin* (izbjegavanje dočetka *-čičin*). Osnovsko *k* redovito se smjenjuje samo u *majčin*, kadšto u *djevojčin* i još nekoliko osnovskih imenica,[224] a tako i u pridjeva proširenih sufiksom *-j-*, npr. *očinji* 'očni', *dječinji*, prema osnovskomu *c*, te *-sk-*, npr. *majčinski*, *službinski*, *očinski*.[225] Inače se *k g h* ne smjenjuju, usp. npr. *bakin*, *tetkin*, *mladenkin*, *Zagorkin*, *agin*, *slugin*, *kolegin*, *Pepeljugin*, *snahin*, *maćehin*, *maćehinski*, *maćuhinski*, *snahinski*, *aginski*. Ipak, u novije doba imamo *bančin* (npr. kredit).

-it- očit (ok-it-ø), naočit, vječit, različit (~ razlika), naročit (~ rok)

Malo primjera, ali dosljedno sa smjenom, uglavnom s korijenskim *k*, rijetki su primjeri koji se mogu povezati sa *g c*, usp. *razložit* (raz-log-it-ø ~ raz-log-i-ti, usp. *razborit*), *izričit* (iz-ric-it-ø ~ iz-ric-a-ti). Primjera s korijenskim *h* nema, korijensko *z* ne smjenjuje se, usp. *izrazit*.

-k- težak (teg-k-ø ~ u-teg-ø, teg-ob-a, teg-in-a), nejačak, veličak, toličak, količak, uzačak

U svim potvrdama smjenjuje se *k*. Tako i u *dugačak*, *ludačak*, *punačak*, *sladačak*, u kojim se pridjevima već govori o sufiksu *-ač*(*a*)*k-* (v. Babić 1986: § 1693; 2002: § 1693; Klajn 2003: § 3.2.4). Bez smjene u *krhak*, *prhak*, *žuhak*, *nizak*, *blizak*, s promjenom još u *kršak*, *zvečak* (Matešić: s. v.). U pridjevu *lak* imamo

[223] HJR (23. VII. 2013) nema potvrde čak ni za *visočiji*, nama prihvatljiv ekspresivni oblik, koji se u razgovornome jeziku može čuti.

[224] Npr. *plavojka*, *svastika*, *vladika*, *banka* (v. npr. Babić 1986: § 1272; 2002: § 1272).

[225] Matešić (s. v.) bilježi i *družinski*, *knežinski*, što je prema *družina*, *knežina* 'okrug; kneževstvo' (v. ARj: s. v.).

zapravo *lag-k-ø* (usp. *lagan*, lag-n-ø), bez palatalizacije, ali s jednačenjem i ispadanjem *gk* → *kk* → *k* (v. npr. Maretić 1899: § 107a).

> **-Íiv-** plačljiv (plak-Íiv-ø), naučljiv, uočljiv, preporučljiv, izjednačljiv, brižljiv (brig-Íiv-ø), lažljiv (~ lag-a-ti), dostižljiv, postižljiv, rastežljiv, plašljiv (plah-Íiv-ø), ušljiv, podsmješljiv, strašljiv, mušljiv, bušljiv, unovčljiv (u-nov-c-Íiv-ø)

Zajedno s parnjakom *-jiv-* (v. ovdje § 12) veoma plodan sufiks, morfonološki neobično zanimljiv. Naime u nekoliko leksema sufiks uzrokuje smjenu korijenskih *k g h c*. Smjena se različito opisuje, bolje rečeno naziva – Babić (1986: § 1604; 2002: § 1604) govori jednostavno o smjeni (u okviru asimilacije po mjestu tvorbe kojoj su podvrgnuti *s z*, npr. *podnošljiv*, *pažljiv*),[226] Klajn pak (2003: § 3.14) i o jotaciji i o palatalizaciji (veli da za »palatalizaciju *k* i *g* nema sigurnih primera«). Pitanje ćemo ostaviti otvorenim, iznosimo samo nekoliko opaski koje idu uprilog tomu da je riječ o palatalizaciji: – Riječ je doista o smjeni koju je moguće utvrditi tek u nekoliko leksema i ne za sve velare (za *g* već postoji dvojba, za *k* se tvrdi da nema potvrde); – Smjena je rijetka, odnosno često do nje neće doći (usp. npr. *škakljiv*, *urokljiv*, *hrakljiv*, *dočekljiv*, *istegljiv*, *rastegljiv*, *rastezljiv*, *namigljiv*, *podrugljiv*, *pehljiv*, *tuhljiv*, *pronicljiv*); – Tumačenje uvelike ovisi o derivatološkome načelu, odnosno motivirajućoj riječi (pa će se primjerice *istegljiv* povezivati s II. glagolskom vrstom, *istezljiv* i *istežljiv* s V. vrstom, pridjevi tipa *ganutljiv* opisivat će se veoma različito – prema »okrnjenu« infinitivu ili prema imenici na *-će* s disimilacijom); – Smjena možda jest analoška, prema relativno veliku broju pridjeva na *-šljiv* i *-žljiv*; – Budući da je nama stalo do morfske raščlambe i da nam je motivacija drugotna,[227] možemo kazati da je tu riječ o nekoj vrsti neobične smjene velara ispred *Í*. Ako krenemo putem morfske raščlambe, onda u *plak-a-ti* ~ *plačljiv* imamo potvrdu i za *k* → *č*; – Ako to jest palatalizacija, onda bi to bio jedini slučaj palatalizacije ispred *Í*, kao što kod imeničkih sufikasa *-ń-*, *-ń-a*, *-ńav-a*, *-ńāk-* (v. gore) imamo jedine primjere – jednako tako dvojbene – palatalizacije ispred *ń* (npr. *siječanj*, *tučnjava*, *strižnja*, *račnjak*); – Ako ostanemo pri tomu da je riječ o asimilaciji po mjestu tvorbe, to je uz izvedenice tipa *siječanj*, *tučnjava*, *račnjak* jedini slučaj takve asimilacije velara ispred *Í ń*.

[226] Pričem valja podsjetiti da tradicionalni opisi hrvatskoga jednačenja po mjestu tvorbe – pod kojom se asimilacijom razumiju relativno raznorodne pojave – ne uključuju smjenu velara ispred *Í ń*, nego samo ispred *č* (usp. ovdje § 3).

[227] Leksemi *bolešljiv* i *boležljiv* (prema *bolest*, s neobičnom smjenom *bolešljiv* → *boležljiv*), *ljenjivac* (životinja), *pehljiv*, *urokljiv*, *tugaljiv* govore da motivirajuća riječ ne mora biti glagol, a veoma različita motivacija ovisno o glagolskoj vrsti (prezent, infinitiv, »okrnjeni« infinitiv – *plačljiv*, *podrugljiv*, *ganutljiv*) pokazuje da se u tumačenju postupa *ad hoc*, ovisno o fonetici pridjeva.

-n-[228] bučan (buk-n-ø), mračan, mučan, sočan, stručan, krvoločan, kratkoročan, tragičan, akustičan, kritičan, snažan (snag-n-ø), tužan, kužan (~ kuga), dužan, brižan, vlažan, ružan (rug-n-ø ~ rug-l-o, rug-ob-a), dvosložan, dostižan (do-stig-n-ø ~ do-stig-ø-ti), smiješan (směh-n-ø), grešan, nepresušan, siromašan, strašan, zališan, uspješan, živčan (živ-c-n-ø), konačan, polovičan, poslovičan, nepomičan, djelomičan (~ djelomice), mjestimičan (~ mjestimice), letimičan (~ letimice)

ručni (ruk-n-i), riječni, bočni, bračni, istočni, jabučni, mliječni, električni, mozaični, nožni (nog-n-i), knjižni, južni, kružni, bubrežni, tržni, krušni (kruh-n-i), trbušni, dišni, ušni, vršni, slušni, plošni, lični (lic-n-i), pšenični, granični, mjesečni, posljedični, bjelogorični

Mnogo potvrda. Pretpostavljamo palatalizaciju sa *n*, a umetanje *a* (v. ovdje § 6) dolazi nakon toga; u suprotnome je teško ili nemoguće objasniti zašto se palatalizacija pojavljuje u baš svim oblicima pridjeva (svim padežima svih rodova), a ne samo ondje gdje umetnutoga *a* ima (npr. Nsg. m. roda). Korijensko, odnosno osnovsko *z* ne smjenjuje se, usp. *bezvezan*, *mazan*, *oprezan*, *suzan*, *zarazan*, *grozan*, *vezni*, *klizni*, *željezni*, *kukuruzni*. U pozajmljenica je stanje različito, usp. *burleskan*, *groteskan*, *analogan*, *barokni*, *antikni*, *licencni*, *kvarcni*, ali sa smjenom u *tragičan*, *komičan*, *kritičan*, *mozaični*, *električni*, *bilančni* i sl. Proširen sufiksom *-at-* sufiks *-n-* imamo i u *rožnat* (rog-n-at-ø), što je jedina takva potvrda s velarom u korijenu.[229]

-ń- stražnji (s-trag-ń-i)

Jedini, ali važan primjer s korijenom podložnim palatalizaciji, pridjev *tobožnji* povezujemo ipak s frazemom *to bože*, ne s *bogom*. Klajn se (2003: § 3.22) ne ustručava kazati da je u *stražnji* riječ o palatalizaciji, Babić (1986: § 1487; § 1487) smjenu ne komentira, piše samo o jednačenju *s* po mjestu tvorbe (npr. *danas* ~ *današnji*, *Uskrs* ~ *uskršnji*, v. ovdje § 3) te o ispadanju jednoga od dvaju *n*-ova (npr. *izvan* ~ *izvanji*, *izvanjski*).

-sk-ī pučki (puk-/s/k-i), junački, otočki, gotički (~ gotika), laički (~ laik), krčki (~ Krk), grčki (~ Grk), vraški (vrag-/s/k-i), paški (~ Pag), patološki (~ patolog/ija/), dopinški (~ doping), vikinški (~ Viking), siromaški (siromah-/s/k-i), češki (~ Čeh), pečuški (~ Pečuh), bolnički (bol-n-ic-/s/k-i), dionički (~ dionica), latinički (~ latinica), rački (~ Rac), bistrički (~ Bistrica), viteški (vitez-sk-i), kolovoški, pariški, efeški (~ Efez), asiški (~ Assisi [asizi]), damaški (~ Damask), sutješki (~ Sutjeska)

[228] Podrazumijeva i *-n-ø* i *-n-ī*. Morfonološki između *-n-ø* (npr. *buka* ~ *bučan*) i *-n-ī* (npr. *bok* ~ *bočni*) razlike nema, pa donosimo objedinjeno. Usp. gore i pridjevski sufiks *-an-*.

[229] Matešić (s. v.) bilježi nepotvrdivo *dušičnat* (~ dušik?), što hrvatski rječnici ne bilježe, HJR nema (23. VII. 2013), ima u *Pravopisu* MH-MS.

Promjene do kojih dolazi na granici korijena i sufiksa *-sk-* različito se opisuju, ponajčešće kao popisi ne osobito sustavnih i bezimenih alternacija. Opis je tim teži što u ktetika – a oni čine nezanemariv dio pridjeva sa *-sk-* – često imamo posla s utjecajem lokalnih ostvaraja koje je nemoguće svesti na dosljedna pravila. Držimo da se opis izrazito pojednostavljuje ako se pretpostavi palatalizacija sa *k*, uz prethodno ispadanje početnoga *s-* (dubinski uvijek pretpostavljamo sufiks *-sk-*, v. ovdje § 4). Kod sufiksa *-sk-* ništa posebno ne bi smjelo biti dvojbeno, ako kod *t* u imeničkim sufiksima *-stv-o* i *-štin-a* jest (v. gore), jer to nipošto ne bi bio jedini slučaj palatalizacije ispred *k*. Naglašavamo da smjena ispred *-sk-* uopće ne zahtijeva dijakronijski opis, premda je, naravno, korisno znati da je ispred sufiksa »tu nekad bio neki meki poluglas«. S dijakronijskim objašnjenjem pridjev *čikaški* (čikag-sk-i ~ Chicago) pripadao bi sferi analogije, koju držimo manje dobrim deskriptivnim rješenjem, a u preskriptivnome smislu i pri izvođenju novih riječi neupotrebljivim.

Smjena velara redovita je. Smjena *c* redovita je u imenica na *-ic-a*, manje redovita u drugih, rjeđih.[230] Smjena *z* pojavljuje se u pojedinim vrlo frekventnim pridjevima poput *viteški*, *pariški*, ali mnogo je i pridjeva bez smjene, npr. *engleski*, *francuski*, *sueski*, *kineski*, *peloponeski*, *mitraljeski*, *čerkeski*.[231] Ono malo potvrda što nam je na raspolaganju upućuje na očekivanu smjenu *sk* → *šk* (usp. *damaški*, *sutješki*, tako bi vjerojatno bilo i *Aljaska* ~ *aljaški*), upravo *sk*(*s*)*k* → *štk* → *š*(*t*)*k* → *šk*, s ispadanjem *t* (v. ovdje § 4), kao u *Gradište* ~ *gradiški*, *Bukurešt* ~ *bukureški*. Alternanta *ž*, dobivena smjenom glasova *g z*, zbog asimilacije po zvučnosti (v. ovdje § 2) uvijek će se realizirati kao *š* (usp. npr. *vraški*, *viteški*). Izvod bi dakle bio ovakav:

k	puk-(s)k-i → pučki
g	vrag-(s)k-i → vražki → vraški
h	Čeh-(s)k-i → češki
c	Rac-(s)k-i → rački
z	vitez-(s)k-i → viteški → viteški

Smjena *z* → *ž* izvan riječi *knez*, *vitez* kod ovoga je sufiksa česta, pa o palatalizaciji možemo govoriti i u *kolovoz* ~ *kolovoški*, *Pariz* ~ *pariški*, *Peloponez* ~ *peloponeški*, *Toulouse* [tuluz] ~ *tuluški*, *Efez* ~ *efeški* i sl. U suprotnome govorimo

[230] Ankete koje svake akademske godine provedemo sa studentima ne pokazuju neku veliku dosljednost u izvođenju pridjeva od *Rac*, *Auschwitz*, što želi reći da nipošto nije sigurno da su oni *racki*, *aušvicki*, naprotiv.

[231] Ankete među govornicima ni tu nisu jednoznačne (s pridjevima načinjenima od primjerice *porez*, *markiz*, *Tunguzija*, *Peloponez*, *Toulouse*, *Irokez*, *buržoazija*), odnosno oblike pridjeva na *-ški* govornici često ne smatraju pogrešnima (pogotovo ako su im »novi«, ako su načinjeni *ad hoc* od imenice od koje inače pridjeva nema). Utjecaj česta dočetka *-ški* očito je dovoljno jak da se on javlja i iza vokala. U pridjevima od primjerice NDH (en-de-ha), *hindu*, *bantu*, *Bordeaux*, *Tripoli*, *Zimbabve*, *Levallois*, *menza* govornici mu naginju čak i više nego dočetku *-ski* (neki od pridjeva prema tim imenicama jedino su sa *-ški* i potvrđeni).

o asimilaciji po zvučnosti *z* ispred *sk* i ispadanju *ssk* → *sk* (v. ovdje §§ 2, 4), npr. *Francuz* ~ *francuski* (← *Francuz-ski*).

9. Priložni derivacijski sufiksi

-e inače (~ inako), pače (~ pak)

-icē ničice (nik-ice ~ nik-ø-ti, nik-nu-ti, nic-a-ti), malčice (mal-k-ice ~ malko), pješice (pěh-ice)[232]

-kē mučke (muk-ke), objeručke (obě-ruk-ke), naopačke (na-opak-ke), poprečke (po-prek-ke), natraške (na-trag-ke), četveronoške (četver-o-noġ-ke), potrbuške (po-trbuh-ke), pješke (pěh-ke)

10. Spojnik[233]

-e- očevid (ok-e-vid-ø), očevidac (ok-e-vid-c-ø), očevidan (ok-e-vid-n-ø), druželjubiv (drug-e-ĺub-iv-ø)

-i- očigledan (ok-i-gled-n-ø)

O imperativnim složenicama poput *trčilaža*, *tužibaba* v. gore glagolski imperativni sufiks *-i-* u vrstama III.2 i IV.

Napomene

Rekosmo u uvodu poglavlja da je i metodološki i praktičan problem u pristupu palatalizaciji smjenjivanje glasa *z*, a u §§ 1.3–4 da glasovnim promjenama podliježu naravni, prirodni razredi glasova. (I uvjetujući glasovi skloni su tomu da čine prirodne razrede, a to se u hrvatskoj palatalizaciji – kako smo ju ovdje opisali – nipošto ne može reći.)[234] Velari *k g h* doista čine prirodan razred, a tom razredu dijakronijski je blizak i glas *c*, često postao od ***k*. Međutim palatalizaciji očito u nekoliko slučajeva podliježe i *z*, koji s *k g h* ne čini prirodan razred, naprotiv čini ga sa *s š ž*, koji glasovi podliježu drugim pravilima, primjerice *s z* podliježu jednačenju po mjestu tvorbe (v. ovdje § 3), i to upravo ispred istih onih glasova za koje ovdje držimo da uvjetuju palatalizaciju, primjerice *č ĺ ń*. Stoga *iste* promjene – smjene istih glasova, pod utjecajem istih glasova, s istim rezultatom – držimo *različitim* promjenama, odnosno nazivamo različitim imenom.

Palatalizaciju *z* prije svega imamo u oblicima i izvedenicama riječi *knez* ~ *vitez*, npr. Vsg. *viteže*, *kneže*, čak i *markiz* ~ *markiže*, Npl. *kneževi*, imenicama

[232] Usp. psl. ***pěxъ* 'pješak' (HER s. v. *pješačiti*; Skok: s. v. *pješak*) te razgovorni oblik *pjehe* (zanimljivo, nije *pješe*, a moglo bi biti, kao što je *inače*, *pače*).

[233] O teorijskoj zanimljivosti spojnika koji palataliziraju v. Mihaljević (1991b: poglavlje 10).

[234] Kod uvjetujućih konsonanata mogli smo pretpostaviti prethodeći dubinski *poluglas* (nazovimo tako neku dubinsku činjenicu koja površinski ne bi bila čujna, a uvjetovala bi smjenu), ali to nam se nije činilo potrebnim (usp. ovdje *Napomene* u § 1.5).

viteštvo, *kneštvo*, *knežija*, pridjevu *viteški*. Povijesna gramatika objašnjavat će to time što je u njih *z* postalo od **ʒ (***kъnędzь*, ***vitędzь*). Sinkronijski je to slabo upotrebljiv podatak, odnosno bio bi upotrebljiv kad palatalizaciju *z* ne bismo imali i prema *rogoz* (npr. *rogožar*), *bliz* (npr. *približiti*, *zbližiti*). Budući da je riječ o na prste prebrojivim potvrdama, *z* nismo uključivali u *Pravila*, ali smjene u navedenim riječima i njihovim oblicima smatramo palatalizacijom. Ostale smjene glasa *z* ispred *č ĺ ń* smatramo jednačenjem po mjestu tvorbe (v. ovdje § 3) ili jotacijom (v. ovdje § 12), npr. *obraz ~ obraščić*, *paziti ~ pažljiv*, *paziti ~ pažnja*, *mlaz ~ mlažnjak*, *kukuruz ~ kukuružnjak*, a tako je vjerojatno bolje opisivati i *rezati ~ režanj*, *musti* (muz-ø-ti) *~ mužanj*, *vezati ~ svežanj*, *uže*, *sužanj*. A to opet nadalje znači – rješenje s kojim nismo osobito zadovoljni, ali odabrano je kao srednje – da primjerice u *knez ~ kneščić* imamo palatalizaciju, a u *obraščić* da nemamo, da u *viteština* imamo palatalizaciju, a da u *engleština* nemamo, da u *svežanj* imamo *moguću* palatalizaciju (jer nije *svezanj ~ svežnja*), a da u *pažnja*, *vožnja* nemamo.

11. SIBILARIZACIJA

Sibilarizacija je promjena velara *k g h* u dentalne sibilante ili piskavce *c z s*.[235] U hrvatskome dvije su takve promjene, jedna regresivna (v. *Pravilo 1*), jedna progresivna (v. *Pravilo 2*). Kao i *jotacija* (v. ovdje § 12) dvije sibilarizacije podvrste su *palatalizacije* u širem smislu (v. ovdje § 1.5), pa ih tradicionalno zovemo *drugom* i *trećom palatalizacijom*.[236] Obje hrvatske sibilarizacije vrlo su ograničene, *prva* s više iznimaka nego pravila, *druga* s vrlo ograničenim kontekstima u kojima se pojavljuje – ponajviše se tiče glagola vrstâ V.1 i V.2 koji stoje u odnosu prema glagolima vrstâ I.4 i II. s korijenom koji se dočinje na velar.[237]

Pravilo 1: **{k, g, h} → {c, z, s} / __ +i**

Riječima: Glasovi *k g h* u odgovarajućoj morfološkoj okolini mijenjaju se ispred *i* u *c z s*.

Pravilo 2: **{k, g, h} → {c, z, s} / {i, e, ě, u, ŗ} __ +a**

Riječima: Glasovi *k g h* u odgovarajućoj morfološkoj okolini mijenjaju se ispred *a* u *c z s* ako je ispred njih jedan od ovih glasova: *i e ě u ŗ*.[238]

[235] *Sibilantnost* ili *šuštavost*, slušno zamjetljiv visok šum, zajednička je *popratna* artikulacijska odlika hrvatskih glasova *c č ć ʒ ʒ́ s š z ž*, koji se onda zovu *sibilantima* ili *šuštavcima*. Među njima su *c z s* dentali, ostali su postalveolari i palatali. Dentalne, zubne šuštavce zovemo *piskavcima* (v. o tome Jelaska 2004: 58–9).

[236] *Prva palatalizacija* jest hrvatska *palatalizacija* u užem smislu (v. ovdje § 10).

[237] Inače kronološki, dijakronijski, *druga* sibilarizacija starija je od *prve*. *Druga* sibilarizacija neko je vrijeme nestala bila iz sinkronijskih poglavlja hrvatskih gramatika (u Barić *et al.* /1995/ obrađena je u dijakronijskome dijelu, §§ 2072–4), kao *treća palatalizacija* »oživljena« je u Silić – Pranjković (2005: § 99).

[238] Jednostavnosti radi jat (*ě*) u pravilu zovemo *glasom*.

Okoline (1)

1. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti I.4

-i- reci (rek-i-ø ~ reći, rek-ø-ti), vuci, peci, teci, lezi (leg-ø-ti ~ leći), pomozi (po-mog-i-ø ~ pomoći, po-mog-ø-ti), vrzi (vrg-i-ø ~ vrći, vrg-ø-ti 'staviti'), strizi (strig-i-ø ~ strići), ožezi (o-žeg-i-ø ~ ožeći), vrsi (vrh-i-ø ~ vrh-ø-ti 'vrći, vršiti žito')

Imperativ svih lica koja sintetički imperativ imaju. Od oblika *ožezi* realno je daleko redovitiji *ožeži*, oblik *ožezi*, koliko god »pravilan«, u realnome je jeziku obilježen.[239] Tako i u složenicama s imperativnim prvim dijelom, primjerice:[240]

vucibatina, sjecikesa, strizibuba, svrzimantija, svrzibrada, pecikoza, lezihljebović 'lijenčina, gotovan', tecikuća 'domaćin, *pater familias*'

-ijāh- vucijah (vuk-ijah-ø), pecijah, strizijah, vrsijah

Imperfekt svih lica. Dakako, ako je sufiks *-āh-*, npr. *vučah*, onda palatalizacija (v. ovdje § 10).

2. Imenički fleksijski sufiksi

-i, -ima junak ~ junaci ~ junacima, vuk ~ vuci ~ vucima, razlog ~ razlozi ~ razlozima, pastuh ~ pastusi ~ pastusima, orah ~ orasi ~ orasima

klupko ~ klupcima *i* klupkima, blago ~ blazima *i* blagima, ruho ~ rusima *i* ruhima

Oblici NDVLIpl. *a*-vrste m. roda te DLIpl. *a*-vrste sr. roda. Sibilarizirani oblici imenica sr. roda ponešto su obilježeniji od nesibilariziranih.

-i majka ~ majci, ruka ~ ruci, noga ~ nozi, svrha ~ svrsi

vladika ~ vladici *i* vladiki

Oblici DLsg. *e*-vrste ž. roda i m. roda. Imenice m. roda *e*-vrste koje bi podlijegale pravilu izrazito su rijetke, same po sebi, a ako ih ima, često su hipokoristične (npr. *striko*, *ujko*, *prika*), ili imena (npr. *Đuka*, *Luka*, *Duka*, *Finka*, *Viduka*, *Knego*, *Čaruga*, *Varga*, *Gliha*, *Miha*), ili pozajmljenice (npr. *kolega*), a takve se alomorfizaciji opiru (v. dalje *Napomene 1*), pa su u sibilariziranu obliku izrazito obilježene i pripadaju jezičnom ludizmu.

[239] V. o tome i u Maretića (1899: § 259b), osobito u drugom izdanju, gdje dodaje da se »može gdješto čuti i u narodu *žeži*, *užeži* mjesto pravilnoga *-zi*« (1931: § 259b).

[240] Pojedini primjeri crpeni su iz Maretić (1899: § 129b), Mihaljević (1991b: poglavlje 10). Babić (1986: §§ 1210–4; 2002: §§ 1210–4) piše da u *užgi-* sibilarizacije nema; jedino što baš i nema složenice koja bi imala takav prvi dio, nema je ni u Babića (*ibid.*), a ni u ARj-u.

3. Imenički derivacijski sufiksi

-in-a nekolicina (~ nekolik), tolicina (~ tolik)

-išt-e sjecište (~ sjeći, sěk-ø-ti), stjecište (~ stjeći), tecište ('što se teče' – ARj: s. v.)

-iv-o pecivo (pek-iv-o), tecivo (tek-iv-o)

Do sibilarizacije zapravo dolazi tek u navedenim leksemima,[241] a u nekima može doći do palatalizacije (v. ovdje § 10), usp. *količina*, *množina*, *proročište*, *utočište*, *sječivo*.

Smjene *k* → *c* ispred sufiksa *-izm-*, kao u *katolik* ~ *katolicizam*, *skeptik* ~ *skepticizam*, svojevrsna su sibilarizacija u internacionalizmima (v. ovdje § 15). Ako je u osnovi ime, do smjene ne dolazi, usp. *petrarkizam*, *kafkizam*, *trockizam*.

4. Pridjevski fleksijski sufiksi

-i, -īh, -ima jednak ~ jednaci ~ jednacih ~ jednacima, velik ~ velici, mnog ~ mnozi, dug ~ duzi

Sibilarizacija u pluralu pridjeva m. roda regionalna je i vrlo obilježena, u standardu može biti ludička, ali ne više od toga.

5. Pridjevski derivacijski sufiksi

-iv- neizreciv, neporeciv

Pridjevi s korijenima glagola vrste I.4, na koje inače dolazi i sufiks *-ĺiv-*, npr. u pridjevu *rastegljiv* ili *rastežljiv*.

Napomene (1)

Promjeni u *Pravilu 1* u dijelu koji se tiče imeničke fleksije više je iznimaka nego potvrda. Budući da su gramatike iscrpno već popisale i opisale slučajeve u kojima se promjena najčešće ne provodi, navest ćemo tek nekoliko primjera.[242] Promjena se najčešće ne provodi – što ne znači da se ne smije provoditi i da u tom »najčešće« nema mnogih odstupanja – u imenica kojih osnova završava konsonantskim skupom, u hipokoristicima, u imenima, u toponimima (osobito onima iz neštokavskih krajeva), u etnonimima i u pozajmljenicama:

[241] Maretić (1899: § 62a) piše: »Sva je prilika, da su ove riječi s *c* načinjene u novija vremena, kad se već odavno nije osjećao zakon, po kojemu ispred ovakoga *i* treba *k* da prelazi u *č*.«

[242] Opsežan opis provođenja i neprovođenja sibilarizacije v. npr. u Težak – Babić (2007: §§ 587–9, 676–87, 712–20).

kocki, packi, kvočki, mućki, kopački, policajki, tramvajki, farizejki, gimnazijalki, profesionalki, srednjoškolki, bogomoljki, astronomki, brodolomki, fizičarki, uličarki, čakavki
baki, seki
Alki, Branki, Dinki, Dubravki, Ljerki, Ranki, Tonki, Zdenki, Zrinki
Amerikanki, Slovenki, Zagrepčanki, Splićanki, Primorki
drogi, deki, psihi, sinegdohi

Ali jednako tako: *kćerki* i *kćerci*, *njuški* i *njušci*, *kruški* i *krušci*, *sjemenki* i *sjemenci*, *staklenki* i *staklenci*, *polnoćki* i *polnoćci*, *igrački* i *igračci*, *točki* i *točci*, *voćki* i *voćci*, *zagonetki* i *zagone(t)ci*, *bitki* i *bi(t)ci*, *nećaki* i *nećaci*, *rođaki* i *rođaci*, *simultanki* i *simultanci*, *ligi* i *lizi*, *banki* i *banci*, *epohi* i *eposi*, *humoreski* i *humoresci*, *Pepeljugi* i *Pepeljuzi*, *Moniki* i *Monici*, *Veroniki* i *Veronici*, *Aljaski* i *Aljasci*, odnosno isključivo sa smjenom *Africi*, *Americi*, *Rijeci*, *Lici* i sl.

dečki, cucki
striki, ujki, priki, zeki
Luki, Đuki, Čarugi, Knegi, Glihi
Balogi, Piceki, Debeljuhi, Novaki (toponim), Čehi (toponim), Baski (etnonim)
bronhi (plural)
kolegi

Ali jednako tako: *mački* i *mačci*, *petki* i *pe(t)ci*, *svetki* i *sve(t)ci*, *Česi* (etnonim), *Slovaci*, *Poljaci*, *monasi*, *flamingi* i *flaminzi* i sl., dapače u novijim pozajmljenicama na *-ing* bit će isključivo *kastinzi*, *pilinzi* (oblici na *-ngi* bit će ludički).

Okoline (2)

1. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti V.1

-a- klecati (klek-a-ti ~ klek-nu-ti), mrcati (mrk-a-ti ~ mrk-nu-ti), mucati (muk-a-ti ~ /u-/muk-nu-ti), picati *ili* pjecati 'peći (npr. o rakiji)' (pik-a-ti *ili* pĕk-a-ti ~ pek-ø-ti), presijecati (pre-sĕk-a-ti ~ pre-sĕk-ø-ti), pucati (puk-a-ti ~ puk-ø-ti, puk-nu-ti), rasijecati (raz-sĕk-a-ti ~ raz-sĕk-ø-ti), tucati (tuk-a-ti ~ tuk-ø-ti, tuk-nu-ti)

Kako u infinitivu tako pretpostavljamo da do iste promjene dolazi i u ostalim sintetičkim oblicima, u prezentu ispred sufiksa **-ā-** (npr. *mucam*, muk-a-m, *mucaju*, muk-a-u),[243] imperfektu ispred **-āh-** (npr. *mucah*, *pucah*), aoristu ispred **-ah-** (npr. *zamucah*, *zapucah*), glagolskome pridjevu radnome ispred **-a-** i trpnome ispred **-ā-** (npr. *pucao*, *pucan*, *tucao*, *tucan*), glagolskome prilogu sadašnjemu ispred **-ajū-** i prošlome ispred **-āv-** (npr. *pucajući*, *zapucavši*), imperativu ispred **-āj-** (npr. *ne mucaj*, *ne pucaj*).

[243] Ispred *-jē-* i *-ø-* u vrsti V.2 (npr. *dišem*, dih-je-m, *dišu*, dih-ø-ju) pretpostavljamo jotaciju (v. ovdje § 12).

Ovamo se još može dodati glagol *vucarati* (vuk-ar-a-ti ~ vuk-ø-ti), sa sufiksom *-ar-a-*.[244]

Smjene *k* → *c* ispred sufiksa *-ir-a-*, kao u *muzika* ~ *muzicirati* (muzik-ir-a--ti), *lokacija* ~ *locirati*, *sektor* ~ *secirati*, *provokacija* ~ *provocirati*, *falsifikat* ~ *falsificirati*, *komplikacija* ~ *komplicirati*, svojevrsna su sibilarizacija u internacionalizmima (v. ovdje § 15).

2. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti V.2

-a- disati (dih-a-ti ~ /u-/dah-nu-ti), udisati (u-dih-a-ti ~ u-dah-nu-ti), dizati (dig-a-ti ~ dig-ø-ti, dig-nu-ti), klicati (klik-a-ti ~ klik-nu-ti), micati (mik-a-ti ~ mak-nu-ti), izmicati (iz-mik-a-ti ~ iz-mak-nu-ti), nicati (nik-a-ti ~ nik-ø-ti), prezati (preg-a-ti ~ preg-nu-ti), ricati (rik-a-ti ~ rek-ø-ti), sezati (seg-a-ti ~ /do-/seg-ø-ti, /do-/seg-nu-ti), stezati (s-teg-a-ti ~ s-teg-nu-ti), stizati (stig-a-ti ~ stig-ø-ti), strizati (strig-a-ti ~ strig-ø-ti), natezati (na-teg-a-ti ~ na-teg-nu-ti), ticati (tik-a-ti ~ tak-ø-ti, tak-nu-ti), pretjecati (pre-těk-a-ti ~ pre-tek-ø-ti), trzati (trg-a-ti ~ trg-nu-ti), istrzati (iz-trg-a-ti ~ iz-trg-nu-ti), užizati (u-žig-a-ti ~ u-žeg-ø-ti)

Kako u infinitivu tako pretpostavljamo da do iste promjene dolazi i u imperfektu ispred **-āh-** (npr. *disah*, *stezah*), glagolskome pridjevu radnome ispred **-a-** i trpnome ispred **-ā-** (npr. *micao*, *mican*, *stezao*, *stezan*), glagolskome prilogu prošlome ispred **-āv-**, ako se od navedenih nesvršenih glagola može oblikovati (npr. *stezavši*).

Napomene (2)

Promjena u *Pravilu 2* vrlo je ograničena i uvjetovana glagolskom vrstom, zapravo se dadu pobrojiti glagoli u kojima do nje dolazi, usp. npr. bez promjene:

lijegati (*lijezati, lěg-a-ti ~ leg-ø-ti), vikati (*vicati, vik-a-ti ~ vik-nu-ti), rikati, urlikati, trgati, kuhati, kihati

premda s druge strane uz *koračati* (jotacija, v. ovdje § 12) imamo i obilježeno (»pjesnički«) *koracati*, što bi bila sibilarizacija.

U pojedinim neglagolskim leksemima također nalazimo smjene koje bi se mogle podvesti pod jednu od sibilarizacija, ali tada s proširenim pravilima:

pecar ‘koji peče (rakiju, ražanj)’, pecara ‘zgrada u kojoj se peče (rakija, ražanj)’
utjecaj, otkucaj, poticaj, stjecaj[245]
pucanj, tucanj, pucnjava[246]
stezaljka, naricaljka

[244] Jedini primjer s korijenom na velar; i inače ih je veoma malo, npr. *mlatarati*, *luparati* (v. Babić 1986: § 1838; 2002: § 1838).

[245] Usp. ovdje *Jotaciju* (§ 12, sufiks *-jāj-*).

[246] Ali ipak *siječanj*, *tučnjava* (v. ovdje § 10, sufiksi *-ń-*, *-ńav-a*).

klecav, mucav, jecav, pronicav[247]
tezulja 'vaga' (B. Šulek)[248]
ovolicki, tolicki, ovolicni, tolicni[249]

U mnogima od njih imamo dakle moguću sibilarizaciju, međutim vjerojatno ih je elegantnije povezivati s predsibilariziranim glagolskim korijenom. Tako i u glagola poput *sjeckati* (sěc-k-a-ti, *ne* sěk-k-a-ti), *peckati* (pec-k-a-ti, *ne* pek-k-a-ti), *tuckati* (tuc-k-a-ti, *ne* tuk-k-a-ti), *zveckati* (zvec-k-a-ti, *ne* zvek-k-a-ti), *zamuckivati* (za-muc-k-iva-ti, *ne* za-muk-k-iva-ti), kao što je to i u glagolskih deminutivnih *k*-sufikasa s predjotiranim korijenom.[250]

Dijakronijski mnogošta je u hrvatskome rezultat progresivne sibilarizacije, primjerice *c*-ovi u sufiksima *-c-*, *-c-e*, *-īc-*, *-ic-a*, *-icē* ili u pojedinim leksemima:[251]

starac, lovac, ovca, sr(d)ce, sunce, vjetric, djevica, vučica, tamnica, kradomice
lice, mjesec, zec, knez, vitez, staza

ali sinkronijski dostaje da ju prepoznamo u glagolâ, za koje i u sinkroniji lako nalazimo usporednice s kojima ih možemo staviti u opreku.

[247] Usp. ovdje *Palatalizaciju* (§ 10, sufiks *-av-*).

[248] Inače bez promjene ispred *-uĺ-*, usp. *pobjegulja*, *jegulja*, *smukulja*, *pahulja* (v. i Maretić 1899: § 357).

[249] Usp. i prilog *lazno* (lag-n-o), dakle sa sufiksom *-n-*, koji se dan-danas normalno rabi u krajevima ozaljskome i čakavskima, primjerice u *ni mi lazno* 'nemam vremena' ili poimeničeno u *lazno* 'slobodno vrijeme, *otium*', *nimam lazno* 'nemam vremena' (v. o tome i u Skok: s. v. *lȁk*[2]).

[250] V. ovdje § 12, sufiks *-k-īva-* glagolske vrste VI.

[251] V. npr. Jurišić (1992 [1944]: 101–2; 1992 [1948]: 28–32), Mihaljević (2002: 162–6), Matasović (2008: § 146–8), Barić *et al.* (1995: § 2074).

12. JOTACIJA

Jotacija je izrazito složena morfološki i fonološki uvjetovana glasovna promjena, pa zahtijeva nekoliko uvodnih napomena. Njima ćemo ujedno i iznimno u ovome poglavlju pokušati nadomjestiti opis pravila riječima.

Prvo, jotacijom ćemo u hrvatskome smatrati svaku onu promjenu koja je uzrokovana glasom *j* (*jota*, prema grč. *i*), bila riječ o fonemu *j* ili o prvome dijelu jata, *ě* [je]. Time ćemo ju ujedno razlikovati od palatalizacije jer u širem smislu i jotacija je palatalizacija (v. ovdje § 1.5).

Drugo, različiti se hrvatski *j*-ovi, odnosno *j*-ovi iz različitih sufikasa vladaju veoma različito, pa su i promjene uzrokovane glasom *j* zapravo veoma raznorodne. Tu ima fuzije, stapanja konsonanata i konsonantskih skupova s glasom *j* (v. *Pravila 1a–b*, npr. *jak* ~ *jači*, *mlad* ~ *mlađi*, *gust* ~ *gušći*), ima asimilacije, jednačenja *k g h c sk zg* ispred *j* u *č ž š č šč žž* (v. *Pravila 2a–b*, npr. *vuk* ~ *vučji*, *bog* ~ *božji*, *guska* ~ *guščji*), ima epenteze, umetanja *l* između labijala i *j*, pa potom fuzije *l* i *j* (v. *Pravilo 3*, npr. *glup* ~ *gluplji*, *grob* ~ *groblje*, *uloviti* ~ *ulovljen*).[252]

Treće, fuzijska jotacija glasova *l n* može biti uzrokovana glasom *j* i jatom, *ě* [je], te je osim na granici R+S ima i unutar korijena, a one uvjetovane glasom *j* u pozajmljenicama i na granici P+R. Jatom je fuzijska jotacija uvjetovana obavezno ako je *ě* kratak, neobavezno ako je *ě* dug (v. *Pravilo 1c*). Tako je na granici R+S u glagola vrste III.1 (npr. *voljeti* [voĺeti], *crvenjeti* /*se*/ [crveńeti]) te unutar korijena riječi (npr. *ljeto* [ĺeto], *ljepota* [ĺepota], *Njemica* [ńemica], *mlijeko* [mĺēko] ili [mljēko], *slijepac* [sĺēpac] ili [sljēpac], *Nijemac* [ńēmac] ili [njēmac]). U pozajmljenicama neobaveznu fuzijsku jotaciju sa *j* imamo na

[252] Posebno valja svrnuti pozornost na različita tumačenja promjena do kojih dolazi pri dodiru labijala i *j* (v. dalje *Napomene*).

granicama P+R i R+S (v. *Pravilo 1d*, npr. *injekcija* [ińekcija] ili [injekcija], *garsonijera* [garsońēra] ili [garsonjēra]).

Prema tomu što se može odvijati unutar korijena te na granici P+R jotacija se izrazito razlikuje od palatalizacije i sibilarizacije, do kojih u suvremenome hrvatskom dolazi samo na granici R+S (v. ovdje §§ 10, 11).

U opisu *Okolina* donijet ćemo primjere za morfološki uvjetovanu jotaciju (tj. *Pravila 1a–b*, *Pravila 2a–b*, *Pravilo 3* te *Pravilo 1c*, koliko se ono tiče glagola vrste III.1), više primjera za fonološki uvjetovanu jotaciju (tj. *Pravila 1c–d*) v. u *Napomenama*. Ondje također više i o alternacijama konsonantskih skupova u *Pravilu 1b* i *Pravilu 2b*.

Pravilo 1a: **{k, g, h, c, z, s, t, d, l, n}+j → {č, ž, š, č, ž, š, ć, ʒ́, ĺ, ń}**

Pravilo 1b: **{st, št, zd, žd}+j → {št *ili* ść, št *ili* ść, žd *ili* ʒ́ʒ́, žd *ili* ʒ́ʒ́}**

{sk, šk}+j → {št *ili* ść *ili* šč, šk *ili* ść *ili* šč}

Pravilo 1c: **{l, n}ě → {ĺe, ńe}**

Pravilo 1d:[253] **{l, n}∓j → {ĺ, ń}**

Pravilu 1b priključili bismo jotaciju još dviju vrsta konsonantskih skupova. Prvo, fuziju skupova *sl sn zl zn*: *{sl, sn, zl, zn}+j → {śĺ, śń, źĺ, źń}* (v. ovdje *Napomene*). Drugo, fuziju izrazito rijetka konsonantskoga skupa *ht*: *ht+j → ść* (imamo ga u glagolima *drhtati ~ dršćem* i *dahtati ~ dašćem* ili *dahćem*).

Pravilo 2a: **{k, g, h, c} → {č, ž, š, č} / __ +j**

Pravilo 2b: **{sk, zg} → {šč, žʒ́} / __ +j**

Pravilo 3: **ø → l / {p, b, m, v, f} __ +j**

Pravilo 1a: **l+j → ĺ**

Pravilo 3 može se tumačiti i zapisati i ovako: *{p, b, m, v, f}+j → {pĺ, bĺ, mĺ, vĺ, fĺ}*. Odnosno još kraće: $C_{[+\text{labijalni}]}+j \rightarrow C_{[+\text{labijalni}]}ĺ$. O jednom posve drugačijem tumačenju v. *Napomene*.

Okoline

1. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti I.

-jē-, -jū- šaljem (šal-je-m)... šalju (šal-ju-ø), žanjem... žanju, penjem... penju, meljem... melju, koljem... kolju, naiđem... naiđu

[253] Simbol ∓ prigodno nam ovdje znači '= ili +', odnosno granice P+R i R+S.

Prezent svih lica. Okupili smo tu glagole koji se tradicionalno svrstavaju u vrste I.5, I.6, V.3 i VII. Svima njima u prezentu se te – ovisno o obliku – aoristu, imperfektu i imperativu dade izlučiti jotirajući sufiks.[254] Tako primjerice **-jeh**, **-je-** ili **-joh-**, **-je-** u aoristu (npr. *požnjeh*, *prođoh*), **-jāh-** u imperfektu (npr. *žnjah*, *iđah*), **-ji-** u imperativu (npr. *šalji*, *prođi*). Ovamo bi išao i glagol *htjeti* (htě-ø-ti) ~ *hoću* (hot-ju-ø) ~ *hoćeš* (hot-je-š) ~ 3. lice pl. *hoće* (hot-je-ø) ~ ipf. *hoćah* (hot-jah-ø).[255] Prefigirani glagoli tipa *naići*, *izići* jotaciju imaju i u infinitivu (v. ovdje § 13).

2. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti III.1

-ě- voljeti (vol-ě-ti), boljeti, željeti, odoljeti, ?veljeti, crnjeti se (crn-ě-ti), crvenjeti se, bjesnjeti

Infinitiv glagola s korijenskima *l n*. U govornikâ koji ne jotiraju to je izrazita, čujna, prepoznatljiva govorna osobina (npr. izgovor [voljeti]). Kod ostalih korijenskih glasova u standardnome hrvatskom promjene nema (*ě* ne jotira ništa osim *l n*), usp. *vidjeti* (vid-ě-ti), *žudjeti*, *vrijedjeti*, *bdjeti* (bd-ě-ti ~ bd-i-m), *letjeti*, *vrtjeti*, *visjeti*, *trpjeti*, *živjeti*, *plavjeti se*, *pregrmjeti*, niti jatovsko *j* ispada iza *r*, usp. *gorjeti* (gor-ě-ti).

-ěh-, -ě- preboljeh (pre-bol-ěh-ø), prebolje (pre-bol-ě-ø)... prebolješe, pocrnjeh (po-crn-ěh-ø), pocrnje (po-crn-ě-ø)... pocrnješe

Aorist svih lica glagola s korijenskima *l n*. Kod ostalih korijenskih glasova promjene nema, npr. *uvidjeh*, *preletjeh*, *zavrtjeh*, *doživjeh*, *pretrpjeh*, *pregrmjeh*.

-ěv(ši) preboljevši (pre-bol-ěv/ši/), pocrnjevši (po-crn-ěv/ši/)

Glagolski prilog prošli glagola s korijenskima *l n*. Kod ostalih korijenskih glasova promjene nema, npr. *uvidjevši*, *preletjevši*, *zavrtjevši*, *doživjevši*, *pretrpjevši*, *pregrmjevši*.

-jāh- voljah (vol-jah-ø), voljaše... voljahu, veljah, žuđah, življah, bđah, vrćah, bješnjah

Imperfekt svih lica.

[254] Silić – Pranjković (2005) sve te glagole svrstavaju u I. vrstu (što držimo dobrom odlukom, sve su to glagoli s prijevojem, v. ovdje § 14), ali pretpostavljaju prezentsko *-e-*, s korijenima *žanj-*, *melj-*, *kolj-*, *šalj-*, *iđ-*. Također, naša se raščlamba oblika 3. lica pl. razlikuje od ondje iznesene, nama je *-ø* fleksijski, ne tematski sufiks (o glagolskim vrstama i raščlambi glagola v. ovdje § 1.5).

[255] Korijen *hot* imamo npr. u imenici *pohota*, prilozima *hote*, *nehote*, *hotimice*, *nehotice*, pridjevu *dobrohotan*.

-je- voljen (vol-je-n-ø), željen, viđen, žuđen, doživljen

Glagolski pridjev trpni (usp. dalje isti sufiks u IV. vrsti).

-jū- viđu (vid-ju-ø), volju, velju

Prezent 1. lica sg. tek nekoliko glagola, izrazito regionalno, stilistički, arhaično obilježen, u suvremenu jeziku s mogućom ludičkom notom. Jedini glagoli u kojima je takav sufiks neutralan jesu *htjeti* (htě-ø-ti) ~ *hoću* (hot-ju-ø) i *moći* (mog-ø-ti) ~ *mogu* (mog-u-ø) (v. gore vrstu I.), jedini koji ga još može imati jest *moliti* ~ *molim* (v. dalje vrstu IV.).

U glagolskoj vrsti III.2 u svim oblicima prepoznajemo palatalizaciju (v. ovdje § 10).

3. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti IV.

-jāh- moljah (mol-jah-ø), moljaše... moljahu, gonjah (gon-jah-ø), zvonjah, javljah, pamćah, brođah, vođah, mišljah, vožah, globljah, bražđah, prošah (pros-jah-ø)

Imperfekt svih lica.

-je- moljen (mol-je-n-ø), voljen, željen, hinjen, gonjen, zacrnjen, pamćen, usmrćen, rođen, zaleđen, bačen, ukočen,[256] nošen, pokošen, isprošen, povišen, orošen, vožen, razmažen, zapažen, blažen, kupljen, ljubljen, zarobljen, globljen, uporabljen, slomljen, omamljen, javljen, doživljen, zaplavljen, zašarafljen (za-šaraf-je-n-ø), potrefljen (po-tref-je-n-ø ~ potrefiti), oprošten, korišten, kršten, ostrašćen, zamišljen, pritiješnjen, kažnjen (kazn-je-n-ø ~ kazniti), ispižđen (iz-pizd-je-n-ø ~ ispizditi)

Glagolski pridjev trpni (usp. gore isti sufiks u vrsti III.1). Smjena je veoma dosljedna i s mnogo potvrda, tek je prema *-posliti* particip *-poslen* (-posl-e-n-ø), npr. *uposlen*, *zaposlen*, što se može tumačiti i kao pridjevski sufiks *-en-* (-posl--en-ø),[257] ali zato jedan glagol vrste I. ima *-je-*, prema *-rasti* (-rast-ø-ti) glagolski je pridjev trpni *-rašten* (-rast-je-n-ø), ne *-rasten* (-rast-e-n-ø, kao *meten*, *pleten*), npr. *srašten*, *zarašten*.[258]

[256] Glagol *kočiti* prema starijemu je *kolčiti*, dakle u osnovi je *kolac* (HER: s. v.).

[257] Kao npr. u *besposlen*, *malen*, *drven*, *leden*, *šaren*, *vatren*, *iskren*, *voden*, *staklen*, *limen*, *rumen*, *srebren*, *puten*, *crkven*, *paklen*, *smislen*, *besmislen*, *bezazlen*, *pismen*, *glazben*, *svilen*, *krpen*, *društven*, *borben*, *dvojben*, *pomirben*, *obramben*, *stamben*, *hranidben*, *ženstven*, *znanstven*, *jedinstven*, *tajanstven*, *dostojanstven* i sl.

[258] Inače u glagola I. vrste imamo *-e-* (i palatalizaciju ako je riječ o korijenskima *k g h*, v. ovdje § 10), premda će se analogijom prema IV. vrsti često javljati oblici poput *potresti* ~ *potrešen*, *donijeti* ~ *donešen*, *nagristi* ~ *nagrižen* (norma takvu analogiju ne prihvaća, preporučljivije je *potresen*, *donesen*, *nagrizen*). U *zagrižen* imamo značenjski pomak – 'zadrt, gorljiv'.

Ako je u korijenu velar, također pretpostavljamo jotaciju, premda će u infinitivu biti palatalizacija (v. ovdje § 10), usp. *muka* ~ *mučiti* (muk-i-ti) ~ *mučen* (muk-je-n-ø), *nauk* ~ *naučiti* ~ *naučen*, *krug* ~ *okružiti* ~ *okružen*, *mnogi* ~ *množiti* ~ *množen*, *suh* ~ *sušiti* ~ *sušen*, *prah* ~ *prašiti* ~ *prašen*.[259] Tako i u korijena koji se dočinju konsonantskim skupovima, usp. *ljuska* ~ *ljuštiti* (ĺusk-i-ti) ~ *oljušten* (o-ĺusk-je-n-ø), *vosak* ~ *voštiti* ~ *vošten*, *tisak* ~ *tištiti* ~ *potišten*, *tijesak* ~ *tiještiti* ~ *tiješten*, *mozak* ~ *smožditi* ~ *smožden*.

Iza korijenskih palatala i korijenskoga *r* pretpostavljamo ispadanje sufiksalnoga *j*-:[260]

skućen (s-kuć-je-n-ø ~ skućiti), izopćen, omeđen, otuđen, smanjen, spojen, oznojen, ugojen, prebrojen, uništen, poništen, snužden

smiren (s-mir-je-n-ø ~ smiriti), pomiren, ukoren, umoren, premoren, usporen, proširen, pokoren, ostvaren, stvoren, ozaren, pokvaren, obeshrabren, nepatvoren, zatvoren

Ako ne uključujemo tvorbenu motivaciju intinitivom (koja je jednako tako arbitrarna), odnosno korijenskim morfom kakav se pojavljuje u infinitivu, opis se pojednostavljuje jer se prema glagolima vrstâ III.1 i IV. uvijek pretpostavlja oblik s jotacijom, odnosno sufiksima *-je-n-* (glagolski pridjev trpni, npr. *mučen*, *množen*, *kućen*, *smiren*, *stvoren*) i *-jḗ-e* ili *-jē-n-j-e* (glagolska imenica, npr. *mučenje*, *množenje*, *kućenje*, *smirenje*, *stvorenje*).

Korijensko se *st* u većini glagola smjenjuje sa *št* (npr. *kršten*, *pušten*, *dopušten*, *oprošten*, *korišten*, *namješten*, *premješten*, *osviješten*, *obaviješten*, *uvršten*, *izvlašten*, *razvlašten*, *okošten*, *otkošten*,[261] *upropašten*, *obršten*, *mriješten*), u nekih pak sa *ść* (npr. *čišćen*, *očišćen*, *učvršćen*, *pričvršćen*, *ražalošćen*, *ostrašćen*), rijetko s mogućnošću obaju skupova (npr. *premošten* i *premošćen*, *zamašten* i *zamašćen*, *izušten* i *izušćen*). Slično *zd* → *žd* ili *źź* (npr. *ugniježden* i *ugniježđen*).

-jū- molju (mol-ju-ø)

Mogući prezent 1. lica sg. glagola *moliti* ~ *molim* (komentar v. gore uz *-jū-* u vrsti III.1).

[259] Drugim riječima, pretpostavljamo da se trpni pridjev – jednako kao i infinitiv – izvodi iz temeljnoga korijenskog morfa (npr. *muk-*, *uk-*, *krug-*, *mnog-*, *suh-*, *prah-*), ne položajno uvjetovanoga (*muč-*, *kruž-*, *suš-*), dakle ne izvodi se posredno iz infinitiva. Sibilanti se u infinitivu neće smjenjivati (npr. *baciti*, *maziti*, *kositi*), u trpnome će se pridjevu i glagolskoj imenici jotirati (npr. *bačen*, *mažen*, *košen*, *maženje*, *košenje*).

[260] Usp. i Maretić (1899: §§ 76b, 287b), Silić – Pranjković (2005: § 272).

[261] Pretpostavljamo raščlambu bez sufiksa *-k-* (o-kost-je-n-ø, od-kost-je-n-ø), dok u infinitivu *otkoštiti*, imenici *koštac*, pridjevu *koštan* pretpostavljamo sufiks *-k-*, jer u suprotnome ne bismo mogli objasniti palatalizaciju, *st* se u hrvatskome ne palatalizira u *šč*, odnosno ne palatalizira se uopće (v. ovdje § 10, glagolski sufiks *-i-*, imenički *-ac-*, pridjevski *-an-*). Zasad ne nalazimo bolje rješenje, osim možda pretpostavke da je u *okošten*, *otkošten* riječ o pojavi istoj kao u *zaposlen*, dakle da je riječ o pridjevskome sufiksu *-en-*, koji bi onda palatalizirao osnovsko *k* (o-kost-k--en-ø, od-kost-k-en-ø).

4. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti V.1

-ěva- izvolijevati (iz-vol-ěva-ti), pobolijevati, sažalijevati

Infinitiv glagola s korijenskima *l n*. Jotacija je moguća i neobavezna, odnosno kako je riječ o dugome *ě*, mnogi ju govornici ne provode, usp. izgovore [izvoljevati] i [izvoĺevati]; nejotirani izgovor vjerojatno bismo ortoepski opisali kao »biraniji«. Kod ostalih korijenskih glasova u standardnome hrvatskom promjene nema (*ě* ne jotira ništa osim *l n*), usp. *oskudijevati*, *zahtijevati*, niti jatovsko *j* ispada iza *r*, usp. *sagorijevati*.

Ti glagoli jotaciju onda mogu imati i u ovim oblicima: u prezentu, sufiks **-ěvā-** (npr. *izvolijevam*), u imperfektu, sufiks **-ěvāh-** (npr. *izvolijevah*), u imperativu, sufiks **-ěvāj-** (npr. *sažalijevaj*), u glagolskome pridjevu radnome, sufiks **-ěva-** (npr. *sažalijevao*), u glagolskome pridjevu trpnome, sufiks **-ěvā-** (npr. *sažalijevan*), u glagolskome prilogu sadašnjemu, sufiks **-ěvajū-** (npr. *izvolijevajući*).

-ja- viđati (vid-ja-ti), vraćati (vrat-ja-ti), plaćati, rađati, pomaljati, uranjati, pokušati, shvaćati, oslobađati, utapljati, smišljati, nagađati, ugađati, sviđati, ponavljati, miješati, opažati, zgražati (s-graz-ja-ti ~ zgroziti), ispraćati, mijenjati, sklanjati, sanjati, spominjati, upravljati, puštati
jačati (jak-ja-ti), koračati (korak-ja-ti), gorčati (gor-k-ja-ti), sklupčati, glačati (gla/d/-k-ja-ti), veličati, otežati (o-teg-ja-ti), umnažati (u-mnag-ja-ti ~ umnožiti), slušati (sluh-ja-ti), sunčati (sun-c-ja-ti), skončati (s-kon-c-ja-ti), vjenčati

Infinitiv glagola s površinskim (ne-dubinskim) palatalom ili pretpalatalom na granici R+S. Glagoli su imperfektivni i obično stoje prema perfektivnim glagolima vrstâ III.1 (npr. *vidjeti* ~ *viđati*) ili IV. (npr. *vratiti* ~ *vraćati*, *skloniti* ~ *sklanjati*, *smisliti* ~ *smišljati*, *skupiti* ~ *skupljati*).

Jotaciju pretpostavljamo i u glagola s korijenskima *k g h c* (v. gore drugu skupinu primjera), npr. *jak* ~ *jačati*, *sunce* ~ *sunčati*. Njihova je osobitost što im je korijen obično imenički ili pridjevski.[262]

Ti glagoli onda imaju jotaciju i u ovim oblicima: u prezentu, sufiks **-jā-** (npr. *viđam*, *puštam*, *mijenjam*), u aoristu, sufiks **-jah-**, **-ja-** (npr. *osunčah*, *zagorčah*), u imperfektu, sufiks **-jāh-** (npr. *viđah*, *puštah*, *mijenjah*), u imperativu, sufiks **-jāj-** (npr. *viđaj*, *puštaj*, *mijenjaj*), u glagolskome pridjevu radnome, sufiks **-ja-** (npr. *viđao*, *puštao*, *miješao*), u glagolskome pridjevu trpnome, sufiks **-jā-** (npr. *viđan*, *puštan*, *miješan*), u glagolskome prilogu sadašnjemu i prošlomu, sufiksi **-jajū-** i **-jāv(ši)** (npr. *sunčajući*, *zagorčavši*).

[262] To, naravno, ne znači da će svi takvi glagoli imati *-ja-*, usp. npr. *klicati* (~ klica), *kockati*, *žbukati*. Zbog takvih glagola sufiks *-a-* pretpostavljamo i u glagola s korijenskim *r*, npr. *igrati*, *stvarati*, *parati*, *izgarati* i sl., premda bismo mogli govoriti o sufiksu *-ja-* i ispadanju *j-*.

-jaka- moljakati (mol-jaka-ti), seljakati, željakati, tužakati

U tim glagolima i njihovim oblicima: prezentu, sufiks **-jakā-** (npr. *moljakam*), imperfektu, sufiks **-jakāh-** (npr. *moljakah*), imperativu, sufiks **-jakāj-** (npr. *moljakaj*), u glagolskome pridjevu radnome, sufiks **-jaka-** (npr. *moljakao*), u glagolskome pridjevu trpnome, sufiks **-jakā-** (npr. *moljakan*), u glagolskome prilogu sadašnjemu, sufiks **-jakajū-** (npr. *moljakajući*).

-jāva- spašavati (spas-java-ti), naglašavati, pokušavati, dešavati, ponižavati, ugrožavati, zbližavati, izražavati, umiljavati, pojeftinjavati, prilagođavati, oslovljavati, pripitomljavati, doživljavati, osmišljavati, kažnjavati, zgušnjavati, iskorištavati, obavještavati
proučavati (pro-uk-java-ti), sprečavati, svršavati, razmnožavati, preuveličavati, preslušavati, ograničavati, vjenčavati

Infinitiv glagola s površinskim (ne-dubinskim) palatalom ili pretpalatalom na granici R+S. Glagoli su imperfektivni i obično stoje prema perfektivnim glagolima s – najčešće – kratkim korijenskim slogom vrstâ II. (npr. *kisnuti* ~ *prokišnjavati*) ili IV. (npr. *prilagoditi* ~ *prilagođavati*, *osloviti* ~ *oslovljavati*, *obavijestiti* ~ *obavještavati*). Usp. dalje i sufiks *-jīva-* u vrsti VI.[263]

Ako su u korijenu dubinski *k g h c*, također pretpostavljamo jotaciju, premda će u IV. vrsti biti palatalizacija (v. ovdje § 10), usp. *proučiti* (pro-uk-i-ti) ~ *proučavati* (pro-uk-java-ti), *obilježiti* (o-bilěg-i-ti) ~ *obilježavati* (o-bilěg-java-ti), *svršiti* (s-vrh-i-ti) ~ *svršavati* (s-vrh-java-ti), *graničiti* (gran-ic-i-ti) ~ *ograničavati* (o-gran-ic-java-ti).

Ti glagoli onda imaju jotaciju i u ovim oblicima: u prezentu, sufiks **-jāvā-** (npr. *iskorištavam*), u imperfektu, sufiks **-jāvāh-** (npr. *iskorištavah*), u imperativu, sufiks **-jāvāj-** (npr. *iskorištavaj*), u glagolskome pridjevu radnome, sufiks **-jāva-** (npr. *iskorištavao*), u glagolskome pridjevu trpnome, sufiks **-jāvā-** (npr. *iskorištavan*), u glagolskome prilogu sadašnjemu, sufiks **-jāvajū-** (npr. *iskorištavajući*).

5. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti V.2

-jāh- zobljah (zob-jah-ø), hramljah, dršćah

Dok će ih većina imati *-āh-*, neki glagoli vrste V.2 jotirajući sufiks mogu imati i u imperfektu.

-jē-, -jū- lažem (lag-je-m), lažeš (lag-je-š)... lažu (lag-ju-ø), mažem, vežem, pišem, brišem, plešem, plačem, skačem, kličem, sučem, pomažem, jašem, njišem, pušem, mičem, ničem, glođem, šećem, bakćem, klikćem, hropćem, nasrćem,

[263] O raspodjeli sufikasa *-jāva-* i *-jīva-* te o sufiksima *-āva-* i *-īva-* v. opširno u Babić (1986: §§ 1805–33; 2002: §§ 1805–33).

ištem *ili* išćem (isk-je-m), pritištem *ili* pritišćem (pri-tisk-je-m), zobljem (zob-je-m), dozivljem (do-ziv-je-m), hramljem (hram-je-m), uzimljem (u-zim-je-m), držćem (drht-je-m), dašćem (daht-je-m)
dižem (dig-je-m), dižeš (dig-je-š)... dižu (dig-ju-ø), žigošem, žigošeš... žigošu

Prezent svih lica. Dvije smo skupine glagola izdvojili (v. drugu skupinu primjera). Prva su glagoli tipa *dizati ~ dižem*, kod kojih pretpostavljamo velar u korijenu i jotaciju u prezentu, dakle *dig-je-m* (rezultat je isti sve i ako se pretpostavi sibilarizirani korijen, dakle *diz-je-m*, usp. ovdje § 11). Druga su glagoli s infinitivnim sufiksima *-osa-* i *-isa-*, upravo *-os-a-* i *-is-a-*, rijetki i uglavnom obilježeni, primjerice *žigosati* (vjerojatno jedini sa *-osa-*), *hvalisati se*, *frajerisati se*, *bojadisati*, *krunisati*, *kidisati*, *kalajisati* i sl., koji u prezentu također imaju *-os-je-m* i *-is-je-m*, odnosno u 3. licu pl. *-os-ju-ø* i *-is-ju-ø*, dakle *hvališem se* (hval-is-je-m), *hvališu se* (hval-is-ju-ø).

Ti glagoli onda imaju jotaciju i u glagolskome prilogu sadašnjemu (npr. *lažući*, *dižući*, *frajerišući*).

-ji- laži (lag-ji-ø), maži, veži, piši, briši, diši, gloði, pomaži, miči, plači, skači, puši, jaši, hramlji, niči, zoblji, bakći, hropći, držći, išti *ili* išći, pritišti *ili* pritišći
diži (dig-ji-ø), frajeriši

Imperativ svih lica. Smatramo da nema potrebe povezivati imperativ s prezentskom osnovom, nego se taj oblik normalno izvodi iz glagolskoga korijena s jotacijom.[264] Jotaciju imamo i u složenicama s imperativnim prvim dijelom, pričem se *laži-* već osamostalio kao prefiksoid (jednako kao *nadri-*, *nazovi-*, koji morfonologiji nisu zanimljivi):

kažiprst, kažiput, plačidrug, plačipizda, mažibrada, ližičizma, ližilonac, lažitorba, lažidoktor, lažiprorok, lažiznanost, lažiumjetnik

6. Glagolski derivacijski sufiksi u vrsti VI.

-jīva- izluđivati (iz-lud-jiva-ti), naređivati, isplaćivati, posjećivati, obogaćivati, usklađivati, odleđivati, navaljivati, spaljivati, ukroćivati, premlaćivati, iznuđivati, istrebljivati, najavljivati, ocrnjivati, premošćivati, obavješćivati, iscrpljivati, obmanjivati, iznajmljivati, dojavljivati, objavljivati, pričvršćivati
naručivati, odlučivati, istraživati, zaduživati, oprašivati

Infinitiv glagola s površinskim (ne-dubinskim) palatalom ili pretpalatalom na granici R+S. Glagoli su imperfektivni i obično stoje prema perfektivnim

[264] U Silić – Pranjković (2005: § 268) imperativ vrste I.4 (ondje je to vrsta I.11, glagoli s korijenom na *k g h*) izvodi se iz 3. lica pl. prezenta, a imperativ glagola ostalih vrsta (valjda) iz 1. lica sg. Smatramo da je takvo usložnjavanje nepotrebno. Tim više što se za glagole I. vrste na *k g h* i ondje pretpostavlja sibilarizacija (*oni peku ~ ti peci*); zašto je onda problem u vrsti V.2 pretpostaviti jotaciju (*ti lažeš ~ ti laži*)?

glagolima s – najčešće – dugim korijenskim slogom vrste II. (npr. *obmanuti* ~ *obmanjivati*) ili IV. (npr. *izluditi* ~ *izluđivati*, *spaliti* ~ *spaljivati*, *pričvrstiti* ~ *pričvršćivati*). Usp. gore i sufiks *-jāva-* u vrsti V.1.[265]

Ako su u korijenu dubinski *k g h*, također pretpostavljamo jotaciju, premda će u IV. vrsti biti palatalizacija, npr. *naručiti* (na-ruk-i-ti) ~ *naručivati* (na-ruk-jiva-ti). Usp. ovdje § 10, glagolske sufikse *-i-*, *-īva-*.

Ti glagoli onda imaju jotaciju i u ovim oblicima: u prezentu, sufiks **-jujē-** (npr. *izluđujem*), u imperfektu, sufiks **-jīvāh-** (npr. *izluđivah*), u imperativu, sufiks **-jūj-** (npr. *izluđuj*), u glagolskom pridjevu radnome, sufiks **-jīva-** (npr. *izluđivao*), u glagolskome pridjevu trpnome, sufiks **-jīvā-** (npr. *izluđivan*), u glagolskome prilogu sadašnjemu, sufiks **-jujū-** (npr. *izluđujući*).

-k-īva- priželjkivati, prisluškivati

Sufiks i primjere naveli smo samo ne bismo li istaknuli da sufiks *ne smatramo jotirajućim*, nego da korijen glagola držimo predjotiranim, u navedenim primjerima prema *željeti* (žel-ě-ti, v. gore sufiks *-ě-* glagolske vrste III.1) i *slušati* (sluh-ja-ti, v. gore sufiks *-ja-* glagolske vrste V.1). Tako onda nemamo problema s opisom glagola poput *zapitkivati* (prema *pitati*, glagola **zapićkivati* nema jer nema glagola **pićati*, s druge strane *plaćati* postoji, prema *platiti*) ili glagola poput *zamuckivati* (s predsibilariziranim korijenom, v. ovdje § 11, *Napomene 2*).

7. Imenički fleksijski sufiks *i*-vrste

-ju pameću (pamet-ju), solju, smrću, glađu, zapovijeđu, kaplju, zoblju, skrblju, ljubavlju, krvlju, naravlju, vlašću, sviješću, korišću, čašću, košću, strašću, bolešću, radošću, pregršću, mišlju, bojažnju

Isg. imenica *i*-vrste. Korijenski *s z* ne jotiraju se, usp. *vlasju*, *sluzju*. Koliko se realnim potvrdama dade utvrditi, sufiksalno *j-* čuva se iza korijenskih *č ž š r*, usp. *riječju*, *dražju*, *lažju*, *mladežju*, *kokošju*, *varošju*, *pustošju*, *stvarju*, *zvijerju*, a ispada iza *ć ʒ́ ĺ ń*, usp. *noć* ~ *noću*, *moć* ~ *moću*, *pomoć* ~ *pomoću*, *žeđ* ~ *žeđu*, *obitelj* ~ *obitelju*, *stijenj* ~ *stijenju*.[266]

Skup *st* uvijek se smjenjuje sa *šć*, nikad sa *št*, usp. *sviješću* (**sviještu*), *radošću* (**radoštu*), *opuštenošću* (**opuštenoštu*, o-pust-je-n-ost-ju, dakle s dvama različitim rezultatima jotacije skupa *st*, v. gore derivacijski sufiks *-je-* u glagolskih pridjeva trpnih glagola IV. vrste).

[265] O raspodjeli sufikasa *-jāva-* i *-jīva-* te o sufiksima *-āva-* i *-īva-* v. opširno u Babić (1986: §§ 1805–33; 2002: §§ 1805–33).

[266] Da u tekstovima druge polovice 19. st. nahodimo primjere poput *s pomoćju Božjom*, naizgled bez gubljenja *j*, ne znači nužno da *j* nije ispadalo i tada. Slovničke preporuke bile su različite:

Babukić je (1854: § 38.7, str. 196) pisanje *j* preporučivao iz etimoloških razloga, jasno rekav da ga u izgovoru nema: »U onih imenih, što se okančaju u *Nom. sing.* na *dj*, *tj* = *ć*, *lj*, *nj*, – gubi se za njimi u govoru, ili se sliva š njimi po jednorodstvu slědeći glas *j* u *Instr. sing.* od padežne

8. Imenički derivacijski sufiksi

-j- puž (puz-j-ø ~ puzati), plač (plak-j-ø ~ plakati), obruč (ob-ruk-j-ø), poklič (po-klik-j-ø ~ klicati), pokolj (po-kol-j-ø ~ klati)

-j- žeđ (žed-j-ø ~ žedan), laž (lag-j-ø ~ lagati), nejač (ne-jak-j-ø), mlađ (mlad-j-ø), mliječ (mlěk-j-ø), srijeđ 'srednja duga na dnu bačve' (sręd-j-ø), žilj 'žila, žica, puknuće na ledu' (žil-j-ø)

Primjeri pokazuju da je relativno lako i u nekoliko suvremenih primjera izlučiti *-j-* za imenice *a*-vrste m. roda i *i*-vrste, što suvremeni derivatološki priručnici upravilu ne čine.[267] Ovamo bi mogla ići i riječ *riječ* (rěk-j-ø).

-j-a plaća (plat-j-a), vođa (vod-j-a), građa (grad-j-a ~ grad-i-ti), krađa (krad-j-a ~ krad-ø-ti), žeđa (žed-j-a ~ žedan), svađa, gospođa, tuča (tuk-j-a), muža (muz-j-a ~ muz-ø-ti), griža (griz-j-a ~ griz-ø-ti), teža (~ uteg), ravnoteža, sječa (sěk-j-a), drvosječa, striža, laža (~ lag-a-ti), duša (duh-j-a), suša (suh-j-a), knjigoveža, kiša (kis-j-a ~ kis-nu-ti), braća, sreća (s-ret-j-a ~ sretan), tvrđa, sića 'sitan novac' (sit-j-a), hulja (~ huliti), bogomolja, glavobolja, povelja (po-vel-j-a ~ po-vel-ě-ti), neženja, kaplja (kap-j-a), trublja (trub-j-a), zemlja (zem-j-a ~ zemni), pismonoša, sjenokoša, gošća (gost-j-a), nedjelja (ne-děl-j-a), drvodjelja (drv-o-děl-j-a), preteča (pre-tek-j-a), svijeća (svět-j-a ~ svjetlo)

Mnogo primjera. Ovamo bi povijesno išla i imenica *priča* (pri-tk-j-a), s korijenom koji je u *taći*, *taknuti*.[268] Izostanak jotacije u *brat(i)ja* ima posebne stilske i/ili ludičke konotacije (usp. dalje sufiks *-jāk-*).

-j-c- Livanjac (ob. Livnjak), Duvanjac (ob. Duvnjak), Slivanjac (~ Slivno)

Usp. dalje sufiks *-j-k-*. U potvrdama je umetnuto *postojano a* (v. ovdje § 6).

-j-e veselje (vesel-j-e), nasilje (na-sil-j-e), granje (gran-j-e), otočje (otok-j-e), obličje, odličje, naručje, ozračje, visočje, podnožje, šipražje, okružje, poriječje,

slovke *jom* ili *ju*, n. p. čadj, *čadju* (město čadj-*ju*); noć, *noću* (= notju, město noć-*ju* = notj-*ju*). Svakako bi valjalo po etymologii pisati: *čadjju*, *nońju*, *moćju*, *pomoćju*, itd.«

Mažuranić (1859: § 108, str. 46) drži do razumljivosti: »Ako rěč izlazi na mekan suglasnik, (č, ć, š, ž, dj, lj), kao: žúč, noć, úš, láž, žédj, kûpelj, onda někoji izpuštaju *j* od slovke *ju*; žûčū, nòćū, lâžū, itd.; ali-je mnogo razumivije, da-se *j* u ovakvih slučajih i govori i piše.«

Budmanijeva (1867: § 82, str. 36) preporuka ista je današnjoj: »la lettera *j* si conserva dietro a *r* e alle palatine *ž*, *š*, *č*«, s primjerima *noću*, *čađu*, a tomu nasuprot *riječju*, *kokošju*, *stvarju*.

Tkalčević (1876: § 49.2, str. 37) piše da »slovo *j* u nastavku *ju* neizbacuje se za *r* i mehkimi suglasnici«, ali od primjera navodi samo *stvarju* i *lažju*.

[267] V. npr. Babić (1986: §§ 1040; 2002: §§ 1040; ondje se pokušavaju uvesti alternacijska pravila za promjene uvjetovane nultim sufiksom), Klajn (2003). Naprotiv u Maretića (1899: § 342a), Jurišića (1992 [1948]: 45) sufiks *j* normalno se izlučuje.

[268] V. npr. Skok (s. v. *prîča*, *tàći*). Prvobitno je značenje imenice 'prilika, primjer, (us)poredba', koje je ostvareno i u imenicama poput *takmac*, *utakmica*, pridjevu *takmen* (usp. stih H. Lucića *njoj takmena ka se pravi...*, 16. st.). Usp. psl. ***pritъknǫti* 'udariti, dogoditi se' (HER: s. v. *prîča*).

oplošje, zatišje, orašje (~ orah), jošje (~ joha), naselje, začelje, sučelje, okrilje, naličje, staničje, tromjesečje, osrčje, posuđe, predziđe, pravosuđe, naslijeđe, bezvlađe, ćudoređe, Zapruđe, svetogrđe, cvijeće, smeće, povrće, pruće, stoljeće, poraće, vijeće (vět-j-e ~ savjet, s-vět-ø), Zakarpaće (~ Karpati), častohleplje, snoplje, groblje, predsoblje, podneblje, domoljublje, grmlje, bezumlje, podzemlje, Sredozemlje, potkrovlje, Zabiokovlje, drvlje, uzglavlje, zdravlje, nazivlje, slavlje, rodoslovlje, brodovlje, Podunavlje, izviješće, lišće, hrašće, ušće (~ usta), raskršće, zapešće, liješće, triješće, grožđe, zviježđe

Mnogo primjera. Na *f ʒ́*, čini se, zasad još nema,[269] ali lako je smisliti npr. *šaraflje*.[270] Smjena je redovita. Nema je u *Podvelebitje*, u *žitje* (ob. *žiće*),[271] Babić (2002: §§ 484, 493) dodaje i *skutje*,[272] a imamo zabilježeno i *Zakarpatje*. Može biti da je »zbog morfonoloških razloga« (Babić: *ibid.*), ali i ne mora, ima i neprozirnijih tvorenica. Razlozi mogu biti i dijalektalni, kako je često u toponimima, primjerice u *Rakitje* (naselje pored Zagreba; *rakita* je vrsta vrbe). Matešić (s. v.) bilježi i *staklovje*, što neće biti pokazatelj tendencije, usp. *stupovlje*, *znakovlje*, *brodovlje*. Korijenski *s z* ne jotiraju se, usp. *klasje*, *suglasje*, *trsje*, *poprsje*, *podvozje*, *brezje*, *rogozje*, *lozje*, *mirazje*; riječ *očvrsje* (novokovanica za engl. *hardware*) bila bi potvrda kad bi bila skovana dobro, no dobro izvedena ona bi glasila *očvršće* (o-čvrst-j-e), kao *zapešće* (za-pest-j-e), *bezvlašće* (bez-vlast-j-e).[273] Iza korijenskoga *r* sufiksalno *j* ostaje, usp. *gorje*, *perje*, *biserje*, *podmorje*, *predvečerje*, *prigorje*, *primirje*, *predvorje*, *uzdarje*, *zvijerje*, *praznovjerje*, *licemjerje*, *praskozorje*, *Zagorje*, *Primorje*, *Međimurje*. Načelno je tako i iza korijenskih *č ć š ž*, usp. *dračje*, *mišićje*, *raskošje*, *oružje* (~ *oružani*). Za *ń* i *ʒ́* ne možemo biti posve sigurni, naime imamo *inje* i *zaleđe* (imamo i *zapleće*, što Maretić u *Savjetniku* iz g. 1924. sugerira umjesto *zaleđe*),[274] ali izvornogovornički ne bi nam smetalo da *zaleđe*, *zapleće* glase *zaleđje*, *zaplećje*, usp. još oblike *punomoćje* (punomoć), *okućje* (okućnica), *ravnonoćje* (ekvinocij).

-j-k- ožiljak (o-žil-j-k-ø), odjeljak, razdjeljak, stotinjak

[269] Još Maretić (1899: § 76b) piše da *j* iza *f* dolazi rijetko, iza *dž* nikada; u Matešića primjera za *-fje*, *-flje* nema.

[270] To znači da je riječ o živoj promjeni. Stoga sve primjere sinkronijski tumačimo jotacijski i zanemarujemo njihovu dijakroniju. Zato u uvodu poglavlja i rekosmo da nam je jotacija svaka promjena uvjetovana glasom *j*.

[271] Oblik *žitje* javit će se u starijim ili nabožnim tekstovima (npr. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija*, prev. J. Bratulić, 1985), ali i s ludičkim prizvukom (npr. *Žitje Brianovo*, kao vrlo uspio prijevod engl. fimske satire *Life of Brian*, 1979).

[272] U Babić (1986: § 493) samo *Podvelebitje*.

[273] Inače, već je i sama riječ *očvrsje*, s pridjevskim korijenom, neobična. Pridjevski se korijeni sufigiraju (usp. *veselje*, *poštenje*, *zdravlje*, *milosrđe*), prefikse u postojećim riječima ne dobivaju.

[274] Babić (1986: § 484; 2002: § 484) piše da »s osnovama na *dž*, *đ*, *f*, *j*, *nj* nema primjera«. Na *ʒ́* očito ima, a ima ga i u Babića (*idem*), samo u drugim paragrafima – §§ 494, 496.

Za sufikse *-j-c-* (v. gore) i *-j-k-* malo je potvrda.[275] Ovamo bi išli i *bogomoljac* i *bogomoljka* te imenice poput *debeljko*, *zatiljak*, s drugotnim, nemotiviranim *j* (v. Maretić 1899: § 81b).[276]

-j-o crnjo (crn-j-o), goljo (gol-j-o), slinjo (slin-j-o), žućo (žut-j-o)

Malo primjera. Navedenim Babićevima (1986: § 962; 2002: § 962) dodajemo *klinjo* (klin-j-o ~ klinac), *Bošnjo* (Bosn-j-o). Ovamo bi mogle ići i imenice poput *rođo*, *seljo*, ali njih je vjerojatno bolje tumačiti apokopom prema *rođak*, *seljak*, dakle kao »predjotirane«.[277]

-jāč- izvođač (iz-vod-jač-ø), proizvođač, upaljač, ponuđač, tegljač, naslonjač, štavljač, tovljač, mjenjač, upravljač, ispravljač, nabavljač, ponavljač

Sufiks dolazi na neke korijene glagola vrstâ IV. i V., iznimno I. (npr. *koljač*) ili II. (npr. *rasplinjač*).[278] Kod ostalih korijena bit će *-āč-* i *-avāč-*, npr. *šaptač*, *čitač*, *crtač*, *veslač*, *trkač*, *brisač*, *glasač*, *okidač*, *pripovjedač*, *prodavač*, *izdavač* i sl.

-jaj- porođaj (po-rod-jaj-ø), događaj, ugođaj, uređaj, uviđaj, poremećaj, opažaj, zagrljaj, pobačaj, snošaj, stečaj, izričaj, tečaj, značaj, oproštaj, izvještaj, nagovještaj, namještaj, premještaj, zavičaj (za-vik-jaj-ø ~ navika), običaj (ob-/v/ik-jaj-ø ~ navika)

Smjena redovita. Danas je mnogo plodniji sufiks *-āj-*, koji je nastao sekundarno, usp. *zalogaj*, *zapletaj*, *napadaj*, *udisaj*, *vapaj*, *zaveslaj*, *trzaj*, *jecaj*, *utjecaj*, *otkucaj*, *poticaj*, *stjecaj* i sl.[279]

-jaj-a suđaja ‘mitska sutkinja’ (sud-jaj-a)

Rijedak sufiks *-āj-a* ili *-aj-a* imamo u *domaja*, *krivaja*, *mrtvaja*, *suhaja* (*suvaja*), *peraja*. Jotaciju imamo samo u *suđaja* (~ suditi), pa pretpostavljamo *-jāj-a*.[280] Ovamo bi mogle ići i *mješaja* ‘velika kuhača za kotao’ (~ mijesiti, miješati) i

[275] V. i Babić (1986: §§ 239, 296; 2002: §§ 239, 296).

[276] ARj (s. v.) bilježi i *bogomolac* i *bogomoljac*; za *bogomoljac* se veli da »dolazi od prošloga vijeka«.

[277] Prema *Šved* je *Švedo*, premda je moguće (i ostvareno) i *Šveđo*.

[278] Više o raspodjeli – koliko-tolikọ slažemo se s njome – v. u Babić (1986: §§ 242–56; 2002: §§ 242–56).

[279] Više primjera i distribuciju dvaju sufikasa v. u Babić (1986: §§ 271–3; 2002: §§ 271–3; u trećem izdanju raspodjela je prikazana preglednije). Za povijesni razvoj *-ĕj-* → *-(j)āj-* v. Maretić (1899: § 320m).

[280] Riječ ne osobito obična; HJR (29. IX. 2013) donosi tek jednu potvrdu (P. Pavličić, 1990).

ležaja 'položina, zemlja u lazini'.[281] Matešićevi (s. v.) primjeri s mogućom jotacijom, npr. *mušaja*, *pročaja*, *zimnjaja*, ne dadu se potvrditi.

-jāk- seljak (sel-jak-ø), veseljak, kiseljak, imenjak, prstenjak, crnjak, jedrenjak, stjenjak, vinjak, pokvarenjak, Livnjak, Duvnjak, rođak, luđak, mlađak, žućak, plićak (plit-k-jak-ø), Posavljak, Žabljak, vučjak, božjak, dešnjak, Bošnjak, češnjak (čes-n-jak-ø), došljak (do-š-l-jak-ø ~ došao, do-š-ø-l-ø), pješčenjak (pěsk-en-jak-ø)[282]

Primjeri s potencijalnom epentezom ili su rijetki (npr. *Žabljak*, *buvljak* – pozajmljeno, ali nema veze) ili se dadu tumačiti kao predjotirani drugim sufiksom (npr. *zemljak* ~ *zemlja*, *zdravljak* ~ *zdravlje*, *šibljak* ~ *šiblje*, na *f* vjerojatno nema).

Primjeri s korijenskim i jotiranim *s z*, čini se, iznimni su (npr. *Kuprešak*), načelno se *s z* ne jotiraju (npr. *prosjak*, *pasjak*, *lisjak*, *osjak*, *kozjak*). Smjene nema ni u skupu *zn* u *veznjak* 'vezni igrač', *bezveznjak*, ali ima je u npr. *kukuružnjak*, *mlažnjak*, *podvožnjak*, *nadvožnjak*, što se ovisno o raščlambi sufiksa (*-n-jāk-* ili *-ńāk-*) može promatrati i kao jednačenje po mjestu tvorbe (v. ovdje § 3), ali ne palatalizacija (v. ovdje § 10, sufiks *-ńāk-*). Pretpostavljamo da bi se nove riječi sa *sn* prije vladale kao *plesnjak* (~ plesni), *Risnjak* (~ ris), nego kao *dešnjak* (~ desni), *Bošnjak* (~ Bosna), npr. potencijalno *masnjak* (~ masni), *mesnjak* (~ mesni).[283] Izostanak jotacije u *rodjak*, *netjak* ima posebne stilske i/ili ludičke konotacije (usp. gore sufiks *-j-a-*).

U sufiksu *-štāk-* imamo povijesno stopljene sufikse *-sk-* i *-jāk-*, s jotacijom *sk* + *j* → *št*, usp. npr. *gorštak* 'goranin, gorski čovjek', *ilinštak* 'srpanj, Ilijin mjesec' (v. Maretić 1899: § 342h).

Primjeri s korijenskima *k g h c sk* metodološki su problem. Prvo, nema ih mnogo, pa je teško utvrditi pravilnosti.[284] Drugo, različiti su, naime kod *k g* imamo i asimilacijsku jotaciju (v. gore *Pravilo 2a*, npr. *vučjak*, *božjak*)[285] i fuzijsku (v. gore *Pravilo 1a*, npr. *Visočak*, *tèžāk* 'zemljoradnik', *ležak* 'lijenčina' – ne promatramo motivaciju glagolom, nego raščlambu, a opet, moglo bi biti i da je riječ o sufiksu *-jāk-*, a da je iza pretpalatala *ž* sufiksalno *j* ispalo), kod *h c sk* samo fuzijsku (v. gore *Pravilo 1a*, npr. *glušak*, *Zeničak*, *guščak*, vjerojatno i *pješak*). Treće, uz *glušak* imamo i *gluhak*, bez smjene. Pitanje je stoga je li fuzijska jotacija korijenskih *k g h c* uopće jotacija ili je upravo palatalizacija sufiksom *-āk-* (usp. ovdje § 10; sufiks *-āk-* imamo npr. u *čudak*, *ljevak*, *prostak*, *novak*, *prvak*,

[281] V. Babić (1986: § 1150; 2002: § 1150), Maretić (1899: § 320n), ARj (s. v.; potvrda za *ležaju* iz M. Pavlinovića, druga polovica 19. st.), Skok (s. v. *leći*).

[282] O palatalizaciji u *pješčenjak* v. § 10, pridjevski sufiks *-en-*.

[283] U Matešića (s. v.) nalazimo *kokosnjak* (~ kokos), *lakmusnjak* (~ lakmus), ali *plesnjak* nema.

[284] Silić (1992: 274) piše da se u imenica sa sufiksom *-jak-* i osnovama koje završavaju na *sk* ili *šk* »pojavljuju sve tri alternante (*šč*, *šć* i *št*)«, npr. *guščak*, *trščak*, *goršćak*, *gorštak*, *konjštak*, *zaljuštak*.

[285] Babić (1986: §§ 305, 315; 2002: §§ 305, 315) za *vučjak* ima sufiks *-jāk-*, a za *božjak* sufiks *-āk-*. O tim dvama sufiksima v. i Maretić (1899: §§ 321b, 342h–i), Klajn (2003: § 1.10).

divljak, *vojak*, *pètāk*, *brzak*, *Ljubušak*). Muško-ženski parnjaci poput *Visočak ~ Visočka*, *Zeničak ~ Zenička* (usp. ovdje § 10, sufiks *-k-a*) ne pomažu mnogo jer u muških je riječ o *-āk-*, kod ženskih o sufiksu *-k-* Problem ostavljamo otvorenim.

Sufiks *-jāk-* sufigirat će se nerijetko na pridjeve sa sufiksom *-n-* (usp. ovdje § 10). Tako dobivene riječi mogu biti derivatološki, onda i morfonološki dvojbene:

stručnjak (struk-n-jak-ø), mračnjak (~ mrak), račnjak (~ rak), istočnjak (~ istok), podočnjak (~ oko), južnjak (~ jug), lužnjak (~ lug), trbušnjak (~ trbuh), plošnjak (~ ploha), bubrežnjak (~ bubreg), zaušnjak (~ uho), zamašnjak (~ zamah), mjesečnjak (~ mjesec), žličnjak (~ žlica), živičnjak (~ živica), krtičnjak (~ krtica), pšeničnjak (~ pšenica)

Derivatološki opisi *-ńāk-* uglavnom prepoznaju kao odjelit sufiks, ali obično ga pronalaze u manjem broju primjera (npr. *cvijećnjak*, *ribnjak*, *grudnjak*, *hladnjak*, *termitnjak*, od naših *račnjak*, *krtičnjak*).[286] Mi ga ovdje razlažemo na pridjevsko *-n-* i imeničko *-jāk-*, odnosno na R+*n*+*jāk*, i govorimo o jotaciji *n*+*j*. Ako bismo govorili o sufiksu *-ńāk-*, govorili bismo i o palatalizaciji *k g h c* ispred *ń*, kao što imamo kod sufikasa *-ń-*, *-ńava-* (v. ovdje § 10). Babić (1986: § 317; 2002: § 317) u *lijeska ~ lješnjak*, *maraska ~ marašnjak* prepoznaje »skraćenu osnovu«. Ako je na djelu sasvim pravilna palatalizacija *sk* → *št*, onda se ti oblici mogu objasniti palatalizacijom i ispadanjem konsonanta *t* (v. ovdje § 4), dakle *lěsk-ńak-ø* → *lěštńak* → *lěšńak* (*lješnjak*), *marask-ńak-ø* → *maraštńak* → *maraśńak* (*marašnjak*). Korijensko *z* u nekim se primjerima smjenjuje, npr. *mlažnjak*, *podvožnjak*, u nekima ne, npr. *veznjak*, *bezveznjak*. Kako god, tu ćemo smjenu *z* ili skupa *zn*, ovisno o raščlambi ili neraščlambi sufiksa, smatrati jednačenjem po mjestu tvorbe (v. ovdje § 3), odnosno jotacijom skupa *zn*.

-jakal-o tužakalo (tug-jakal-o)

-jal-o pojačalo (po-jak-jal-o), glačalo, vješalo, jaružalo (~ jaruga, jaružati)

Imenice na *-(X)lo* prema glagolima vrste V.1, gdje je *X* jednak glagolskomu tematskomu morfu (sufiksi bi se mogli razložiti na *-ja-ka-l-o*, odnosno *-ja-l-o*).

-jan-c- Čakovčanac, Koprivničanac, Stubičanac (~ Stubica), Gradišćanac *i* Gradiščanac (~ Gradiška), Gradišćanac *i* Gradištanac (Gradište), Šopoćanac (~ Šopot), Vrbničanac (~ Vrbnik), Skradinjanac (~ Skradin), Kruševljanac (~ Kruševo)

S mocijskim parnjakom *-jan-k-* za žensko služi za imenice sa značenjem stanovnika mjesta. Potvrdâ je ograničen broj[287] jer mu je komplementaran sufiks

[286] Kao odjelit sufiks imaju ga Maretić (1899:§ 350d), Babić (1986: § 317; 2002: § 317), Silić – Pranjković (2005: § 603), Klajn (2003: § 1.10.7). U svakom slučaju isprepleten je sa *-āk-* i *-jāk-*.

[287] Još primjera v. u Babić (1986: § 233; 2002: § 233); dobar dio njih ima osnovu na *c*.

-an-c- (usp. npr. *Čazmanac*, *blizanac*, *Amerikanac*, *republikanac*) i jer ga čestotnošću nadmašuje sufiks *-jan-in-* (v. dalje).

-jan-in- građanin (grad-jan-in-ø), brđanin (brd-jan-in-ø), otočanin (otok-jan-in-ø), pučanin (puk-jan-in-ø), prečanin (prek-jan-in-ø), mještanin (měst-jan-in-ø), kršćanin (krst-jan-in-ø), državljanin (drž-av-jan-in-ø),[288] župljanin (žup-jan-in-ø) Ličanin (lik-jan-in-ø ~ Lika), Požežanin (~ Požega), Crnovršanin (~ Crni Vrh), Karlovčanin, Parižanin, Klišanin, Puljanin, Labinjanin, Splićanin, Brođanin, Madriđanin (~ Madrid), Europljanin, Rabljanin, Rimljanin, Kijevljanin, Krfljanin, Cišćanin (~ Cista), Peraštanin (~ Perast), Gradišćanin *i* Gradištanin (Gradište), Briještanin (~ Brijesta), Plašćanin (~ Plaški), Siščanin (~ Sisak), Gradiščanin *i* Gradišćanin (~ Gradiška), Baščanin *i* Bašćanin (~ Baška), Vološčanin *i* Vološćanin (~ Volosko), Gvožđanin (~ Gvozd), Zvižđanin (~ Zvizda)

S mocijskim parnjakom *-jan-k-* za žensko najplodniji sufiks za imenice sa značenjem stanovnika mjesta, rijetko sljedbenika. Ako osnova završava pretpalatalom, palatalom ili glasom *r*, možemo pretpostaviti dvoje – ili sufiksalno *j*-ispada (usp. npr. *Bračanin*, *Gospićanin*, *Drnišanin*, *Komižanin*, *Senjanin*, *Bazje* ~ *Bazjanin*, *Goražde* ~ *Goraždanin*, *goranin*, *Hvaranin*, *Zadranin*) ili je riječ o komplementarnu sufiksu *-an-in-*, koji ima sasvim dovoljno neovisnih potvrda (usp. npr. *Šoltanin*, *Kaštelanin*, *Korčulanin*, *Neretvanin*).[289] U imenicama *dvorjanin* i *dvoranin* imamo oboje. Sufiks je zanimljiv jer bi potencijalno mogao dati potvrdu za smjenu *zl* + *j* → *źĺ*, kad bi se sufigirao na imenicu *Tuzla* ~ *Tužljanin* (ali ne sufigira se, usp. *Tuzlak*). Smjene skupova *sk* i *šk* nerijetko su ovisne o domicilnim dijalektalnim ostvarajima.

-jār- kamenjar (kam-en-jar-ø), kestenjar, sanjar, Ciglenjar (~ Brodski Ciglenik), ošljar (~ osao)

Sufiks navodimo tek radi opaske o njegovoj ograničenosti.[290] Prepoznajemo ga tek u nekoliko primjera, a osnove su im sve na *l n*. Babić (1986: § 322; 2002: § 322) pretpostavlja da sufiks dolazi na osnovske *k g h c z* i da jotira, što ne smatramo dobrim rješenjem, mi u tim slučajevima izlučujemo sufiks *-ār-*.[291] Zajedno sa svojim mocijskim parnjacima, *-ār-k-a-* ili *-ār-ic-a-*, sufiks *-ār-* izrazito je plodan sufiks, s golemim brojem potvrda (usp. npr. *rudar*, *zidar*, *vratar*, *subotar*, *vinar*, *novinar*, *opsjenar*, *stanar*, *mlinar*, *stolar*, *bankar*, *guslar*, *džepar*, *zubar*, *bravar*, *splavar*, *šljivar*, *limar*, *konobar*, *torbar*, *pisar*, *vozar*, *željezar*, *cestar*, *zvjezdar*), a golema pak većina tih potvrda pokazuje da nema potrebe govoriti o sufiksima *-jār-* i *-jār-k-a*, nego o palatalizaciji s početnim *a-* (usp. sufiks *-ār-*,

[288] O mogućoj raščlambi *države* s palatalizacijom sufiksom *-av-* (drg-av-a) v. ovdje § 10.

[289] Za ovo drugo odlučio se Babić (1986: §§ 750–7; 2002: §§ 750–7); v. ondje još primjera.

[290] Primjeri su prema Babić (1986: § 349; 2002: § 349), ARj (s. v.).

[291] Usp. dalje sufikse s početnim *ju-*, odnosno *u-*; za *-jār-*, odnosno *-ār-* vrijedi isto.

ovdje § 10).[292] Samim time nećemo govoriti ni o sufiksu *-jārnīk* (Silić – Pranjković 2005: § 603); ako je potrebno, valja govoriti o palatalizirajućem *-ār-n-īk-* (npr. *ptičarnik*, *žečarnik*, *ovčarnik*).

-jar-a pepeljara, kiseljara (~ kiseliti), komunjara, drvenjara, ledenjara, krovinjara

Vrijedi slično kao za *-jār-* (v. gore), s time da je ipak više uvjerljivih potvrda za jotaciju *l n*. Za razliku od Babića (1986: § 365; 2002: § 365) smjene velara i sibilanata ovdje smatramo palatalizacijama sufiksom *-ar-a* (v. ovdje § 10), koji je čestotnošću dominantan (usp. npr. *ludara*, *gatara*, *pustara*, *zunzara*, *kupusara*, *muzara*, *štenara*, *plinara*, *svilara*, *brvnara*).

-jar-ij-a mlađarija, sanjarija, brbljarija

Malo potvrda u kojima se sufiks dade izlučiti. Babić (1986: §§ 685–9; 2002: §§ 685–9) i Klajn (2003: § 1.54.6) nemaju taj sufiks i govore samo o *-ar-ij-a* (v. ovdje § 10).

-jār-k-a stotinjarka 'novčanica od 100'

Jedina prava potvrda. Za ostale pretpostavljamo sufiks *-ār-k-a* i palatalizaciju (v. ovdje § 10).

-jav-a tvrđava, lomljava, zvonjava, grmljava, mećava (~ met-ø-ti)

Malo potvrda. U *ljubav*, *mrzav*, *narav*, *dubrava*, *žerava*, *mirisavka* i sl. imamo *-av-*, *-av-a* (v. i Maretić 1899: § 324l–m). Usp. ovdje § 10, sufikse sa *-av-*.

-jav-in-a grmljavina (grm-jav-in-a ~ grm-ě-ti), lomljavina, trubljavina

Jedine potvrde (v. Babić 1986: § 819; 2002: § 819).

-jeh-a maćeha (mat-jeh-a)

Jedina potvrda. Usp. dalje sufiks *-juh-*.

-jēń-e voljenje (vol-jēń-e), moljenje, carinjenje, pamćenje, bogaćenje, sjećanje, buđenje, viđenje, čuđenje, gašenje, gaženje, plaženje, maženje, iskupljenje, cijepljenje, drobljenje, lomljenje, bavljenje, življenje, šarafljenje, čišćenje, gošćenje, pošćenje, navještenje, proštenje, mišljenje, kašnjenje, pražnjenje, triježnjenje, gniježđenje, dažđenje, trpljenje, tonjenje, trnjenje, gušnjenje

[292] O etimologiji v. Skok (s. v. *-ar*[2], gdje se govori i o *-jar*), Klajn (2003: § 1.19, i ondje spomenuta literatura s donekle drugačijim stavom).

Glagolske imenice prema glagolima vrstâ III.1 i IV., rijetko glagola II. vrste (v. zadnja tri primjera).[293] Smjena veoma dosljedna i s mnogo potvrda. Nekoliko glagola prema sebi ima imenicu na *-ēń-e*, npr. *zaposliti ~ zaposlenje*; *sjedjeti* ili *sjediti ~ sjedenje*, *letjeti ~ letenje*, *lebdjeti ~ lebdenje*,[294] *maciti ~ macenje*,[295] *sȕziti ~ suzenje* (*očiju*), *piškiti ~ piškenje*, *pajkiti ~ pajkenje*, a u *bdjeti* (bd-ě-ti) ~ *bdim* (bd-i-m) ~ *bdjenje* (bd-jeń-e) jotacije nema,[296] kao ni u mogućem *lebdjenje*. Osim prvomu (o *-posliti ~ -poslen* v. gore glagolski sufiks *-je-* u IV. glagolskoj vrsti) svim tim glagolima zajedničko je da su neprijelazni, pa uglavnom i nemaju trpnih oblika koji bi bili u osnovi imenici (usp. *sjedjeti ~ *sjeđen*, *letjeti ~ *lećen*), s druge strane međutim imamo *smrdjeti ~ smrđenje*, *daždjeti ~ dažđenje*, također prema neprijelaznim glagolima.

Ako je u korijenu velar, također pretpostavljamo jotaciju, premda će u infinitivu biti palatalizacija (v. ovdje § 10), usp. *junačenje*, *učenje*, *množenje*, *sušenje*. Iza korijenskoga pretpalatala i palatala pretpostavljamo ispadanje sufiksalnoga *j-*, usp. *uništenje*, *kućenje*, *otuđenje*.[297] Sufiksalno *j* ispada poslije korijenskoga *r*, usp. *širenje*, *starenje*, *gorenje*, *mirenje*. Primjeri s nesmijenjenim korijenskim sibilantima (npr. *macenje*, *suzenje*) ne bi govorili protiv jotacije velara, nego bi se vladali poput imenica tipa *sjedenje*, kao što se s druge strane neke izvedenice glagola I. vrste vladaju kao da su nastale prema glagolima IV. vrste.[298] Korijensko *st* najčešće se smjenjuje sa *št* (npr. *krštenje*, *dopuštenje*, *osvještenje*, *izvlaštenje*, *namještenje*), kadšto sa *ść* (npr. *žešćenje*, *mašćenje*, *učvršćenje*, *žalošćenje*). Slično *zd* → *žd* i *źź* (npr. *gniježdenje* i *gniježdenje*).

-jev-in-a stečevina (s-tek-jev-in-a), tečevina, sječevina ‘oštrica, krčevina, proplanak’, piljevina, paljevina, branjevina, građevina, uštođevina, prerađevina, koševina ‘pokošena livada’ (~ kositi), noševina ‘plaća za nošenje’ (~ nositi), proševina ‘što se isprosi’ (~ prositi), kapljevina, mišljevina

Sufiks je u zanimljivu i zamršenu odnosu sa sufiksom *-ev-in-a* (v. ovdje § 10).[299] Prepoznajemo ga s jedne strane u imenica koje stoje prema glagolu, s glagolskim korijenom, odnosno u imenica sa značenjem koje je u vezi s glagolskom

[293] Inače za glagole II. vrste redovito *-ć-e* (Babić 1986: § 471; 2002: § 471). Oba sufiksa, i *-jēń-e* i *-ć-e*, dadu se razložiti na svoje manje sastavnice, na tematski morf, morf za trpni pridjev i imeničko *j*: *-je-n-j-e* i *-ø-t-j-e*.

[294] ARj (s. v.) i Maretić (1899: § 344a) imaju i *sjeđenje*, *lećenje*, *lebđenje*.

[295] V. npr. Babić (1986: § 468; 2002: § 468); Matešić (s. v.) ima *mačenje*, ali ima i *kesenje*, *kozenje*, *šizenje*.

[296] Kod glagola I. vrste *bdjeti* (bdě-ø-ti) ~ *bdijem* (bdě-e-m) sufiks je *-eń-e*, s prijeglasom korijenskoga *ě* u *i* (v. ovdje § 8), dakle *bdijenje* (bdě-eń-e). Tako i *htjeti* (htě-ø-ti) ~ *htijenje* (htě-eń-e).

[297] Usp. gore *-je-* za glagolski pridjev trpni vrstâ III.1 i IV. te § 10, glagolske sufikse *-e-*, *-ēń-e*.

[298] Npr. *grižen*, *griženje*, *mužen*, *muženje*, *donešen*, *potrešen*, koliko god norma preporučivala nejotirane oblike.

[299] Usp. i opis u Babića (1986: §§ 809–10; 2002: §§ 809–10).

radnjom, njezina posljedica, rezultat i sl., s druge u imenica sa značenjem 'tvar od X'. Preglašeni sufiks *-ev-in-a* doći će na osnovsko *c* i palatalizirati ga (v. ovdje § 10), pa smjenu u *bjelančevina* smatramo palatalizacijom (usp. *očevina*, *zečevina*), a smjenu u *stečevina*, *sječevina* jotacijom sufiksom *-jev-in-a*, kao što je u *tunjevina*, *kozjevina* (I. Velikanović *apud* Stj. Babić). Naime očekivano bi na korijenske velare trebao doći nepreglašeni sufiks *-ov-in-a*, ne *-ev-in-a*, pa bi onda očekivano bilo *stekovina*, *sjekovina*, kao što je u *tekovina*, *bukovina*. Zato i u Matešićevim (s. v.) primjerima poput *ćurčevina* (~ *ćurka*), *pačevina* (~ *patka*), *guščevina* (~ *guska*), *štučevina* (~ *štuka*?), *graševina* (vrsta grožđa) (~ *grah*), *tučevina* 'meso tuke' (~ *tuka*) prepoznajemo sufiks *-jev-in-a*. Sufiks je zanimljiv jer, općenito, kod korijenâ glagola I. vrste rijetko očekujemo jotaciju (tako je i kod sufiksa *-jāj-*, v. gore, primjerice u *tečaj*, *stečaj*), obično je riječ o palatalizaciji; jotacija je svojstvena imenicama koje stoje prema glagolima vrstâ III.1, IV. i V.2. Iza korijenskoga *r* sufiksalno *j-* ispada, usp. *tvoriti* ~ *tvorevina* (tvor-jev-in-a).

-jivāč- ucjenjivač, obrađivač, prireñivač, potpaljivač, potkupljivač, izrabljivač, procjenjivač, pretraživač, oglašivač, raspršivač

Sufiks dolazi na korijene glagola VI. vrste sa sufiksom *-jīva-* (v. gore). Dakako, ako su sufiksi *-īva-* i *-ivāč-*, jotacije nema, usp. *pokazivati* ~ *pokazivač*.

-jot-in-a izmišljotina (iz-misl-jot-in-a), smišljotina

Jedine potvrde (v. Babić 1986: § 819; 2002: § 819).

-jug-a pepeljuga (pepel-jug-a), kaljuga 'kaljuža' (~ kal), piljuga 'kobac' (~ pile)

Veoma malo potvrda, sve s korijenskim *l*. Sufiks bilježimo više radi opaske o sufiksima s eventualnim početnim *ju-*, koji bi uzrokovali jotaciju i koji se kao takvi prepoznaju u Babića (1986: §§ 1168–9; 2002: §§ 1168–9), Maretića (1899: § 345), ili se pak u Barić *et al.* (1995: § 986) govori o sufiksima sa *u-* koji dolaze na jotiranu osnovu.[300] Smatramo da je jednostavnije i bolje prepoznavati početno *u-*, koje uzrokuje palatalizaciju:[301] – potvrda za *ju-* izrazito je malo (za razliku od sufikasa sa *u-*); – opis pomoću palatalizacije pokazuje se sasvim odgovarajućim

[300] Kako i zašto je jotirana, ne kaže se, no to je ondje više pravilo nego slučaj, pa može biti i metodološka odluka (tako se tumače i komparativi pridjeva, usp. dalje komparativno *-j-*). Slično u opisu srpskoga čini i Klajn (2003, v. izričito u § 1.80). U Klajna (str. 131) stoji da su to sufiksi na *u-* koji uzrokuju jotaciju (*sic!*), ali se na str. 29, 197 govori o palatalizaciji (*sic!*) sufiksima *-ūlj(a)k*, *-ūrda*. Na str. 103 fonetske se alternacije u vezi sa sufiksom *-urina* objašnjavaju »preuzimanjem osnove« iz drugih izvedenica (Klajn se poziva na rad Stakić 1988).

[301] Stoga su takvi sufiksi ovdje opisani u § 10, v. ondje sufikse *-ug-a*, *-ūl̓-k-*, *-ur-a*, *-ur-d-a*, *-ur-in-a*, *-ur-lij-a*. Usp. i gore kazano o sufiksima s pretpostavljenim početkom *-jār-* ili dalje pridjevske sufikse tipa *-juš-k-ast-*.

jer kad se što ispred takvih sufikasa smjenjuje, to je upravilu *k g h c*; – dostupni etimološki opisi ne čine se uvjerljivi – Skok će zapisati da je *nožurina* prema *noga* + *-urina* (s. v. *nòga*), a da je *knjižurina* prema *knjiga* + *-jurina* (s. v. *knjȉga*). Kad je riječ o sufiksu *-juga*, primjere poput *crnčuga* skloniji smo tumačiti kao palatalizaciju sufiksom *-uga*. U *kaljuža* mogli bismo imati dodatnu jotaciju sa *-j-a* (kal-jug-j-a), možda palatalizaciju sa *-a* (kal-jug-a).[302]

-juh- očuh (ot-c-juh-ø)

-juh-a maćuha (mat-juh-a), maćuhica (mat-juh-ic-a)

Jedine potvrde. Usp. gore sufiks *-jeh-*.

9. Pridjevski derivacijski sufiksi

-j- jači (jak-j-i), preči (prěk-j-i), gorči (gor-k-j-i), krepči (krep-k-j-i), draži (drag-j-i), suši (suh-j-i), brži (brz-j-i), bliži (bliz/-k/-j-i), uži (uz/-k/-j-i), mrži (mrz/-k/-j-i), viši (vis/-ok/-j-i), žući (žut-j-i), kraći (krat/-k/-j-i), mlađi, bljeđi, bjelji, dalji (dal/-ek/-j-i), crnji, tanji (tan/-k/-j-i), gluplji, grublji, dublji (dub/-ok/-j-i), deblji (~ deb/-el/-j-i), njemlji, življi, češći, čvršći, žešći (žest/-ok/-j-i), bješnji (běs-n-j-i), tješnji (těs-n-j-i)

Komparativni sufiks. Smjena je dosljedna u mjeri u kojoj sufiks dolazi na pojedine osnove.[303] Primjera za smjenu *c f* nema.[304] Iza korijenskih *ć ʒ́ ń r* sufiksalno *j-* ispada, usp. *vruć ~ vrući* (vruć-j-i), *riđ ~ riđi*, *krnj ~ krnji*, *sijer ~ sjeri*, *širok ~ širi*, *zao ~ gori* (supletivni korijen). Gramatike će kazati da *j* ispada i iza *ž*, potvrda bi bila *težak ~ tež(j)i*. Mi raščlanjujemo drugačije: *težak* (teg-k-ø, s palatalizacijom) i *teži* (teg-j-i, s jotacijom, kao *dug ~ duži*).[305]

-j- čovječji (čověk-j-i), vučji, pačji, božji, vražji, mušji, dječji, ovčji, ptičji, zečji, lisičji, vještičji, labuđi, teleći (tel-et-j-i), pileći (pil-et-j-i), đavolji, bivolji, jesenji, jelenji, kravlji, bablji, golublji, riblji, siplji (~ sipa), ošlji (~ osao, osl-ø), guščji (~ guska), maždžji (~ mazga)

Relacijski, posesivni sufiks. Potvrde za smjenu *f*, čini se, nema, ali pretpostavljamo da bi od *gof* bilo *goflji*.[306] Korijenski *s z* ne smjenjuju se, usp. *pasji*,

[302] Babić tu (1986: § 1179; 2002: § 1179) prepoznaje sufiks *-uža*, koji imamo još samo u *lopuža*.

[303] Stoga upravo čudi kompliciranje oko komparativnih sufikasa i promjena kojima je podvrgnut korijen koje pokazuju gramatički opisi Barić *et al.* (1995: §§ 484–8), Pavešić – Težak – Babić (1991: §§ 484–8). Maretić je to prije stotinu godina (1899: §§ 231–2) rješavao mnogo elegantnije.

[304] Pridjeva ima – primjerice pozajmljeni *švorc*, *šarf* – ali ti se realno ne kompariraju, osobito ne sufiksom *-j-*.

[305] Pridjevi *svjež*, *loš*, *tuđ*, *smeđ* ili zbog svoje kračine imaju sufiks *-ij-* ili se zbog svoje semantike realno ne stupnjuju (prema *tuđ* vjerojatno bi također bilo *tuđiji*).

[306] To znači da je riječ o živoj promjeni. Stoga sve primjere sinkronijski tumačimo jotacijski i zanemarujemo njihovu dijakroniju. Zato ovdje u uvodu poglavlja i rekosmo da nam je jotacija svaka promjena uvjetovana glasom *j*.

gusji (~ gus/ka/), *kozji*, *lososji*, *risji*, *osji* (zadnja tri v. Matešić: s. v.). Iza korijenskih *č ž š r* sufiksalno *j-* ostaje, usp. *miš* ~ *mišji*, *kokoš* ~ *kokošji*, *pura* ~ *purji* (v. i Maretić 1899: § 76b). Sufiks *-j-* nekada je dolazio i na imenice sa značenjem pojedinačnoga, kao u *banji* 'banov' (npr. *Banja Luka* 'banova livada'), *Ivanji* 'Ivanov' (npr. *Ivanja Reka*, *Ivanje*), *Stjepanji* 'Stjepanov' (npr. *Stjepanjdan*), sa sufiksom *-sk-* proširen npr. u *ivanjski* (npr. *ivanjska noć*).[307]

-jāh-n- bljeđahan (blěd-jah-n-ø), glađahan, mlađahan, slađahan, žeđahan, kraćahan

Malo potvrda, uvijek s korijenskima *t d* (usp. dalje sufiks *-jan-*); zapravo jedini zabilježeni sa *t* jest *kraćahan* (Matešić: s. v.). Na ostale korijene dolazi sufiks *-āh-n-*, usp. *živahan*, *lagahan*, *punahan*, *tanahan*, *uzahan* i sl.

-jan- bljeđan (blěd-jan-ø), glađan, mlađan, slađan, žeđan, sićan, zlaćan, zemljȁn, konopljan, grožđan *i* groždan

Malo potvrda, uvijek s korijenskima *t d* (usp. gore sufiks *-jāh-n-*). Na ostale korijene dolazi *-an-*, usp. *punan*, *mekan*, *tanan*, *uzan* i sl. Sufiks najčešće ima deminutivno pridjevsko značenje i valja ga razlikovati od čestih neutralnih pridjevskih sufikasa *-n-* (npr. *žedan*, *zlatan*, *gladan*, *vrijedan*, *mračan*, *snažan*, *prašan*) i *-an-* (npr. *zvjezdani*, *srčani*, *pješčani*), kod kojih pretpostavljamo palatalizaciju (v. ovdje § 10). Zbog takva značenja nije sigurno treba li ga prepoznavati u *grožđani* (v. npr. Silić – Pranjković 2005: § 646), *zemljani*, *konopljani*, ili je i tu *-an-*, prema *grožđe*, *zemlja*, *konoplja* (*-j-* bi bilo imeničko, dakle *-j-an-*). Oblik *groždan* (v. npr. Silić 1992: 269) posljedica je pravilne jotacije *zd* → *žd*. Proširen sufiksom *-sk-* sufiks *-jan-* imamo primjerice u *baščanski* ili *bašćanski* (~ Baška), *vološčanski* ili *vološćanski* (~ Volosko), *tršćanski* (~ Trst), *neretljanski* (~ Neretva), *budljanski* (~ Budva).[308]

-jast- pepeljast (pepel-jast-ø), šiljast, vižljast, četinjast, grumenjast, kestenjast, brašnjast

Sufiks se dade izlučiti tek u nekoliko navedenih leksema, sve potvrde ispred sufiksa imaju osnovsko *l n*, a dobar ih dio dolazi i sa sufiksom *-ast-* (usp. ovdje § 10). Ostali pridjevi toga tipa uvijek dolaze sa *-ast-*, npr. *kockast*, *kuglast*, *budalast*, *staklast*, *maslinast*, *stepenast*, *prstenast* i sl. Babić (1986: §§ 1654–6; 2002: §§ 1654–6) pitanje toga sufiksa »zbog nedosljednosti ostavlja otvoreno«, s time da se u njega pretpostavlja da bi se i osnovsko *k g h c* jotiralo. Premda dostupni

[307] Za *j* u *lanjski*, *Zrinjski* Maretić (1899: § 84) piše da bi bilo sekundarno, nesufiksalno, što će potvrditi razgovorni oblik *stranjski*, koji je za razliku od navedenih nestandardan. Isto imamo u *izvanjski*, *vanjski* i sl.

[308] Usp. Babić (1986: § 1372). O smjeni *tv́*, *dv́* → *t́*, *d́* u *neretljanski*, *budljanski* v. ovdje § 1.2.

etimološki opisi[309] kažu da se korijenski i osnovski *k g h c* jotiraju, mi ćemo kod njih pretpostaviti palatalizaciju sufiksom *-ast-* (v. ovdje § 10): – taj sufiks donekle plodno u suvremenome jeziku smjenjuje samo *k g h c* (kako to?, to bi bio jedini primjer jotacije koja plodno smjenjuje samo te glasove);[310] – ako pretpostavimo da je *-jast-* iznimka, *-ast-* se sasma naravno uklapa u pridjevske sufikse koji palataliziraju (sličan je slučaj sa sufiksima *-av-* i *-jav-*, *-iv-* i *-jiv-*, usp. dalje te § 10).

-jat- umiljat (u-mil-jat-ø), domišljat (do-misl-jat-ø)

Jedine potvrde. Babić (1986; 2002), Klajn (2003) nemaju kao poseban sufiks,[311] Maretić (1899: § 365d) ima, i to u *grljat* 'grivast',[312] *šiljat*, *trbušat*. Eventualno još u *runjat* (~ *runo*, *runje*), *brašnjat*. Dakle samo korijeni na *l n*. Inače bez smjene, odnosno sa sufiksom *-at-*, usp. *zrnat*, *krilat*, *grlat*, *bradat*, *nosat*, *sisat*, *glavat*, *brkat*, *zubat* i sl. Usp. sufiks *-at-*, ovdje § 10.

-jav- pepeljav (pepel-jav-ø), ranjav (ran-jav-ø), runjav (run-jav-ø)

Malo potvrda. Klajn (2003) nema kao poseban sufiks, a Babić ga (1986: § 1696; 2002: § 1696) prepoznaje samo u *crvenjav*, *vodenjav*, *drvenjav* (redom potvrde iz djela M. Božića). Maretić (1899: § 365e) ima i pretpostavlja jotaciju *k c l n*. Smjenu *k c* ovdje držimo palatalizacijom sufiksom *-av-* (v. ovdje § 10), jotaciju sufiksom *-jav-* prepoznajemo samo ako je ispred sufiksa *l n*, a i kod tih glasova češći je slučaj bez smjene, odnosno sa sufiksom *-av-*, usp. *balav*, *žilav*, *kilav*, *slinav*, *runav*, *pjenav*, *krivudav*, *gizdav*, *drhtav*, *grintav*, *musav*, *sluzav* i sl.

-jik-av- hladnjikav (hlad-n-jik-av-ø), mutnjikav, ružnjikav, topljikav

Malo primjera, osnove na *l n*, upravo pridjevsko *-n-*. Iza osnovskoga *ĺ* sufiksalno će *j-* ispasti, odnosno stopiti se s njime, usp. *bodljikav*, *šupljikav*.

-jiv- ranjiv (ran-jiv-ø), hranjiv, ljenjiv(ac), djeljiv, šaljiv, neumoljiv, zapaljiv

Možemo se složiti s opisom kakav daje Babić (1986: §§ 1602–17; 2002: §§ 1602–17), prema kojemu sufiks dolazi na osnovske *l n*,[313] a da kad je riječ o

[309] Maretić (1899: § 365c) piše da je u *ljubičast*, *pastušast* 'neuškopljen', *pupčast* sufiks *-jast*, Skok (s. v. *-as*, *-jast*) da je *-jast* drugotno prema *-ast* (kao *-kast*, *-ikast*, *-ičast*, *-arast*, *-olast*), složeno od *ĵo* + *ast*.

[310] Da je riječ o jotaciji, očekivala bi se smjena i ostalih sibilanata ili dentala, ali nje nema, usp. npr. *blesast*, *elipsast*, *pekmezast*, *lepezast*, *loptast*, *kolutast*, *ludast*, *zvjezdast*.

[311] Klajn (2003: § 3.7.1) *umiljat* i *domišljat* motivira glagolom i sufiksom *-at-*.

[312] Dakle ne 'grlat'. ARj (s. v.) ima potvrdu samo iz Karadžićeva rječnika.

[313] Teže bismo se složili s obrazloženjem da je u *savitljiv*, *ganutljiv* »infinitiv bez završnoga *i*«, a da su u *dodirljiv*, *rastegljiv* prezenti koji »odbacuju *-nem*«. To već izlazi iz okvira naše teme, ali jednostavno je riječ bilo o dodatno sufigiranim oblicima (u *savitljiv*, *ganutljiv* očito imamo posla

korijenskim labijalima, valja govoriti o sufiksu *-ĺiv-*, premda bi se i *-ĺiv-* iza labijala lako objasnilo jotacijom s epentezom, usp. *ljepljiv*, *uporabljiv*, *primamljiv*, *lomljiv*, *probavljiv*, *zašarafljiv*. Usp. sufiks *-ĺiv-*, ovdje § 10.

-juš-ast- debeljušast (deb-el-juš-ast-ø)

Jedini primjer. Vrijedi slično što i za *-juš-k-ast-* (v. dalje). U ostalim potvrdama pretpostavljamo *-uš-ast-*, npr. *ljepušast*, *bjelušast*, *plavušast*, *mekušast* (~ mek).

-juš-k-ast- debeljuškast (deb-el-juš-k-ast-ø)

Jedini primjer.[314] U *ljepuškast* stoga pretpostavljamo *-uš-k-ast-*, premda je i to jedincato.[315]

-jūš-n̨- sićušan (sit-juš-n-ø), kraćušan, zgođušan, maljušan (majušan)

Malo potvrda, obično s korijenom *t d* (usp. gore sufikse *-jāh-n-*, *-jan-*), ali ima i potvrda poput *debeljušan*, *miljušan*. U ostalima dolazi *-ūš-n-*, npr. *ljepušan*, *mekušan*, *slabušan*, *tanušan*.[316]

10. Priložni derivacijski sufiksi

-ju danju

Jedina potvrda. U *noću* sufiksalno je *j-* iza korijenskoga *ć* ispalo (v. gore imeničko *-ju*), u *blizu* je *-u*.[317]

Napomene

Pravilo 1b tradicionalno se opisuje kao »spoj« jotacije završnoga konsonanta unutar konsonantskoga skupa i jednačenja konsonanta ispred njega po mjestu tvorbe (v. ovdje § 3). Za skupove *sl sn zl zn* takav je opis i nama prihvatljiv, premda smo postupili drugačije. Međutim opis pomoću skupova *st št zd žd sk šk* (*zg žg*), kakav je u nas, ima dvije prednosti. Prvo, podrazumijeva da alternira čitav morf, a ne samo pojedini fon unutar njega, a to je obično bolji pristup (jedino tako mogu se objasniti primjerice prijevoji, v. ovdje § 14). Drugo, omogućuje opis različitih alternanata, odnosno opisom u dvama koracima od kojih je drugi

s osnovama trpnih oblika) bilo o jednostavnome sufigiranju korijena (*dodirljiv*, *rastegljiv* kao *osjetljiv*, *šutljiv*, *susretljiv*, *podmitljiv*, *prihvatljiv*, *ćudljiv*, *zavodljiv*, *nevidljiv*, *upadljiv*, *gadljiv*, *žučljiv*, *gorljiv*, *razgovorljiv*).

[314] Babić ga i u trećem izdanju (2002: § 1696) ima i kod *-uškast* i kod *-juškast*; valjalo bi popraviti.

[315] Skok (s. v. *lijep*) etimološki tumači kao *ljepuška* 'lijepa ženska' + pridjevno *ast*.

[316] Usp. i Matešić (s. v.) te Babić (1986: § 1696; 2002: § 1696).

[317] Usp. Babić (1986: §§ 1939–40; 2002: §§ 1939–40), Klajn (2003: § 9.9).

jednačenje po mjestu tvorbe nemoguće je objasniti zašto imamo *ražalost(iti)* ~ *ražalošćen*, *ostrast(iti)* ~ *ostrašćen*, *krst* ~ *kršćanin* s jedne, ali *oprost(iti)* ~ *oprošten*, *korist(iti)* ~ *korišten*, *mjesto* ~ *mještanin* s druge strane (dakle zašto nemamo **oprošćen*, **korišćen*, **mješćanin*).

Istini za volju, pojedini u *Pravilima 1b* i *2b* navedeni skupovi i njihove alternante u hrvatskome su izrazito rijetki, gotovo do razine kurioziteta, npr. *dahtati* ~ *dašćem*, *guska* ~ *guščji*, *mazga* ~ *maždžji* i sl. Nekih s druge strane nema ostvarenih, ali intuitivno ih je i prema izvornogovorničkom osjećaju veoma lako pretpostaviti i ostvariti, primjerice nema ostvarene potvrde za *zl* + *j* → *ź́l*, ali ona je sasvim vjerojatna, npr. potencijalno *Tuzla* ~ *Tužljanin*, ili *mrzliti* ~ *mržljen*, ili kad bi *(po)zliti* bio prijelazni glagol pa imao glagolski pridjev trpni *(po)žljen*, ili kad bi prema *žezlo* postojali glagol *žezliti* i njegov glagolski pridjev trpni *žežljen*. Da nema toponima, rijetko bismo gdje imali *sk* + *j*, osobito *šk* + *j* (npr. *Baška*, *Gradiška*, *Plaški*, pričem je izvedenica često ovisna o dijalektalnim ostvarajima), a njihove parnjake *zg* + *j*, *žg* + *j*, čini se, nemamo osim u trpnome pridjevu *smoždiiti* (s-mozg-i-ti) ~ *smožden* (s-mozg-je-n-ø), s korijenom koji imamo u *mozak* (mozg-ø), a na temelju jedincate potvrde teško je izlučiti nedvosmisleno pravilo o smjeni, jer uvijek je moguće da je u *voštiti* i *smožditi* došlo do palatalizacije *sk* i *zg*, a da je onda *j*- iza *št* i *žd* u trpnim pridjevima jednostavno ispalo, dakle *vošt(j)en* i *smožd(j)en*, i da jotacije uopće nema.

Pravilo 3 zapisali smo i tumačili kao epentezu, upravo ekskrescenciju (usp. ovdje § 1.2), kao umetanje *l* između labijala i glasa *j*: *ø* → *l* / {*p*, *b*, *m*, *v*, *f*} __ +*j*. Tako se ta promjena tradicionalno tumači u hrvatskim gramatikama, starijima i novijima.[318] Postoji i drugačije viđenje smjene na dodiru labijala i *j*.[319] Prema njemu smjena se ne opisuje kao epenteza, dakle ni kao jotacija, nego kao smjena *j* → *ĺ*. Smjena se odvija u dvama koracima, u prvome se labijali (*p b m v f*) ispred *j* palataliziraju, čime stječu obilježje palatalnosti, odnosno obilježja [+visok] (engl. [+high]) i [−stražnji] (engl. [−back]), kojima se palatalizacija definira, a u drugome se *j* prema tim palatalima progresivno asimilira u *ĺ*, odnosno *j* stječe obilježje [+neprekidni] (engl. [+cont]) i [+prednji] (engl. [+ant]). Formulacija je u tom slučaju ovakva (Rakić 1988: 129):[320]

$$\begin{bmatrix} +\text{son} \\ -\text{con} \\ +\text{cor} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{con} \\ +\text{ant} \\ -\text{cont} \\ \alpha\text{lab} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{con} \\ +\text{ant} \\ -\text{cor} \\ \alpha\text{lab} \end{bmatrix} \_\_\_\_, \text{ gdje je } \alpha = \pm$$

[318] Tek za primjer, tako Maretić (1899), Barić *et al.* (1995), poredbenoslavističko viđenje v. u Mihaljević (2002: 167–9), nešto drugačije i neodređenije u Ivšić (1970: 131).

[319] Onomad suvremeno tumačenje dao mu je Rakić (1988), gdje je teorijska podloga generativne gramatike (SPE, Chomsky – Halle 1968) poduprta pojedinim poredbenim, dijakronijskim i dijalektološkim radovima.

[320] Oznake su dakle *son* = sonantni, *con* = konsonantni, *cor* = koronalni, *ant* = anteriorni, prednji, *cont* = neprekidni, *lab* = labijalni, *high* = visoki, *back* = stražnji, *lat* = lateralni, bočni.

Druga ponuđena mogućnost jest da je riječ o smjeni u trima koracima. Prvi je isti, labijali se (*p b m v f*) ispred *j* palataliziraju. U drugome *j* iza takvih palataliziranih labijala progresivnom asimilacijom stječe obilježje lateralnosti, [+bočni] (engl. [+lat]). U trećemu, pretpostavlja se, labijali se prema *ĺ* asimiliraju po obilježju bočnosti, pa kao rezultat dobivamo svojevrsne palatalizirane labio-lateralne afrikate p^{j}, b^{j}, m^{j}, v^{j}, f^{j}, čemu uprilog govori i moguće slogovanje poput [glu.pĺi] (*gluplji*), [gru.bĺi] (*grublji*), [ži.vĺi] (*življi*) i sl. Takva smjena labijala mogla bi se onda doista smatrati i jotacijom. Pravilo bi se formuliralo ovako (Rakić 1988: 130):

$$\begin{bmatrix} +\text{ant} \\ -\text{cor} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{high} \\ -\text{back} \\ +\text{lat} \\ +\text{cor} \end{bmatrix} \Big/ \underline{\quad} \begin{bmatrix} +\text{high} \\ -\text{back} \\ +\text{lat} \\ +\text{cor} \end{bmatrix}$$

te bi se uz manje modifikacije moglo primjenjivati i na jotaciju ne-usnenih okluziva (*t*, *d*).

Rekosmo u uvodu poglavlja da je jotacija zanimljiva i stoga što za razliku od palatalizacije (v. ovdje § 10) i sibilarizacije (v. ovdje § 11) do nje dolazi i u korijenu riječi te na granici P+R. Prema takvim jotacijama – a tiču se glasova *l n* (v. ovdje *Pravila 1c–d*) – pravogovorna ili opća norma nema posve definirane stavove, ali sasvim je jasno da u realnome jeziku do njih dolazi. Pogotovo ako se promatraju u okviru pojmova *klasičnoga*, *prihvatljivoga* i *prihvaćenoga* hrvatskoga, kako ih je odredio Škarić (2007; 2009). U Škarićevima *prihvatljivom* i *prihvaćenom* hrvatskom one su posve naravne i pripadaju »živim obaveznim asimilacijskim pravilima« (v. Škarić 2009: §§ 164, 248).

Jotaciju glasova *l n* u korijenu uzrokuje *ě* [je], uvijek ako je kratak ili ako je kratak produžen (kako se to obično zove, *produženi jat*):

> ljepota (lěp-ot-a) [ĺepota], ljekovit (lěk-ov-it-ø) [ĺekovit], mljekar (mlěk-ar-ø) [mĺekar], pljesniv (plěs-n-iv-ø) [pĺesniv], sljepoća (slěp-oć-a) [sĺepoća], ozljeda (o-zlěd-a) [ozĺeda], sljez (slěz-ø) [sĺez], snjegovi (sněg-ov-i) [sńegovi], Njemica (něm-ic-a) [ńemica], gnjezdašce (gnězd-aš-c-e) [gńezdašce]
>
> Gpl. ljeta (lět-a) [ĺētā], Gpl. koljena (kolěn-a) [koĺēnā]

fakultativno ako je *ě* [je] dug:

> lijep (lěp-ø) [ljēp] *ili* [ĺēp], lijek (lěk-ø) [ljēk] *ili* [ĺēk], mlijeko (mlěk-o) [mljēko] *ili* [mĺēko], plijesan (plěs-n-ø) [pljēsan] *ili* [pĺēsan], slijep (slěp-ø) [sljēp] *ili* [sĺēp], ozlijediti (o-zlěd-i-ti) [ozljēditi] *ili* [ozĺēditi], snijeg (sněg-ø) [snjēg] *ili* [sńēg], Nijemac (něm-c-ø) [njēmac] *ili* [ńēmac], gnijezdo (gnězd-o) [gnjēzdo] *ili* [gńēzdo], donijeti (do-ně-ø-ti) [donjēti] *ili* [dońēti]

U pozajmljenicama imamo jotaciju 1) glasa *n* na granici P+R (za glas *l* takva primjera slučajno nema, ali sasvim je vjerojatno da bi se događalo isto); moguće je da je to zbog nerazlikovanja slovnoga skupa *n+j* od slova *nj*, što imamo u hrvatskoj latinici, premda to zacijelo neće biti jedini razlog:[321]

> injekcija [injekcija] *ili* [ińekcija], injektirati [injektirati] *ili* [ińektirati], konjugacija [konjugacija] *ili* [końugacija], konjunktura [konjunktura] *ili* [końunktura]

2) glasova *l n* na granici R+S ondje gdje u pismu imamo ⟨lje⟩, ⟨lije⟩, ⟨nje⟩, ⟨nije⟩:[322]

> hotelijer [hotel(i)jer] *ili* [hoteĺer], gondolijer [gondol(i)jer] *ili* [gondoĺer], somelijer [somel(i)jer] *ili* [someĺer], žiljen [žil(i)jen] *ili* [žiĺen][323]
> bombonijera [bombon(i)jera] *ili* [bombońera], plafonijera [plafon(i)jera] *ili* [plafońera], garsonijera [garson(i)jera] *ili* [garsońera], žardinijera [žardin(i)jera] *ili* [žardińera]

Ako nije riječ o glasovima *l n*, takve vrste jotacije nemoguće su, usp. npr. *objekt* (**obljekt*), *tamjan* (**tamljan*), *krupje* (**kruplje*). Neke su riječi s provedenom jotacijom toliko udomaćene da promjenu bilježimo i u pismu – *atelje* ili *atelijer* (fr. *atelier*), *milje* (fr. *milieu*), *karabinjer* (tal. *carabiniere*). Ni primjeri poput *giljotina* (fr. *guillotine*), *paviljon* (fr. *pavillon*), *marseljeza* (fr. *Marseillaise*), *bataljun* (fr. *bataillon*), *biljar* ili *bilijar* (fr. *billard*, engl. *billiard*), *briljant* ili *brilijant* (fr. *brillant*, engl. *brilliant*) nisu daleko od toga premda su zapravo posljedica starije slobodne fonetske prilagodbe francuskoga [j] bilježenoga sa ⟨*ill*⟩. Sličnu vrstu jotacije imamo i u regionalnim, razgovornim (sjeverna Hrvatska), ne osobito prestižnim izgovorima poput [miĺarda] za *milijarda*, [miĺun] za *milijun*, [miĺon] za *milion*, [taĺanski] za *talijanski*.

[321] Kratica TANJUG (*Telegrafska agencija nove Jugoslavije*, »jugoslavenska HINA«) slovi u nekim priručnicima (v. npr. Klajn 2002: § 12.6.2, str. 172, n. 114) kao jedinstven primjer (srpske) riječi sa skupom *n+j* koji nije na granici P+R. Koliko nas sjećanje služi, nitko tu riječ nije izgovarao [tanjug], nego [tańug], barem u Hrvatskoj. Gdje se piše ćirilicom, moglo se izgovarati [tanjug] jer ćirilica razlikuje *n+j* ~ *nj* (ćir. *нј* ~ *њ*), *l+j* ~ *lj* (ćir. *лј* ~ *љ*). Zanimljivo, Klajn (*ibid.*) piše da se unatoč tomu *injekcija*, *konjugacija* i u srpskoj praksi najčešće izgovaraju sa [ń].

[322] Pravopisni oblik bilježi se uvriježeno u izlomljenim zagradama.

[323] Usp. fr. *Julienne*, npr. *povrće à la Julienne* ‘rezano na tanke rezance’.

13. PROMJENE U I. I II. GLAGOLSKOJ VRSTI

Objedinit ćemo nekoliko različitih promjena – **umetanje**, **ispadanje** i **stapanje** konsonanata – koje nalazimo u oblicima glagolâ vrstâ I.1, I.3, I.4 te II.[324] Smatraju se inače dijakronijskima, pa se u suvremenim gramatikama i ne opisuju, međutim bez svijesti o njima teže je opisati odnose u hrvatskoj morfologiji – u infinitivu, prezentu, glagolskome pridjevu radnome, glagolskome prilogu prošlome – no što zapravo jest. One, uostalom, nisu ni više ni manje dijakronijske niti su više ili manje sustavne od promjena kao što su palatalizacija, sibilarizacija, jotacija. Naprotiv daleko su sustavnije i redovitije od primjerice smjene *l* → *o*, tek što je količina leksema koji su im podvrgnuti ograničena jer je I. glagolska vrsta zatvorena i neplodna.

Pravilo 1: **ø → s / {t, d} __ +t** **Uvjet: glagolska vrsta I.**

Pravilo 2: **{t, d} → ø / __ +st**

Riječima: U glagolskoj vrsti I.1 između korijenskih se *t d* i sufiksalnoga *t* u infinitivu umeće *s*, a potom ispred nastaloga *st* korijenski *t d* ispadaju.[325]

> mesti (← metsti ← met-ø-ti), cvasti (← cvatsti ← cvat-ø-ti), plesti (← pletsti ← plet-ø-ti), gnjesti (← gnětsti ← gnět-ø-ti, usp. *ugnjetavati*), sresti (← sretsti ← s-ret-ø-ti), obresti (← obretsti ← ob-ret-ø-ti)
>
> krasti (← kradsti ← krad-ø-ti), pasti (← padsti ← pad-ø-ti), bosti (← bodsti ← bod-ø-ti), jesti (← jedsti ← jed-ø-ti), sjesti (← sědsti ← sěd-ø-ti), presti (← predsti ← pred-ø-ti), dovesti (← dovedsti ← do-ved-ø-ti)

[324] Tako nam se zbog ograničenosti na dvije glagolske vrste činilo preglednije nego da ih opisujemo u različitim poglavljima.

[325] O ispadanju dentala *t d* ispred *st* v. ovdje § 4, *Pravilo 2a* i komentar uz to pravilo.

Korijen *ret* imamo samo prefigiran, usp. *obresti se* 'naći (se)', *sresti*, *sreća* (s-ret-j-a), pa onda *susresti*, *susret*, *presresti*, *presretač* i sl. Korijen *ved* (≠ *vez*) imamo u prefigiranih glagola poput *dovesti* ~ *dovedem*, *izvesti* ~ *izvedem*, *provesti* ~ *provedem* i u izvedenicama.

Ovamo bi išli i glagoli *gresti* 'ići' ~ *gredem* (gred-ø-ti ~ gred-e-m), *klasti* 'staviti, postaviti' ~ *kladem* (klad-ø-ti ~ klad-e-m), danas regionalni ili dijalektalni, ponajviše čakavski, odnosno zastarjeli (ARj: s. v. donosi obilje starijih potvrda za oba); njihove i danas lako prepoznatljive korijene imamo u imenici *izgred*, *izgrednik*, prilozima *uzgred*, *mimogred*, odnosno imenicama *oklada*, *naklada*, *poklade*.

Promjena opisana u *Pravilu 1–2* nerijetko se opisivala jednostavnije, kao disimilacija, razjednačivanje {*t*, *d*} → *s* / __ +*t*, što sinkronijski i ne bi bilo neprihvatljivo. Ovdje je dan opis s dvama koracima, s umetanjem *s* i potom ispadanjem dentala *t d* ispred skupa *st*, čime smo ga uskladili s *Pravilom 3* (v. dalje) i onime što o promjeni kaže dijakronijski uvid.[326]

Pravilo 3: **ø → s / {p, b} __ +t** **Uvjet: glagolska vrsta I.**

Riječima: U glagolskoj vrsti I.3 između korijenskih se *p b* i sufiksalnoga *t* u infinitivu umeće *s*. Moglo bi se intuitivnije zapisati i ovako: {*p*, *b*} → {*ps*, *bs*} / __ +*t*.

crpsti (crp-ø-ti), tepsti (tep-ø-ti)

grepsti (greb-ø-ti), dupsti (dub-ø-ti), zepsti (zeb-ø-ti), skupsti (skub-ø-ti) 'čupati (kosu, perje)'

U nekim hrvatskim gramatikama ta promjena opisana je kao smjena *s*//*ø* (usp. *crpsti* ~ *crpem*, *tepsti* ~ *tepem*), dakle kao da u prezentu *s* ispada.[327] Iz gramatičkoga pravila vidi se da opis suvremenoga hrvatskoga zahtijeva nekakvo pravilo, pitanje je samo kakvo. – Nije riječ o ispadanju u prezentu, jer *s* u prezentu nikada nije ni bilo, riječ je o umetanju u infinitivu.

U glagolima s korijenom *s*(*u*)*p* imamo ispadanje *p* → *ø* / __ +*t*, usp. *nasuti* (na-sup-ø-ti) ~ *naspem* (na-sp-e-m) ~ *nasipati* (na-sip-a-ti), *posuti* (po-sup-ø-ti) ~ *pospem* (po-sp-e-m) ~ *posipati* (po-sip-a-ti), *zasuti* (za-sup-ø-ti) ~ *zaspem* (za-sp-e-m) ~ *zasipati* (za-sip-a-ti).

Posve je zastario glagol *živsti* ~ *živem* ~ *živući*, sa *ø* → *s* / *v* __ +*t*. Da ima glagola vrste I.3 s korijenom na *m f*, vjerojatno bi i oni bili podvrgnuti umetanju,

[326] V. npr. Jagić (1948 [1900]: 545), Ivšić (1970: 128, 136), Matasović (2008: § 108), Kapović (2008: § 87).

[327] Tako npr. Barić *et al.* (1995: § 185), a Težak (2007: § 391) proširuje da je u glagolima tipa *bosti* i *grepsti* »jezičnopovijesnim mijenama uzrokovano gubljenje *s* [...] u svim vremenima osim u futuru prvom«.

pa bismo govorili o umetanju *s* iza labijala, kao što kod dodira labijala sa *j* (v. ovdje § 12) imamo umetanje, epentezu *l*.

Pravilo 4: **{k, g, h}+t → ć** **Uvjet: glagolska vrsta I.**

Riječima: U glagolskoj vrsti I.4 korijenski se *k g h* sa sufiksalnim *t* stapaju u infinitivu u *ć*.

reći (rek-ø-ti), tući (tuk-ø-ti), sjeći (sěk-ø-ti), peći (pek-ø-ti), taći (tak-ø-ti), vući (vuk-ø-ti)

moći (mog-ø-ti), stići (stig-ø-ti), leći (leg-ø-ti), žeći (žeg-ø-ti), vrći (vrg-ø-ti ~ vržem)

vrći (vrh-ø-ti ~ vršem)

Mihaljević (1991a: 132–6) daje pregled nekoliko pokušaja objašnjenja te promjene u slavenskim jezicima (»problem promjene *kt*/*gt* u *ć* jedan je od najčešće rješavanih problema u slavistici«, str. 134), ali ne pristaje ni uz jedno i pitanje ostavlja otvorenim (»budući da nijedno od predloženih objašnjenja [...] nije bez teškoća«, str. 136).

Pravilo 5: **{t, d} → ø / __ +{l, v}** **Uvjet: glagolska vrsta I.**

Riječima: U glagolskoj vrsti I.1 korijenski *t d* ispadaju ispred sufiksalnoga *l* u glagolskome pridjevu radnome te ispred sufiksalnoga *v* u glagolskome prilogu prošlome.

pleo (← plel, plet-ø-l-ø), meo (← mel, met-ø-l-ø), cvao (← cval, cvat-ø-l-ø), sreo (← srel, s-ret-ø-l-ø)

krao (← kral, krad-ø-l-ø), pao (← pal, pad-ø-l-ø), bo (← bol, bod-ø-l-ø), jeo (← jel, jed-ø-l-ø), sjeo (← sjel, sěd-ø-l-ø), preo (← prel, pred-ø-l-ø), veo (← vel, ved-ø-l-ø, npr. *doveo*, *izveo*, *proveo*)

plevši (plet-ø-vši, npr. *uplevši se*), mevši (met-ø-vši, npr. *pomevši*), cvavši (cvat-ø-vši, npr. *procvavši*), srevši (s-ret-ø-vši, npr. *presrevši*)

kravši (krad-ø-vši, npr. *ukravši*), pavši (pad-ø-vši, npr. *napavši*), jevši (jed-ø-vši, npr. *pojevši*)

U glagolskim vrstama I.2–4, dakle u glagola s korijenskima *s z p b k g h*, u glagolskome pridjevu radnome ispadanja neće biti (usp. *tresla*, *grebla*, *rekla*; u oblicima m. roda umetnut će se *a*, v. ovdje § 6), a u glagolskome prilogu prošlome sufiks će biti *-ā-vši*.

Pravilo 6: **{t, d, p, b} → ø / __ +n** **Uvjet: glagolska vrsta II.**

Riječima: U glagolskoj vrsti II. korijenski *t d p b* ispadaju ispred *n* u tematskome sufiksu.

krenuti (kret-nu-ti ~ kretati, pokret), zgrnuti (s-grt-nu-ti ~ zgrtati), razgrnuti (raz-grt-nu-ti ~ razgrtati), prevrnuti (pre-vrt-nu-ti ~ prevrtati), osvrnuti (o-s-vrt-nu-ti ~ osvrtati), svanuti (svat-nu-ti ~ svitati, svjetlo), posrnuti (po-srt-nu-ti ~ posrtati), nasrnuti (na-srt-nu-ti ~ nasrtati), obrnuti (ob-vrt-nu-ti ~ obrtati)[328]

otkinuti (od-kid-nu-ti ~ otkidati), prekinuti (pre-kid-nu-ti ~ prekidati), skinuti (s-kid-nu-ti ~ skidati), prenuti (pred-nu-ti ~ predati 'bojati se, drhtjeti, plašiti se', predljiv /konj/)

kanuti (kap-nu-ti ~ kap, kapati), tonuti (top-nu-ti ~ topiti, utopiti, utapati), uštinuti (u-štip-nu-ti ~ štipati), utrnuti (u-trp-nu-ti ~ trpjeti, trp 'morski krastavac')

ginuti (gib-nu-ti ~ gibati, pogibati),[329] ošinuti (o-šib-nu-ti ~ šiba, šibati)

Budući da se odvija na granici korijena i tematskoga sufiksa, pravilo se tiče svih glagolskih oblika. Promjena je leksički ograničena, pa ćemo normalno imati *šapnuti*,[330] *kapnuti*, *uštipnuti*, *lupnuti*, *šibnuti*, *metnuti*, *ritnuti* (*se*), *dadnuti*, *stvrdnuti*, *þrdnuti*, *kidnuti* 'pobjeći', *sjednuti* (ob. *sjesti*), *opsjednuti*, *padnuti* (ob. *pasti*), pogotovo u novijih glagola, poput *šutnuti*. Ali razgovorno ili u frazeologiji bit će i *panuti* ~ *panem* ~ *pani* (usp. *stani-pani*). Ovamo bi išli i glagol *usnuti* (u-sp-nu-ti ~ spati), premda je u svijesti govornikâ vjerojatno povezan sa *snom*, ne sa *spavanjem*, te *venuti*, za koji i nemamo suvremenu usporednicu (povijesni mu je korijen *ved*, ved-nu-ti).

Napomene

Odjelit su slučaj glagol *ići* ~ *idem* (i-ø-ti ~ id-e-m)[331] i njegove izrazito frekventne prefigirane izvedenice, primjerice:

proći ~ proći, naići ~ naiđem, izići ~ izađem, ući ~ uđem, naći ~ nađem, doći ~ dođem, zaći ~ zađem, otići ~ otiđem[332]

Tu je zapravo riječ o dijakronijskome premetanju u prefigiranim oblicima *jt* → *tj* i jotaciji *tj* → *ć*, usp. *proiti* (pro-i-ø-ti) → *projti* → *protji* → *proći*, pa onda posredno analogijom i *ići*. Isto u prezentu, usp. *proidem* → *projdem* → *prodjem* → *prođem*; u standardu nije analoško *iđem*, kako je u dijalektima, nego je *idem*.

[328] O redukciji *bv* → *b* kao u *obvrtati* → *obrtati* v. ovdje § 1.2.

[329] O korijenu *gb* i njegovim prijevojnim alomorfima *gib*, *gub* v. ovdje §§ 1.2, 14.

[330] U beletristici druge polovice 19. st. sasvim naravno *šanuti*, npr. u A. Kovačića, E. Kumičića, Vj. Novaka, F. Markovića, usp. HJR, Anić (1998: s. v.), ARj (s. v.).

[331] Korijen je *i-* (usp. npr. kajk. i čak. *iti*), a *id-* u prezentu analogijom je prema redupliciranu obliku *dade*(*m*), kao što je i u *imade*(*m*), *znade*(*m*), *djede*(*m*) i sl. Prezentsko *id-* proširilo se u nekim crnogorskim govorima u davnini na infinitiv, pa će ondje infinitiv sasvim očekivano i pravilno biti *isti* (id-ø-ti), kao *plesti* (plet-ø-ti), ili kao što imamo u *djeti* (dě-ø-ti) → *djesti* (děd-ø-ti), što je analogijom prema *djedem* (v. Skok: s. v. *ići*).

[332] U *otići* prefiks je u prastaru obliku *ot-* (usp. npr. *ot-imati*, *ot-eti* 'od-imati'); prijedlog i prefiks *od* analoški je prema prijedlozima i prefiksima poput *nad*, *pod*, *pred*.

Pravilo o ispadanju *t d* ispred *l* (v. gore *Pravilo 5*) primjenljivo je u povijesnoj gramatici i na imenice sa sufiksom *-l-*, koje bi se dubinski prikazale ovako:

jelo (jed-l-o) ~ jesti (jed-ø-ti) ~ jedem (jed-e-m)

sijelo (sěd-l-o) ~ sjesti (sěd-ø-ti) ~ sjediti (sěd-i-ti)

prelo (pred-l-o) ~ presti (pred-ø-ti) ~ predem (pred-e-m)

usp. psl. ***gardla* i ***ardla* → hrv. *grlo* i *ralo* (s metatezom korijenskih likvida i vokala, v. npr. Matasović 2008: § 196), no takvo objašnjenje sinkronijski je kratka dometa zbog imenica poput *svjetlo* (svět-l-o), *sedlo* (sed-l-o), *metla* (met-l-a), *svrdlo* (s-vrd-l-o), *vitlo*, *pjetlić*, ili pak *gusle* (~ gud-ě-ti, gud-ø-ti), *jasle* (~ jad//jed-ø-ti).

O tome pak da u imenica poput *vlast*, *slast*, *propast*, *zavist*, *vijest*, *povijest* i sl. postoji nekakav dubinski sufiks *-t-*, kakav imamo primjerice u *mast* (maz-t-ø ~ *mazati*, maz-a-ti), koji uvjetuje promjene poput onih u *Pravilu 1–2*, o tome govornička svijest ne postoji nikakva i sinkronijski bi o tome vjerojatno bilo malo preambiciozno govoriti, ne i nemoguće:

vlast (← vladst ← vlad-t-ø) ~ vladati (vlad-a-ti), usp. *vlada* (vlad-a)

propast (← propadst ← pro-pad-t-ø) ~ propadati (pro-pad-a-ti), usp. *pad* (pad-ø)

zavist (← zavidst ← za-vid-t-ø) ~ zavidjeti (za-vid-ě-ti), usp. *zavidan* (za-vid-n-ø)

pripovijest (← pripovědst ← pri-po-věd-t-ø) ~ pripovijedati (pri-po-věd-a-ti), usp. *propovijed* (pro-po-věd-ø)

Skok (s. v.) za *obijest* daje tri objašnjenja, a priklanja se Jagićevu, koje *obijest* izvodi od *jesti*, kor ijena *jed*(*-ø-ti*), jednako kao *vlast* prema *vlad*(*-a-ti*), dakle *obijest* bi prema tomu bila *ob-jed-t-ø* i također potpadala pod pravilo dodira korijenskoga *d* i sufiksa *t*.[333]

Redukcija skupova *skn zgn*, kakve imamo u glagolima II. vrste *stisnuti*, *briznuti* i sl. kao proširenje se može dodati pravilu o ispadanju konsonanata (usp. ovdje § 4, *Pravilo 3b*):

stisnuti (s-tisk-nu-ti ~ s-tisk-a-ti), pisnuti (pisk-nu-ti ~ pisk-a-ti), bljesnuti (blěsk-nu-ti ~ blěsk-a-ti)

briznuti (brizg-nu-ti ~ brizg-a-ti), zviznuti (zvizg-nu-ti ~ zvizg-a-ti)

Više je neobičan glagol *brinuti* (brig-nu-ti ~ brig-a-ti), što je zapravo iznimka jer *g* ne ispada ispred *n*, usp. *dignuti*, *trgnuti*, *stegnuti*, *podvrgnuti*, *opovrgnuti*, *uvrgnuti se*, *izbjegnuti*, *nagnuti*, *pognuti*, *sagnuti* i sl., jedina usporednica jest *jagnje*, upr avo *jagnj*(*a*)*c*→ *janje* (v. i Maretić 1899: § 72b; 1931: § 68b), naprotiv

[333] Skok (*ibid.*) odbacuje Miklošičevo dovođenje *obijesti* u vezu s *bijesom*, kako je etimologija riješena i u HER-u (s. v.).

razgovorno i dijalektalno *nu* će se smijeniti sa *e*, usp. *nagnuti* → *nageti* ~ *nageo* ~ *nagela*, *sagnuti* → *sageti* ~ *sageo* ~ *sagela*.

U glagolu *rasti* (vrsta I.2) i pojedinim glagolima vrste II. imamo i degeminacije *tt* → *t*, *nn* → *n* ili pak ispadanja koja se podvode pod opće pravilo, npr. *stl* → *sl*, *stn* → *sn* (usp. ovdje § 4, *Pravilo 3a*):

rasti (rast-ø-ti)[334] ~ rasla (rast-ø-l-a) ~ rastem (rast-e-m) ~ rastao (rast-ø-l-ø)
rasplinuti se (raz-plin-nu-ti), spomenuti (s-po-men-nu-ti), obmanuti (ob-man-nu-ti)
zgusnuti se (s-gust-nu-ti), očvrsnuti (o-čvrst-nu-ti), kosnuti (kost-nu-ti)

U korijenima glagola vrste I. ima i mnogo prijevoja (v. ovdje § 14).

[334] Može se tumačiti i kao *ss* → *s*, ako pretpostavimo umetanje *s*, pa ispadanje prvoga *t* iz skupa *stst* (v. gore *Pravilo 1–2*).

14. PRIJEVOJ

Prijevoj, ili *apofonija*, ili *ablaut* (njem. *Ablaut*, međunarodno prihvaćen termin), ili *vokalska gradacija* (engl. *vowel gradation*) smjena je vokala u korijenskome morfu. Može biti *kvantitativan*, takav pri kojemu se mijenja kvantiteta, dužina vokala, i *kvalitativan*, takav pri kojemu se mijenja kvaliteta, vrsta vokala. Uzrok mu je obično naglasak. Za razliku od *prijeglasa* (v. ovdje § 8) prijevoj ima značenjske posljedice. U suvremenim hrvatskim gramatikama prijevoj se uglavnom drži dijakronijskom pojavom,[335] pa se kao takav ili ne obrađuje ili je obrađen kao proširivanje osnove (svojevrsna infiksacija), zajedno s neobaveznim vokalima, navescima, te nepostojanim *a*, dakle pojavama posve različitima od prijevoja,[336] stoga najopsežniji i najpotkrepljeniji prikaz prijevoja tražimo u starijim gramatikama koje nisu zazirale od povijesnih objašnjenja suvremenih jezičnih pojava.[337] U hrvatskome prijevoj imamo u korijenima od kojih su tvoreni glagoli I. vrste, uključujući dobro potvrđen prijevoj *ø ~ e ~ i ~ o* (npr. *brati ~ berem ~ birati ~ izbor*), te prijevoje u tvorbi nesvršenih glagola V. vrste, uključujući čak i donekle plodan i obilno potvrđen kvantitativno-kvalitativni prijevoj *ŏ ~ ā* (npr. *roditi ~ rađati*), koji ćemo izdvojiti u posebnu skupinu, ne bismo li ne osobito pregledan niz primjera koji slijedi učinili barem malo preglednijim:[338]

[335] V. npr. Brozović (1991: § 8; 2007: § 324), Težak (2007: § 372).

[336] Tako npr. Barić *et al.* (1995: §§ 159–61).

[337] V. npr. Maretić (1899: § 119; 1931: § 119).

[338] Riječ je o nesumnjivo živu, sinkronijskome prijevoju. Brozović (2007: § 324) piše da se prijevojem bavi *historijska morfonologija*. Babić je (1986: §§ 1767–804; 2002: §§ 1767–804) *neplodnim imperfektivizacijskim tipovima* ipak posvetio mnogo paragrafa. To što se ondje govori o *alomorfizaciji*, u nas o *prijevoju*, stvar je terminologije.

brati (**bra**-ø-ti) ~ berem (**ber**-e-m) ~ birati (**bir**-a-ti) ~ izbor (iz-**bor**-ø), početi (po-**če**-ø-ti) ~ počnem (po-**čn**-e-m) ~ počinjati (po-**čin**-ja-ti), udahnuti (u-**dah**-nu-ti) ~ udisati (u-**dih**-a-ti), prodrijeti (pro-**drě**-ø-ti) ~ prodirati (pro-**dir**-a-ti) ~ prodor (pro-**dor**-ø), razderati (raz-**der**-a-ti) ~ razdirati (raz-**dir**-a-ti) ~ razdor (raz-**dor**-ø), htjeti (**htě**-ø-ti) ~ hoćeš (**hot**-je-š) ~ hotjeti (**hot**-ě-ti) ~ pohota (po-**hot**-a), klati (**kla**-ø-ti) ~ koljem (**kol**-je-m) ~ kolinje (**kol**-iń-e), kleti (**kle**-ø-ti) ~ kunem (**kun**-e-m) ~ proklinjati (pro-**klin**-ja-ti), maknuti (**mak**-nu-ti) ~ micati (**mik**-a-ti), mljeti (**mlě**-øti) ~ meljem (**mel**-je-m), spomen (s-po-**men**-ø) ~ spominjati (s-po-**min**-ja-ti), umrijeti (u-**mrě**-ø-ti) ~ umrem (u-**mr**-e-m) ~ umirati (u-**mir**-a-ti) ~ umor (u-**mor**-ø), ponirati (po-**nir**-a-ti) ~ ponor (po-**nor**-ø), prinijeti (pri-**ně**-ø-ti) ~ prinesem (pri-**nes**-e-m) ~ prinositi (pri-**nos**-i-ti) ~ prinos (pri-**nos**-ø), zanijeti (za-**ně**-ti) ~ zanesem (za-**nes**-e-m) ~ zanositi (za-**nos**-i-ti) ~ zanos (za-**nos**-ø), napeti (na-**pe**-ø-ti) ~ napnem (na-**pn**-e-m) ~ napinjati (na-**pin**-ja-ti) ~ napon (na-**pon**-ø), plesti (**plet**-ø-ti) ~ preplitati (pre-**plit**-a-ti) ~ pleter (**plet**-er-ø) ~ plot (**plot**-ø), prati (**pra**-ø-ti) ~ perem (**per**-e-m) ~ ispirati (iz-**pir**-a-ti) ~ sudoper (sud-o-**per**-ø), doprijeti (do-**prě**-ø-ti) ~ doprem (do-**pr**-e-m) ~ dopirati (do-**pir**-a-ti), uprijeti (u-**prě**-ø-ti) ~ uprem (u-**pr**-e-m) ~ upirati (u-**pir**-a-ti) ~ uporan (u-**por**-n-ø), proreći (pro-**rek**-ø-ti) ~ prorok (pro-**rok**-ø) ~ proricati (pro-**rik**-a-ti) ~ izrijekom (iz-**rěk**-om) ~ riječ (**rěč**-ø *ili* **rěk**-j-ø), dosegnuti (do-**seg**-nu-ti) ~ dosizati (do-**sig**-a-ti), osnovati (o-**snov**-a-ti) ~ osnivati (o-**sniv**-a-ti), taknuti (**tak**-nu-ti) ~ ticati (**tik**-a-ti), proteći (pro-**tek**-ø-ti) ~ protjecati (pro-**těk**-a-ti) ~ protok (pro-**tok**-ø), zatrti (za-**tr**-ø-ti) ~ zatrem (za-**tr**-e-m) ~ zatirati (za-**tir**-a-ti) ~ zator (za-**tor**-ø), dovesti (do-**ved**-ø-ti) ~ dovod (do-**vod**-ø) ~ dovoditi (do-**vod**-i-ti), dovesti (do-**vez**-ø-ti) ~ dovoz (do-**voz**-ø) ~ dovoziti (do-**voz**-i-ti), izvrijeti (iz-**vrě**-ø-ti) ~ izvrem (iz-**vr**-e-m) ~ izvirati (iz-**vir**-a-ti) ~ izvor (iz-**vor**-ø) ~ viriti (**vir**-i-ti) ~ vir (**vir**-ø), zvati (**zva**-ø-ti) ~ zovem (**zov**-e-m) ~ dozivati (do-**ziv**-a-ti) ~ zov (**zov**-ø), nazreti (na-**zrě**-ø-ti) ~ nazrem (na-**zr**-e-m) ~ nazirati (na-**zir**-a-ti) ~ nazor (na-**zor**-ø), prozreti (pro-**zrě**-ø-ti) ~ prozrem (pro-**zr**-e-m) ~ prozor (pro-**zor**-ø), žderati (**žder**-a-ti) ~ proždirati (pro-**ždir**-a-ti) ~ proždrljiv (pro-**ždr**-ĺiv-ø)

ùbosti (u-**bod**-ø-ti) ~ ubádati (u-**bad**-a-ti), obòriti (o-**bor**-i-ti) ~ obárati (o-**bar**-a-ti), zbròjiti (s-**broj**-i-ti) ~ zbrájati (s-**braj**-a-ti), cmȍknuti (**cmok**-nu-ti) ~ cmákati (**cmak**-a-ti), dòjiti (**doj**-i-ti) ~ izdájati (iz-**daj**-a-ti), izdvòjiti (iz-**dvoj**-i-ti) ~ izdvájati (iz-**dvaj**-a-ti), razglòbiti (raz-**glob**-i-ti) ~ razglábati (raz-**glab**-a-ti), nagòditi (na-**god**-i-ti) ~ nagáđati (na-**gad**-ja-ti), ugòditi (u-**god**-i-ti) ~ ugáđati (u-**gad**-ja-ti), gòniti (**gon**-i-ti) ~ gánjati (**gan**-ja-ti), dogòditi (do-**god**-i-ti) ~ dogáđati (do-**gad**-ja-ti), gòjiti (**goj**-i-ti) ~ gájiti (**gaj**-i-ti, *sic!*, IV. vrsta), odgòjiti (od-**goj**-i-ti) ~ odgájati (od-**gaj**-a-ti), izgòrjeti (iz-**gor**-ě-ti) ~ izgárati (iz-**gar**-a-ti), zgotòviti (s-**gotov**-i-ti) ~ zgotávljati (s-**gotav**-ja-ti), nagovòriti (na-**govor**-i-ti) ~ nagovárati (na-**govar**-a-ti), zgròziti *ili* zgróziti (s-**groz**-i-ti) ~ zgrážati (s-**graz**-ja-ti), sklòniti (s-**klon**-i-ti) ~ sklànjati (s-**klan**-ja-ti, *sic!*, ă), poklòniti (po-**klon**-i-ti) ~ pòklanjati (po-**klan**-ja-ti, *sic!*, ă), sklòpiti (s-**klop**-i-ti) ~ sklápati (s-**klap**-a-ti), raskòliti (raz-**kol**-i-ti) ~ kálati (**kal**-a-ti), okòpati (o-**kop**-a-ti) ~ okápati (o-**kap**-a-ti), prekròjiti (pre-**kroj**-i-ti) ~ prekrájati

(pre-**kraj**-a-ti), izlòžiti (iz-**log**-i-ti) ~ izlágati (iz-**lag**-a-ti), oblòžiti (ob-**log**-i-ti) ~ oblágati (ob-**lag**-a-ti), slòmiti (s-**lom**-i-ti) ~ slámati (s-**lam**-a-ti), umnòžiti (u-**mnog**-i-ti) ~ umnážati (u-**mnag**-ja-ti), smȍći (s-**mog**-ø-ti) ~ smágati (s-**mag**-a-ti), pòmoći (po-**mog**-ø-ti) ~ pomágati (po-**mag**-a-ti), namòčiti (na-**mok**-i-ti) ~ namákati (na-**mak**-a-ti), umòčiti (u-**mok**-i-ti) ~ umákati (u-**mak**-a-ti), pomòliti (po-**mol**-i-ti) ~ pomáljati (po-**mal**-ja-ti), umòriti (u-**mor**-i-ti) ~ umárati (u-**mar**-a-ti), odmòriti (od-**mor**-i-ti) ~ odmárati (od-**mar**-a-ti), zamòtati (za-**mot**-a-ti) ~ zamátati (za-**mat**-a-ti), mòtriti (**mot**/-/r-i-ti) ~ smátrati (s-**mat**/-/r-a-ti), promòtriti (pro-**mot**/-/r-i-ti) ~ promátrati (pro-**mat**/-/r-a-ti), obnòviti (ob-**nov**-i-ti) ~ obnávljati (ob-**nav**-ja-ti), priònuti (← pri**l**nuti) ~ priánjati (pri**a**njati),[339] razòriti (raz-**or**-i-ti) ~ razárati (raz-**ar**-a-ti), spòjiti (s-**poj**-i-ti) ~ spájati (s-**paj**-a-ti), napòjiti (na-**poj**-i-ti) ~ napájati (na-**paj**-a-ti), raspòriti (raz-**por**-i-ti) ~ raspárati (raz-**par**-a-ti), pòstiti (**post**-i-ti) ~ ispáštati (iz-**past**-ja-ti), pròstiti (**prost**-i-ti) ~ práštati (**prast**-ja-ti), opròstiti (o-**prost**-i-ti) ~ opráštati (o-**prast**-ja-ti), ròditi (**rod**-i-ti) ~ ráđati (**rad**-ja-ti), uròniti (u-**ron**-i-ti) ~ urániati (u-**ran**-ja-ti), skòčiti (**skok**-i-ti) ~ skákati (**skak**-a-ti), oslobòditi (o-**slobod**-i-ti) ~ oslobáđati (o-**slobad**-ja-ti), oslòniti (o-**slon**-i-ti) ~ òslanjati (o-**slan**-ja-ti, *sic!*, ă), usvòjiti (u-**svoj**-i-ti) ~ usvájati (u-**svaj**-a-ti), natòčiti (na-**tok**-i-ti) ~ natákati (na-**tak**-a-ti), rastòčiti (raz-**tok**-i-ti) ~ rastákati (raz-**tak**-a-ti), utòpiti (u-**top**-i-ti) ~ utápati (u-**tap**-a-ti), pritvòriti (pri-**tvor**-i-ti) ~ pritvárati (pri-**tvar**-a-ti), stvòriti (s-**tvor**-i-ti) ~ stvárati (s-**tvar**-a-ti)

Što je u standardu od svih prijevojnih mogućnosti – koje se zovu *stupnjevi* – ostvareno, drugotno je pitanje, nekad sve, nekad ništa, usp. primjerice prefigiran korijen *pr* i neke njegove izvedenice (tko pozna dijalekte, zna da će mnoga praznina u njima biti popunjena):

uprijeti	uprem	uprt	upirati	upirem	–	uporan
–	–	–	–	–	napor	naporan
doprijeti	doprem	–	dopirati	dopirem	–	–
–	–	–	–	–	zaporka	zaporni
poduprijeti	poduprem	poduprt	podupirati	podupirem	–	–
–	–	–	–	–	potpora(nj)	potporni

[339] Raščlambu glagola *prionuti* i *prianjati* ne donosimo, korijen nam nije dovoljno proziran.

Skok (s. v. *lijèpiti /se/*) glagole izravno dovodi u vezu s *lijepiti*, s korijenom *lěp*, u prijevoju *lp*. Tako je i u Barić *et al.* (1995: § 2052). Ako je tako, *lp* bi se smjenjivao sa *l* prema pravilu o gubljenju *p* ispred tematskoga sufiksa u II. glagolskoj vrsti (v. ovdje § 13, *Pravilo 6*), a raščlanjivalo bi se *prionuti* (pri-lp-n/-/u-ti) ~ *prianjati* (pri-lp-n-ja-ti), s tematskim sufiksom *-nu-* raščlanjenim na *-n-u-* (v. o tome ovdje § 1.5).

Matasović (HER: s. v. *priònuti*) glagole izvodi prefigiranjem psl. ***jęti* 'uzeti, imati', dakle ****pri-jęti* → ****prionǫti*. Ako je tako, pretpostavili bismo nešto poput *prionuti* (pri-on-n/-/u-ti) ~ *prianjati* (pri-an-n-ja-ti).

Leksikalizirani primjer prijevoja imamo i u samoj riječi *prijevoj* – prijevoj je posljedica *previjanja*, ono što je *previjeno*. Usp. još neke primjere nanesene dijakronijom:

biti ~ boj, dijete ~ dojiti ~ dojka, gmizati ~ gmaz, grepsti (greb-ø-ti) ~ grob, hrom ~ hramati, hvatati ~ uhititi, kiša ~ kiseo ~ kvasiti ~ kvasac, kriti ~ krov, letjeti ~ lijetati ~ let, mrijeti ~ mrtav ~ smrt, mrznuti ~ mraz, napiti ~ napoj, riti ~ rov, sjediti ~ saditi ~ (na)sad ~ sedlo, smrdjeti ~ smrad, suh ~ presahnuti, svrbjeti ~ svrab, štipati ~ uštap, vrtjeti ~ vratiti ~ vreteno, toviti ~ tov ~ otava, tresti ~ trus, viti ~ vijenac ~ zavoj, zdenac (← std-en-c-ø) ~ studen (stud-en-ø) ~ studenac (stud-en-c-ø), zinuti ~ zijevati, žeći (žeg-ø-ti) ~ užgati ~ žig

gnati ~ ženem[340] ~ goniti ~ izgon, gojiti ~ živ ~ žir ~ žito, gorjeti ~ žariti ~ požar ~ žeravica, kosa ~ česati ~ češalj

Napomene

Rekosmo, prijevoj može biti kvantitativan i kvalitativan, odnosno može biti takav da se korijenskomu vokalu mijenja samo dužina i takav da se mijenja i njegova kakvoća, vrsta. O kvantitativnome prijevoju možemo dakle govoriti i ondje gdje sasvim pravilno i plodno u hrvatskome dolazi do promjene dužine vokala, primjerice u imenica i u glagola:

pčèla ~ Gpl. pčélā, vòda ~ Gpl. vódā, stârac ~ Gsg. stârca ~ Npl. stârci, stòlac ~ Gsg. stólca ~ Gpl. stõlācā, knjîga ~ Gpl. knjîgā, sjȇna (sěn-a) ~ Gpl. sjȇnā (sěn-ā)

vîdjeti ~ víđati, smîsliti ~ smíšljati, stîsnuti ~ stískati, nàgrisiti ~ nagrízati, kûšati ~ kúsati, isušívati ~ súšiti, zàgledati ~ zaglédati, zàsjesti (za-sěd-ø-ti) ~ zasjédati (za-sěd-a-ti)

U zadnjim primjerima u objema skupinama imamo promjenu kvantitete na jatu, koju smo označili kao smjenu *ě*//*ẽ*. Zašto to spominjemo? – Zbog tzv. *alternacija ije*//*je*//*e*//*i*//*ø*, koje se u hrvatskim gramatikama nerijetko obrađuju objedinjeno, premda je zapravo riječ o raznorodnim promjenama – naglasnim promjenama, prijevojima, prijeglasima (v. ovdje § 8), smjeni *ě*//*e* iza *Cr* (v. ovdje § 9).[341] Najveći nedostatak takvih pregleda jest nuždan dojam da u hrvatskome postoji nešto kao fonetska alternacija, **glasovna promjena *ije*//*je***. Takva alternacija **ne postoji**. Postoji alternacija dugo//kratko, kao kod svih vokala, ili – ovisno o

[340] Premda ćemo ga još uvijek naći u gramatikama, danas je to potpuno arhaičan prezentski oblik, danas običniji, zapravo isključivi oblik jest *gnam*; *ženem* je prema *genem* (dakle *gnati* ~ *genem*, kao *brati* ~ *berem*), s dijakronijskom korijenskom palatalizacijom (*g* → *ž*). Dijakronijska palatalizacija u korijenu pojavljuje se u svim primjerima izdvojenima u drugu skupinu; u sinkroniji hrvatskoga palatalizaciju imamo samo na granici R+S (v. ovdje § 10).

[341] V. npr. Barić *et al.* (1995: §§ 192–203) ili Težak (2007: §§ 373–7), gdje je »zamjenama *ije*/*je*/*e*/*i*« posvećeno ni manje ni više nego 5 od 16 stranica cjelokupne hrvatske »Morfonologije«.

tretmanu ostvaraja jata – alternacija diftonga (*ie*) s dvama fonovima (*je*),[342] odnosno alternacija dugog i kratkog diftonga.[343] Drugim riječima, velika većina alternacija *dugo ẽ//kratko ĕ* istovjetna je alternacijama *dugo ā//kratko ă*, *dugo ē//kratko ĕ* i sl. i trebalo bi ih obrađivati zajedno s njima. Ili kao pitanje: Ako su gramatikama tako važne ove smjene:

bijēl ~ bjĕlkast, bijēl ~ bjĕlina, vijēk ~ vjĕkovi, zvijēzda ~ zvjĕzdurina, djĕd ~ djēdo

pa im posvećuju toliko prostora, zašto im u istim poglavljima nisu važne ove:

plāv ~ plăvkast, jāk ~ jăčina, grād ~ grădovi, trāva ~ trăvurina, brăt ~ brāco

Riječ je o posve istim promjenama slogotvornih glasova, a one nisu smjene *ije//je*, nego smjene dugo//kratko. Kakav je njihov pravopisni, upravo grafijski tretman, to nije stvar ni gramatike, ni fonetike, ni morfonologije, nego pravopisa. Pa onda hrvatski pravopis može propisati – i propisuje – da se u nekim slučajevima dugi jat i neće pisati sa *ije*, primjerice:

pjêv, spjêv, gnjêv, zbjêg, vjéran, vjêrnīk, vjérnōst, smjêr, mjêrnī, mjêrnīk, djéva, djévac, vjéštac, sjênka, djédo, djélce, poljodjélac, poljodjélstvo, naposljétku, pokoljénje, pròturjēčje, zámjērka, zamjérati, zasjédati, premjéštati, vìdjēvši, prelètjēvši, kùtomjēr, tòplomjēr, Gsg. ponèdjēljka, Gpl. mjêstā, Gpl. sjênā, Gpl. úvjētā, Gpl. kòljēnā, Gpl. mĕdvjēdā

Odatle i sasma nepredvidljivi parovi poput *cijêv ~ pjêv*, *grijêh ~ gnjêv*, ili još drastičnije *bijêg ~ zbjêg* (a *pjêv ~ spjêv*), ili u imenima *Stijépo ~ Stjépo*, ali redovito ipak samo *Vjéko*, ili pak moguće pisanje *ìzvjēšće*, *násljēđe*, *nárjēčje*, *pórjēčje*, *mĕđurjēčje*, dakle u oblicima u kojima je i jat dug i penultima najčešće duga (usp. *slâvlje*, *gôrje*, *násīlje*, *pòrāće*, *grôžđe*, *pòdnōžje*...).[344]

Težak (2007: § 377) doslovno piše da se u *ispovjediti ~ ispovijedati* »slog *je* dulji, tj. zamjenjuje jednosložnim dvoglasnikom *ie*«, ali da se to ne događa u glagola kojima je u osnovi *mjera*, *mjesto*, *sjesti* (§ 377b), a na sljedećoj stranici (§ 377f) stoji da se »unatoč duljenju sloga u nizu riječi *je* ne zamjenjuje s *ije*«, primjerice u *zamjérati*, *namjéštati*, *zasjédati* i sl. Grafija se tu dakle povratno nametnula gramatici, odnosno činjenica da je *ĕ* jedini vokal koji u dugom i u kratkom slogu pišemo različito (ali nekad ipak isto) utjecala je na gramatičke opise,

[342] Tako je u »Fonologiji« i »Morfonologiji« *Akademijine* gramatike – Brozović (1991; 2007), Težak (2007).

[343] Tako npr. Jelaska (1988–1989; 2004).

[344] Među imenicama sa *-j-e* ima nešto primjera s kratkim pretposljednjim slogom, poput *smèće*, *pòvrće*, *pròljeće*, a za pojedine primjere priručnici donose različito, usp. *stòljeće*, *bezákonje* (Anić 1998: s. v.; RHJ: s. v.; Barić *et al.* 1999: s. v.; u zadnjem natuknice *bezakonje* nema) ~ *stòljēće*, *bezákōnje* (Vukušić *et al.* 2007: s. v.; ali *pròljeće*, ne *pròljēće*).

koji su jednostavno *izmislili* glasovnu promjenu koje u hrvatskome nema.[345] Pa još onda uočavaju »iznimke« koje to uopće nisu: Korijenski se vokal u *zàmjeriti* ~ *zamjérati* smjenjuje potpuno jednako kako se smjenjuje u *zapòvjediti* ~ *zapovijédati*, tu nikakve iznimke nema. Domišljanje da je u *ispovijédati* »dvoglasnik *ie*«, a da u *zamjérati* nije, nego da je slijed *j*+*e*, ostaje samo domišljanje. O smjeni *ije*//*je* kao sinkopi vokala *i* u nekoj mjeri možemo govoriti samo u pozajmljenica, usp. *orijent* [orijent] → [orjent], *orijentacija* [orijentacija] → [orjentacija], *murija* 'policija' [murija] → [murja], *ferije* [ferije] → [ferje], *pacijent* [pacijent] → [pacjent] (v. ovdje § 1.2), gdje jata, dakako, uopće nema.

[345] Gotovo kao kad bismo na temelju pravopisne razlike malog i velikog slova izmislili glasovnu promjenu *a*//*A*.

15. *DODATAK:* INTERNACIONALNI SLOJ PROMJENA

Svi europski jezici imaju sloj **internacionalizama** (međunarodnica, međunarodnih riječi, riječi zajedničkih većemu broju jezika), riječî mahom grčkoga i latinskoga podrijetla.[346] U tom sloju postoji – za svaki jezik zaseban, ali i donekle sličan – niz alternacija naslijeđenih iz izvornih jezika koje se odražavaju u njihovim izvedenicama. Takvih alternacija ima na granici prefiksa i korijena, u korijenu, na granici korijena i sufiksa, pa ako je latinski imao primjerice ovakve smjene:

lat. in+ratiōnālis → irratiōnālis 'nerazborit', ad+fīgo → affīgo 'pribijem', ē-dūco 'iz-vodim' ~ ē-volvo 'iz-valjujem, iz-valjam' ~ ex-clāmo 'iz-viknuti'

ago 'gonim, zanimam se, činim' ~ āctum [a:ktum] 'gonjeno, činjeno' ~ actio [akcio] 'gonjenje, činjenje', fīgo 'pribijem, pribodem' ~ fīxi [fi:ksi] 'pribih' ~ fīxum [fi:ksum] 'pribijeno'

onda su se one manje ili više pravilno i redovito odrazile i u jezicima primaocima, primjerice:

hrv. indeklinabilan ~ iracionalan, afigirati ~ afiks ~ afiksacija ~ fiksacija ~ fiksiran, reagirati ~ reakcija, educirati ~ edukacija, evolucija ~ eksklamacija

Govornička svijest o takvim smjenama mala je ili nikakva ponajviše zbog neprozirnosti korijena o kojima je riječ.[347] Budući da nam je osnovni cilj tek

[346] U jezicima svijeta internacionalizmi mogu biti različita podrijetla, u mnogim jezicima ovisno o kulturi i religiji vrelo tom sloju može biti primjerice arapski ili kineski, no za europske jezike najvažniji su grčki i latinski.

[347] Nešto valja pripisati i iščeznuću klasične naobrazbe. Nacrt takvih alternacija u hrvatskim gramatikama nije postojao sve do gramatike Silić – Pranjković (2005: § 547), u kojoj je J. Silić o njima dao dosta napomena.

njihovo posvještavanje, oblike riječi okupit ćemo u uvjetne (!) tipove s uvjetnim alternacijama. Unutar tipova može biti znatnih razlika, ali neke će se pravilnosti nazirati, primjerice u riječima latinskoga podrijetla smjene *t* → *c* / __ *+ij* (npr. *konvent* ~ *konvencija*, *garantirati* ~ *garancija*, *erektirati* ~ *erekcija*, *protektor* ~ *protekcija*, *Dalmatinac* ~ *Dalmacija*, pa i *demokrat* ~ *demokracija*), ili *k* → *c* / __ *+ir* (npr. *sekta* ~ *secirati*), ili *k* → *c* / __ *+izm* (npr. *katolik* ~ *katolicizam*, usp. ovdje § 11), ili koliko-toliko pravilno smjenjivanje korijena, primjerice onih s nazalnim infiksom (v. dalje tip *fikcija*). Gdješto ćemo radi veće prozirnosti donijeti i pokušaj morfske raščlambe.[348]

Uz moguće druge smjene redovito je smjenjivanje sufiksalnih **t ~ c**, tip ***konvencija***:

konvenirati (kon-ven-ir-a-ti) ~ konvencija (kon-ven-c-ij-a) ~ konvent (kon-ven-t-ø), invenirati (in-ven-ir-a-ti) ~ invencija (in-ven-c-ij-a) ~ inventivan (in-ven-t-iv-n-ø), advent ~ adventizam

negirati (neg-ir-a-ti) ~ negacija (neg-ac-ij-a) ~ negator (neg-at-or-ø) ~ negativan (neg-at-iv-n-ø) ~ negativac (neg-at-iv-c-ø), operirati ~ operacija ~ operator ~ operativan ~ operativac

konstituirati (kon-stitu-ir-a-ti) ~ konstitucija (kon-stitu-c-ij-a) ~ konstitutivan (kon-stitu-t-iv-n-ø), institucija ~ institut, prostituirati ~ prostitucija ~ prostitutka

konstruirati (kon-stru-ir-a-ti) ~ konstrukcija (kon-struk-c-ij-a) ~ konstruktor (kon-struk-t-or-ø), instruirati ~ instrukcija ~ instruktor

koncipirati (kon-cip-ir-a-ti) ~ koncepcija (kon-cep-c-ij-a) ~ koncept (kon-cep-t-ø) ~ konceptualan (kon-cep-t-ual-n-ø), percipirati ~ percepcija ~ perceptivan, recipirati ~ recepcija ~ recept ~ receptivan

egzekutirati ~ egzekucija ~ egzekutor ~ egzekutivan

U pojedinih korijena smjena **d ~ s**, tip ***regresija***:

progredirati (pro-gred-ir-a-ti) ~ progresija (pro-gres-ij-a) ~ progres (pro-gres-ø), regredirati ~ regresija ~ regres, kongres

U pojedinih korijena smjena **d ~ z**, tip ***kolizija***:

kolidirati (ko-lid-ir-a-ti) ~ kolizija (ko-liz-ij-a), aludirati ~ aluzija, elidirati ~ elizija, eksplodirati ~ eksplozija ~ eksplozivan, implodirati ~ implozija, ekskludirati ~ ekskluzija ~ ekskluzivan, ekspandirati ~ ekspanzija

[348] Upravo morfske, ne morfemske, pomoću pravila moglo bi se doći do dubinskih postava, tek što je pitanje kakav je njihov status u hrvatskome. O osnovama latinske morfonologije i o smjenama u latinskim korijenima v. Gortan *et al.* (2005; osobito §§ 10–25, 189–92, 211–38), podrobnije i dijakronijski v. Matasović (1997). Vrlo pouzdan smjerokaz za konkretne riječi bit će *Rječnik stranih riječi* B. Klaića, u kojemu god izdanju.

U pojedinih korijena smjena **g ~ k**, tip ***reakcija***:

reagirati (re-ag-ir-a-ti) ~ reakcija (re-ak-c-ij-a) ~ reaktor (re-ak-t-or-ø) ~ reaktivan (re-ak-t-iv-n-ø) ~ reagens (re-ag-ens)

redigirati ~ redakcija ~ redaktor, korigirati ~ korekcija ~ korektor ~ korektivan

U pojedinih korijena smjena **h ~ k**, tip ***apstrakcija***:

apstrahirati (aps-trah-ir-a-ti) ~ apstrakcija (aps-trak-c-ij-a) ~ apstraktan (aps-trak-t-n-ø), kontrahirati ~ kontrakcija, ekstrahirati ~ ekstrakt

U pojedinih korijena smjena **k ~ c**, tip ***abdikacija***:

abdicirati (ab-dic-ir-a-ti) ~ abdikacija (ab-dik-ac-ij-a), evocirati (e-voc-ir-a-ti) ~ evokacija (e-vok-ac-ij-a) ~ evokator (e-vok-at-or-ø), provocirati ~ provokacija ~ provokator ~ provokativan

injicirati (in-jic-ir-a-ti) ~ injekcija (in-jek-c-ij-a) ~ injekt (in-jek-t-ø) ~ injektor (in-jek-t-or-ø), inspicirati ~ inspekcija ~ inspektor, retrospekcija ~ retrospektivan

secirati (sec-ir-a-ti) ~ sekcija (sek-c-ij-a) ~ sekta (sek-t-a) ~ sektor (sek-t-or-ø)

U pojedinih korijena smjena **n ~ z**, tip ***pozicija***:

oponirati (o-pon-ir-a-ti) ~ opozicija (o-poz-ic-ij-a), eksponirati ~ ekspozicija, disponirati ~ dispozicija, komponirati ~ kompozicija, postponirati ~ postpozicija ~ postpozitivan, imponirati

U pojedinih korijena smjena **r ~ s**, tip ***ingerencija***:

ingerirati (in-ger-ir-a-ti) ~ ingerencija ~ ingestija, digestivan ~ digestija ~ digestiv, gesta

U pojedinih korijena smjena **r ~ z**, tip ***akvizicija***:

akvirirati (a-kvir-ir-a-ti) ~ akvizicija (a-kviz-ic-ij-a) ~ akviziter (a-kviz-it-er-ø), rekvirirati ~ rekvizicija ~ rekvizit

U pojedinih korijena smjena **t ~ s**, tip ***misija***, ***praksa***, ***skepsa***:

emitirati (e-mit-ir-a-ti) ~ emisija (e-mis-ij-a), komitet ~ komisija, transmitor ~ transmisija

reperkutirati ~ reperkusija ~ reperkutivan

kaotičan ~ kaos

prakticirati ~ praksa ~ praktičan, klimakterij ~ klimaks, reflektirati ~ refleksija ~ refleks ~ reflektor, anektirati ~ aneksija ~ aneks, anorektičan ~ anoreksija ~ anorektičar, anaptiktički ~ anaptiksa, metataktički ~ metataksa, sintaktički ~ sintaksa

skeptičan ~ skeptik ~ skepsa, eliptičan ~ elipsa, septičan ~ sepsa, epileptičar ~ epilepsija, apokaliptičan ~ apokalipsa

U pojedinih korijena smjena **t ~ z**, tip ***verzija***:

konvertirati (kon-vert-ir-a-ti) ~ konverzija (kon-verz-ij-a) ~ konvertit (kon-vert-it-ø), pervertirati ~ perverzija ~ pervertit

kritičan ~ kriza ~ kritika, protetičan ~ proteza ~ protetika, metatetičan ~ metateza ~ metatezirati, epentetski ~ epenteza, hipnotičan ~ hipnoza ~ hipnotizirati, kinetički ~ kineziologija, telekinetički ~ telekineza, cirotičan ~ ciroza, narkotik ~ narkoza

U pojedinih korijena uz moguće prethodne smjene umetanje nazalnog infiksa, tip ***fikcija***:

fingirati (fing-ir-a-ti) ~ fikcija (fik-c-ij-a) ~ fiktivan (fik-t-iv-n-ø), fungirati (fung-ir-a-ti) ~ funkcija (funk-c-ij-a) ~ funkcionalan (funk-c-ion-al-n-ø), frangirati (frang-ir-a-ti) ~ frakcija (frak-c-ij-a), restringirati (re-string-ir-a-ti) ~ restrikcija (re-strik-c-ij-a) ~ restriktivan (re-strik-t-iv-n-ø), tangirati (tang-ir-a-ti) ~ taktilan (tak-t-il-n-ø), refundirati (re-fund-ir-a-ti) ~ refundacija (re-fund-ac-ij-a) ~ refuzija (re-fuz-ij-a), konjugirati (kon-jug-ir-a-ti) (*sic!*, *konjungirati) ~ konjunkcija (kon-junk-c-ij-a) ~ konjunktivan (kon-junk-t-iv-n-ø)

transfundirati (trans-fund-ir-a-ti) ~ transfuzija (trans-fuz-ij-a)

erumpirati (e-rump-ir-a-ti) ~ erupcija (e-rup-c-ij-a) ~ eruptivan (e-rup-t-iv-n-ø), korumpirati ~ korupcija ~ koruptivan

Dugotrajna uporaba internacionalizama, utjecaj različitih jezika posrednika, utjecaj analogije među oblicima povezanih korijena te činjenica da se internacionalne riječi počinju vladati prema pravilima suvremenih jezika primalaca – dakle bez svijesti o izvornim promjenama, o izvornome vladanju korijenâ – dovode do posve očekivanih odstupanja od navedenih smjena, pa nije rijetkost da se pojedine izvedenice ne vladaju više »klasično«. Tako valja razumjeti pojave koje ili su već sasvim normativno legitimne ili se kadšto javljaju gdje im normativno nije mjesto, primjerice:

refle**ks**ivan *i* refle**kt**ivan, eli**ps**oid *i* eli**pt**oid, !anore**ks**ičan *i* anore**kt**ičan (usp. ane**kt**iran), !disle**ks**ičan *i* disle**kt**ičan, !eru**pt**irati *i* eru**mp**irati (usp. koru**mp**irati)

Pa onda *refleksivan* pojavom izrazito nadmašuje *reflektivan*, *anoreksičan* se analogijom nameće umjesto *anorektičan*, isto *disleksičan* umjesto *dislektičan*, a opet, *sintaktički* će normativno imati izrazitu prednost pred *sintaksički*, što će biti proskribirano kao nehrvatsko.

U internacionalni sloj spadaju i pojave progresivnog ozvučivanja *s* iza sonanata *n r* (sonanti su inherentno zvučni), a ispred vokala ili na kraju riječi, kakvo imamo primjerice u:

diskurs → diskurz, konsekvencija → konzekvencija, konsultirati → konzultirati, konsultacije → konzultacije, insistirati → inzistirati

konzervans, menza, cenzor, inzulin, inzult, verzija

Prema takvim promjenama norma i uzus imaju različite i ne uvijek definirane stavove.[349] Tako primjerice imamo *diskurs* i *diskurz*, ali samo *kurs*, *ekskurs* (**kurz*, *?ekskurz*, ali samo *ekskurzija*, **ekskursija*), imamo *konsultacije* i *konzultacije*, ali samo *konzulat* (**konsulat*), imamo *konzervu* i *konzervans*, ali samo *konsonant* (nemamo ni **konservu*, ni **konservanz*, ni **konzervanz*, **konzonant*), imamo samo *personal*, *arsenal*, *insolventan*, *sekans*, *kosekans*...

Iz dosadanjih se već primjera moglo vidjeti da su i prefiksi podvrgnuti naslijeđenim te nekim inovativnim jednačenjima i ispadanjima. Otuda primjerice u hrvatskome:

ab- ab-origin, ab-eracija, ab-normalan, ap-surd, aps-trakcija, aps-tinencija

ad- ad-verb, ad-jektiv, ad-renalin, ad-sorpcija, ad-strat, a(d)-ditiv, a(f)-firmacija, a(g)-glutinacija, a(l)-lativ, ak-cident, a(k)-kvizicija, a(n)-neksija, (p)-pozicija, a(r)-rogantan, a(s)-similacija

de- de-mobilizirati, de-blokirati, dez-orijentirati, dez-infekcija, dez-odorans

dis- dis-kreditirati, dis-proporcija, di(s)-gresija, di(s)-menzija, di(s)-sertacija, di(f)-ferencija, di(f)-famacija

eks- e(ks)-vokacija, e(ks)-volucija, e(ks)-dukacija, e(ks)-lativ, eks-klamacija, eks-tenzija, eks-trakt, eks-hibicija, eks-humacija, egz-aktan, egz-il, egz-altiran

in- in-auguracija, in-dividualan, in-jekcija, in-tolerancija, im-personalan, im-potentan, i(m)-migrant, i(m)-munitet, i(l)-legalan, i(l)-luminacija, i(r)-relevantan, i(r)-racionalan

inter- inter-pretacija, inter-val, inter-regnum, inte(r)-rogativan, inte(l)-lekt, inte(l)-ligencija

kon- ko(n)-artikulacija, ko(n)-itus, ko(n)-horta, ko(n)-herencija, kon-cept, kon-junkcija, kon-tekst, kog-nomen, ko(l)-laboracija, ko(l)-lokacija, ko(l)-lega, kom-pozicija, kom-paracija, ko(m)-mentar, ko(m)-munikacija, ko(m)-mutacija, ko(r)-rekcija, ko(r)-rupcija

ob- ob-dukcija, ob-jektivan, op-servacija, op-strukcija o(k)-kupacija, o(f)-fenziva, o(m)-misija, o(p)-pozicija, o(p)-portunizam

sub- sub-jekt, sub-urban, sup-kultura, sup-trakcija, sup-skript, su(b)-spenzija, su(b)-spektan, su(p)-plement, su(p)-primirati, su(f)-fiks, su(g)-gerirati

[349] Nešto savjeta v. u Barić *et al.* (1999: 286–7). Kakav je njihov realan odjek, drugo je pitanje.

Literatura

Alkire, Ti – Carol Rosen. 2010. *Romance languages: A historical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ančić-Obradović, Marija. 1972–1973. Teorija tvorbe riječi i njena problematika (na primjerima izvedenih imenica iz srpskohrvatskog i ruskog jezika. *Radovi* [Filozofski fakultet u Sarajevu], Sarajevo, VII: 11–52.

Ančić-Obradović, Marija. 1975a. Sufiksalna tvorba imenica pomoću nulte sufiksacije. *Književni jezik*, Sarajevo, IV/1–2: 7–18.

Ančić-Obradović, Marija. 1975b. Neki aspekti raščlanjivanja riječi. *Književni jezik*, Sarajevo, IV/3–4: 7–15.

Ančić-Obradović, Marija. 1976. Pitanja raščlanjivanja riječi s posebnim strukturnim karakteristikama. *Književni jezik*, Sarajevo, V/1–2: 21–33.

Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće izdanje. Zagreb: Novi Liber.

Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Prir. Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Knj. I–XXIII. Zagreb: JAZU.

AS = Vladimir Anić – Josip Silić. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Babić, Stjepan. 1954–1955. Deklinacija slavenskih imena s nepostojanim *e*. *Jezik*, Zagreb, III/1: 6–10.

Babić, Stjepan. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Globus.

Babić, Stjepan. 1998–1999. Dva tvorbena normativna problema i njihova rješenja. *Jezik*, Zagreb, XXXXVI/3: 104–112.

Babić, Stjepan. 1999–2000. O jednom razlogu protiv pridjeva *trešnjov*. *Jezik*, Zagreb, XXXXVII/1: 36–37.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Treće izdanje. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.

Babić, Stjepan – Dalibor Brozović – Milan Moguš – Slavko Pavešić – Ivo Škarić – Stjepko Težak [Babić *et al.*] 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU – Globus.

Babić, Stjepan – Dalibor Brozović – Ivo Škarić – Stjepko Težak [Babić *et al.*] 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Velika hrvatska gramatika. Knjiga prva. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Babić, Zrinka. 1988–1989. Slogovna struktura hrvatskoga književnog jezika. *Jezik*, Zagreb, XXXVI/3: 65–71; 4: 123–128; 5: 133–146.

Babić, Zrinka. 1991. *Generativni opis konjugacijskih oblika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Babić, Zrinka. 1995. *Fonetika i fonologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika do XVI. stoljeća*. Udžbenik za 1. razred gimnazija i tehničkih škola. Zagreb: Školska knjiga.

Babukić, Věkoslav. 1836. Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga. *Danica ilirska*, Zagreb, II/10–15: 37–60.

Babukić, Věkoslav. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Bèrzotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja.

Badurina, Lada. 1996. *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja: Metodologija rada na pravopisu*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić *et al.*] 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić *et al.*] 1990. *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić *et al.*] 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija – Lana Hudeček – Nebojša Koharović – Mijo Lončarić – Marko Lukenda – Mile Mamić – Milica Mihaljević – Ljiljana Šarić – Vanja Švaćko – Luka Vukojević – Vesna Zečević – Mateo Žagar [Barić *et al.*] 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školska knjiga.

Bašić, Nataša. 1996. Lebđenja *Hrvatskoga pravopisa*. *Vijenac*, Zagreb, god. IV (22. II. 1996), br. 56, str. 10–11.

Bašić, Nataša. 1999–2000. Razdjelba alternantnih pridjevnih sufiksa *-ov/-ev* u nazivlju biljnih vrsta. *Jezik*, Zagreb, XXXXVII/1: 32–36.

Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław. 1988. *Lingvistički spisi*. Prev. i prir. Predrag Piper. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

Bauer, Laurie. 2003. *Introducing linguistic morphology*. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Belić, Aleksandar. 1999. *Istorija srpskohrvatskog jezika: Fonetika. Reči sa deklinacijom. Reči sa konjugacijom*. Izabrana dela Aleksandra Belića. Četvrti tom. Prir. Aleksandar Mladenović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

BFM = Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš. 2003. *Hrvatski pravopis*. Sedmo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Bhat, D. N. S. 1978 [1974]. A general study of palatalization. U: Greenberg *et al.* (eds.) 1978: 47–92.

BHŽ = Ivan Brabec – Mate Hraste – Sreten Živković. 1961. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Četvrto, prerađeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Blevins, Juliette. 2004. *Evolutionary Phonology: The emergence of sound patterns*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blevins, Juliette. 2006. A theorethical synopsis of Evolutionary Phonology. *Theoretical Linguistics* 32/2: 117–166.

Blevins, Juliette. 2007. The importance of typology in explaining recurrent sound patterns. *Linguistic Typology* 11: 107–113.

Blevins, Juliette. 2009. Another universal bites the dust: Northwest Mekeo lacks coronal phonemes. *Oceanic Linguistics* 48: 264–273.

Blevins, Juliette. 2012. Duality of patterning: Absolute universal or statistical tendency? *Language and Cognition* 4: 275–296.

Blevins, James P. – Juliette Blevins (eds.) 2009. *Anology in grammar: Form and acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

BMM = Lada Badurina – Ivan Marković – Krešimir Mićanović. 2008. *Hrvatski pravopis*. Drugo izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.

Bošković, Radosav. 1936. *Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici*. Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knj. 6. Beograd: Štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije.

Brozović, Dalibor. 1968. O fonološkom sustavu suvremenog standardnog hrvatskosrpskog jezika. *Radovi* [Filozofski fakultet u Zadru; Razdio lingvističko-filološki 4], Zadar, VII/7: 20–39.

Brozović, Dalibor. 1972. O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortoepiji (Fonemi i alofoni u standardnome hrvatskosrpskom jeziku). *Radovi* [Filozofski fakultet u Zadru; Razdio lingvističko-filološki 6], Zadar, X/9: 5–24 + Matrica fonema.

Brozović, Dalibor. 1972–1973a. O nekim načelnim pitanjima pravopisne i ortoepske norme. *Jezik*, Zagreb, XX/1: 12–19. [Isto: Brozović 2006: 17–26.]

Brozović, Dalibor. 1972–1973b. O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata. *Jezik*, Zagreb, XX/3: 65–74; 4: 106–118; 5: 142–149. [Isto: Brozović 2006: 27–63.]

Brozović, Dalibor. 1972–1973c. Dentali ispred afrikatâ: Gube se ili se izgovaraju: O jednom starom pravopisnom i ortoepskom pitanju. *Jezik*, Zagreb, XX/5: 129–142. [Isto: Brozović 2006: 65–82.]

Brozović, Dalibor. 1991. Fonologija hrvatskoga književnog jezika. U: Babić *et al.* 1991: 379–452.

Brozović, Dalibor. 1997–1998. O pravopisu i dvoglasniku pisanome *ije*. *Jezik*, Zagreb, XXXXV/1: 37–40.

Brozović, Dalibor. 1998–1999. Uz Škarićev prilog o standardnome hrvatskom refleksu staroga dugog jata. *Jezik*, Zagreb, XXXXVI/2: 62–66.

Brozović, Dalibor. 1998–1999. O refleksima jata i o fonemima i morfonemima. *Jezik*, Zagreb, XXXXVI/4: 144–151.

Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb: Školska knjiga.

Brozović, Dalibor. 2007. Fonologija hrvatskoga standardnog jezika. U: Babić *et al.* 2007: 159–257. [Isto: Dalibor Brozović. 2007. *Fonologija hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.]

Budmani, Pietro. 1867. *Grammatica della lingua serbo-croata* (*illirica*). Vienna: a spese dell' autore; carta e stampa di Leopoldo Sommer.

Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A study of the ralation between meaning and form*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.

Bybee, Joan. 1996. Productivity, regularity and fusion: How language use affects the lexicon. U: Singh (ed.) 1996: 247–269 [+ *Discussion*: 270–294].

Bybee, Joan. 2001. *Phonology and laguage use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell, Lyle. 1999. *Historical linguistics: An introduction*. Cambridge, MA: The MIT Press [Originally published in 1998 by Edinburgh University Press].

Carstairs-McCarthy, Andrew. 1992. *Current morphology*. London – New York: Routledge.

Chomsky, Noam – Morris Halle. 1968. *The sound pattern of English* [= SPE]. New York: Harper & Row.

Crowley, Terry – Claire Bowern. 2010. *An introduction to historical linguistics*. Fourth edition. Oxford. Oxford University Press.

Crystal, David. 2008. *A dictionary of linguistics and phonetics*. Sixth edition. Malden, MA – Oxford – Carlton, VIC: Blackwell Publishing.

Czaplicki, Bartłomiej. 2013. Abritrariness in grammar: Palatalization effects in Polish. *Lingua* 123: 31–57.

Čaušević, Ekrem. 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Ćavar, Małgorzata Ewa. 2006. Feature geometry and palatalization. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 32: 53–74.

Damjanović, Stjepan. 2006 [1998]. Bilješke o govoru i imenu sela Strizivojne. U: Stjepan Damjanović. 2006. *Slavonske teme*: 145–160. Zagreb: Pergamena.

Damjanović, Stjepan – Ivan Jurčević – Tanja Kuštović – Boris Kuzmić – Milica Lukić – Mateo Žagar [Damjanović *et al.*] 2009. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Drugo izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.

Dressler, Wolfgang U. 1985. *Morphonology: The dynamics of derivation*. Ann Arbor: Karoma Publishers.

Dressler, Wolfgang U. 1996. A functionalist semiotic model of morphophonology. U: Singh (ed.) 1996: 67–83 [+ *Discussion*: 83–115].

Duanmu, San. 2007. *The phonology of standard Chinese*. Second edition. Oxford: Oxford University Press.

Dukat, Zdeslav. 1983. *Gramatika grčkoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Eisenberg, Peter. 1994. German. U: Ekkehard König – Johan van der Auwera (eds.) 1994. *The Germanic languages*: 349–387. Routledge: London – New York.

FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. 1981. Eds. Pavle Ivić *et al.* Sarajevo: ANUBiH.

Gortan, Veljko – Oton Gorski – Pavao Pauš [Gortan *et al.*] 2005. *Latinska gramatika*. Dvanaesto izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Greenberg, Joseph H. – Charles A. Ferguson – Edith A. Moravcsik [Greenberg *et al.*] (eds.) 1978. *Universals of human language*. Vol. 2. *Phonology*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Gussenhoven, Carlos – Haike Jacobs. 2005 [1998]. *Understanding phonology*. Second edition. London: Hodder Arnold – Hachette Livre.

Gussmann, Edmund. 2002. *Phonology: Analysis and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gussmann, Edmund. 2007. *The phonology of Polish*. Oxford: Oxford University Press.

Hagège, Claude. 1995 [1982]. *Struktura jezikâ*. Prev. i prir. Vjekoslav Ćosić. Zagreb: Školska knjiga.

Halle, Morris. 1959. *The sound pattern of Russian: A linguistic and acoustical investigation*. With an excursus on the *Contextual variants of the Russian vowels* by Lawrence G. Jones. 'S-Gravenhage: Mouton & Co.

Halle, Morris. 1962. Phonology in generative grammar. *Word* 18: 54–72.

Halle, Morris. 1973. Prolegomena to a theory of word formation. *Linguistic Inquiry* 4: 3–16.

Halle, Morris. 2006. Palatalization/Velar softening: What is it and what it tells us about the nature of language. *Linguistic Inquiry* 36: 23–41.

Halle, Morris. 2011. [Lecture]. 50 years of Linguistics at MIT. A scientific reunion commemorating 50 years of research and graduate education in Linguistics at MIT (Cambridge, MA, December 9–11, 2011). [http://www.youtube.com/watch?v=g8g0A8QR61s]

Halle, Morris – Ora Matushansky. 2006. The morphophonology of Russian adjectival inflection. *Linguistic Inquiry* 37: 351–404.

Ham, Sanda. 1999–2000. O nekim argumentima u raspravi oko *trešnjovoga* i *trešnjevoga*. *Jezik*, Zagreb, XXXXVII/1: 37–40.

Harris, Zellig S. 1969 [1951]. [*Methods in*] *Structural linguistics*. Eighth impression of the Phoenix edition 1960. Chicago – London: The University of Chicago Press – Phoenix Books.

Hayes, Bruce. 2009. *Introductory phonology*. Malden, MA – Oxford – Chichester: Wiley-Blackwell.

HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi Liber. [Etimologija: Ranko Matasović]

HJP = *Hrvatski jezični portal*. [http://hjp.novi-liber.hr]

HJR = *Hrvatska jezična riznica*. [http://riznica.ihjj.hr]

Hockett, Charles F. 1955. *A manual of phonology*. Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics. Memoir 11 of the International Journal of American Linguistics. Baltimore: Waverly Press.

Hockett, Charles F. 1958. *A course in modern linguistics*. New York: The Macmillan Company.

Hooper, Joan B. 1976. *An introduction to natural generative phonology*. New York: Academic Press.

Hyman, M. Larry. 2007. Universals in phonology. *UC Berkeley Phonology Lab Annual Report for 2007*: 345–390. [http://linguistics.berkeley.edu/phonlab/annual_report/] [Isto: Larry M. Hyman. 2008. Universals in phonology. *The Linguistic Review* 25: 83–127.]

IPA = *Handbook of the International Phonetic Association: A guide to the use of the international phonetic alphabet*. 2007 [1999]. 8th printing. Cambridge: Cambridge University Press.

IPA HR = Damir Horga – Ernestina Landau – Mijo Lončarić – Ivo Škarić. 2007 [1999]. Croatian. U: IPA: 66–69.

Ivšić, Stjepan. 1913. Današńi posavski govor. *Rad* JAZU, Zagreb, 196: 124–254 [1–131]; 197: 9–138 [132–261] + karta. [Isto: Ivšić 1971: 217–482.]

Ivšić, Stjepan. 1938–1939. Etimologija i fonetika u našem pravopisu. *Hrvatski jezik*, Zagreb, I: 3–13.

Ivšić, Stjepan. 1942. Naš izgovor kroz rime. *Alma mater Croatica*, Zagreb, V/8–9: 273–285.

Ivšić, Stjepan. 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Prir. Josip Vrana – Radoslav Katičić. Zagreb: Školska knjiga.

Ivšić, Stjepan. 1971. *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije = Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent*. Hrsg. Christiaan Alphonsus van der Berk. München: Wilhelm Fink Verlag.

Ivšić, Stjepan – Miroslav Kravar. 1955. *Srpsko-hrvatski jezik na pločama: Izgovor i intonacija s recitacijama*. Zagreb: Epoha – Jugoton.

Jagić, Vatroslav. 1948 [1900]. Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Napisao dr. T. Maretić. Zagreb 1899. U: Vatroslav Jagić. 1948. *Izabrani kraći spisi*: 532–547. Ur. i članke sa stranih jezika prev. Mihovil Kombol. Zagreb: Matica hrvatska.

Jakobson, Roman. 1962. *Selected writings*. I. *Phonological studies*. 'S-Gravenhage: Mouton & Co.

Jakobson, Roman. 1971. *Selected writings*. II. *Word and language*. The Hague – Paris: Mouton.

Jakobson, Roman. 2008 [1990]. *O jeziku*. Prir. Linda R. Waugh – Monique Monville-Burston. Prev. Damjan Lalović. Zagreb: Disput.

Jakobson, Roman – Morris Halle. 1988 [1956]. Fonologija i fonetika. U: *Temelji jezika*: 5–49. Prev. Ivan Martinčić. Zagreb: Globus.

Jelaska 1988–1989 = Babić, Zrinka. 1988–1989.

Jelaska 1991 = Babić, Zrinka. 1991.

Jelaska 1995 = Babić, Zrinka. 1995.

Jelaska, Zrinka. 2004. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: Glasovi, slogovi, naglasci.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Zrinka. 2005. Dvoglasnik ili dva glasa. U: Pranjković (ed.) 2005: 83–97.

Joos, Martin (ed.) 1966 [1956]. *Readings in linguistics.* I. *The development of descriptive linguistics in America 1925–56.* Fourth edition. Chicago – London: The University of Chicago Press.

Junković, Zvonimir. 1973–1974. Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika *v* u književnom sustavu. *Jezik*, Zagreb, XXI/1: 1–5; 2: 37–52.

Jurišić, Blaž. 1992 [1944]. *Nacrt hrvatske slovnice.* I. *Glasovi i oblici u povijesnom* [*poviestnom*] *razvoju*. Zagreb: Matica hrvatska.

Jurišić, Blaž. 1992 [1948]. *Nacrt hrvatske slovnice.* II. *Tvorba imenica u povijesnom razvoju*. Zagreb: Matica hrvatska.

Kačić, Miro. 1994. Hrvatski glagolski sustav. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 37: 59–74. [Isto: Miro Kačić. 2001. *Jezikoslovna promišljanja*: 69–85. Zagreb: Pergamena.]

Kapetanović, Amir. 2004. Sekundarna jotacija u hrvatskom jeziku književnosti. *Riječki filološki dani*, Rijeka, 5: 247–254.

Kapović, Mate. 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku.* Zagreb: Matica hrvatska.

Katamba, Francis. 1996 [1989]. *An introduction to phonology.* 8th impression. London – New York: Longman.

Kilbury, James. 1976. *The development of morphophonemic theory*. Amsterdam: John Benjamins B. V.

Kiparsky, Paul. 1982 [1965]. Sound change. U: Kiparsky 1982: 1–11.

Kiparsky, Paul. 1982 [1968]. How abstract is phonology? U: Kiparsky 1982: 119–163.

Kiparsky, Paul. 1982 [1970]. Historical linguistics. U: Kiparsky 1982: 45–55.

Kiparsky, Paul. 1982. *Explanation in phonology*. Dordrecht, Holland – Cinnaminson, USA: Foris Publications.

Kiparsky, Paul. 1996. Allomorphy or morphophonology? U: Singh (ed.) 1996: 13–31 [+ *Discussion*: 32–63].

Kiparsky, Paul. 2010. Compensatory lengthening. U: Charles E. Cairns – Eric Raimy (eds.) 2010. *Handbook on the syllable*: 33–69. Leiden: Brill. [Isto: http://www.stanford.edu/~kiparsky/]

Klaić, Bratoljub. 1990. *Rječnik stranih riječi: Tuđice i posuđenice*. Prir. Željko Klaić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Klajn, Ivan. 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku.* I. *Slaganje i prefiksacija.* Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.

Klajn, Ivan. 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. II. *Sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.

Ladefoged, Peter – Ian Maddieson. 1996. *The sounds of the World's languages*. Oxford – Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Lass, Roger. 1984. *Phonology: An introduction to basic concepts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Li, Charles N. – Sandra A. Thompson. 1981. *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkley – Los Angeles – London: University of California Press.

Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija*. 1. *Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija*. 2. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.

Lončarić, Mijo – Vesna Zečević. 1998–1999. Još o dvoglasniku pisanom *ije*. *Jezik*, Zagreb, XXXXVI/3: 113–115.

Maddieson, Ian. 1984. *Patterns of sounds*. Cambridge: Cambridge University Press.

Maddieson, Ian. 2011. Typology of phonological systems. U: Jae Jung Song (ed.) 2011. *The Oxford handbook of linguistic typology*: 533–548. Oxford: Oxford University Press.

Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Djela JAZU, knj. IX. Zagreb: JAZU.

Maretić, Tomo. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).

Maretić, Tomo. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Obnova.

Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Drugo izdanje. Zagreb: Disput.

Martinet, André. 1949. La double articulation linguistique. U: André Martinet. 1974 [1965]. *La linguistique synchronique*: 1–41. 4e édition. Paris: Presses Universitaires de France.

Martinet, André. 1982 [41980]. *Osnove opće lingvistike*. Prev. August Kovačec. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. [Prvo izdanje: 1960. *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin.]

Matasović, Ranko. 1997. *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Matasović, Ranko. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

Matasović, Ranko. 2005. Collectives in *-ьje* in Slavic. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 59–60: 35–38.

Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Matešić = Josip Matešić. 1965–1967. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. Halbband I–II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Mažuranić, Antun. 1859. *Slovnica hèrvatska za gimnazije i realne škole.* Dio I. *Rěčoslovje*. Zagreb: troškom spisateljevim; bèrzotiskom Karla Albrechta.

Michelena, Luis. 1995. The ancient Basque consonants. U: José Ignacio Hualde – Joseba A. Lakarra – Robert Lawrence Trask (eds.) 1995. *Towards a history of Basque language*: 101–135. Amsterdam – Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Co.

Mihaljević, Milan. 1991a. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.

Mihaljević, Milan. 1991b. *Generativna i leksička fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Mihaljević, Milan. 2002. *Slavenska poredbena gramatika.* 1. *Uvod i fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Muljačić, Žarko. 1972 [1964]. *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Newman, Paul. 2000. *The Hausa language: An encyclopedic reference grammar*. New Haven, CT – London: Yale University Press.

Odden, David. 2008 [2005]. *Introducing phonology*. 6th printing. Cambridge: Cambridge University Press.

Pavešić, Slavko – Stjepko Težak – Stjepan Babić. 1991. Oblici hrvatskoga književnog jezika (Morfologija). U: Babić *et al.* 1991: 453–741.

Petrović, Dragoljub – Snežana Gudurić. 2010. *Fonologija srpskoga jezika*. Beograd – Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska.

Pišković, Tatjana. 2011. *Gramatika roda*. Zagreb: Disput.

Poljanec, Radoslav Franjo. 1984. *Pregled gramatike ruskoga jezika = Očerk grammatiki russkogo jazyka*. Deseto izdanje = Izdanie desjatoe. Zagreb: Školska knjiga.

Postal, Paul M. 1968. *Aspects of phonological theory*. New York – Evanston – London: Harper & Row.

Pranjković, Ivo. 1996. Odgovor koji izaziva mučninu. *Republika*, Zagreb, 52/5–6: 25–38. [Isto: Ivo Pranjković. 1997. *Jezikoslovna sporenja*: 74–96. Zagreb: Konzor.]

Pranjković, Ivo. 1997–1998. Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem. *Jezik*, Zagreb, XXXXV/5: 192–195. [Isto: Pranjković 2008: 9–18.]

Pranjković, Ivo. 1999. Odgovori na Brozovićeva pitanja. *Vijenac*, Zagreb, god. VII (20. V. 1999), br. 136, str. 24. [Isto: Pranjković 2008: 9–18.]

Pranjković, Ivo. 2008. *Sučeljavanja: Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*. Zagreb: Disput.

Pranjković, Ivo (ed.) 2005. *Od fonetike do etike* (*Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića*). Zagreb: Disput.

Pravopis MH-MS = Pravopisna komisija. 1960. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. Stilizaciju teksta dali Ljudevit Jonke i Mihailo Stevanović, rječnik sredili Mate Hraste, Jovan Vuković i Radomir Aleksić. Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska.

Pullum, Geoffrey K. – William A. Ladusaw. 1996. *Phonetic symbol guide*. 2nd edition. Chicago – London: The University of Chicago Press.

Raguž, Dragutin. 1992. Jednosložna zamjena dugoga *ě* u hrvatskom jeziku. *Jezik*, Zagreb, XXXIX/5: 129–138.

Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.

Rakić, Stanimir. 1986. O nužnosti *jerova* u bazičnoj strukturi savremenog srpskohrvatskog jezika. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, XXIX/2: 125–129.

Rakić, Stanimir. 1988. O takozvanom jotovanju labijala. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, XXXI/2: 127–132.

RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ed. Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* – Školska knjiga.

Rešetar, Milan. 1942. Izgovor i pisanje praslav. vokala *ě* u dugim slogovima. *Rad* JAZU, Zagreb, 273: 207–225.

Rijk, Rudolf P. G. de. 2008. *Standard Basque: A progressive grammar*. Vol. 1. *Grammar*. Cambridge, MA – London: The MIT Press.

Rišner, Vlasta. 2005. O značenju i upotrebi vokativa u suvremenom hrvatskom jeziku. U: Pranjković (ed.) 2005: 143–159.

Rubenstein, Herbert. 1950. *A comparative study of morphophonemic alternations in standard Serbo-Croatian, Czech and Russian*. Columbia University dissertation. Ann Arbor, MI.

Shibatani, Masayoshi. 1990. *The languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.

Silić, Josip. 1968–1969. Fonemska distribucija i sekundarno *a* u suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku. *Jezik*, Zagreb, XVI/4: 110–114.

Silić, Josip. 1986. Razine, njihove jedinice i osnova (Uvodne napomene). *Književni jezik*, Sarajevo, XV/1: 41–44.

Silić, Josip. 1991. Ustrojstvo glagolske osnove. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 31–32: 3–12.

Silić, Josip. 1992. Status skupova *št* i *žd* u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 34: 262–280.

Silić, Josip. 1998. Morfologija hrvatskoga glagola: Tipovi osnova. *Riječki filološki dani*, Rijeka, 2: 241–274.

Silić, Josip. 2012. Nepostojano (poluglasničko) *a* u imenicama hrvatskoga jezika. *Nova Croatica*, Zagreb, 6: 295–303.

Silić, Josip – Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Knj. I–II. Zagreb: Matica hrvatska.

Singh, Rajendra (ed.) 1996. *Trubetzkoy's orphan*. Proceedings of the Montréal roundtable »Morphonology: Contemporary Responses« (Montréal, September 30–October 2, 1994). Amsterdam – Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Co.

Skok = Petar Skok. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Knj. I–IV. Eds. Mirko Deanović – Ljudevit Jonke – Valentin Putanec. Zagreb: JAZU.

SPE = Chomsky, Noam – Morris Halle. 1968.

Spencer, Andrew. 1996. *Phonology: Theory and description.* Malden, MA – Oxford – Carlton, VIC: Blackwell Publishing.

Stakić, Milan. 1988. *Derivaciona fonetika imenica i prideva u južnoslovenskim jezicima.* Beograd – Subotica: Filološki fakultet – Minerva.

Stakić, Milan. 2010. *Morfo(no)loške teme.* Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.

Stemberger, Joseph Paul. 1981. Morphological haplology. *Language* 57: 791–817.

Stevanović, Mihailo. 1956. Imperativne složenice. *Naš jezik*, n. s., Beograd, VIII/1–2: 6–18.

Stevanović, Mihailo. 1970 [1964]. *Savremeni srpskohrvatski jezik.* I. *Uvod, fonetika, morfologija.* Drugo izdanje. Beograd: Naučna knjiga.

Szpyra, Jolanta. 1992. Ghost segments in nonlinear phonology: Polish yers. *Language* 68: 277–312.

Škarić, Ivo. 1991. Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Babić *et al.* 1991: 61–377.

Škarić, Ivo. 1996. Što s hrvatskim standardnim refleksom dugoga staroga jata? *Govor*, Zagreb, 13/1–2: 1–23. [Isto: Škarić 2006: 153–170.]

Škarić, Ivo. 1998–1999. Eppur si muove! (Osvrt na Brozovićev osvrt). *Jezik*, Zagreb, XXXXVI/3: 115–119. [Isto: Škarić 2006: 171–175.]

Škarić, Ivo. 1999. Ije je je. *Vijenac*, Zagreb, god. VII (20. V. 1999), br. 136, str. 23. [Isto: Škarić 2006: 176–180.]

Škarić, Ivo. 2006. *Hrvatski govorili!* Zagreb: Školska knjiga.

Škarić, Ivo. 2007. Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. U: Babić *et al.* 2007: 15–157. [Isto: Škarić 2009.]

Škarić, Ivo. 2009. *Hrvatski izgovor.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Šojat, Antun. 1973–1974. O deklinaciji kajkavskih prezimena s nepostojanim *e*. *Jezik*, Zagreb, XXI/4: 109–114.

Šojat, Antun. 2009 [1969–1971]. *Kratki navuk jezičnice horvatske: Jezik stare kajkavske književnosti.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Šojat, Antun – Vida Barac-Grum – Ivan Kalinski – Mijo Lončarić – Vesna Zečević [Šojat *et al.*] 1998. *Zagrebački kaj: Govor grada i prigradskih naselja.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Šulek, Bogoslav. 1854. O dvoglascu *ie*. *Neven*, Zagreb, III/16 [Književna priloga k »Nevenu«, br. 2]: V–X + XVI–XX [Rieči sa ie i je (mjesto ě)].

Težak, Stjepko. 1981. Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb, 5: 203–428 + karte I–IV.

Težak, Stjepko. 1982. Vokativ jednine imenica *e* vrste. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, Zagreb, 17: 31–42.

Težak, Stjepko. 1984–1985. Pridjevsko-zamjenički alomorfi. *Jezik*, Zagreb, XXXII/2: 33–43.

Težak, Stjepko. 1986–1987. O vokativu. *Jezik*, Zagreb, XXXIV/3: 89–92. [Isto: Stjepko Težak. 1990. *Hrvatski naš svagda(š)nji*: 83–87. Zagreb: Školska knjiga.]

Težak, Stjepko. 1989–1990. Instrumental jednine imenica vrste *i*. *Jezik*, Zagreb, XXXVII/2: 33–39.

Težak, Stjepko. 2007. Morfonologija: Glasovne promjene u hrvatskome književnome jeziku. U: Babić *et al.* 2007: 259–276.

Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 1966. *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika za osnovne i druge škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Sedmo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 2007. Morfologija: Oblici riječi u hrvatskome književnome jeziku. U: Babić *et al.* 2007: 277–581.

Tkalčević, Adolfo Veber. 1873. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Drugo izdanje. Zagreb: Troškom spisateljevim. Tiskom dioničke tiskare u Zagrebu.

Tkalčević, Adolfo Veber. 1876. *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*. Treće izdanje. Zagreb: Troškom spisateljevim. Tiskom dioničke tiskare u Zagrebu.

Trask, Robert Lawrence. 1992. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London – New York: Routledge.

Trask, Robert Lawrence. 1996. *A dictionary of phonetics and phonology*. London – New York: Routledge.

Trubetzkoy, N. S. [Trubeckoj, Nikolaj Sergeevič]. 1969 [[1]1939, [3]1962]. *Principles of phonology*. Trans. by Christiane A. M. Baltaxe. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.

Turk, Marija. 1992. *Fonologija hrvatskoga jezika* (*raspodjela fonema*). Rijeka – Varaždin: Izdavački centar Rijeka – Tiskara Varaždin.

Ultan, Russel. 1978 [1970]. Size-sound symbolism. U: Greenberg *et al.* (eds.) 1978: 525–568.

Ultan, Russel. 1978 [1971]. A typologycal view of metathesis. U: Greenberg *et al.* (eds.) 1978: 367–402.

Vratović, Vladimir. 2005. Kako se sklanjaju *pater* i *Jupiter*. *Jezik*, Zagreb, LII/5: 197.

Vukušić, Stjepan – Ivan Zoričić – Marija Grasselli-Vukušić [Vukušić *et al.*] 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Velika hrvatska gramatika. Knjiga četvrta. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Kazalo imenâ

Alkire, Ti 13
Ančić-Obradović, Marija 112
Anić, Vladimir 76, 116, 120, 122, 123, 170, 177
Azra 116

Babić, Stjepan 14, 48, 49, 54, 63, 71, 76, 78, 79, 81, 82, 86, 89, 92, 99, 100, 107, 111–123, 125–131, 136, 137, 139, 147, 149–162, 173
Babić, Zrinka v. Jelaska, Zrinka
Babukić, Vjekoslav 149
Badurina, Lada 67, 76
Bagić, Krešimir 26
Barić, Eugenija 26, 63, 79, 84, 89, 107, 116, 121, 127, 135, 140, 158, 159, 163, 168, 173, 175–177, 183
Bašić, Nataša 100
Bateman, Nicoleta 43
Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław 38–40
Belić, Aleksandar 51
Bhat, D. N. Shankara 43, 45, 46
Blevins, Juliette 9, 10, 26
Bloch, Bernard 41
Bloomfield, Leonard 39–41
Boas, Franz 40
Bowern, Claire 9, 11, 15, 18
Božić, Mirko 161
Brabec, Ivan 25, 55, 79, 97
Bratulić, Josip 151
Broz, Ivan 54
Brozović, Dalibor 7, 24, 27, 44, 59, 68, 80, 89, 96, 97, 173, 177
Brückner, Aleksander 39
Brugmann, Karl Friedrich Christian 39
Budmani, Pero [Pietro] 150
Bybee, Joan (usp. Hooper, Joan) 6, 14, 27, 35, 43

Campbell, Lyle 9, 15
Carnap, Rudolf 41
Chaucer, Geoffrey 43
Chomsky, Noam 27, 33, 35, 41, 42, 163
Crowley, Terry 9, 11, 15, 18
Crystal, David 33

Čaušević, Ekrem 21, 26

Damjanović, Stjepan 28
Daničić, Đuro 94

Dionizije Tračanin 38
Donat, Elije 38
Dressler, Wolfgang U. 30, 32, 42
Držić, Džore 115
Držić, Marin 28
Duanmu, San 22
Dufriche-Desgenettes, Alain 38
Dukat, Zdeslav 23, 26

Eisenberg, Peter 10

Finka, Božidar 76

Goodman, Henry Nelson 41
Gortan, Veljko 11–15, 19–21, 23, 180
Gussmann, Edmund 16, 20, 27

Hagège, Claude 27
Halle, Morris 20, 33–35, 40–43, 163
Harris, Zellig Sabbettai 7, 41, 42
Ham, Sanda 100
Hayes, Bruce 4, 33
Hjelmslev, Louis 39
Hockett, Charles Francis 40, 41
Hooper, Joan B. (usp. Bybee, Joan) 4, 26, 29, 30, 35
Hraste, Mate 25, 55, 79, 97

Ivšić, Stjepan 9, 13, 14, 16, 18, 119, 125, 163, 168

Jagić, Vatroslav 48, 75, 168, 171
Jakobson, Roman 35, 39, 40, 42
Jelaska, Zrinka 7, 9, 15, 27, 49, 55, 79, 84, 85, 97, 135, 177
Joos, Martin George 41
Jurišić, Blaž 48, 119, 140, 150

Kapović, Mate 9, 10, 53, 168
Karadžić, Vuk Stefanović 94, 115–118, 123, 161
Katamba, Francis 4, 9, 23, 29, 44
Kiparsky, Paul 4, 8, 15, 26, 30, 40
Klaić, Bratoljub 180
Klajn, Ivan 46, 112, 115, 116, 119, 122, 127, 129–131, 150, 153, 154, 156, 158, 161, 162, 165
Kovačić, Ante 170
Kruszewski, Mikołaj Habdank 38, 39
Kumičić, Eugen 170

Lass, Roger 4, 7–9, 11, 12, 17, 23, 29, 30, 33, 37, 38, 44, 49
Leskien, Johann August Heinrich 39
Li, Charles 22
Lončarić, Mijo 18, 24
Lucić, Hanibal 150
Lukoff, Fred 42

Maddieson, Ian 91
Maretić, Tomo 13, 14, 17, 21, 25, 26, 28, 37, 47, 48, 54, 55, 69, 71, 94, 96, 97, 113–116, 120–127, 129, 130, 136, 137, 140, 145, 150–154, 156–161, 163, 171, 173
Marković, Franjo 170
Marković, Ivan 3, 4, 6, 46, 50, 53, 67, 76, 82
Martinet, André 8, 26, 39, 40
Matasović, Ranko 10, 13, 17, 18, 35, 36, 45, 52, 85, 96, 97, 107, 119, 140, 168, 171, 175, 180
Matešić, Josip 116, 117, 119, 120, 122, 123, 129, 131, 151, 153, 157, 158, 160, 162
Mathésius, Vilém 39
Mažuranić, Antun 150
Meillet, Paul Jules Antoine 39, 40
Michelena, Luis 45
Mićanović, Krešimir 67, 76
Mihaljević, Milan 4–6, 9, 10, 17, 23–26, 30, 31, 33–38, 45, 49, 53, 87, 133, 136, 140, 163, 169

Miklošič, Fran 171
Moguš, Milan 76
Muljačić, Žarko 8, 38

Nida, Eugene Albert 41
Novak, Slobodan 115
Novak, Vjenceslav 170

Pāṇini 38, 40
Pavešić, Slavko 78, 92, 159
Pavličić, Pavao 152
Pavlinović, Mihovil 153
Pišković, Tatjana 3
Poljanec, Radoslav Franjo 10
Postal, Paul M. 4, 8, 26, 29, 34
Pranjković, Ivo 7, 51, 52, 53, 81, 107, 124, 127, 135, 143, 145, 148, 154, 156, 160, 179
Priscijan 38

Radlov, Vasilij Vasil'evič (Radloff, Friedrich Wilhelm) 39
Raguž, Dragutin 7
Rakić, Stanimir 15, 19, 49, 50, 163, 164
Rijk, Rudolf P. G. de 16, 25, 44, 45
Rišner, Vlasta 110
Rosen, Carol 13

Sapir, Edward 40
Saussure, Ferdinand de 27, 38–40
Shibatani, Masayoshi 11
Silić, Josip 7, 49–54, 76, 79, 81, 107, 115, 118, 124, 127, 135, 143, 145, 148, 153, 154, 156, 160, 179
Simeon, Rikard 9, 15, 17, 19, 21, 26, 29, 38
Skok, Petar 13, 15, 21, 23, 28, 47, 70, 108, 112, 115, 117, 121–123, 126–128, 133, 140, 150, 153, 156, 159, 161, 162, 170, 171, 175
Spencer, Andrew 9, 11, 13, 14, 17, 19, 20, 32, 33, 38
Stakić, Milan 51, 53, 127, 158
Stemberger, Joseph Paul 15
Stevanović, Mihailo 115
Swadesh, Morris 41
Szpyra, Jolanta 50

Šaumjan (Shaumyan), Sebastian Konstantinovič 42
Škarić, Ivo 7, 9, 26, 30, 55, 62, 75, 164
Šojat, Antun 18, 19, 21, 86
Šulek, Bogoslav 118, 119, 140

Tesnière, Lucien 39, 40
Težak, Stjepko 10, 12–14, 16, 18–21, 37, 63, 78, 79, 82, 89, 92, 107, 137, 159, 168, 173, 176, 177
Thompson, Sandra A. 22
Tkalčević, Adolfo Veber 150
Trask, Robert Lawrence 7–9, 11, 17–19, 24, 29, 33, 37, 38, 43, 55
Trubeckoj (Trubetzkoy), Nikolaj Sergeevič 8, 9, 39–41, 49
Turk, Marija 79, 84

Ułaszyn, Henrik 39, 41

Van Wijk, Nicolaas 40
Velikanović, Iso 158
Vramec, Antun 21
Vukušić, Stjepan 81, 177

Whitney, William Dwight 40

Živković, Sreten 25, 55, 79, 97

Kazalo pojmova i jezikâ

ablaut 23, 173
afereza 12
affection 21, 91
aglutinacija (morfska) 6
allegretto 26
allegro 26
alofon 2, 3, 8
alofonija 3
alomorf 3, 4, 41
alomorfija 3, 4, 49, 50
alternacija v. glasovna promjena
alternanta (morfska) v. alomorf
ambisilabični 102
američki v. engleski
analogija 28
anaptiksa 17, 79
andante 26
apofonija 173
apokopa 12, 13
apstraktnost (prikaza) 4, 49, 50
arapski 179
arhifonem 7, 8, 39
arrow v. strelica
artikulacija (oblikovanje) 9
  dodatna (*secondary*) 9, 43
  dvostruka (*double*) 43
  jednostavna 43
  popratna 135
asimilacija 19–22
Ausgleich v. analogija
australski v. engleski
avarski 14

baltijski 35
baskijski 11, 16, 24, 25, 44, 45
bjeloruski 46
boundary v. granica
braces v. zagrade
brackets v. zagrade
britanski v. engleski
brzina v. govorna brzina
bugarski 86

cijepanje (*split*) 25
cijepanje v. fisija
cluster simplification v. redukcija
coalescence v. fuzija
coalescence v. shema pravila

compensatory lengthening v. kompenzacijsko duljenje
competence* vs. *performance 27
crkvenoslavenski v. staroslavenski
crnogorski 115, 170
curly braces v. zagrade (vitičaste)
curly brackets v. zagrade (vitičaste)

čakavski 5, 13, 18, 48, 119, 140, 168, 170
češki 25, 40, 80, 86

dash 33
defonologizacija 25
degeminacija 14, 65, 72, 73, 172
  degeminacija vokala 72, 73
deletion 12
derivacija v. izvod
dijakronija 42, 43
dilacija 21
disimilacija 19–22
disjunkcija 34, 37
dječji jezik 27, 46
dodavanje v. ekskrescencija
dolar ($) 35
dollar sign v. dolar
double articulation v. artikulacija
dubinska postava (prikaz) 3–6, 48–50
dubrovački 11

ease of articulation v. lakoća izgovora
ekonomičnost 27
ekskrescencija 16, 17, 163
elizija 26
engleski 11–15, 17, 19, 20, 23, 27, 31, 37, 38, 42–44, 49, 99, 151, 165
  američki 11, 14
  australski 11
  britanski 11
environment v. uvjetujuće
environment bar v. kosa crta
epenteza 16, 17, 141
epiteza 17
equal sign v. jednako
ergonomija (govorna) 26

fisija 24, 25
flapping 11
focus v. pogođeno
focus bar v. podcrta
fonacija v. glasničenje
fonem 2, 8, 38
foniranje v. glasničenje
fonologizacija 29, 30
forticija 9, 10
francuski 11, 12, 16, 23, 26, 27, 38, 165
fuzija (glasovna) 23, 24, 36
fuzija (morfska) 6

geminacija 14, 72, 80
generativna fonologija 33, 35, 38, 41–43, 163
glasanje 35
glasničenje (fonacija) 55
glasovna promjena 3, 8
  anticipativna 19
  blizinska 21
  daljinska 21
  distaktna 21
  distantna 21
  fonološka 30–32
  idiosinkratična 46–48
  inercijalna 19
  kontaktna 21
  konzervativna 19
  leksička 30–32
  morfološka 30–32
  neposredna 21
  nesustavna 46–48
  neuvjetovana 8
  postleksička 30–32
  prezervativna 19
  progresivna 19–21, 26, 33
  regresivna 19–21, 26, 33

sporadična 46–48
unaprijedna 19
unatražna 19
uvjetovana 8, 30–32
uvjetovanost promjene 26, 29–32
glasovni zakon 39, 48
gospodarnost v. ekonomičnost
govorna brzina (tempo) 26
granica
jaka granica riječi 1, 7, 35, 36
morfska (spoj, šav, junktura) 1, 2, 6, 7, 54
slaba granica riječi 1, 7, 35, 36
slogovna 35
grčki 11, 15, 21, 23, 25, 26, 63, 179
gubljenje v. ispadanje

haplologija 14, 15
hash mark v. ljestve
hausa 11
heteromorfski 102
heterosilabični 102
hifereza 25
hijat 25

ije/ije (glasovna promjena) 176, 177
ilokano 18
inačica v. alomorf
indoeuropski 11, 23, 25, 26, 35, 38
infiks (nazalni) 182
internacionalizam 137, 139, 179
ispadanje 12–14, 36, 65, 66
ispadanje *j* 66, 72
iurk v. *ruki*
izvod (derivacija) 5

jačanje v. forticija
jaka granica riječi v. granica
japanski 11
jat 48, 49
jednačenje v. asimilacija
jednako (=) 36
jednostavnost (opisa) 35
jerovi 10, 15, 49, 50
jotacija 43–46, 105, 106, 141, 142
junktura v. granica
južnoslavenski 25

kajkavski 5, 9, 13, 18, 19, 21, 24, 28, 29, 48, 56, 85, 86, 93, 119, 170
Kazanjska škola 38, 40
kineski 22, 179
koalescencija v. fuzija
koalescencija v. shema pravila
kompenzacijsko duljenje 15, 16
kontrakcija 14
konjunkcija 34
kosa crta 33
kraza 26

lakoća izgovora 26
langue* vs. *parole 27
largo 26
latinski 11–16, 18–23, 28, 179, 180
Lautabwechslung 39
Lautalternation 39
Lautgesetz 39
leksička fonologija 30, 40
lenicija 9, 10
lento 26
levelling, leveling v. analogija
litavski 16, 80

ljestvica jakosti glasova 9
ljestvica zvonkosti glasova v. zvonkost
ljestve (#) 35
dvostruke ljestve (# #) 36

mađarski 71, 91
makedonski 29, 86
mandarinski v. kineski

međunarodnica v. internacionalizam
merger v. stapanje
metafonija 21, 91
metateza 17, 18, 94, 170, 171
  metateza likvida 18
mladogramatičari 26, 40
mletački 63
morf 1, 4, 41
morfem 1, 38
morfofonem v. morfonem
morfofonemika v. morfonemika
morfofonologija v. morfonologija
morfom 4
morfon 7
morfonem 7, 39
morfonemika 40, 41
morfonologija 2, 3, 5
morfska granica v. granica

naglasne promjene 15, 22
naravna fonologija 4, 26, 29, 35, 43
naravnost (promjene) 26, 29, 43, 44, 50
naravnost (razreda) 34, 133, 164
natural class v. naravnost (razreda)
navezak 17, 83, 94, 173
nazalni infiks v. infiks
nepostojano *a* v. umetanje *a*
nesavršeno usvajanje (jezika) 27
neutralizacija 7, 8, 25
novogrčki v. grčki
number sign v. ljestve

njemački 8, 10, 15–17, 21, 23, 49, 118

obezvučivanje 10, 20, 56
odraz (refleks) 33
odstup (*coda*) v. slog
okolina (glasovne promjene) 33
optimalnosna teorija 15, 40
ortografija v. pravopis

ozaljski 9, 10, 12–14, 16, 18–21, 140
ozvučivanje 55

palatalizacija 43–46, 105, 106
  druga 135
  ekspresivna 45
  prva 105, 106
  treća 36, 135
paragoga 17
parazitski vokali 16
parentheses v. zagrade (oble)
phonation v. glasničenje
piskavci 135
pitch 22
plus (+) 36
plus sign v. plus
podcrta 33
pogođeno, pogođeni glas 33
pokriveno *r* 101
poljski 17, 27, 35, 40, 50, 80, 86
poredak pravila v. redoslijed pravila
posavski 9, 13, 14, 16, 18
postojano *a* v. umetanje *a*
povisilica v. ljestve
površinska postava (prikaz) 3–6
praindoeuropski 10, 21, 35
praslavenski 13, 14, 17, 18, 20, 23, 25, 28, 36, 45, 48, 71, 79, 80, 102, 108, 133, 150, 171, 175
Praška škola 7, 39, 40
pravopis 30, 32, 54, 102, 103, 177, 178
premetanje v. metateza
preslogovljavanje 87, 89
presto 26
prijeglas 91
prijevoj 23, 173
  kvalitativni 173, 176
  kvantitativni 173, 176
pristup (*onset*) v. slog
promjena v. glasovna promjena
proteza 16

razjednačenje v. disimilacija
received pronounciation (RP) 38
redoslijed pravila 5, 6
redukcija (konsonantskoga skupa) 13, 14, 65, 171
redukcija *bv* → *b* 13
redukcija *tvĺ dvĺ* → *tĺ dĺ* 14
refleks v. odraz
refleks jata v. jat
rendaku 11
resilabifikacija v. preslogovljavanje
rofon 10, 11
rotacizam 10, 11
rotični glas 9–11, 18
round brackets v. zagrade (oble)
ruki (pravilo, *iurk*) 35
rule ordering v. redoslijed pravila
rule schema v. shema pravila
ruski 10, 17, 40, 46, 80, 86, 119

sandhi 3, 22, 38, 54
eksterni 3
interni 3
tonski 22
sanskrt 3, 17, 38, 40
SC (*structural change*) v. strukturna promjena
SD (*structural description*) v. strukturni opis
secondary articulation v. artikulacija
sekundarno *a* v. umetanje *a*
sequential voicing v. *rendaku*
shema pravila 36, 37
sibilanti (šuštavci) 135
sibilarizacija 43–46, 135
simplicity v. jednostavnost (opisa)
sinalefa 26
siniceza 25
sinkopa 12, 178
sinkronija 42, 43
slaba granica riječi v. granica
slabljenje v. lenicija
slash v. kosa crta
slavenski 10, 13, 18, 23, 35, 48, 50, 86, 169
slog
jezgra (*nucleus*) 26, 79, 84, 85, 89
naslijeđeni, temeljni obrazac 17, 79, 83–86
odstup (*coda*) 17, 26, 49, 79, 83–86
pomoćni, prošireni obrazac 84, 85
pristup (*onset*) 16, 26, 49, 79
srok (*rhyme*) 79
slogovna granica v. granica
slot v. utor
slovački 25
slovenski 28, 29, 48, 86, 88
smjena v. glasovna promjena
smjer (glasovne promjene) 19, 21, 26, 33
speech ergonomics v. ergonomija
split v. cijepanje
spoj (morfski) v. granica
Sprachlaut 38
square brackets v. zagrade (uglate)
srpski 46, 51, 53, 71, 112, 115, 116, 158, 165
stapanje (*merger*) 25
stapanje v. fuzija
starogrčki v. grčki
staroslavenski 5, 10, 12, 17, 18, 23, 28, 36, 45, 94, 96, 102, 119
staroštokavski v. štokavski
stezanje v. kontrakcija
strelica 33
obostrana strelica 4
structural change (SC) v. strukturna promjena
structural description (SD) v. strukturni opis
strukturna promjena 33
strukturni opis 33
supletivnost 4, 49, 50

surface representation v. površinska postava
svarabhakti 17
svijest (o glasovnoj promjeni) 29–31
system gap 27

šav (morfski) v. granica
španjolski 11, 13, 16, 18, 44
štokavski 18, 27–29, 115, 137
šuštavci v. sibilanti

tagaloški 18
talijanski 11, 17, 22, 99, 165
tapping 11
target v. pogođeno
tautomorfski 102
tautosilabični 102
temeljna postava (prikaz) 3
tempo v. govorna brzina
tepanje 45
tonski jezik 22
tonski sandhi v. *sandhi*
transfiks 82
trigger v. uvjetujuće
truncation 12
turski 12, 16, 17, 21, 26, 27, 91

umetanje 16, 17, 36
umetanje *a* (nepostojano) 5, 17, 79–85
umetanje *a* (postojano) 81, 114, 123–125, 150
umetanje *e* 85, 86
umetanje *j* 75–77
umetanje *l* 6, 17
umetanje *v* 77, 78
umlaut 21, 91
underline v. podcrta
underlying representation v. dubinska postava
unpacking v. fisija
uporaba (jezika) 27
usage v. uporaba
use v. uporaba
utor 1
uvjetovanost glasovnih promjena v. glasovna promjena
uvjetujuće, uvjetujući glas 33
uzroci glasovnih promjena 26–28

***via*-pravilo** 4
voicing v. glasanje
vokalizacija
vokalizacija jerova 10
vokalizacija *l* 5, 28, 29, 87–90
vokalska gradacija 173
vokalska harmonija 21, 22
vokalska mutacija 91

zagrade 4, 33, 34, 36, 37
izlomljene 4, 37
kose 4
oble 36
šiljaste 4, 37
uglate 4, 34
vitičaste 4, 33, 34
zijev v. hijat
zvonkost 9, 16, 85
ljestvica zvonkosti 9, 85
opće načelo zvonkosti 16

Objavljeno u biblioteci

Thesaurus

Émile Benveniste
RIJEČI INDOEUROPSKIH INSTITUCIJA

Claude Hagège
ZAUSTAVITI IZUMIRANJE JEZIKÂ

Roman Jakobson
O JEZIKU

Vladimir Anić
NALIČJE KALUPA. SABRANI SPISI

Eugenio Coseriu
TEORIJA JEZIKA I OPĆA LINGVISTIKA

Ivan Marković
UVOD U JEZIČNU MORFOLOGIJU

Disput d.o.o.
za izdavačku djelatnost
Dubrava 37, 10 040 Zagreb
/redakcija: Grižanska 11/
telefon 01/2949-921; telefaks 01/2949-920
disput@disput.hr
www.facebook.com/disput.zagreb
www.disput.hr

Likovno oblikovanje naslovnice
Goran Grčić

Grafička priprema
Disput

Tisak
Kikagraf, Zagreb